

PINTÉR LILLA

**A KIMERÍTŐ ÉRTELMEZÉS ELSAJÁTÍTÁSA
KÜLÖNBÖZŐ FÓKUSZTÍPUSOK ESETÉN**

Doktori (PhD) értekezés

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar**

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Prof. É. Kiss Katalin
egyetemi tanár, akadémikus

Elméleti Nyelvészet Műhely

Témavezető: Prof. É. Kiss Katalin

egyetemi tanár, akadémikus

Budapest

2017

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	1
1. BEVEZETÉS	2
2. A SZERKEZETI FÓKUSZ ÉRTELMEZÉSE	6
2.1. A szerkezeti fókusz legfőbb sajátosságai	6
2.1.1. A szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok szintaxisa	6
2.1.2. A szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok jelentése	8
2.1.3. A szerkezeti fókusz kimerítőségének forrása	9
2.1.3.1. A kimerítőség mint az állítás része.....	9
2.1.3.2. A kimerítőség mint előfeltevés.....	13
2.1.3.3. A kimerítőség mint implikátúra	19
2.1.4. A szerkezeti fókusz kimerítőségének státusza.....	22
2.1.5. A szerkezeti fókusz és a szétszakított szerkezetek közötti párhuzam.....	25
2.2. A szerkezeti fókusz kimerítő értelmezését vizsgáló korábbi kísérletek	27
2.2.1. Onea és Beaver (2011).....	27
2.2.2. Skopeteas és Fanselow (2011).....	30
2.2.3. Kas és Lukács (2013).....	32
2.2.4. Geröcs, Babarczy és Surányi (2014).....	35
2.2.5. Babarczy és Balázs (2014, 2016).....	38
2.2.6. Káldi és Babarczy (2016)	41
2.2.7. Tóth és Csatár (2016).....	43
2.2.8. A korábbi eredmények összegzése	44
2.3. A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet	48
2.3.1. A kísérlet célja	48
2.3.2. A kísérlet bemutatása.....	50
2.3.2.1. Résztvevők	50
2.3.2.2. A kísérleti anyag.....	50
2.3.2.3. A kísérlet menete.....	52
2.3.2.4. Statisztikai elemzés	53
2.3.3. Predikciók	54
2.3.4. Eredmények – „A” feladattípus	59
2.3.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei	59
2.3.4.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei	61
2.3.4.3. A harmadik osztályos iskolás korcsoport eredményei	63
2.3.4.4. A felnőtt korcsoport eredményei.....	66
2.3.4.5. Összesített eredmények	69
2.3.5. Eredmények – „B” feladattípus	71
2.3.5.1. Az óvodás korcsoport eredményei	71
2.3.5.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei	73

2.3.5.3. A harmadikos osztályos iskolás korcsoport eredményei.....	75
2.3.5.4. A felnőtt korcsoport eredményei.....	76
2.3.5.5. Összesített eredmények	79
2.3.6. Diskusszió	82
2.4. A semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérlet	89
2.4.1. A kísérlet célja	89
2.4.2. A kísérlet bemutatása.....	89
2.4.2.1. Résztvevők	89
2.4.2.2. A kísérleti anyag.....	89
2.4.2.3. A kísérlet menete.....	90
2.4.2.4. Statisztikai elemzés	90
2.4.3. Predikciók	91
2.4.4. Eredmények	93
2.4.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei	93
2.4.4.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei	94
2.4.4.3. A harmadik osztályos iskolás korcsoport eredményei	96
2.4.4.4. A felnőtt korcsoport eredményei	98
2.4.4.5. Összesített eredmények	102
2.4.5. Diskusszió	104
2.5. A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérlet.....	106
2.5.1. A kísérlet célja	106
2.5.2. A kísérlet bemutatása.....	108
2.5.2.1. Résztvevők	108
2.5.2.2. A kísérleti anyag.....	108
2.5.2.3. A kísérlet menete.....	109
2.5.2.4. Statisztikai elemzés	110
2.5.3. Predikciók	110
2.5.4. Eredmények	111
2.5.5. Diskusszió	115
2.6. Összegzés.....	118
3. A CSAK FÓKUSZPARTIKULA ÉRTELMEZÉSE	121
3.1. A kizáró fókuszpartikulák legfőbb sajátosságai	121
3.1.1. A kizáró fókuszpartikulát tartalmazó mondatok jelentése.....	121
3.1.2. A kizáró partikulák fókusszal való asszociációja	124
3.1.3. A <i>csak</i> fókuszpartikula a magyar nyelvben	127
3.2. A fókuszpartikulák kimerítő értelmezésének elsajátítását vizsgáló korábbi kísérletek.....	129
3.2.1. Crain, Ni és Conway (1994)	129
3.2.2. Gualmini, Maciukaite és Crain (2003).....	132
3.2.3. Paterson, Liversedge, Rowland és Filik (2003).....	133

3.2.4. Paterson, Liversedge, White, Filik és Jaz (2005/2006)	136
3.2.5. Notley, Zhou, Crain és Thornton (2009)	139
3.2.6. Zhou és Crain (2010)	142
3.2.7. Müller, Schulz és Höhle (2011a, 2011b)	143
3.2.8. Berger és Höhle (2012).....	146
3.2.9. Hu és Li (2014)	148
3.2.10. Hackl, Sugawara és Wexler (2015)	149
3.2.11. A korábbi eredmények összegzése	151
3.3. A csak partikula értelmezését vizsgáló első kísérlet.....	153
3.3.1. A kísérlet célja	153
3.3.2. A kísérlet bemutatása.....	153
3.3.2.1. Résztvevők	153
3.3.2.2. A kísérleti anyag.....	153
3.3.2.3. A kísérlet menete.....	154
3.3.2.4. Statisztikai elemzés	154
3.3.3. Predikciók	154
3.3.4. Eredmények	157
3.3.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei	157
3.3.4.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei	160
3.3.4.3. A harmadikos osztályos iskolás korcsoport eredményei.....	162
3.3.4.4. A felnőtt korcsoport eredményei	163
3.3.4.5. Összesített eredmények	165
3.3.5. Diskusszió	167
3.4. A csak partikula értelmezését vizsgáló második kísérlet	169
3.4.1. A kísérlet célja	169
3.4.2. A kísérlet bemutatása.....	170
3.4.2.1. Résztvevők.....	170
3.4.2.2. A kísérleti anyag.....	170
3.4.2.3. A kísérlet menete.....	171
3.4.2.4. Statisztikai elemzés.....	172
3.4.3. Predikciók	172
3.4.4. Eredmények	174
3.4.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei	174
3.4.4.2. A felnőtt korcsoport eredményei	178
3.4.4.3. Összesített eredmények	179
3.4.5. Diskusszió	180
3.5. Összegzés.....	183
4. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK	185
4.1. Az eredmények alapján levonható legfőbb következtetések.....	185
4.2. A további kutatások lehetséges irányai.....	187

HIVATKOZÁSOK	190
MELLÉKLETEK	201
I. számú melléklet	201
II. számú melléklet.....	202
III. számú melléklet	203
IV. számú melléklet	204
V. számú melléklet	205
VI. számú melléklet	206
MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	207
SUMMARY IN ENGLISH	208

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Először is szeretném kifejezni hálámat témavezetőmnek, Prof. É. Kiss Katalinnak, akinek támogatása és belém vetett töretlen bizalma nélkül ez a disszertáció nem készülhetett volna el.

Köszönettel tartozom a dolgozat egy korábbi változatát a munkahelyi vita keretében méltató bizottságnak, Prof. Pléh Csaba és Prof. Surányi Balázs opponenseknek, valamint Dr. Forró Orsolyának, Dr. Hegedűs Attilának és Dr. Magyar Lillának. Értékes megjegyzéseik és javaslataik nélkülözhetetlen segítséget jelentettek a disszertáció véglegesítésében.

Kutatásaim támogatásáért köszönet illeti az MTA Nyelvtudományi Intézetében működő *A kvantorok grammatikája és a nyelvi relativizmus* című, K 108951 számú OTKA projektet, valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskoláját, ahonnan doktoranduszéveim alatt ösztöndíjban részesültem. Mindkét említett intézménynek hálás vagyok azért is, mert kiváló oktatók és kollégák, nagyszerű emberek vettek körül, akiktől az elmúlt években rengeteget tanulhattam.

Köszönöm a közreműködést a dolgozatban bemutatott kísérletek résztvevőinek és szüleiknek, a feladatok elvégzését lehetővé tevő óvodák és iskolák dolgozóinak, valamint mindazoknak, akik ismeretségeik révén segítettek engem a kísérleti személyek toborzásában. A kísérleti ülések lebonyolításában két feladattípus esetén is segítségemre volt Harmati-Pap Veronika és Keresztes Júlia, a stimulusként szolgáló hangfelvételeket pedig Varga Diánának köszönhetem. Ami a kapott adatok statisztikai elemzését illeti, ezért Mády Katalinnak tartozom köszönettel, akinek látogathattam az óráit, és aki a későbbiekben is készséggel válaszolt minden felmerülő kérdésemre.

Mind a kísérletek tervezésekor, mind az eredmények értelmezésekor komoly előrelépést jelentett, amikor lehetőségem nyílt arra, hogy egy vagy több alkalommal konzultáljak a témában jártas kollégákkal. Ezekért a beszélgetésekért köszönettel tartozom Babarczy Annának, Balázs Andreának, Bende-Farkas Ágnesnek, Anna-Christina Boellnek, Joseph DeVeugh-Geissnak, Gerócs Mátyásnak, Káldi Tamásnak, Kohlmann Ágnesnek, Edgar Oneanak, Craig Robertsnek, Ayaka Sugawaranak, Surányi Balázsnak és Swantje Tönnisnek. Hálás vagyok továbbá mindazoknak, akik egy-egy konferencia-előadás vagy cikk kapcsán észrevételeikkel segítettek a munkámat, és természetesen közvetlen kollégáimnak is, akikhez bármikor fordulhattam tanácsért, és akiknek barátsága nagyon sokat jelent nekem.

Végezetül soha el nem múló hálával tartozom a családomnak, mindenekelőtt drága szüleimnek, akik mindvégig a lehető legnagyobb szeretettel támogattak engem.

Dolgozatomat nekik ajánlom.

1. BEVEZETÉS

Disszertációmban a kimerítő értelmezés elsajátításának ütemét, illetve lehetséges nehézségeit vizsgálom, még hozzá több olyan szerkezetípussal kapcsolatban is, amelyben kötelezően megjelenik vagy opcionálisan megjelenhet ez az olvasat. Kutatásomat generatív nyelvelméleti keretben, kísérletes módszerek alkalmazásával végeztem.

Mielőtt a vizsgálatok, valamint azok elméleti háttérének ismertetésébe kezdek, érdemes definiálni a kimerítőséget mint egy adott mondat jelentéséhez hozzájáruló komponenset. Egészen leegyszerűsítve a kérdést, egy összetevőt akkor értelmezünk kimerítően, ha az nem csupán azonosítja az adott kontextusban releváns elemeknek azon halmazát, amelyre a mondatban kifejezett állítás igaz, hanem ezzel egyidejűleg azt is kizárja, hogy az állítás az alternatívákként szereplő más elemekre is igaz legyen. Éppen ez az oka annak, hogy a kimerítő listázás kérdésköre nem választható el a fókusz¹ fogalmától sem, hiszen – amint arra Rooth (1985, 1992) nyomán Krifka (2008) is rámutatott – a fókuszálás célja annak jelölése, hogy egy elemnek az adott diskurzusban van legalább egy, az értelmezés szempontjából releváns alternatívája.

A magyar nyelvben a kimerítő jelentéstartalmat többféleképpen is kifejezhetjük. Az alábbi mondatok mindegyikének lehet kimerítő olvasata, vagyis – különböző mértékben ugyan, de mind – szolgálhatnak annak kifejezésére, hogy Péter a magával vitt értékek közül egyedül a pénztárcáját veszítette el. Amikor pedig ez az értelmezés aktiválódik, az (1)–(5) alatti mondatok² nem alkalmasak olyan szituációk leírására, amelyekben Péter a nála lévő tárgyak közül mást, illetve másokat is elveszített.

- (1) *Péter csak [A PÉNZTÁRCÁJÁT]_{FOC} veszítette el.*
- (2) *Péter [A PÉNZTÁRCÁJÁT]_{FOC} veszítette el.*
- (3) *[A pénztárcája]_{FOC} az, amit elveszített Péter.*
- (4) *Péter elveszítette [A PÉNZTÁRCÁJÁT]_{FOC}.*
- (5) *Péter elveszítette a pénztárcáját.*

Az (1) alatti kijelentés azt a típust példázza, melyben a kizáró értelmezést lexikai jelentésében kódoló *csak* fókuszpartikula a prozódiailag és szintaktikailag egyaránt jelölt, úgynevezett

¹ A generatív nyelvelméleti keretben a fókusz szemantikai sajátosságait először Chomsky (1971) tárgyalta, amikor is a mondatot két részre, fókuszra és előfeltevésre osztotta fel.

² A dolgozat példamondataiban – hacsak az idézett szerzők ettől el nem térnek – szögletes zárójellel és a FOC rövidítéssel jelölöm a fókuszált összetevőt, illetve kiskapitális betűtípussal annak prozódiai prominenciáját.

szerkezeti fókusszal asszociálva jelenik meg, így egyértelműsítve azt is, hogy melyik összetevőre vonatkozik a kimerítőség követelménye. A (2) alatti mondatban már nem szerepel partikula, azaz a főhangsúlyos, közvetlenül az ige előtt álló fókusz önmagában is kifejezhet kimerítő azonosítást. Érdemes megjegyezni, hogy ezt az elemet szokás a szintaktikai pozíciója alapján preverbális vagy *ex situ*, szemantikai funkciója szerint pedig azonosító fókusznak is nevezni, a dolgozatban én azonban kizárólag a szerkezeti fókusz terminust fogom használni. A (3) alatt látható az a magyarban ritkábban alkalmazott szerkesztési mód, amely a fókuszált összetevő szintaktikai kiemelésére, háttérétől való szétszakítására épül, és az angol megfelelője nyomán szétszakított szerkezetnek (*cleft*) nevezhető. Amint arról a 2.1.5. fejezetben részletesen is szó lesz, azon nyelvek esetében, amelyekben ez az egyetlen, szintaktikai mozgatással járó fókuszjelölési forma, a magyar szerkezeti fókusz megfelelőjeként jellemzően ez a típus jelenik meg. Nem eredményez szórendi átrendeződést, ám szintén egyes összevetők kiemelésére szolgál a (4) alatti mondatban található fókusz típus, amely hangsúlyos volta nyomán prozódiai fókuszként, szintaktikai pozíciója alapján posztverbális vagy *in situ* fókuszként írható le, funkciója felől pedig mint információs fókusz ragadható meg. Ez utóbbi elnevezés É. Kiss (1998) azon javaslatára vezethető vissza, mely szerint ez a típus nem azonosítást végez, hanem új, azaz nem előfeltételezett információt hordoz. Ugyanakkor Surányi (2011b) e jelölési mód interpretációs sajátosságait vizsgálva arra mutatott rá, hogy ez nem minden esetben igaz, sőt meghatározott feltételek teljesülése esetén a prozódiai fókusz is lehet kontrasztív vagy akár kimerítő olvasata is. Mivel a kimerítőség ebben az esetben a kontextustól, egészen pontosan a megválaszolt explicit vagy implicit kérdéstől függ, mindenképpen pragmatikai természetű jelentéskomponensként aktiválódik. Surányi (2011b) emellett azt is hangsúlyozza, hogy egy adott válasz esetében az elérhető további fókuszjelölési lehetőségek is fontos szereppel bírnak, ugyanis a szerkezetileg is jelölt, a kimerítő értelmezést szemantikailag kódoló, ennél fogva specifikusabb (2) alatti forma alkalmazhatósága blokkolja a jelöletlen típus azonos olvasatát, amely ott pusztán mint implikátúra jelent volna meg. Ily módon tehát a (4) alatt található mondat csak a beszédhelyzetek egy részében, számos tényező együttállásakor értelmezhető kimerítően, azonban vitathatatlanul előfordulnak ilyen esetek is. Ugyancsak a kontextus függvényében kaphat kimerítő olvasatot a semleges SVO szórendű és semleges hangsúlyozású (5) alatti állítás is, amely sem szerkezeti, sem prozódiai fókuszt nem tartalmaz, viszont adott szituációkban a hallgató értelmezheti úgy a beszélő megnyilatkozását, hogy az a grice-i értelemben maximálisan informatív, illetve relevanciaelméleti megközelítésben optimálisan releváns, ebből fakadóan pedig az előző mondat típusokhoz hasonlóan kimerítően azonosító.

Döntő jelentőségű különbség tehát a bemutatott példákat illetően, hogy egyik részükben szemantikai, másik részükben pedig pragmatikai természetű jelentéskomponensként van, illetve lehet jelen a kimerítőség. Az (1) alatti mondat a *csak* partikula révén egyértelműen az előbbi csoportba sorolható, a (4) és (5) alattiakban viszont a kimerítő olvasat kétségtelenül opcionális, és így ezek a mondattípusok az utóbb említett kategóriába tartoznak. Nehézséget jelenthet ugyanakkor a (2) és (3) alatti típusnak, azaz a szerkezeti fókusznak és a szétszakított szerkezetnek ebben a dichotómiában való elhelyezése. Amint az a 2.1. fejezetben bővebb kifejtésre kerül majd, számos szerző érvel mindkét álláspont mellett, méghozzá mind elméleti érvekre, mind pedig kísérletes eredményekre támaszkodva. Ezek ismeretében egyértelműnek tűnik ugyanakkor az is, hogy célszerű egy árnyaltabb kép kialakítására törekedni azáltal, hogy az említett két kategórián belüli forrástípusokat, vagyis az állítás részét képező tartalmakat, előfeltevéseket és implikaturákat külön-külön tárgyaljuk (2.1.3. fejezet), illetve bevonjuk az elemzésbe a diskurzusszerkezeti státuszról adódó lehetséges eltéréseket is (2.1.4. fejezet).

A dolgozat elsődleges célja a (2) alatti, szerkezeti fókuszot tartalmazó mondattípus kimerítőségének elemzése, egészen pontosan e típus elsajátítási útvonalának feltérképezése, ennek révén pedig forrásának és státuszának új szempontok szerinti meghatározása. Ehhez mintegy összehasonlítási alapként szolgál az egyértelműen behatárolható (1) és (5) alatti típusok, azaz a *csak* partikulával ellátott és a fókusz nélküli állítások különböző életkori csoportokban megfigyelhető értelmezésének kutatása. Fontos hangsúlyozni, hogy a területi korlátok sem a szétszakított szerkezetek, sem pedig a prozódiai fókuszot tartalmazó mondatok interpretációjának, illetve elsajátításának vizsgálatát nem tették lehetővé, így ez nem képezi részét a dolgozatban bemutatott elemzésnek.

A tesztelt szerkezettípusok mentén a dolgozat két fő részre tagolható. A 2. fejezetben a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok értelmezését vizsgálom, melynek során legelőször a szóban forgó konstrukció legfőbb jellemzőit gyűjtöm össze, különös tekintettel a jelentéstani ismérvekre. Az utóbbiakkal kapcsolatban felvethető hipotéziseket több szempont szerint is csoportosítom, majd egy következő alfejezetben az ezeket kísérletes úton tesztelő korábbi munkákat mutatom be olyan részletességgel, hogy azokból ne csupán a tárgyalt kérdés szempontjából releváns következtetések legyenek levonhatók, hanem a saját kísérleteim tervezésekor meghatározó fontosságú módszertani megfontolások is. Ezután következik az a három rész, amely egy-egy kísérletet, pontosabban azok céljait, leírását, predikcióit, majd eredményeit és azok megvitatását tartalmazza. Itt kerül sor annak a kísérletnek a leírására is, amelyben kontroll gyanánt a semleges szórendű és hangsúlyozású mondatokat teszteltem. A fejezet a kutatási eredményekre épülő következtetések összegzésével ér véget. A dolgozat

második részét képező 3. fejezetben azoknak a mondatoknak a gyermek-, illetve felnőttkori interpretációját vizsgáltam, amelyek a szerkezeti fókusz mellett a *csak* partikulát is tartalmazták. Itt az alfejezetek felosztása, illetve sorrendje lényegében megegyezik az előző részével, pusztán annyi a különbség, hogy ezúttal mindössze két kísérlet bemutatására szorítkozom. Amikor minden kísérletes vizsgálat eredménye rendelkezésre áll, a dolgozatot a konklúziók megfogalmazásával zárom.

2. A SZERKEZETI FÓKUSZ ÉRTELMEZÉSE

A következő fejezetben a szerkezeti fókusz értelmezésével kapcsolatos legfontosabb elméleti megközelítések ismertetése után az ezeket tesztelő kísérletes munkákat mutatom be, majd pedig azokat az általam végzett kísérleteket, amelyekben négy különböző életkori csoportban vizsgáltam a kimerítő értelmezés aktiválódásának mértékét, illetve ezzel együtt annak feltételeit is.

2.1. A szerkezeti fókusz legfőbb sajátosságai

Mivel a dolgozatban bemutatásra kerülő kísérletes vizsgálat fő célja a tárgyalt fókusz típusok kimerítő értelmezésének részletes elemzése, a szerkezeti fókusz esetén is elsősorban annak szemantikai, illetve pragmatikai természetű sajátosságaira helyezem a hangsúlyt, miközben a szintaktikai és prozódiai tulajdonságokat csak igen vázlatosan ismertetem. A fejezet végén röviden kitérek annak a párhuzamnak a vitathatóságára is, amelyet a szerkezeti fókusz és az angol *it-cleft*-hez hasonló, szétszakított konstrukciókhoz hasonló szerkesztési módok között feltételez a hagyományos megközelítés mellett érvelő szerzők többsége.

2.1.1. A szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok szintaxisa

Azt, hogy a közvetlenül az ige előtti, úgynevezett fókuszpozícióban megjelenő összetevő főhangsúlyt kap, és ennek révén a mondat legprominensebb eleme lesz, É. Kiss (1987) a (6) alatti példa kapcsán mutatta ki.

(6) *[A KÖNYVET]_{FOC} tette a fiú az asztalra.* (É. Kiss 1987: 27)

Annak kurrens magyarázata, hogy miképp kerül az ehhez hasonló mondatokban egy a bázisgenerált pozíciója alapján a posztverbális mezőbe tartozó, fókusz szerepű konstituens a felszíni szerkezetben az ige elé, Bródy (1990, 1995) nevéhez fűződik. Az elemzés szerint a fókuszálás a kérdőszómozgathoz hasonlóan úgy zajlik, hogy egy adott összetevő egy FP funkcionális projekció specifikálójába mozog, és ott ellenőrzi a [+F] fókuszjegyet. Ezzel együtt pedig a ragozott ige is felmozog ugyanezen projekció fejpozíciójába, így nem csak a fókuszált elem és az ige kötelezően szomszédos volta³ magyarázható, hanem az is, hogy miért kerülnek az ige kötői és puszta névszói igemódosítók ezekben a mondatokban posztverbális pozícióba. Ezt a javaslatot Olsvay (2000) annyiban módosította, hogy az igemozgatás céljaként egy nem-semleges (non-neutrális NNP) frázis fejpozícióját jelölte meg, így teremtve

³ Ez alól kivételt képez a tagadó operátor és az *is* partikula közbeékelése, bővebben lásd Puskás (2000: 325–9).

lehetőséget olyan, a (7) alattihoz hasonló mondatok létrehozására is, melyekben egy fókuszált kifejezéshez több, egymással mellérendelő viszonyban álló predikátum is kapcsolódik.

(7) *Ki írta a verset és küldte a virágot Marinak?* (Olsvay 2000: 134)

A Bródy (1990, 1995) által bevezetett fókuszmozgatást Puskás (2000) és É. Kiss (2007) az \bar{A} -mozgatások közé sorolják, ami azt is jelenti, hogy a fókusz mint operátort elemzik. Ezt támasztja alá többek között az, hogy ez a művelet gyenge keresztezési hatást mutat (8), és engedélyez parazita űrt (9).

(8) **ATTILÁT_i mondta a pro_i szolgálja, hogy Emőke szereti.* (Puskás 2000: 82)

(9) *A SZOMSZÉDOKAT hívták meg az esküvőre anélkül,
hogy ismerték volna.* (Puskás 2000: 82)

A (10) alatti mondat pedig azt is mutatja, hogy a fókuszált elemek kimozgathatók egy véges tagmondatból a főmondati fókuszpozícióba, ami ugyancsak az operátormozgatás jellemzője.

(10) *JÁNOSTÓL_i mondták, [CP t_i hogy szeretnék, [CP t_i ha ajánlást hoznék t_i]]* (É. Kiss 2002: 255)

A vizsgált mondatok semleges állításokhoz képesti szórendi átrendeződését kívánta magyarázni Szendrői (2003) is, azonban fókuszjegy feltételezése nélkül, pusztán a vizsgált mondatok prozódiai sajátosságaiból kiindulva. A hangsúly–fókusz megfelelés elvére alapozva azt feltételezte, hogy a magyarban a fókuszált elem bal perifériára történő mozgatását az motiválja, hogy az adott összetevő tartalmazza az intonációs frázis főhangsúlyát. Ez az elemzés Bródy (1990, 1995) javaslatához hasonlóan nem törekszik arra, hogy magyarázatot adjon a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok értelmezésbeli sajátosságaira. A szórend átrendeződését és a kimerítő olvasat aktiválódását egyszerre magyarázza munkáiban Horváth (2005, 2007, 2010), ezek bemutatására azonban csak a 2.1.3.1. fejezetben kerül majd sor.

Amellett, hogy miképpen megy végbe a mozgatás, az is legalább annyira fontos, hogy mely elemek kerülhetnek fókuszpozícióba. Amint az az eddigi példákból is látható, a főnévi alaptagú kifejezések fókuszálhatók, sőt a későbbiek szempontjából fontos megemlíteni azt is, hogy a magyarban – ahogyan azt É. Kiss (2008) is részletesen tárgyalja – az eltérő grammatikai funkcióval bíró, így például az alanyi és tárgyi szerepű főnévi kifejezések fókuszált összetevőként semmilyen szempontból nem viselkednek eltérőképpen. Emellett megjelenhet fókuszpozícióban például ige is, sőt akár igemódosítóval ellátott ragozott ige (11) is, méghozzá ebben az esetben neutrális sorrendben követve egymást.

(11) *MEGCSÓKOLTA Zeta a királykisasszonyt.* (Puskás 2000: 95)

Az eddig említett esetek mindegyikében csupán egyetlen összetevőre kiterjedő, más néven szűk fókusz található a mondatban. Emellett létezik az egész mondatra kiterjedő, úgynevezett tág fókusz is, ennek értelmezésével azonban a jelen dolgozatban nem foglalkozom.

Végül érdemes megemlíteni azt is, hogy nem szerepelhetnek viszont fókuszként az univerzális kvantoros kifejezések, és ezért rosszul formált a (12) alatti mondat.

(12) **[MINDENKI]_{FOC} vett egy kalapot.* (Kenesei 2006: 151)

Kenesei (2006) szerint ez annak tudható be, hogy kontrasztív fókuszként csak olyan halmazt azonosíthat egy összetevő, amely valódi részhalmaza az alternatívák halmazának,⁴ a *minden* pedig éppen ennek ellenkezőjét állítja. É. Kiss (2012) ugyanakkor azzal érvel, hogy az univerzális kvantor nem lehet predikátum, a fókusz pedig az ő elemzése szerint specifikációs predikátumként funkcionál.⁵ Ez azonban már átvezet a fókuszt tartalmazó mondatok⁶ értelmezésének kérdésköréhez, amelyet a következő részben tárgyalok.

2.1.2. A szerkezeti fókuszt tartalmazó mondatok jelentése

Az, hogy a szintaktikai és prozódiai jelöltség valamilyen sajátos jelentéstartalmat hordoz, jelen van a szerkezeti fókuszos mondatokkal kapcsolatos munkák döntő többségében.⁷ Amint arra az egyes álláspontok bemutatásakor is kitérek majd, a magyarban sem az új információ jelölése, sem a kontrasztivitás kifejezése nem fedi le teljes mértékben a szerkezeti fókusz funkcióit, sőt a későbbiekben olyan példák is említésre kerülnek, melyekben a fókuszált elem kontextuálisan adott, illetve nem kontrasztív értelmű. A leggyakrabban említett, meggyőzően bizonyítható hozzáadott jelentéskomponens ezekben a kijelentésekben a kimerítőség, ennek mentén ráadásul a szerkezeti fókusz elkülöníthető a pusztán prozódiaileg jelölt párjától is.

Már É. Kiss (1998) is élesen elhatárolta egymástól a prozódiai (információs) és a szerkezeti (azonosító) fókuszt tartalmazó állításokat, méghozzá éppen azok kimerítő olvasata kapcsán. Amint azt az alábbi példák is igazolják, a kimerítő értelmezés csak a (13b) alatti, azonosító fókuszt tartalmazó mondat típus sajátja, miközben a (13a) alatti példában található információs fókusz célja pusztán az, hogy új, nem előfeltételezett információt közöljön.

(13) a. *Tegnap este bemutattam Pétert [MARINAK]_{FOC}.* (É. Kiss 1998: 247)

b. *Tegnap este [MARINAK]_{FOC} mutattam be Pétert.* (É. Kiss 1998: 247)

⁴ Az érvelést bővebben lásd a 2.1.2. fejezetben.

⁵ É. Kiss (2006b, 2011, 2012) elemzését bővebben lásd a 2.1.3.2. fejezetben.

⁶ Mivel a dolgozatban kizárólag olyan mondatok értelmezését vizsgálom, amelyekben egy fókusz található, a többszörös fókusz kérdésével nem foglalkozom. Ezzel kapcsolatban bővebben lásd Surányi (2012: 96–98).

⁷ Az egyedüli kivétel Wedgwood (2005, 2007) elemzése, amelyet részletesen a 2.1.3.3. fejezetben ismertetek.

Kenesei (2006) viszont amellettt érvel, hogy az azonosítás mozzanata, illetve az egzisztenciális előfeltevés mindkét tárgyalt fókusz típus esetén jelen van, és éppen ezért a kontrasztív fókusz elnevezést használja az esetlegesen félrevezető azonosító fókusz helyett. Az információs és a kontrasztív fókusz különbsége szerinte abban ragadható meg, hogy az általuk azonosított halmaz milyen viszonyban van a releváns elemek halmazával. Az információs fókusz esetén ugyanis egyszerű részhalmaz relációról van szó, amely nem fogalmaz meg semmilyen követelményt a kiegészítő részhalmazra vonatkozóan. Tehát a (13a) alatti mondat akkor is helyes, ha Marin kívül nem volt senki, akinek bemutatthattam volna Pétert tegnap este. Ezzel szemben a kontrasztív fókusz által azonosított elem mindenképpen valódi részhalmazát kell képezze a releváns halmaznak, vagyis a kiegészítő halmaz ebben az esetben semmiképpen nem lehet üres. Ezért nem használható, vagy legalábbis nem szerencsés a (13b) alatti állítás azokban a helyzetekben, amelyeknél Mari volt az egyetlen, akinek tegnap be lehetett volna mutatni Pétert. Kenesei (2006) szerint tehát a kétféle fókusz viszonya felfogható úgy is, hogy az azonosítást végző információs fókusz egyik altípusa az alternatívák létezését is megkövetelő kontrasztív fókusz.

A következőkben részletesen bemutatom azokat az elméleti munkákat, amelyek a szerkezeti fókusz kimerítőségét tanulmányozták. Destruel, Velleman, Onea, Bumford, Xue és Beaver (2015) terminológiája nyomán a kimerítő értelmezés **forrásaként** határozom meg azt a szemantikai vagy pragmatikai természetű jelentéskomponenst, amely hordozza azt. Ezt követően pedig – ugyancsak az említett tanulmány szóhasználatával élve – a kimerítőség **státuszaként** elemzem a diskurzusszerkezet szempontjából meghatározható szerepét.

2.1.3. A szerkezeti fókusz kimerítőségének forrása

Az elmúlt évtizedekben számos javaslatot fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy miképpen járul hozzá a mondat jelentéséhez, pontosabban kimerítő értelmezéséhez a szerkezeti fókusz alkalmazása. Az alábbiakban három csoportba sorolva mutatom be ezeket az elemzéseket.

2.1.3.1. A kimerítőség mint az állítás része

Azt, hogy a szerkezeti fókusz tartalmazó mondat kimerítő felsorolást fejez ki, elsőként Szabolcsi (1980) fogalmazta meg. A példa, amelyen ezt szemléltette, a (14) alatti mondat volt.

(14) [MÁRIÁT]_{FOC} látogattam meg. (Szabolcsi 1980: 67)

E mondat ugyanis nem csupán azt jelenti, hogy meglátogattam Máriát, hanem azt is, rajta kívül mást nem látogattam meg, azaz hogy „meglátogatottjaim halmaza azonos a Mária alkotta halmazzal” (Szabolcsi 1980: 72). Ezzel magyarázható az is, hogy a (15) alatti

kijelentésnek miért nem logikai következménye a (16) alatti, ez utóbbi ugyanis épphogy azt állítja, hogy Péteren kívül nem volt más, akit meglátogattam.

(15) [*PÉTER* ÉS *JÁNOST*]_{FOC} látogattam meg. (Szabolcsi 1980: 71)

(16) [*PÉTER*]_{FOC} látogattam meg. (Szabolcsi 1980: 71)

Szabolcsi (1980, 1981b) ugyanakkor nem tartja szükségesnek, hogy a szerkezeti fókuszos mondatok szemantikai reprezentációjának részét képezze egy egzisztenciális előfeltevés, amely a (14) alatti példa esetében azt rögzítené, hogy van olyan személy, akit meglátogattam, vagyis az általam meglátogatottak halmaza nem üres. Az indoklás arra épül, hogy tagadás esetén a (17) és a (18) alatti folytatás egyaránt lehetséges, utóbbiból pedig nem következik, hogy lett volna bárki is, akit meglátogattam.

(17) *Nem* [*MÁRIÁT*]_{FOC} látogattam meg, *hanem* [*ÉVÁT*]_{FOC}. (Szabolcsi 1980: 68)

(18) *Nem* [*MÁRIÁT*]_{FOC} látogattam meg, *hanem a vizsgára készültem*. (Szabolcsi 1980: 68)

Egy lehetséges megoldás azt feltételezni, hogy a (14) alatti mondat és/vagy annak tagadott változata valójában kétértelmű, ezt azonban Szabolcsi (1980, 1981b) végül elveti, és arra a következtetésre jut, hogy a tagadást és fókuszot egyaránt tartalmazó kijelentések logikai értelemben mindenképpen egyértelműek, és legfeljebb a kommunikáció szintjén lehetnek többértelműek azáltal, hogy többféle szituációban is igazak lehetnek.⁸ Megemlíti viszont azt az eshetőséget is, hogy a (17) és (18) alatti típusok esetén az első tagmondat valójában két különböző mondat. Ez párhuzamba állítható Kenesei (2009) elemzésével, mely szerint a (18) alatti példához hasonló esetekben a mondat fókuszja nem csak a tárgyi szerepű összetevő, hanem a teljes igei kifejezés, amely konstrukciónál az egyik lehetséges szórendi változat az ige előtti pozícióba mozgatott elemet is tartalmaz, akár csak a (19) alatti mondatban.⁹

(19) *Anna tegnap délután* [*"MARIT"*]_{FOC} *DICSÉLTE* "*PÉTERNEK*
(*nem pedig tévét nézett*)). (Kenesei 2009: 567)

Ennek fényében pedig nincs okunk megkérdőjelezni az egzisztenciális előfeltevés meglétét sem, hiszen az a (17) alatti mondatban, azaz a fókuszált összetevőre irányuló negáció esetén ugyanúgy tetten érhető, mint a (14) alatti állító mondatban.

Munkáiban Szabolcsi (1980, 1981a, 1981b) amellet érvelt, hogy az általam vizsgált kérdés szempontjából kulcsfontosságú komponens, vagyis a kimerítő felsorolás az állított

⁸ Így például az (14) alatti mondat tagadása mind a (17), mind pedig a (18) alatt leírt helyzet esetén igaz lehet.

⁹ Arra, hogy Szabolcsi (1980) figyelmen kívül hagyta a szóban forgó mondatok eltérő hangsúlymintázattal rendelkező változatait, és így jutott téves következtetésekhez, már Kenesei (1986) is rámutatott.

jelentéstartalom része. Szerinte ezt támasztja alá a *ha...*, *akkor...* típusú kondicionálisok esetében az a megfigyelés, hogy a feltétel fókuszálása a kimerítő értelmezés révén *akkor és csak akkor* jelentésű bikondicionálist eredményez, amint azt a (20) alatti mondat is bizonyítja.

(20) [AKKOR [kapod meg a pénzt]]_{FOC}, ha elvégzed a munkát. (Szabolcsi 1980: 72)

Azt, hogy a fókuszpozícióba való mozgás hatással van az adott mondat igazságfeltételeire, megerősíti Szabolcsi (1981a) azon megállapítása is, hogy a számnevet tartalmazó főnévi kifejezések eltérő jelentéssel bírnak abban az esetben, ha közvetlenül az ige előtt jelennek meg, mint akkor, ha valamely másik szórendi pozícióban. Míg az utóbbi, alapértelmezettnek tekinthető esetben a számnevek 'legalább *n*' értelmezést kapnak, addig a fókuszált számnévi módosítók 'pontosan *n*' jelentést.¹⁰

Ebben a megközelítésben tehát a kimerítő felsorolás egyértelműen mint szemantikai természetű komponens aktiválódik, egészen pontosan az állítás részét képezi. Említésre kerül ugyanakkor az is, hogy „értelmezésébe pragmatikai tényezők is belejátszanak, annyiban, hogy a tárgyalási univerzumot az éppen relevánsra szűkítik” (Szabolcsi 1980: 72). Ezt a későbbi munkák sem cáfolták, É. Kiss (2010) például az ugyancsak Szabolcsi Annától származó, (21) alatti mondatot említi ezzel kapcsolatban.

(21) [JOSEPH CONRAD]_{FOC} született lengyelnek. (É. Kiss 2010: 72)

Itt is egyértelmű ugyanis, hogy a beszélő nem azt állítja, hogy az egyedüli ember, aki valaha lengyelnek született, az Joseph Conrad, az állítást ugyanis csak a releváns halmazon, vagyis jelen esetben kizárólag a szóban forgó időszakban alkotó angol íróknak a körén értelmezzük.

Míg Szabolcsi (1980, 1981a, 1981b) egy szemantikai operátor feltételezése révén helyezkedik arra az álláspontra, hogy a kimerítőség az állított jelentéstartalom részét képezi, addig Horváth (2005, 2007, 2010) elsősorban egy szintaktikai operátor bevezetését tartja indokoltnak. Horváth (2005) célja, hogy Szendrői (2003) pusztán prozódiai alapú megközelítésével szemben azt bizonyítsa, hogy a preverbális pozícióba történő mozgás és a főhangsúly kiosztása között nincs közvetlen összefüggés. Horváth (2007) ugyanakkor Bródy (1990, 1995) elmélete ellen is számos érvet felsorakoztat, eszerint ugyanis a fókuszmozgás célja egyszerűen egy fókuszjegy ellenőrzése lenne, amely esetben nem lennének magyarázhatók például az azonosító és információs fókusz közötti szintaktikai és szemantikai eltérések sem. E korábbi javaslatok helyett Horváth (2005, 2007) egy kimerítő azonosítást végző szintaktikai operátort (Exhaustive Identification Operator, EIOp) feltételez a szerkezeti

¹⁰ A felnőtt korú magyar anyanyelvi beszélőknél ezt az értelmezésbeli különbséget kísérletes úton is kimutatta Gerőcs és Pintér (2014).

fókuszt tartalmazó mondatokban, ezzel magyarázva egyrészt azok sajátos jelentését, másrészt pedig a fókuszt mozgatójának és a prozódiai prominenciájának szükségességét is. A hipotézis végleges formáját Horváth (2010) elemzésében nyerte el, amelyben összekapcsolódott a diskurzus-jegyek erős modularitásának feltételezésével (Strong Modularity Hypothesis for Discourse Features) is. Ez utóbbi elképzelés lényege, hogy a diskurzusszerephez kötődő formális jegyek nem válhatnak ki szintaktikai mozgásokat. Annak érdekében, hogy be tudjuk sorolni a szerkezeti fókuszt preverbális pozícióba való mozgását az állítás igazságértékét befolyásoló műveletek vagy az interfészjelenségek közé, először is azt kell tisztázni, hogy annak mely tulajdonsága váltja ki a kiemelését. Horváth (2010) alapul veszi Kenesei (2006) azon korábban már ismertetett megállapítását, mely szerint az azonosítás mozzanata nem csak a kontrasztív (É. Kiss (1998) terminológiája szerint azonosító) fókuszt jellemzi, hanem az információs fókuszt is, ennek tükrében pedig az azonosító funkció nem lehet felelős az utóbbi fókusztípusra nem jellemző mozgásért. Ugyanakkor a kontrasztivitás sem válthatja ki azt, hiszen akkor a kontrasztív topik és a nem kimerítő értelmű kontrasztív fókuszt is ugyanabban a preverbális pozícióban jelenne meg, mint a szerkezeti fókuszt. Ily módon csak a kimerítőség az egyedüli jelölt, és ez az, amely Horváth (2010) szerint indokolja a korábban már bevezetett operátor szükségességét. Lényeges pont, hogy ebben a megközelítésben a fókuszt megjelenhet ettől függetlenül is, ám a kimerítőséget kódoló EIOP hiányában *in situ* prozódiai fókuszt marad. Amikor azonban megjelenik az operátor, a fókuszt pedig az általa k-vezérelt hatóköri tartományban található, akkor bekövetkezik a mozgás, a kimerítőség pedig asszociálódik a fókusztal. Ennek tükrében a vizsgált magyar mondatokban a kimerítő olvasat nem egy diskurzusszerephez kötődő jegyek köszönhető, hanem egy az állítás igazságértékét is befolyásoló maximalitási operátornak.¹¹ Ebben a keretben ráadásul arra sincs szükség, hogy az értelmezésbeli eltérések okán különféle fókusztípusokat feltételezzünk.

Horváth (2010) elméletéhez hasonlóan Bródy és Szendrői (2011) is egy kimerítőségért felelős operátort feltételeznek, azonban nem kizárólag a válaszként használt állításokban, hanem az ezekre irányuló kérdő mondatokban is. A fő állítás, hogy ha „a kimerítő fókuszos szerkezetet mindig válasznak tekintjük egy implicit vagy explicit konstituens-kérdésre, ennek is tartalmaznia kell EXH-operátort” (Bródy és Szendrői 2011: 273). Ebből egyrészt sikeresen levezethetők a magyar fókuszt-, illetve kérdőszómozgató azonos szintaktikai tulajdonságai, másrészt pedig magyarázatot nyer a szemantikailag kódolt kimerítő értelmezés is, amely

¹¹ A diskurzusszerephez kötődő formális jegyek létezését a szerző általában véve is kétségbe vonja. Az erre vonatkozó érvelést bővebben lásd Horváth (2010: 1367–8).

azonban a szerzők szerint nem minden szerkezetileg jelölt fókusz tartalmazó mondat sajátja, hanem csupán azoké, amelyek megfelelő választ adnak a hozzájuk tartozó kérdésre.¹²

2.1.3.2. A kimerítőség mint előfeltevés

Kenesei (1986, 1989) elemzése több szempontból is új megvilágításba helyezte a kimerítőség kérdéskörét. Először is a fókusz funkciójaként már nem csak a kimerítő felsorolás kifejezését jelöli meg, ugyanis a releváns alternatívák kizárásának ugyanakkora szerepet tulajdonít, mint annak az azonosító mozzanatnak, amellyel a fókuszált összetevő és a predikátum által kifejezett állítás összekapcsolódik. A fókuszálás így mint azonosításon keresztüli kirekesztés működik, amelynek pedig szükségszerűen része egy egzisztenciális előfeltevés is. A (22) alatti mondat jelentésének így a Szabolcsi (1980) által feltételezett (a) helyett a (b) felel meg.

(22) [PÉTER]_{FOC} aludt a padlón. (Kenesei 1989: 115)

- a. Minden x -re, x aludt a padlón akkor és csak akkor, ha x Péter.
- b. Az az x , amely x alszik a padlón, azonos Péterrel.

Kenesei (1989) ugyanakkor rámutat a szerkezeti fókusz és a *csak* partikulával módosított fókuszált kifejezések jelentésének összefüggéseire is. Amint azt a 3.1.3. fejezetben majd részletezem, a fókuszpartikulát tartalmazó mondatok jelentése is két komponensből tevődik össze, ám azok forrása éppen az imént bemutatott helyzet fordítottja, ugyanis a *csak* esetében az alternatívák kizárására irányuló mozzanat az adott mondat állítása, és az itt azonosító szereppel bíró rész az előfeltevés.

Egy későbbi munkájában ezt az álláspontot képviseli Szabolcsi (1994) is, csupán a Kenesei (1986) által javasolt formula kisebb változtatását látja szükségesnek arra hivatkozva, hogy az nem alkalmas azon mondatok jelentésének leírására, amelyben a fókuszált összetevő több individuumot is jelöl. Így végül ő emeli be az elemzésbe azt a tényezőt, hogy a (22) alatti példában x -szel jelölt összetevő valójában individuumok egy halmaza, és így az azonosítás azt a mozzanatot is tartalmazza, hogy mindenki, akire igaz az állítás, része ennek a halmaznak. Ez pedig a Kenesei (1986) által leírt módon maga után vonja az e halmazon kívül eső elemek kizárását is.

¹² Így például nem értelmezzük kimerítően az ige előtti pozícióba mozgatott, ám a megelőző kérdéssel nem kongruens fókuszált elemet az alábbi válasz esetében sem.

- (i) – *Úgy tudtam, hogy szereted a babot.* (Bródy és Szendrői 2011: 267)
– *Nem. [A BROKKOLIT]_{FOC} szeretem.*

Ugyanakkor Bródy és Szendrői (2011) azt is hangsúlyozza, hogy az ehhez hasonló kontrasztív fókusz esetén a diskurzusban előzményként mindig szerepelnie kell egy kontraszthalmaznak, amellyel a mozgatott összetevőt szembeállítjuk.

Alapvetően más megközelítésből indul ki, de ugyancsak előfeltevésként elemzi a fókusz kimerítőségét Kálmán és van Leusen (1993) is. A fókuszpartikulával nem módosított, csak prozódiai prominenciával és ige előtti pozícióba mozgatással jellemezhető fókuszt a szerzők szabad fókusznek nevezik, kimerítő értelmezését pedig azzal hozzák összefüggésbe, hogy a mondatszerkezetben való alkalmazását csak bizonyos kontextus-típusok engedélyezik. Ennek igazolásához érdemes összevetni az alábbi két párbeszédet.

(23) – *Karl is a vegetarian.* (Kálmán és van Leusen 1993: 12)

Karl AUX egy vegetáriánus

‘Karl vegetáriánus.’

– # *No, [IRMGARD]_{FOC} is.*

nem Irmgard AUX

‘Nem, Irmgard az.’

(24) – *Karl is the director.* (Kálmán és van Leusen 1993: 12)

Karl AUX az igazgató

‘Karl az igazgató.’

– *No, [IRMGARD]_{FOC} is.*

nem Irmgard AUX

‘Nem, Irmgard az.’

Láthatjuk, hogy míg a (24) alatti egy tökéletes jólformált mondatpár, addig a (23) alattiban a válasz nem az, vagy legalábbis nem szerencsés (infelicitous). Az eltérés oka abban keresendő, hogy ez utóbbi esetben a kontextus (azaz az első állítás) nem teljesíti azt az előfeltevést, melyet a szabad fókuszt tartalmazó mondat a fókuszált összetevő előzményének egyediségére vonatkozóan rögzít, és így nem teszi lehetővé e szerkezet típus használatát. Ezzel szemben a (24) alatti példa első mondatában a határozott névelőt tartalmazó főnévi kifejezés használata és az ezáltal aktiválódó egzisztenciális előfeltevés egyértelművé teszi, hogy az igazgató címet viselő individuumok releváns halmazának csak egyetlen eleme lehet, ezért ebben az esetben érvényesen használható a kiigazításként szolgáló második állításban a szabad fókusz.

A legérdekesebb lépés ebben az elemzésben kétségtelenül az, hogy abból a hipotézisből, hogy a fókusz kimerítősége nem állított, hanem előfeltételezett, látszólag magától értetődően következik az is, hogy mint ilyen mindenképpen a kontextusra vonatkozó megszorítások közé tartozik. Ettől kezdve pedig a szerzők egy úgynevezett kimerítőségi feltételről beszélnek, amely a szabad fókuszt tartalmazó megnyilatkozások használatát korlátozó tényezők egyike. Valójában tehát nem is a fókuszált összetevő jelölete, hanem annak kontextusbeli előzménye

az, amelyet illetően teljesülnie kell a kimerítőség követelményének. Ezzel függ össze Kálmán és van Leusen (1993) azon premisszája is, mely szerint a szabad fókusz csak kérdésre adott válaszként, illetve replikaként jelenhet meg egy diskurzusban. Láthattuk, hogy korábban csak említés szintjén jelent meg a beszédhelyzet mint tényező, és akkor is kizárólag a releváns alternatívák kijelölésében betöltött szerepe okán, így ebből a szempontból különösképpen jelentősnek tekinthető ez a munka. Fontos ugyanakkor annak hangsúlyozása is, hogy a kimerítőséget kódoló előfeltevésnek nem csupán a fókuszált elem unikus voltát kell kifejeznie, hanem annak maximálisságát is. Végül a *csak* típusú fókuszpartikulákhoz képesti különbségek közül Kálmán és van Leusen (1993) fogalmazta meg azt, hogy a szabad fókusszal szemben ott nem jelenik meg az általuk bevezetett előfeltevés, és így a (25) alatti párbeszéd annak ellenére is jólformált, hogy kontextusa azonos a (23) alattiéval.

(25) – *Karl is a vegetarian.* (Kálmán és van Leusen 1993: 14)

Karl AUX egy vegetáriánus

‘Karl vegetáriánus.’

– *No, only [IRMGARD]_{FOC} is a vegetarian.*

nem csak Irmgard AUX egy vegetáriánus

‘Nem, csak Irmgard vegetáriánus.’

Lényegében Kenesei (1986) és Szabolcsi (1994) elemzéséhez nyúlik vissza, ugyanakkor Kálmán és van Leusen (1993) megfontolásait is figyelembe veszi Bende-Farkas (2009) munkája, amely mind a magyar szerkezeti fókusz, mind az angol *it*-cleft konstrukciókat illetően egy olyan előfeltevés jelenlétét feltételezi, amely az egzisztenciális preszuppozíció mellett a fókusz által azonosított halmaz maximalitását – és így annak kimerítő voltát – is rögzíti. Ezen felül azt is állítja, hogy a magyar szerkezeti fókusz esetén ezt az előfeltételezett információt a fókuszált kifejezés közvetíti, vagyis – szemben Kálmán és van Leusen (1993) hipotézisével – az nem kontextuálisan adott. Mindennek tükrében Bende-Farkas (2009) azt vizsgálja, hogy mi áll annak hátterében, hogy a kvantor szerepű *mindig* kifejezést eltérő szerkezeti pozícióban tartalmazó (26) és (27) alatti mondatokat, illetve ezek angol megfelelőit különbözőképpen értelmezzük.

(26) *János [TENISZBEN]_{FOC} veri meg mindig Benőt.* (Bende-Farkas 2009: 318)

(27) *János mindig [TENISZBEN]_{FOC} veri meg Benőt.* (Bende-Farkas 2009: 318)

A javasolt megoldás szerint a (26) alatti mondat típus esetén az előfeltételezett mondat-
szakaszban álló kvantor nem tud a fókuszt is magában foglaló, tág hatókört felvenni. Ezért

alkalmas ez a példa azoknak a helyzeteknek a leírására is, amelyekben János néhányszor a teniszben kívül más játékokban is győzelmet arat, hiszen a kizárt szituációk itt csak azok, amelyekben János valamely másik sportágban is minden alkalommal nyer, illetve amelyekben teniszjátzmát veszít Benővel szemben. Ugyanakkor a (27) alatti példában a fókuszált kifejezéshez csatolt kvantor épphogy az előfeltételezett komponensen nem tud szűk hatókört felvenni, és ezért fejezi ki ez az állítás minden esetben azt, hogy János kizárólag teniszben tud győzni Benő ellen. Vagyis a mondat igazságértékét csak azok az esetek befolyásolják, amelyekben János más típusú, Benővel játszott mérkőzést is megnyer, azok viszont nem, amelyekben János elveszít legalább egy teniszjátzmát. A szerkezeti fókusz vagy *it*-cleft (szétszakított) konstrukciót tartalmazó mondatok előfeltevés–állítás tagolása tehát összefüggésbe hozható bizonyos elemek (például kvantorok vagy határozószók) szerkezeti pozíciójával, és így hatókörével is.

Végül ugyancsak jelentős szerepet tulajdonít a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok előfeltételezett jelentéskomponensének É. Kiss (2006b, 2011) javaslata, amely Higgins (1973) ál-szétszakított szerkezetekre vonatkozó hipotézisével párhuzamosan specifikációs állításokként elemzi a szerkezeti fókusz tartalmazó magyar mondatokat. E megközelítésben pedig éppen a fókuszált kifejezés az, amely specifikációs szerepű névszói állítmányként¹³ funkcionál, és a háttér alkotta nyitott mondat értelmezhető ennek alanyaként. Szabolcsi (1980) első, (14) alatti példájában tehát *Mária az állítmány, az (akit) meglátogattam* mondat szakasz pedig az alany szerepét tölti be. Amellett, hogy a két egység szintaktikailag¹⁴ összekapcsolódik, együtt konstruálják meg a szóban forgó mondatok értelmezését is, méghozzá oly módon, hogy a fókusz mint specifikáló állítmány referenciálisan azonosítja a háttér által meghatározott halmazt, méghozzá elemeinek – szükségszerűen kimerítő – felsorolásával. A fenti példában tehát azt állítom, hogy Mária volt az általam meglátogatottak halmazának egyetlen eleme. Így ebben az elemzésben a kimerítőség mintegy szemantikai következményként adódik, akár csak a háttérként szolgáló mondat szakasz egzisztenciálisan előfeltételezett volta, hiszen „csak egy létező halmaz elemei azonosíthatók referenciálisan” (É. Kiss 2011: 254). Fontos hangsúlyozni ugyanakkor azt is, hogy a háttér előfeltételezettsége

¹³ Amint azt É. Kiss (2006b) is megemlíti, a fókusz állítmányként való elemzése nem teljesen előzmény nélküli, hiszen már Szabolcsi (1981b) is utalt rá, hogy bizonyos esetekben, így az (i) alatti mondatnál a fókuszált összetevő nem referenciális kifejezésként funkcionál, hanem egyfajta minősítő predikátumként.

(i) [A BARÁTOMAT]_{FOC} hívtam meg, nem [A MINISZTERT]_{FOC}. (Szabolcsi 1981b: 525)

A fenti mondatnál ugyanis nem zárható ki az az olvasat, mely szerint a barátom és a miniszter egy és ugyanaz a személy, ráadásul ez egyedül az ehhez hasonló, szerkezeti fókuszos állítások esetén lehetséges értelmezés.

¹⁴ A fókusz és a háttér összekapcsoló predikációs szerkezetet É. Kiss (2006b) a PredP projekcióban feltételezte, É. Kiss (2011) azonban már a FocP specifikáló, illetve bővítményi pozíciójába helyezte az állítmányi és alanyi szerepű egységeket.

nem jelenti azt, hogy az kontextuálisan adott is egyben. É. Kiss (2011) szerint sokkal inkább arról van szó, hogy tudottnak, illetve tudandónak gondolt, tényszerű információt kódol, amelyet azonban a hallgató nem feltétlenül ismer. Ezzel magyarázható az alábbi példapár közötti eltérés is, hiszen a (29) alatti esetben nem várható el a háttér ismerete, és így tágabb kontextus nélkül nem is szerencsés a szerkezeti fókuszos választ használni.

(28) – *Ki az a Lee Harvey Oswald?* (É. Kiss 2011: 257)
 – *Ő lőtte le John Kennedyt.*

(29) – *Ki az a John Smith?* (É. Kiss 2011: 257)
 – *#Ő lőtte le a szomszédját.*

A (28) alatti példa segítségével ugyanakkor az is kiválóan szemléltethető, hogy az ilyen típusú kvízkérdésekre felelhetünk olyan állítással, amelyben a kontextuálisan adott elem (vagy egy arra visszautaló névmás) szerkezeti fókuszaként, az új információ pedig háttérként szerepel. Nem utolsó sorban pedig ez a megközelítés arra is magyarázatot ad, hogy miért párhuzamos a magyar szerkezeti fókusz értelmezése a specifikációs állítmányt és annak alanyát ugyancsak egymás mellé rendelő angol szétszakított szerkezetekével, és miért különbözik a fókuszmozgatást nem tartalmazó angol prozódiai fókuszétól.

Surányi (2011a) is amellett érvel, hogy szemantikai tulajdonságai alapján a magyar szerkezeti fókusz megfeleltethető az angol specifikációs állítmányi szerepű, kopulát tartalmazó mondatnak, a köztük lévő szintaktikai különbségek pedig abból adódnak, hogy a magyarban a fókuszált kifejezés mozgatása révén áll elő a jelölt szerkezet típus, a szóban forgó angol konstrukció esetén viszont két külön pozícióban bázisgenerált, mondat szintű összetevőt feltételezünk. Surányi (2011a) ezen felül vizsgálta azokat a (30) alattihoz hasonló eseteket is, amelyekben a specifikációs állítmány nem a szerkezeti fókuszhoz kötődik, hanem másodlagos fókuszaként jelenik meg.

(30) – *A falutokban [JÁNOS]_{FOC} volt a polgármester?* (Surányi 2011a: 175)
 – *Nem, [A SZOMSZÉD FALUBAN]_{FOC} volt JÁNOS a polgármester.*

A bemutatott keretben É. Kiss (2006c, 2009) meggyőzően magyarázza azt a korábban már említett, Szabolcsi (1981a) által rögzített megfigyelést is, mely szerint a fókuszált számnévi módosítók e művelet révén 'pontosan *n*' jelentést nyernek. Itt is az történik ugyanis, hogy a fókusz azonosítja az alternatívák azon maximális részalmazát, amelyre a predikátum állítása igaz, ám a releváns alternatívahalmazt ezúttal a számskála többi eleme jelenti. Mivel ily módon a fókusz által azonosított számnál magasabb értékek is kizáródnak, a számnév

alapértelmezett 'legalább n ' jelentése 'pontosan n ' jelentésre szűkül. Ugyanitt azt a problémát is felveti, hogy miért kerülnek mindig az ige előtti fókuszpozícióba a negatív értelmű fok- és mértékhatározók (mint például az *alig*), módhatározók (*rosszul*) és gyakorisági határozók (*ritkán*), valamint határozatlan számnevet tartalmazó kifejezések (*kevés*), miközben ezek pozitív értelmű párjait nem érinti ez a megszorítás. A szerkezeti fókusz kimerítő azonosító funkciójának feltételezése mellett É. Kiss (2006c, 2009) szerint ez is magyarázható, hiszen a fókuszálás révén meggátolható a szóban forgó skaláris módosítók jelentésének felfelé való kiterjesztése, ami egy kétirányú skála esetén a negatív értéket jelölő elemnél nemcsak hogy lehetséges, de szükséges is, mivel itt a felfelé nyitott olvasat ellentmondáshoz vezetne.¹⁵

Összefoglalva az eddigieket, nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kimerítőség előfeltevés volta mellett érvelő munkák nem egységesek abból a szempontból, hogy milyen típusú, illetve tartalmú előfeltételezett komponenszt feltételeznek a szerkezeti fókusz esetén. A legmarkánsabban Kálmán és van Leusen (1993) elmélete különíthető el, amely a kontextusra vonatkozó megszorításként tárgyalja az unicitást és maximalitást egyaránt kódoló előfeltevést. Fontolóra véve Chierchia és McConnell-Ginet (1990), Kadmon (2001), valamint Potts (2005) felosztásait, amelyekben az implikaturákhoz hasonlóan az előfeltevéseknek is van társalgási és konvencionális, azaz kontextusfüggő és -független típusa, a Kálmán és van Leusen (1993) által javasolt komponens elemezhető az előbbiként, azaz kontextusfüggő előfeltevésként. A kétféle jelentéstartalom legfőbb különbsége abban ragadható meg, hogy míg a konvencionális preszuppozíció teljesülése azt garantálja, hogy a mondat rendelkezik igazságértékkel, addig a kontextusfüggő preszuppozíció teljesülése a megnyilatkozás adott beszédhelyzetben való elhangzásának előfeltétele, vagyis egy olyan megszorítás, amely nem a mondatra, hanem annak kontextusára irányul. Ily módon ez utóbbi megközelítés több szempontból is rokonítható a társalgási implikaturát feltételező hipotézisekkel, kiváltképp a törölhetőségre vonatkozó predikcióit illetően. Kálmán és van Leusen (1993) hipotézisével ellentétben a Kenesei (1986) által bevezetett, majd a tárgyalt munkákban kisebb módosításokkal továbbvitt álláspont egy konvencionális előfeltevéssel számol. Az eddigiekben bemutatott adatokat és a 2.1.5. fejezetben tárgyalásra kerülő szétszakított szerkezetek jellemző elemzését is figyelembe véve a dolgozat további részében előfeltevés alatt ez utóbbi, azaz a szemantikai természetű, konvencionális előfeltevést értem.

¹⁵ Például a *kevés pénz* kifejezést tartalmazó (i) alatti mondat nem lehet igaz abban az esetben, ha Péter sok pénzt kártyázott el. Ezzel szemben a skála egy pozitív értékét jelölő *sok pénz* kifejezés esetén lehetséges a felfelé való kiterjesztés, azaz a (ii) alatti állítás akkor is helytálló, ha Péter valójában az összes pénzét elkártyázta.

(i) *Péter [KEVÉS PÉNZT]_{FOC} kártyázott el.* (É. Kiss 2006c: 458)

(ii) *Péter sok pénzt elkártyázott.* (É. Kiss 2006c: 458)

2.1.3.3. *A kimerítőség mint implikátúra*

Wedgwood (2005) célja a Sperber és Wilson (1986), illetve Wilson és Sperber (2004) nevéhez fűződő Relevanciaelmélet, valamint a Kempson, Meyer-Viol és Gabbay (2001) által kidolgozott Dinamikus Szintaxis teória ötvözése révén egy olyan új rendszer felépítése, amely a korábbi elméletekkel szemben a nyelven kívüli tényezők jelentéshez való hozzájárulásával is számol, illetve ezt a folyamatot is magyarázni tudja. Erre szolgál példaként a szerkezeti fókuszot tartalmazó magyar mondatstruktúrák új szempontú elemzése is, a szerző szerint ugyanis az általa bemutatott keretben szemantikai operátor feltételezése nélkül, kizárólag a Relevanciaelmélet fogalmainak segítségével levezethető a kimerítő értelmezés. Az érvelés lényege, hogy ha egy kontextus tartalmaz egy adott alternatívahalmazt, akkor ezek egyikének megemlézése szükségszerűen maga után vonja a többi kizárását, mivel hallgatóként releváns információ elhallgatását nem feltételezzük a beszélőről. Amint pedig arról korábban már szó esett, a Rooth (1985, 1992) elméletére épülő kurrens álláspont szerint a fókuszálás épphogy az alternatívák létezését indikálja. Vagyis egy fókuszot tartalmazó mondat esetén bizonyos pragmatikai elvek mentén anélkül is eljuthatunk ehhez a kimerítő olvasathoz, hogy Grice (1975) mennyiségi maximájához hasonló, *ad hoc* elveket vennénk fel a premisszáink közé.¹⁶ Wedgwood (2005) szerint mindebből az is következik, hogy a kimerítőség nem egy bizonyos szerkezet típus használatának következtében aktiválódik, hanem egyszerűen mint az adott beszédhelyzetben leginkább optimális olvasat, éppen ezért semmi nem indokolja, hogy a szintaktikailag jelölt fókuszhoz eltérő jelentést tulajdonítsunk, mint a jelöletlen formának. Sőt mi több, az elemzés egy pontján általában véve is elutasítja azt az álláspontot, mely szerint egy összetevő fókuszpozícióba való mozgatása előidézhetheti az adott mondat igazságfeltételeinek megváltozását. Így pedig nem csupán azoknak a javaslatoknak mond ellent, amelyek a kimerítőséget szemantikai komponensként tárgyalják, hanem azt is cáfolja, hogy az bizonyos szintaktikai sajátosságokból adódóan konvencionális implikátúráként generálódhat.¹⁷

Amellett, hogy azonos kontextus esetén nem jósl különbséget a szerkezeti fókuszos és a prozódiai fókuszos (vagy akár semleges) mondatok értelmezése között, Wedgwood (2005) azt is döntő bizonyítéknak tartja a szerkezetileg kódolt kimerítőséget feltételező elméletekkel szemben, hogy egyes esetekben egyáltalán nem jelenik meg ez az olvasat. Ennek alátámasztása érdekében lefordította Horn (1981) egy angol nyelvű példapárját, amely a

¹⁶ Amint azt a magyarban található szintaktikailag jelöletlen fókusz jelentéstani sajátosságainak tárgyalásakor Surányi (2011b) is kifejti, az információs fókuszot tartalmazó mondatok kimerítő értelmezésének ez a széles körben elfogadott magyarázata.

¹⁷ Ezzel kapcsolatban a Horn (1981) megfontolásain alapuló érvelést bővebben lásd Wedgwood (2005: 136).

szétszakított szerkezetet az *only* 'csak' fókuszpartikulát tartalmazó azonos állítással vetette össze. Wedgwood (2005) mondataiban ezzel párhuzamosan szerkezeti fókusz (31), illetve a *csak* partikula (32) szerepelt.

(31) ^{??}*Azt tudtam, hogy Mari megevett egy pizzát,* (Wedgwood 2005: 137)
de most vettem észre, hogy egy pizzát evett meg.

(32) *Azt tudtam, hogy Mari megevett egy pizzát,* (Wedgwood 2005: 137)
de most vettem észre, hogy csak egy pizzát evett meg.

Míg az (32) alatti mondat egyaránt jólformált és értelmezhető, addig az (31) alatti legalábbis szokatlannak mondható, ami a szerző szerint annak tudható be, hogy a *csak* partikulával ellentétben a szerkezeti fókuszt nem jellemzi inherens módon a kimerítő olvasat, és így a két, lényegében azonos állítást tartalmazó tagmondat szembeállítása sem indokolt.

Ez utóbbi, Wedgwood (2005) hipotézise szempontjából kulcsfontosságúnak számító példapárral kapcsolatban azonban É. Kiss (2006a, 2010) több problémára is rámutatott. Először is felhívta a figyelmet azokra a különbségekre, amelyek az (31) alatti mondat elhangzásakor a prozódiai sajátosságokból adódhatnak. Egyáltalán nem elhanyagolható ugyanis az a tényező, hogy a beszélő az *egy* számnevet, illetve határozatlan névelőt vagy a *pizzát* névszót emeli-e ki a hangsúlyozás révén, az előbbi esetben ugyanis az elfogyasztott pizzák számát maximalizáljuk a fókuszálás segítségével, az utóbbiban viszont egy agrammatikus mondatot kapunk. Ugyanakkor ennek háttérében É. Kiss (2006a) szerint nem a kimerítő olvasat hiánya áll, hanem az, hogy a két tagmondat viszonya nem ellentétes, hanem sokkal inkább egyfajta pontosítást kifejező, amint azt a (33) alatti mondat jólformáltsága is alátámasztja.

(33) *Mari megevett egy pizzát, pontosabban [egy PIZZÁT]_{FOC} evett meg.* (É. Kiss 2006a: 75)

Emellett É. Kiss (2010) azt is kiemeli, hogy a *csak* partikulát tartalmazó (32) példa esetében nem pusztán azért tűnik helytállóbbak a két tagmondat szembeállítása, mert a másodikban a tárgyi szerepű összetevő kimerítő olvasatot kap, hanem azért is, mert – amint arról a 3.1.3. fejezetben részletesen is szó esik majd – a partikula egyfajta skaláris jelentéssel is bír. Vagyis az *egy pizza* kifejezés a *csak* révén elhelyezhető egy mennyiségi skálán szemben olyan ételsorokkal, amelyek a pizzán kívül mást is tartalmaznak, sőt akár egy minőségi skálán is, amely a nagyobb tápértékű vagy bonyolultabb elkészítési módot igénylő ételekhez képest alacsonyabb szintűnek tünteti fel a pizzát. Az *egy* elemre hangsúlyt helyező mondatok esetén ezen felül egy olyan olvasat is lehetséges, amely a nagyobb számú pizza elfogyasztásához

viszonyítja Mari étkezését. A szerkezeti fókuszos (31) alatti mondat második tagmondatában ugyanakkor nincsen ehhez hasonló, negatív értékelő mozzanatot is hordozó komponens.

Végül Wedgwood (2005) az álláspontját támogató további érvként említi azokat a mondatokat, amelyek a szerkezeti fókuszhoz kapcsolt *többek között* kifejezést tartalmazzák, itt ugyanis nem lehetséges a fókuszált összetevő kimerítő értelmezése. Az pedig, hogy a tárgyalt jelentéstartalom törlése előfordulhat, kétségtelenül az implikaturákkal rokonítja azt. E probléma részletes kifejtése Wedgwood, Pethő és Cann (2006) munkájában található, amelyben a (34) alattihoz hasonló, korpuszból származó adatokkal igyekeznek alátámasztani állításukat.

(34) *A küldöttségben Chris Patten, az unió külügyi biztosa mellett helyet kap Javier Solana, akiket útjukra többek között [Anna Lindh svéd külügyminiszter]_{FOC} kísér majd el.*

(Wedgwood és mtsai 2006: 14)

A fenti mondat esetén valóban nem adódik olyan olvasat, amely egy, csupán az említett politikusokból álló háromfős küldöttséget feltételez. É Kiss (2006a) ugyanakkor felveti, hogy a fókuszált elemhez csatolt *többek között* kifejezés alkalmazása annak jelölésére szolgál, hogy a beszélő úgy ad kimerítő listát a predikátum által jelölt halmaz elemeiről, hogy azok egyikét azonosítja, a többire pedig együttesen utal.

Az ellenérvek dacára a szemantikai kimerítőséget cáfoló álláspontot képviseli Onea (2007, 2009) is, ugyanis Wedgwood (2005) javaslatával összhangban ő is azt állítja, hogy kimerítő értelmezés implikaturaként aktiválódik. Emellett Onea (2007) azt is kétségbe vonja, hogy a hagyományosan szerkezeti fókuszt tartalmazó mondatokként elemzett kijelentések nem semleges szórendjéért a fókusz preverbális pozícióba történő mozgatása lenne felelős. Azt feltételezi ugyanis, hogy az igemódosító–ige sorrend valójában az eseményszerkezettel függ össze, pontosabban azzal, hogy az ige egy olyan eseményt vezet-e be, amely előfeltételezett. Ha az ige egy előfeltételezett eseményre referál, akkor egy hipotetikus PresP projekcióba mozog, és így áll elő az a nem semleges szórend, amelyben az ige megelőzi az igemódosítót.¹⁸ Amennyiben a mondat egy megelőző kérdésre adott válaszként jelenik meg, az ige által jelölt esemény mintegy visszautal az előzményre, és ezért ezekben az esetekben mindenképpen a nem semleges szórendi változat jelenik meg. A szerző ezen a ponton vonja be a különböző pozícióban megjelenő fókusz típusok problémakörét, méghozzá azt állítva, hogy a pre-, illetve posztverbális mezőben található fókusz azért kaphat eltérő olvasatot, mert

¹⁸ Onea (2007) szerint tehát a felszíni szerkezetre csak akkor van hatással az esemény előfeltételezett volta, ha a mondatban van igemódosító. Ennek kifejtését bővebben lásd Onea (2007: 170).

csak az előbbi értelmezhető egy kérdésre adott – maximálisan informatívnak feltételezett – válaszként. Nem derül ki azonban, hogy miképpen kerül ebben a keretben bármelyik elem is az ige előtti régióba, hiszen a szerző korábban kizárólag az igemozgatás magyarázatára szorítkozott. Abból pedig, hogy a megelőző kérdés esetén előfeltételezett eseményt leíró ige a módosító elé mozog, önmagában még nem következik semmi a fókuszált összetevőt illetően. Későbbi munkájában Onea (2009) nem is ezt az elemzést szorgalmazza, hanem egy pilot kísérlet¹⁹ bemutatása révén érvel a kimerítőség szemantikai meghatározottságát feltételező elméletekkel szemben. Ez pedig már előremutat arra az ezt követő időszakban jellemzővé váló tendenciára, hogy a kimerítő jelentéstartalom forrását kísérletes módszerek segítségével igyekeznek meghatározni.

2.1.4. A szerkezeti fókusz kimerítőségének státusza

Míg a kimerítőség forrásának meghatározására irányuló hipotézisek több évtizedre nyúlnak vissza, addig a különféle jelentéstartalmak diskurzusszerkezeti státuszának vizsgálata csak az elmúlt néhány évben vette kezdetét. Roberts (1996) diskurzuselméletén, különösképpen az éppen tárgyalt kérdés (question under discussion, QUD) és az arra adható releváns válasz meghatározásán alapszik Simons, Tonhauser, Beaver és Roberts (2010) átfogó elemzése.²⁰ Ebben a keretben a megnyilatkozások egyes részei vagy „éppen tárgyalt tartalom” (at-issue), vagy „nem éppen tárgyalt tartalom” (not-at-issue) státuszúak, méghozzá annak függvényében, hogy releváns választ adnak-e az implicit vagy explicit éppen tárgyalt kérdésre vagy sem.

Az, hogy egy adott jelentéskomponens milyen státuszú, többféleképpen is tesztelhető. Az első lehetőség a projekciós tulajdonságok megállapítása, Simons és munkatársai (2010) ugyanis arra mutattak rá, hogy a nem éppen tárgyalt tartalom státuszú jelentéstartalmak projektálódhatnak, vagyis ezek megjelenhetnek akkor is, ha az őket kiváltó elem egy a logikai következtetéseket törölő operátor hatókörében van. Ennek háttérében az áll, hogy az operátorok mindig csak az éppen tárgyalt tartalom részét képező mondatzszakaszt vezérelhetik. Amint azt a (35) és (36) alattihoz hasonló, tagadást tartalmazó mondatok is jól példázzák, az előbbinél, azaz a szerkezeti fókusz esetén a jelentés egy része annak ellenére is érintetlen marad, hogy a fókuszált elem egy tagadó operátor hatókörében található.

(35) Péter tagadja, hogy [Ő]_{FOC} rabolta ki a trafikot. Azt állítja, ő csak felfeszítette a zárat.

¹⁹ A kísérlet és a végleges eredmények teljes körű bemutatása Onea és Beaver (2011) tanulmányában található, amelyről a 2.2.1. fejezetben részletesen is szó lesz majd.

²⁰ Köszönettel tartozom Gyuris Beátának és Molnár Cecília Saroltának, akik egy közös cikkük készítésekor dolgozták ki Simons, Tonhauser, Beaver és Roberts (2010) terminológiájának magyar fordítását, és azt még a megjelenés előtt megosztották velem.

(36) *Péter tagadja, hogy kirabolta a trafikot. Azt állítja, ő csak felfeszítette a zárat.*

Kérdéses ugyanakkor, hogy pontosan melyik jelentéskomponensre, illetve -komponensekre igaz az, hogy a tagadás ellenére is megmarad a (35) alatti példában, nem jelenik meg viszont a (36) alatti, semleges szórendű mondatban. Egyfelől – amint arra többek között Horn (2016), illetve Zimmermann és Onea (2011) is utal – biztosan projektálódik, és ily módon nem éppen tárgyalt tartalom státuszú az egzisztenciális előfeltevés, amely a példa esetében az lenne, hogy *valaki kirabolta a trafikot*. Ez ugyanis a tagadástól függetlenül is feltételezett a (35) alatti esetben, amikor Péter csak annyit cáfol, hogy ő lett volna a rabló, miközben a zár felfeszítését akár be is ismerheti. Ugyanakkor a (36) alatti semleges mondatban elképzelhető egy olyan helyzet, amelyben a trafik valójában nem is lett kirabolva, csak a zár lett felfeszítve, ami azt bizonyítja, hogy ez az állítás nem kódol egy nem éppen tárgyalt tartalom státuszú egzisztenciális előfeltevést.²¹ Ennél jóval összetettebbnek tűnik az a kérdés, hogy vajon a szerkezeti fókusz tartalmazó (35) alatti mondatnál beszélhetünk-e ezen felül egy projektálódó kimerítő jelentéstartalomról is, vagyis túléli-e a tagadást egy olyan inferencia, mely szerint *a trafik kirablóinak a maximális halmaza került azonosításra*. Bár a szóban forgó magyar mondat típus projekciós tulajdonságait eddig még nem vizsgálták kísérletes módszerekkel, érdemes megemlíteni, hogy az *it*-cleft konstrukciók projekciós viselkedésének tesztelésekor Onea és Beaver (2017) azt találták, hogy az angol anyanyelvi beszélők az egzisztenciális előfeltevést a jelentés részének ítélték az olyan mondatok esetében is, amelyekben a szétszakított szerkezet egy kérdő operátor hatókörében volt. Ezzel szemben ugyanitt a kimerítőség csak korlátozott mértékben projektálódott, noha így is jelentősen többször, mint a kérdő operátor hatókörében minden esetben törlődő – és így bizonyosan éppen tárgyalt tartalom státuszú – állított jelentéstartalom. Onea és Beaver (2017) szerint a kimerítőség szokatlan projekciós tulajdonságai azzal magyarázhatók, hogy a szétszakított szerkezetek esetében ez a komponens nem rendelkezik rögzített státusszal, hanem mindig az aktuális éppen tárgyalt kérdéstől függően lesz éppen tárgyalt vagy nem éppen tárgyalt tartalom státuszú. Vagyis általában véve nem állíthatunk többet annál, mint hogy az *it*-cleftek kimerítősege tendenciózusan nem éppen tárgyalt tartalom státuszú, és mint ilyen projektál is, bizonyos esetekben viszont ettől eltérő mintázatot is mutathat.²²

²¹ A (36) alatti példát érthetnénk úgy is, mint az igén szűk fókusz felvevő állítást, ebben az esetben viszont ezt az eltérő argumentumszerkezettel rendelkező folytatás nem indokolja, szemben például az (i) alatti esettel.

(i) *Péter tagadja, hogy [KIRABOLTA]_{FOC} a trafikot. Azt állítja, csak éjjeli menedékhelyként használta (azt).*

²² E megközelítés mindenképpen figyelemreméltó abból a szempontból, hogy a diskurzusszerkezeti státuszt a korábbi munkák többségével szemben egy dinamikus sajátosságként elemzi.

A projekciós tulajdonságok mellett Tonhauser (2012) a nem éppen tárgyalt státusz mellett szóló bizonyítékként említi azt is, ha egy tartalom nem ad lehetőséget közvetlen egyetértésre vagy egyet nem értésre. Ezt az általa javasolt módon a (37) esetén lehetséges folytatások (a–d) természetességének mérése révén tesztelhetjük. A (37a) és a (37b) az egzisztenciális előfeltevés, a (37c) és a (37d) pedig a kimerítőséget kódoló jelentéstartalom elfogadása, illetve elutasítása. Amennyiben a szóban forgó komponensek nem éppen tárgyalt tartalom státuszúak, egyik sem lesz megfelelő válasz a (37) alatti megállapításra.

(37) *A trafikot [PÉTER]_{FOC} rabolta ki.*

- a. [#] *Igen, valaki kirabolta a trafikot.*
- b. ^{??} *Nem, senki nem rabolta ki a trafikot.*
- c. ^{??} *Igen, Péteren kívül más nem rabolta ki a trafikot.*
- d. [?] *Nem, Péteren kívül más is kirabolta a trafikot.*

Bár ebben a kérdésben egyelőre nem gyűjtöttem ítéleteket más anyanyelvi beszélőktől, a saját intuícióm alapján érdekes különbségre figyeltem fel az egzisztenciális előfeltevést és a kimerítőséget kifejező inferenciákat illetően, ugyanis az előbbire épülő válaszokat (a–b) szokatlanabbnak találtam, mint a kimerítő olvasatra irányuló második válaszpárt (c–d).²³ Emellett az egyet nem értő reakció (b, d) az én megítélésem szerint mindkét esetben jóval természetesebb folytatása a (37) alatti példának, mint az elfogadó válasz (a, c). Nyilvánvaló, hogy a kérdés további adatgyűjtést igényel, mégis úgy vélem, okkal gyanakodhatunk arra, hogy a projekciós viselkedéshez hasonlóan e kritérium szempontjából is különbség található az egzisztenciális előfeltevés és a maximalitást kódoló jelentéstartalom között. Egy lépéssel továbbgondolva Onea és Beaver (2017) javaslatát, feltételezhetjük azt is, hogy a kimerítő azonosítással való egyetértés, illetve egyet nem értés lehetősége is az éppen tárgyalt kérdés függvényében adódik.

A főbb tesztek, illetve Onea és Beaver (2017) hipotézise mellett érdemes megemlíteni azt is, hogy a kimerítőség esetén először Velleman, Beaver, Destruel, Bumford, Onea és Coppock (2012) helyezte át a hangsúlyt a forrás helyett a státusz meghatározására, amikor az angol *only* 'csak' partikulát és az *it*-cleft szerkezetet egyaránt „kérdést lezáró” (inquiry terminating, IT) konstrukcióként elemezték – azzal a különbséggel, hogy míg az előbbi éppen tárgyalt tartalomként fejezi ki a kimerítőséget, addig az utóbbi nem éppen tárgyalt tartalomként. A magyarban található fókusz típusok státuszát Onea és Beaver (2011) 2.2.1.

²³ A legerőteljesebb elutasítást jelölő * szimbólumot egyik esetben sem tartom indokoltnak. Ennél egy fokkal gyengébb a #, majd a kérdéses elfogadhatóságot kifejező ?? és ? jelölések következnek a sorban.

fejezetben megvitatásra kerülő kísérletes adatainak újraelemzése révén Destruel, Velleman, Onea, Bumford, Xue és Beaver (2015) igyekezett meghatározni. Eredményeik szerint a szerkezeti fókusz kimerítősege az *it*-cleft szerkezetéhez hasonlóan nem éppen tárgyalt tartalom státuszú. Ugyanezt állítja Horn (2016), aki Wedgwood (2005), illetve Onea és Bevaer (2011) adataira építve elemzi a magyar szerkezeti fókuszt mint a nem éppen tárgyalt tartalom részét képező társalgási implikaturát, sőt pontosan ugyanerre a következtetésre jutott a német *es*-cleft és pseudocleft szerkezeteket illetően DeVeugh-Geiss, Zimmermann, Onea és Boell (2015) is. Vagyis az említett szerzők Velleman és munkatársai (2012) elemzésével összhangban csak a fókuszpartikulát is tartalmazó, vagyis az alternatívák kizárását az állítás részeként kódoló mondat szerkezetek esetén beszélnek az éppen tárgyalt tartalom részét képező kimerítő jelentéstartalomról. Mindez pedig meggyőzően magyarázza azt a markáns eltérést, amelyet a szerkezeti fókuszt és a fókuszpartikulát is tartalmazó mondatok összevetése során talált az összes eddigi erre irányuló kísérletes vizsgálat.²⁴

Végezetül fontosnak tartom megemlíteni, hogy egy adott jelentéstartalom forrásának és státuszának kérdése természetesen nem választható el élesen egymástól. Ha a szerkezeti fókusz esetében is egyértelmű bizonyítást nyer az, hogy beszélhetünk nem éppen tárgyalt tartalom státuszú kimerítősegről, akkor egyúttal el is vethetjük azokat a javaslatokat, amelyek azt az állítás részeként határozzák meg. Ezzel együtt továbbra is nyitva marad az a kérdés, hogy előfeltevésként vagy implikaturaként elemezzük-e, ugyanis az ilyen forrású jelentéskomponensek jellemzően nem járulnak hozzá az éppen tárgyalt kérdés megválaszolásához, vagy legalábbis nem közvetlen módon.

2.1.5. A szerkezeti fókusz és a szétszakított szerkezetek közötti párhuzam

A magyar szerkezeti fókusz sajátosságainak tárgyalásának végéhez közeledve fontos kitérni arra is, hogy mely fókusz típusok viselkednek hozzá hasonlóan a különféle nyelvekben. A leggyakrabban említett kétségtelenül a szétszakított (cleft) szerkezetekkel való párhuzam, hiszen ezek ugyancsak szintaktikai jelölés révén emelik ki a mondat valamely összetevőjét. Elsőként É. Kiss (1998) mutatott rá, hogy az angolra fordításkor ez a leginkább megfelelő szerkesztési mód, de később részletesen tárgyalja az értelmezésbeli hasonlóságokat többek között Bende-Farkas (2009) és Surányi (2011a) is. A fókuszált összetevőnek az angol *it*-cleft esetén a főmondat kiemelt konstituense felel meg, a háttérnek pedig a vonatkozó mellékmondat állítása. A hagyományos megközelítés szerint e szerkezet típus – akárcsak a

²⁴ Bővebben lásd Onea és Beaver (2011), Geröcs, Babarczy és Surányi (2014), illetve Káldi és Babarczy (2016) eredményeit a 2.2. fejezetben.

szerkezeti fókusz – kimerítő azonosítást fejez ki, ráadásul ez a funkción alapuló párhuzam kiterjeszhető például a francia *c'est-cleft* és a német *es-cleft* konstrukciókra is.²⁵

E párhuzam létjogosultságát kétségbe vonta Wedgwood (2005), aki szerint az angolban lehetséges fókuszjelölési módok közül a prozódiai fókusz az, amely a legközelebb áll a szerkezeti fókuszhoz, és ezt különböző kontextusokban általa szerencsésnek ítélt fordítások segítségével igyekszik alátámasztani. Később Wedgwood (2007) már arra alapozva állítja ugyanezt, hogy az *it-cleft* közvetlenül és explicit módon fejez ki azonosítást, míg a szerkezeti fókusznál ez az értelmezés csupán közvetett módon, kontextuális tényezők függvényében aktiválódik.

Az, hogy Wedgwood (2005, 2007) tagadja a két szerkezettípus közötti párhuzamot, felfogható annak mellékhatásaként is, hogy a kimerítőség szemantikai természetét a magyar szerkezeti fókusz esetén nem fogadja el. Az angol *cleft*-szerkezetek kizáró olvasatát ugyanis a szerzők döntő többsége, így például Buring és Križ (2013), Gazdar (1979), Karttunen (1974), Križ (2016), Percus (1997) előfeltevésként tárgyalja, és ez tekinthető a kurrens álláspontnak,²⁶ amelyet Wedgwood (2007) is elfogad. Az tehát, hogy milyen státuszúnak, illetve forrásúnak elemezzük a szerkezeti fókusz kimerítőségét, meghatározza azt is, hogy miképp vélekedünk a különféle szétszakított és ál-szétszakított konstrukciókkal való párhuzamról, és fordítva.

Mielőtt az erre a kérdésre is választ kereső kísérletek tárgyalásába fognék, előbb részletesen ismertetem azokat a kísérletes vizsgálatokat, amelyeket eddig végeztek a szerkezeti fókuszos mondatok tesztelésére, illetve amelyek egy része a hasonló szerkezet-típusok, így például a szétszakított szerkezetek értelmezését is célul tűzte ki.

²⁵ Érdemes azonban megemlíteni, hogy a legújabb kísérletes vizsgálatok eredményei a különböző nyelvekben található szétszakított szerkezetek esetében sem támasztják alá azt a feltételezést, hogy azok teljesen azonos jelentést kódolnak. Így például Destruel és DeVeugh-Geiss (2017) közelmúltban végzett összehasonlító kutatásában a francia *c'est-cleft*ek esetén szignifikánsan kevesebb elutasító választ adtak az anyanyelvi beszélők a kimerítőség követelményének megsértésekor, mint az *it-cleft*ek esetén az angol beszélők.

²⁶ Ezzel szemben Horn (1981, 2016) a pragmatikai természetű kimerítőség mellett érvel.

2.2. A szerkezeti fókusz kimerítő értelmezését vizsgáló korábbi kísérletek

Bár a kimerítőség kísérletes vizsgálata a magyar nyelvet illetően csak az utóbbi évtizedben vette kezdetét, mára számos kutatás tesztelte változatos módszerekkel a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok értelmezését. Ezek túlnyomó többsége a felnőtt beszélők preferenciáit mérte, ám két olyan kísérletet is végeztek, amelyek fő célja a kimerítő olvasat elsajátításának feltérképezése volt.

Ezeknek a munkáknak az alapos ismerete egyrészt azért fontos, mert az elméleti érvek mellett az empirikus alapokon nyugvó megállapítások is segíthetnek döntést hozni a kimerítő jelentéskomponens forrását és státuszát illetően. Másrészt pedig a hatékony, illetve a kevésbé szerencsés módszertani megoldásokat is érdemes fontolóra venni annak érdekében, hogy a vizsgált kérdés megválaszolására leginkább alkalmas kísérleti elrendezést tudjuk kialakítani.

2.2.1. Onea és Beaver (2011)

Az első tanulmány, amely kísérletes úton közelítette meg a szerkezeti fókusz kimerítőségének vitás kérdéseit, Onea és Beaver (2011) nevéhez fűződik. Annak érdekében, hogy a releváns alternatívákat kizáró jelentéskomponensről eldönthessék, hogy szemantikai vagy pragmatikai természetű-e, összevetették a szerkezeti fókuszos tesztmondatok (38), a *csak* fókuszpartikulát is tartalmazó szerkezetek (39) és a semleges, fókusz nélküli mondatok (40) megítélését olyan szituációkban, amelyekben a kimerítőség követelménye nem teljesül (1. ábra).

(38) [MARCI]_{FOC} fogott meg egy lepkét. (Onea és Beaver 2011: 349)

(39) Csak [MARCI]_{FOC} fogott meg egy lepkét. (Onea és Beaver 2011: 349)

(40) Marci megfogott egy lepkét. (Onea és Beaver 2011: 349)

1. ábra: Az (38) – (40) alatti mondatokhoz tartozó kép (Onea és Beaver 2011: 349)

A kísérlettel kapcsolatban fontos kiemelni azt a módszertani újítást, hogy – szemben a mondat–kép megítélési feladatok többségével – a résztvevőknek ezúttal a (41) alatt felsorolt három válaszlehetőség-típus állt rendelkezésére, nem csupán az „igaz” és „hamis” opciók.

(41) a. *Igen, és Péter is megfogott egy lepkét.*

(Onea és Beaver 2011: 350)

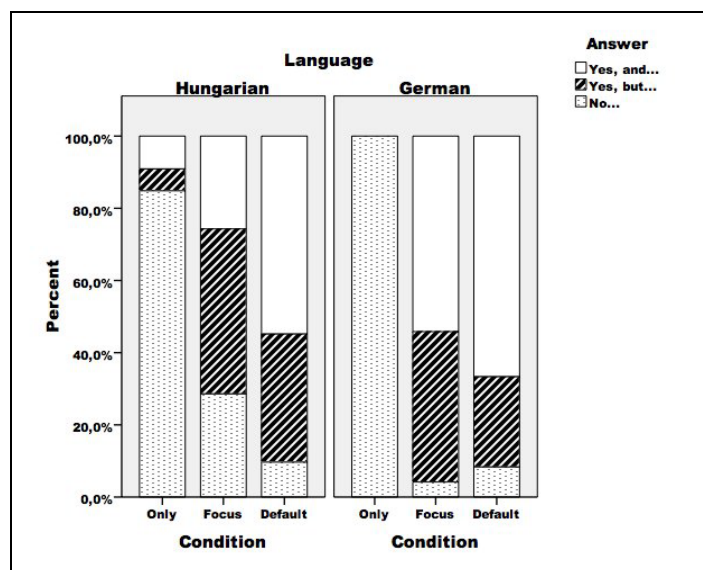
b. *Igen, de Péter is megfogott egy lepkét.*

c. *Nem, Péter is megfogott egy lepkét.*

Kontroll gyanánt a tesztet német anyanyelvű beszélők egy csoportjával is megismételték, azonban ott a célmondatok – szerkezeti fókusz hiányában – prozódiai fókuszot tartalmaztak.

Ami a szerzők magyarra vonatkozó predikcióit illeti, elsősorban azt várták, hogy a beszélők egyöntetűen elutasítják a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokat, amennyiben azok kimerítősege valóban szemantikai természetű. Másodsorban a másik két szerkezettípus értelmezését is bevonva azt jósolták, hogy a szemantikai kimerítőseget feltételező hipotézis teljesülése esetén a *csak* partikulás tesztmondat-típusával azonos, legnagyobb arányban a (41c) lehetőséget tartalmazó válaszadási mintázatot kapnak. Ezzel szemben a pragmatikai hipotézis beigazolódásakor a semleges mondatokhoz hasonlóan inkább az elfogadást kifejező (41a) és (41b) választípusok dominálnak majd.

A kapott eredmények tükrében Onea és Beaver (2011) egyértelműen elvethetőnek látta a szemantikai természetű kimerítőseget feltételező megközelítést, mivel – amint az a 2. ábra magyar adatokat összesítő bal oldali részén is látható – a (41c) típusú elutasító válaszok kizárólag a *csak* partikulát tartalmazó mondatnál domináltak. Ezzel szemben a szerkezeti fókusznál a (41b) példával illusztrált, közepesnek is nevezhető opció volt túlsúlyban, a másik két válaszlehetőség pedig egyaránt 30% körüli gyakorisággal fordult elő. Csupán röviden kerül említésre, ugyanakkor vitathatatlan az is, hogy a szerkezeti fókusz értelmezése a semleges mondatokéval sem rokonítható teljes mértékben, hiszen ott a legnagyobb fokú egyetértést kifejező (41a) válaszlehetőség volt a leggyakoribb.

2. ábra: Az első kísérlet eredményei (Onea és Beaver 2011: 353)

A 2. ábra jobb oldali részén szereplő német adatokkal való összevetést követően pedig az is látható, hogy a magyar szerkezeti fókusz a német prozódiai fókusznál jóval alacsonyabb arányban fogadták el, ami a szerzők szerint arra utal, hogy a kimerítőség az utóbbi esetben gyengébben érvényesülő hatás.

A két nyelv közötti különbséget egy következő kísérletben annak mentén próbálták megragadni, hogy a magyar szerkezeti fókusz pragmatikai funkciója sokkal specifikusabb, mint a német ekvivalenseként kezelt prozódiai fókuszé, amely számos más szerepet is betölthet. Egészen pontosan azt feltételezték, hogy a magyarban a preverbális pozícióban található összetevő mindig az éppen tárgyalt kérdésre adott válaszként értelmeződik, és tulajdonképpen pragmatikai inferenciaként ebből adódik a kimerítő olvasat is. Sőt, mivel ez szerintük szükségszerűen így kell legyen, az is várható, hogy az éppen tárgyalt kérdés explicitté tétele nem befolyásolja a magyar mondatok értelmezését, szemben a német mondatokkal, ahol a megelőző kérdések beékelésekor a kimerítő értelmezésre utaló válaszok arányának jelentős növekedése jósolható. Az előzővel azonos elrendezésű, ám kérdéseket is tartalmazó kísérlet az utóbbi hipotézist annyiban igazolta, hogy a németben a korábbi eredményekhez képest valóban kevesebb elfogadó válasz született. A magyarban viszont nem a várt, azaz a korábbiakhoz viszonyítva változatlan mintázatot mutatták a válaszok, nőtt ugyanis az elfogadást kifejező opciók gyakorisága. Mivel a két nyelvben két ellentétes irányú folyamat játszódott le, a második kísérlet során a magyarban és a németben közel azonos szintre került a kimerítő értelmezések aránya. A végkövetkeztetés a két nyelv közti eltéréseket illetően tehát úgy fogalmazható meg, hogy kontextus nélküli, izolált előfordulás esetén a magyar fókusz kimerítősége erősebb, mint a németben található, pusztán prozódiaileg jelölt fókuszé, ez a különbség azonban egy kérdés beékelését követően már nem érhető tetten. Ugyanakkor Onea és Beaver (2011) továbbra is amellettt érvel, hogy a magyar szerkezeti fókusz esetén sem tartható a szemantikai természetű kimerítőséget feltételező álláspont.

Amellettt, hogy a kísérlet kivitelezését a későbbi munkák (például Kas és Lukács 2013, illetve Gerőcs és mtsai 2014) több ponton is vitathatónak tartották, az újabb kutatások ismeretében talán az a legszembeűnőbb probléma Onea és Beaver (2011) érvelésével, hogy végtelenül leegyszerűsítve kezeli a kimerítőség besorolásának kérdését. Minekután kizárólag a szemantika és pragmatika közötti distinkcióban gondolkodtak, nem tettek különbséget a jelentéstartalmak között sem forrásukat, sem pedig státuszukat tekintve. Ezt a hiányt pótolta Destruel, Velleman, Onea, Bumford, Xue és Beaver (2015) munkája, amely újraértelmezte több korábbi kísérlet, köztük Onea és Beaver (2011) eredményeit is. Javaslatuk a (41) alatt bemutatott három válaszlehetőséggel, illetve az ezeket alkalmazó feladatokkal kapcsolatban

az volt, hogy az így nyert adatokból mindössze az adott jelentéskomponens éppen tárgyalt tartalom vagy nem éppen tárgyalt tartalom státuszára nézve vonhatók le következtetések, szemantikai vagy pragmatikai természetének meghatározására azonban ez a módszer nem alkalmas.²⁷ Vagyis Onea és Beaver (2011) adatainak tükrében Destruel és mtsai (2015) azt állítják a magyar szerkezeti fókuszos mondatokról, hogy azok kimerítősege – a *csak* partikulát tartalmazó mondatokéval ellentétben – nem éppen tárgyalt tartalom státuszú. Új kísérleteik segítségével pedig azt is bizonyították, hogy ugyanez igaz az angol *it*-cleft, illetve a francia *c'est*-cleft szerkezetek kimerítő jelentéstartalmára is.

2.2.2. Skopeteas és Fanselow (2011)

A magyar szerkezeti fókusz értelmezésének vizsgálata részét képezte annak a Skopeteas és Fanselow (2011) által végzett kísérletsorozatnak is, amelynek során a német, a spanyol, a görög és a magyar nyelvekben tesztelték az alternatívák kizárása és a kontextus közötti kapcsolatot. Azért éppen ezekre a nyelvekre esett a szerzők választása, mert megegyeznek abban, hogy a fókusz pozíciója a mondat bal periferiáján található, illetve abban is, hogy a kimozgatott fókusz nem az új információ jelölésére szolgál, hanem azonosító funkcióval bír. Ugyanakkor fontos különbségek is vannak közöttük, például hogy az azonosító fókusz a németben, a spanyolban és a görögben kontrasztív (vagyis szembeállítás révén kizár bizonyos alternatívát vagy alternatívákat), a magyarban viszont kimerítő (azaz mindenképpen az összes releváns alternatívát kizárja). További lényeges eltérés, hogy míg a magyarban ennek a fókusz típusnak a preverbális pozícióba történő kimozgatása kötelező, addig a másik három vizsgált nyelvben opcionális, vagyis ezekben elképzelhető *in situ* azonosító fókusz is.

Az első kísérletben a kontextusnak az értelmezésre gyakorolt hatását kongruens és inkongruens kérdés–felelet párok segítségével tesztelték. A vizsgált három választípus a következő volt: a tárgyat preverbális fókuszpozícióba mozgató szerkezet (amelyre a magyar nyelvű feladatsorból a (42) alatti mondat a példa), valamint kontrollként prozódiai fókusz tartalmazó, SVO szórendű mondat (43) és az angol pseudo-cleft-tel rokon konstrukció (44).

(42) [*PISZTRÁNGOT*]_{FOC} fogott Matyi. (Skopeteas és Fanselow 2011: 1695)

(43) Matyi fogott [*PISZTRÁNGOT*]_{FOC}. (Skopeteas és Fanselow 2011: 1695)

(44) Az, amit Matyi fogott, egy pisztráng volt. (Skopeteas és Fanselow 2011: 1696)

²⁷ Lényegében ugyanerre a különbségre mutatott rá Geröcs és mtsai (2014) elemzése is (2.2.4. fejezet), noha nem a diskurzuselméleti megközelítés fogalmainak felhasználásával.

A kérdéseknek is három típusa jelent meg a feladatban: vagy a tárgyi fókuszra irányultak (például a (42)–(44) alatti mondatok esetén: *Mit fogott Matyi?*), vagy tág fókuszos választ vártak (*Mitől vidámak az emberek a hídon?*), vagy pedig a szétszakított szerkezetekhez hasonló felépítésűek voltak (*Mi az, amit Matyi fogott?*). A résztvevőknek a rövid dialógusok elolvasását követően az volt a teendőjük, hogy egy hétfokú skálán megítéljék az alternatívák kizárásának szükségességét, vagyis azt, hogy elképzelhetőnek tartják-e a fenti példák esetében azt, hogy Matyi mást is fogott a pisztrágon kívül. Az eredmények azt mutatták, hogy míg a választípus mint faktor mind a négy nyelv esetében szignifikáns hatással volt az értelmezésre, addig a kérdés szerkezetének, azaz lényegében a kontextus típusának csak a németben és a görögben volt főhatása, a spanyolban és a magyarban azonban nem. Ami viszont még ennél is lényegesebb, hogy egyedül a magyar esetén sikerült különbséget kimutatni a fókuszálás révén előremozgatott és az *in situ* tárgyat tartalmazó mondatípusok között a kontextus befolyásoló szerepének szempontjából. Azt találták ugyanis, hogy az alternatívák kizárása csak az SVO szórendű tesztmondatok esetében függött a kérdés típusától, a szerkezeti fókusz tartalmazó válaszoknak azonban a kontextustól függetlenül kimerítő értelmezést tulajdonítottak az anyanyelvi beszélők. Ezzel szemben a másik három nyelvben ebből a szempontból nem volt jelentős különbség, mivel az alternatívák kizárása mindkét mondatípus esetében erősen kontextusfüggőnek bizonyult.

A második kísérleti elrendezés arra a feltételezésre épült, hogy a (42) alattihoz hasonló, jelölt szerkezetek alkalmazásának többféle motivációja is lehet, így például az, hogy a beszélő a fókuszálás segítségével felhívja a hallgató figyelmét arra az elemre, amely jó eséllyel váratlan lesz a számára. Vagyis ha a horgász a fenti példák esetén nem egy pisztrángot, hanem egy üveget fog ki, akkor a tárgy ige elé történő kimozgatását indokolhatja a megszokottól eltérő ige–tárgy párosítás is. Ebben az esetben pedig – amennyiben a kimerítő értelmezésre is pusztán egy ilyen, a társalgási elvek mentén leírható jelenségként tekintünk – már nem szükséges az alternatívák kizárásának igényével magyarázni a jelölt szórend használatát. A cél tehát ezúttal annak meghatározása volt, hogy az első kísérletben vizsgált három szerkezetípus értelmezésére kihat-e a fókuszált összetevő megjelenésének váratlansága. A kapott adatok összhangban voltak a korábbi eredményekkel, ugyanis az előrejelezhetőség mint faktor a németben, a spanyolban és a görögben is szignifikáns főhatást mutatott, vagyis ezekben a nyelvekben a szokatlan tárgyak fókuszálása esetén valóban csökkent az alternatívák kizárására utaló válaszok száma. Ezzel szemben a magyarban ez a tényező sem befolyásolta a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok kimerítő értelmezését.

A két kísérlet eredményei alapján Skopeteas és Fanselow (2011) végkövetkeztetése, hogy nem tartható az az álláspont, mely szerint a kimerítő értelmezés minden esetben levezethető általánosan érvényes pragmatikai elvekből. Ezt éppen a magyar nyelvű adatok bizonyítják, hiszen a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok esetén sem a kontextus, sem az előrejelezhetőség nem befolyásolta jelentősen az alternatívák kizárását, ami a szerzők szerint arra utal, hogy a kimerítőség ebben az esetben egy szerkezetileg kódolt tulajdonság. Ugyanakkor nem hunyhatunk szemet afelett, hogy az (42), illetve (43) alatti példákban a fókusz szereppel bíró összetevők pusztán névszók voltak. Amint arra Komlósy (1994) is felhívta a figyelmet, a pusztán névszók nem csak fókuszaként, hanem igemódosítóként is állhatnak a preverbális pozícióban, ez pedig a jelen kísérlet esetében nagymértékben befolyásolhatta azonosíthatóságukat és így értelmezésüket is.²⁸ Ebből adódóan az említett következtetéseket is érdemes fokozott elővigyázatossággal kezelniük.

2.2.3. Kas és Lukács (2013)

Kas és Lukács (2013) jegyzi az első, gyermekek bevonásával végzett kísérletet, amely abból a szempontból is úttörőnek számított, hogy a korábbiakhoz képest jóval árnyaltabban közelítette meg a kimerítőség mint jelentéskomponens besorolásának kérdéskörét. A vizsgált probléma bemutatásakor a szemantikai és pragmatikai distinkció mellett ugyanis azt is részletesen tárgyalták, hogy a szemantikailag kódolt kimerítőség nem csupán egy operátor feltételezése révén lehetséges, hanem elgondolható előfeltevésként is. Céljuk azonban elsősorban nem az volt, hogy eredményeik tükrében döntést hozzanak a kimerítő olvasat forrását illetően, hanem az, hogy felmérjék a fókuszjelölés különféle típusainak, így például a preverbális pozícióba mozgatásnak, a kontrasztív hangsúlyozásnak vagy az igekötő posztverbális megjelenésének az értelmezésre gyakorolt hatását, valamint meghatározzák az életkor szerepét.

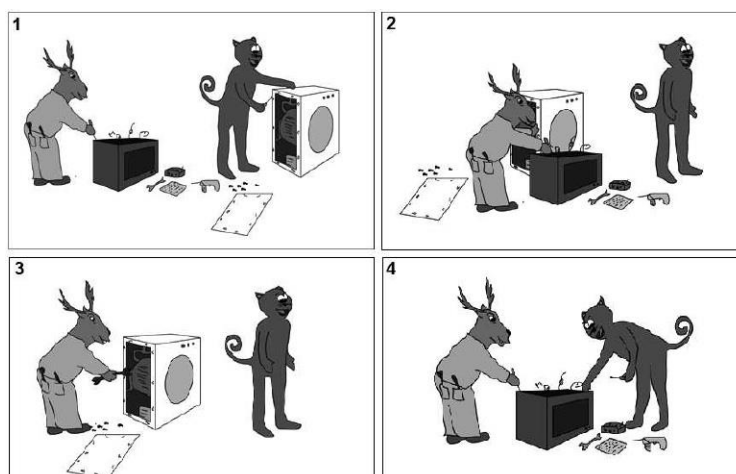
A feladat egy mondat–kép megítélési teszt volt, amelynek során a résztvevőknek gombnyomással kellett jelezniük, szerintük „igaz” vagy „hamis” volt-e a hallott mondat a látott kép esetén. A megítélendő párok száma kiemelkedően magas, 120 volt, ami annak köszönhető, hogy a tesztelni kívánt grammatikai tényezők száma 6 mondattípus megalkotását tette szükségessé, amelyek mindegyikét 4 képtípus esetén is meg kellett ítélni, mindezt pedig 5 különböző scenárióban. Az egyes tesztmondatokat és hangsúlyszerkezetüket a (45)–(50) alatti példák szemléltetik.

²⁸ Bár az, hogy a (44) mondat már határozatlan névelős névszót tartalmazott, arra enged következtetni, hogy a példák nem voltak teljesen egységesek ebből a szempontból, ezt a cikk alapján nem lehet megállapítani. A függelék pedig csak a német nyelvű tesztmondatokat listázza, amelyeknek viszont mindegyikében határozatlan névelős főnevek szerepeltek direkt tárgyként, akárcsak a példaként hozott spanyol és görög mondatokban.

- (45) *A 'szarvas 'szereli a 'tévét.* – semleges SVO (Kas és Lukács 2013: 231)
- (46) *A 'szarvas 'szereli a "tévét.* – SVO, hangsúlyos tárgy (Kas és Lukács 2013: 231)
- (47) *A "szarvas szereli meg a tévét.* – SVO, alanyi fókusz, igekötő (Kas és Lukács 2013: 231)
- (48) *A 'szarvas a 'tévét 'szereli.* – semleges SOV (Kas és Lukács 2013: 231)
- (49) *A 'szarvas a "tévét szereli.* – SOV, tárgyi fókusz (Kas és Lukács 2013: 231)
- (50) *A 'szarvas a "tévét szereli meg.* – SOV, tárgyi fókusz, igekötő (Kas és Lukács 2013: 231)

A 6 mondattípus négyféleképpen kombinálja a tárgyi fókusz jelölésének lehetséges módjait: csak hangsúly általi jelölés (46), csak mozgatás általi jelölés (48),²⁹ hangsúly és mozgatás általi jelölés (49), valamint hangsúly, mozgatás és posztverbális igekötő általi jelölés (50).

A fenti tesztmondatok mindegyikét meg kellett ítélni a 3. ábrán látható összes képpel párosítva. A kritikus próbák azok voltak, amelyekben a 2. vagy a 4. képtípus szerepelt, hiszen ezek sértették meg valamelyik összetevőre nézve a kimerítőség követelményét.

3. ábra: A kísérlet során tesztelt négy képtípus (Kas és Lukács 2013: 232)

A kísérleti személyek három különböző életkori csoportból kerültek ki: hatéves kor körüli óvodások, tízéves kor körüli iskolások és felnőttek vettek részt a feladat megoldásában. Az egyes korcsoportok eredményei több szempontból is markáns különbséget mutattak. Bár az mindegyik csoportra igaz volt, hogy a résztvevők zöme mondattípustól függetlenül elfogadta az 1. képtípust és elutasította a 3. képtípust, a 2. és 4. képtípus megítélésekor eltérő mintázatok voltak jellemzők. A felnőtteknél mindkét kritikus képtípus esetében szignifikáns hatással bírt a mondattípus, mivel a fókuszot tartalmazó szerkezettípusokat (47, 49 és 50) jóval ritkábban fogadták el igaznak, mint a semleges SVO mondatokat (45). Azonban a gyerekek

²⁹ Mivel a tárgy itt – amint az a mondat hangsúlyszerkezetéből is látszik – nem fókusz-, hanem topikpozícióba lett mozgatva, ennél a mondattípusnál a kimerítő értelmezés valójában egyáltalán nem is tűnik indokoltnak.

csoportjaiban csak egyszer találtak a mondattípus szerepére utaló különbséget, méghozzá az idősebb gyerekeknél a 4. képtípus esetén, viszont a fókuszos és fókusz nélküli mondattípus válaszainak páros összevetése itt nem utalt jelentős eltérésre. Az óvodás és iskolás gyerekeket illetően a szerzők így arra a következtetésre jutottak, hogy csoportszinten nem jellemzi őket a szerkezeti fókusz kimerítőségére való érzékenység. Ellenben mindhárom korcsoportra igaz volt, hogy a kimerítőség követelményét megsértő képek esetén az elfogadó válaszok aránya jóval magasabb volt a (49) alattihoz hasonló tárgyi fókuszos mondatok megítélésekor (hatévesek: 77%, tízévesek: 76,2%, felnőttek: 67,6%), mint a (47) alatti típusba tartozó alanyi fókuszosoké esetében (hatévesek: 57%, tízévesek: 61,9%, felnőttek: 41,9%). Azonban ez a különbség is csak a felnőtt korcsoportban volt statisztikailag szignifikáns. Náluk volt érdemes tehát további, a fókuszértelmezésük sajátosságait feltáró elemzéseket végezni. Az egyik érdekes kérdés az volt, hogy az adott tesztmondat-típus szempontjából nem-kimerítőnek számító 2. vagy 4. képek elfogadási aránya miképpen viszonyul a 3. képtípuséhoz, amelyen a mondat állítása nem teljesült. Mind az alanyi, mind pedig a tárgyi fókuszos mondattípus esetén szignifikánsan magasabb volt az elfogadó válaszok aránya, mint ebben a kondícióban, ami arra utal, hogy a szemantikai anomáliákhoz képest elfogadhatóbbak a kimerítőség követelményét sértő helyzetek. A másik problémakör, amelyre a szerzők részletesen kitérnek, a tárgyi fókuszos mondatok esetén a fókuszjelölés különféle típusainak összevetése. Azt találták, hogy önmagában sem a hangsúly, sem a mozgatás általi jelölés nem befolyásolta a kimerítő értelmezésre utaló, elutasító válaszok számát. A prozódiai és szintaktikai jelölést egyaránt tartalmazó (49) és (50) alatti mondattípusok esetén ezzel szemben számottevő mértékben emelkedett az elutasítás mértéke. E két típus között azonban nem volt különbség, vagyis az igekötő posztverbális megjelenése a várakozásokkal ellentétben nem növelte tovább a „hamis” válaszok arányát.

Kas és Lukács (2013) kísérletük végkövetkeztetése gyanánt azt fogalmazta meg, hogy a kimerítőséget kódoló szemantikai operátor feltételezése az anyanyelvi beszélők válaszainak tükrében nem tűnik indokoltnak. A gyerekek sem hat, sem pedig tíz éves koruk körül nem tettek következetesen különbséget a semleges és a fókuszt tartalmazó mondatok között. A felnőtteknél ez az eltérés tetten érhető volt, bár az egyének válaszai egy adott mondattípuson belül gyakran inkonzisztensek voltak. Annak eldöntésére, hogy ebben a korcsoportban milyen jelentéstartalomként aktiválódott a kimerítőség, ez a kísérleti elrendezés a szerzők szerint sem alkalmas. Nyitva hagyják tehát a kérdést, hogy előfeltevéssel vagy implikaturával állunk-e szemben, ugyanakkor a további kutatásokra vonatkozóan azt is megállapítják, hogy az előbbi kimutatására mindenképpen egy olyan feladat lehetne csak alkalmas, amelyben több válasz-

lehetőség is a résztvevők rendelkezésére áll, hiszen a se nem elutasító, se nem elfogadó válaszokat az általuk is használt bináris paradigma nem tudja kezelni. Ezzel szemben az implikatúra hipotézis teszteléséhez elengedhetetlen a kontextuális tényezők manipulálása is, igazolása pedig a semleges mondattípusával közel azonos interpretáció előhívásán keresztül lehetséges.

2.2.4. Gerőcs, Babarczy és Surányi (2014)

Amellett, hogy a szerkezeti fókusz kimerítőségének forrásával kapcsolatos vitákhoz fontos új eredményekkel járult hozzá, módszertani szempontból is a legváltozatosabb munkaként említhető Gerőcs és munkatársai (2014) kétrészes kísérletsorozata.

Az első kísérletet Bott és Noveck (2004) azon feltételezésére alapozva tervezték meg, mely szerint az implikatúrák generálódása a szemantikai tartalom feldolgozásához képest további költségekkel jár. Eszerint ugyanis okkal várható, hogy az implikált jelentéstartalmak aktiválódásának esélye jelentősen csökken az olyan kísérleti helyzetekben, amelyekben a kognitív erőforrások valamiképpen limitálva vannak, a szemantikai komponens feldolgozását azonban az ilyen jellegű manipulációk nem érintik. A nehezítés, melynek hatását a résztvevők két külön csoportjában vizsgálták, a rendelkezésre álló időkeret korlátozása volt: az ún. rövid kondícióban a csoport tagjainak mindössze 1000 milliszekundumnyi ideje volt a feladat megoldására, a hosszú kondícióban viszont ugyanez az érték 3000 milliszekundum volt. Amit pedig ez idő alatt el kellett végezniük, az mindkét csoport esetében ugyanaz az igazságérték-megítélési teszt volt. A célmondat egy rövid kerettörténet, valamint egy megelőző kérdés (51) után hangozott el, és ez a tesztkörök egyik felében szerkezeti fókuszt tartalmazott (51a), a másik felében pedig szerkezetileg jelöletlen fókuszt (51b).

(51) *Mit karikázott be az áldozat?* (Gerőcs és mtsai 2014: 186)

a. *Az áldozat A PIRAMIST karikázta be.*

b. *Az áldozat bekarikázta a piramist.*

A résztvevők ezt követően láttak egy képet, amely a megtörtént eseményeket rögzítette, azaz a fenti tesztkörben, amely a kritikus nem-kimerítő próbát példázza, egy papírt, amelyen egy korona, egy hal és egy piramis szerepelt, és mind a korona, mind a piramis be volt karikázva. A feladat pedig a piros vagy a zöld gomb adott időn belüli megnyomása volt, mely ezúttal is a hallott mondat és a látott kép összeegyeztethetőségét jelezte. Az eredmények alapján a kimerítő értelmezésre utaló „hamis” válaszok arányát szignifikánsan befolyásolta a rendelkezésre álló idő mértéke, a rövid kondícióban ugyanis mindkét tesztmondat-típus esetén

jelentősen kevesebb elutasító válasz született. Ezt a szerzők előzetes feltevéseikkel összhangban úgy értelmezték, hogy a kimerítő komponens forrását tekintve a szerkezetileg jelölt, illetve jelöletlen fókusz típusoknál egyaránt implikátúra. Ezt erősíti meg az is, hogy a kétféle mondat szerkezet kimerítő értelmezése közötti különbség nem volt szignifikáns – annak ellenére sem, hogy a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatokat mindkét kondícióban körülbelül 10%-kal nagyobb arányban ítélték hamisnak. Ugyanakkor két megfontolandó tényező is egy újabb kísérlet elvégzése mellett szólt. Először is a rövid kondícióval kapcsolatban felmerült az a lehetőség is, hogy az idő túlságosan kevés volt még a szemantikai tartalom feldolgozásához is, és ennek köszönhető mind a válaszok véletlenszerű szint körüli eloszlása, amely ebben a kondícióban tesztmondat-típustól függetlenül jellemző volt, mind pedig az egyéni válaszádon belüli inkonzisztencia, amely a hosszú kondícióhoz képest jóval nagyobb arányban fordult elő. Másodszor pedig érdemes azzal is számolni, hogy a kétféle fókusz típus tartalmazó mondatok közel azonos megítélése a megelőző kérdés beiktatásának köszönhető, amely a semleges szórend esetén is kiváltotta az implikátúra generálódást.

E kérdések figyelembevételével született meg a második kísérlet, amely a korábbiakhoz képest két igen lényeges újítást is bevezetett. Elsőként sikerült ugyanis kiküszöbölni annak a követelményét, hogy a résztvevők direkt módon ítéljék meg a mondat és a kép, illetve képek viszonyát, ezúttal ugyanis sem „igaz” vagy „hamis” válaszok, sem pedig skála nem szerepelt a feladatban. A kerettörténet az volt, hogy a hallott mondat egy tolvaj személyleírása, és ez alapján kell kiválasztani a képernyőn látható négy figura közül a lehetséges elkövetőt, illetve elkövetőket. A második legfőbb sajátosság, hogy itt a korábbi kísérletek során tesztelt összes mondat szerkezet-típus egyszerre volt jelen, hiszen a személyleírások között az imént vizsgált szerkezeti fókusz (52) és szerkezetileg jelöletlen fókusz (53) tartalmazó mondatok mellett szerepeltek *csak* partikulát tartalmazó tesztmondatok (54) és szétszakított szerkezetek (55) is.

(52) *A KALAPOT próbálta fel.* (Gerőcs és mtsai 2014: 189)

(53) *Felpróbálta a kalapot.* (Gerőcs és mtsai 2014: 189)

(54) *Csak a kalapot próbálta fel.* (Gerőcs és mtsai 2014: 189)

(55) *A kalap volt az, amit felpróbált.* (Gerőcs és mtsai 2014: 189)

A kritikus próbákban a négy kép közül egyre kimerítően igaz volt az állítás, azaz a gyanúsított valóban csak egy kalapot viselt, egynél pedig ugyan igaz volt, hogy kalapot viselt, de emellett mást, például egy sálat is. A másik két képen az illetőn nem volt kalap, ezek tehát csupán disztraktorként funkcionáltak. Mivel a résztvevők egyszerre több embert is azonosíthattak a

szemtanú leírása alapján, a kapott adatokat a szerzők aszerint csoportosították, hogy kizárólag a kimerítő képet választották-e, vagy pedig a kimerítő és a nem-kimerítő képet egyaránt. A kulcsszereppel bíró kimerítő válaszok a várt módon a *csak* partikulát tartalmazó mondatok esetén voltak a legmagasabbak (98%), ezt követték 54%-os aránnyal a szétszakított szerkezetek és 35%-os aránnyal a szerkezeti fókuszos mondatok. Végül a szerkezetileg jelöletlen fókuszot tartalmazó mondatoknál mindössze 7%-os arányban választották kizárólag a kimerítő képet, ez azonban nem meglepő annak tükrében, hogy ezúttal nem szerepelt a feladatban olyan megelőző kérdés vagy tágabb kontextus, amely a pragmatikai természetű jelentéskomponens aktiválódását előidézhette, illetve segíthette volna. A statisztikai elemzés pedig mind a négy tesztmondat-típus kimerítő értelmezése között szignifikáns eltérést mutatott ki, amit a szerzők további érvnek tekintenek amellet, hogy a szerkezeti fókusz kimerítősege nem csak az állítás forrású *csak* partikuláétól különbözik, hanem a kimerítőseget következményes jelentéstartalomként kifejező szétszakított szerkezetekétől is, és mint ilyen nem egy szemantikai, hanem egy pragmatikai természetű komponens. E hipotézis szempontjából a problémát a szerkezetileg jelöletlen fókuszról való, ugyancsak szignifikáns különbség jelenti. Azt, hogy a szerkezeti fókusz esetén miért aktiválódik gyakrabban a kimerítő olvasat az ezt támogató kontextus hiányában is, a szerzők azzal magyarázzák, hogy a két esetben két különböző típusú implikaturáról van szó, vagyis a szerkezeti fókusz esetében egy a társalgási implikaturáknál jóval stabilabb, konvencionális implikaturáról. Vagyis amellet, hogy jelentős szerepet tulajdonít a kontextusnak, ez az álláspont azt is figyelembe veszi, hogy a szintaktikai jelölés révén ez a szerkezet sokkal markánsabban kiemeli a fókuszált összetevőt és így a hozzá társuló kimerítő olvasatot is.

A Geröcs és mtsai (2014) által specifikus formával asszociált implikaturaként definiált konvencionális implikatura először valóban tökéletes megoldásnak tűnik arra a problémára, hogy miért mutat eltérő mintázatot a szerkezeti fókusz interpretációja mind az állított, mind pedig az implikált kimerítő értelmezéshez képest. Okozhat azonban némi bizonytalanságot a konvencionális implikatura szakirodalomban szereplő meghatározásainak vizsgálata. Noha a tanulmányból nem derül ki, hogy a szerzők kinek a definíciójára támaszkodnak, az első említés (Grice 1975) és a máig legkomplexebbnek számító elemzés (Potts 2005) is kétségeket ébreszthet bennünk arra vonatkozóan, hogy valóban alkalmas-e ez a fogalom a szerkezeti fókusz kimerítőségének leírására. Először Grice (1975) csak bizonyos kifejezésekről állította, hogy konvencionális jelentésüknél fogva egyúttal implikált jelentést is hordoznak, mint például a (56) alatti mondatba ékelt *therefore* 'tehát' kötőszó, amelynek használata révén a bátorságot mint tulajdonságot az illető angol voltának következményeként értelmezzük.

- (56) *He is an Englishman; he is, therefore, brave.* (Grice 1975: 44)
 ő AUX egy angol ő AUX tehát bátor
 ‘Ő angol, tehát bátor.’

Grice e gyakran idézett példájáról később több szerző, köztük Potts (2005) is azt állítja, hogy valójában nem is tartozik a konvencionális implikatúrák körébe. Ő ugyanis olyan kiegészítő elemeket, illetve tagmondatokat sorol ide, mint például a (57) alatti példában aláhúzással jelölt értelmezős szerkezet.

- (57) *Sheila believe-s that Chuck, a psychopath,* (Potts 2005: 117)
 Sheila hisz-3SG hogy Chuck egy pszichopata
is fit to watch the kid-s.
 AUX alkalmas prep felügyel a gyerek-PL
 ‘Sheila azt hiszi, hogy Chuck, aki egy pszichopata, alkalmas vigyázni a gyerekekre.’

A konvencionális implikatúrák legfőbb sajátosságaiként Potts (2005) a következőket említi: a mondat éppen tárgyalt tartalmától, illetve az abból levonható összes következtetéstől teljes mértékben függetlenek; nem vehetnek fel szűk hatókört; nem törölhetők; és – a közvetlen idézéseket leszámítva – mindig kizárólag beszélő-orientáltak. Ahogyan az angol szétszakított szerkezetek³⁰ esetén, úgy a magyar szerkezeti fókusszal kapcsolatban sem tűnik védhetőnek az az álláspont, amely ilyen tulajdonságokat rendel a kimerítőséghez, legalábbis ami a független státuszt és a hatókör-nélküliséget (scopelessness)³¹ illeti.

Noha a kimerítő jelentéskomponens forrására vonatkozó végkövetkeztetés elméleti szempontból meglehetősen problematikusnak tűnik, Gerőcs és mtsai (2014) kutatása egy fontos mérföldkőnek számít a szerkezeti fókusz értelmezésének kísérletes vizsgálatában.

2.2.5. Babarczy és Balázs (2014, 2016)

Alapvetően új szemszögből közelítette meg a szerkezeti fókusz értelmezését, pontosabban annak elsajátítási folyamatát Babarczy és Balázs (2014) négyéves kor körüli óvodásokkal végzett kísérlete, illetve Babarczy és Balázs (2016) rendkívül komplex kutatása, amelynek során háromtól kilencéves korig tesztelték a gyerekek nyelvi, illetve kognitív kompetenciáit.

³⁰ Az angol szétszakított (cleft) szerkezetekben a kimerítőség konvencionális implikatúraként való elemzéséről bővebben lásd Büiring és Križ (2013: 11–12).

³¹ Potts (2005: 79) szerint azért célszerűbb hatókör nélküli komponensekként elemezni a konvencionális implikatúrákat, mintsem olyanokként, amelyek mindig tág hatókört vesznek fel, mert csak így lehet teljes mértékben kizárni azt, hogy interakcióba lépjenek más, hatókörrel rendelkező operátorokkal. Azt, hogy a magyarban a szerkezeti fókusz esetén igenis beszélhetünk más operátorokétól sem függetleníthető hatókörrel, Bende-Farkas (2009) korábban bemutatott példái is igazolják (lásd a (26) és (27) alatti példamondatokat).

Céljuk annak tanulmányozása volt, hogy hogyan függ össze a kimerítőség felnőtt szerű értelmezésének kialakulása bizonyos nem-nyelvi képességek fejlettségi szintjével. Érdeemes leszögezni, hogy a szerzők célkitűzései között nem szerepelt a kimerítő jelentéstartalom forrásának meghatározása, kiindulópontjuk ugyanis az volt, hogy egy tisztán pragmatikai jelenséget, egészen pontosan egy skaláris implikatúrát vizsgálnak. A kapott eredmények tehát elsősorban nem ennek a vitának a szempontjából lesznek fontosak számunkra, hanem a különböző életkorú gyerekek fókuszérzékenységének változása, illetve ennek háttere kapcsán. Az első lépést Babarczy és Balázs (2014) három részből álló kísérlete jelentette, amely a nyelvi feladat mellett két, a végrehajtó funkciót vizsgáló tesztet (Dimension Change Card Sorting, Day and Night) is tartalmazott. Ezek közül csak a nyelvi feladatrész ismertetésére térek ki, a másik kettő esetében ezúttal kizárólag az eredmények bemutatására szorítokozom. A felnőtteknek és az átlagosan négyéves kor körüli óvodásoknak ezúttal is minden próbában egy mondat és egy kép viszonyát kellett megítélniük, ezúttal azonban nem „igaz” és „hamis” válaszokkal, hanem – Katsos és Bishop (2011) módszerét alkalmazva³² – eltérő méretű epreket ábrázoló kártyák segítségével. Katsos és Bishop (2011) pragmatikai tolerancia hipotézisére alapozva ugyanis a szerzők azt feltételezték, hogy a kisgyerekeknél a (58) alatti példához hasonló, tárgyi fókuszot tartalmazó mondatoknál is csak a háromfokú skálán lesz kimutatható a kimerítőség követelményének megsértése, bináris opciók esetén biztosan nem.

(58) *A kislány A SZOKNYÁJÁT festékezte össze.* (Babarczy és Balázs 2016: 154)

A szerkezeti fókuszos tesztmondatokat három képkondícióban prezentálták: a kimerítő, a nem-kimerítő, illetve a hamis típus valamelyikében. A legérdekesebb adat a nem-kimerítő kondíció átlagpontoszáma, amely a felnőtt korcsoport esetén 2,09, a négyéveseknél 2,41 volt. Vagyis míg a felnőttek zömmel a középső méretű epreket választották azokban az esetekben, ha az (58) alatti példában szereplő kislány nem csak a szoknyáját, hanem egy másik ruháját is összefestékezte, a gyerekek sokkal kevésbé következetesen tettek így. A végrehajtó funkció fejlettségét mérő feladatok eredményei alapján létrehozott két csoport válaszainak összevetése azt mutatta ki, hogy az ezeken jól teljesítő gyerekek csak a kimerítő és a hamis kondícióban válaszoltak szignifikánsan eltérő módon a rosszul teljesítőkhöz képest. A nem-kimerítő képek esetén azonban nem volt különbség a gyerekek csoportjai között, részben mivel mindkettőben bizonytalan válaszadás és a közepes eprek választásának alacsony aránya volt jellemző.

Babarczy és Balázs (2016) újabb kísérletsorozata azonban már négy életkori csoport adatait vonta be az elemzésbe (négyéves és ötéves kor körüli óvodásokéit, iskolásokéit és

³² Erről a módszerről, illetve a háromfokú skála alkalmazhatóságának lehetőségeiről bővebben lásd 2.3.1. fejezet.

felőttekét), valamint az előzővel megegyező nyelvi feladat mellett immár öt olyan tesztet is tartalmazott, amely a résztvevők munkamemóriáját, illetve végrehajtó funkcióinak fejlettségi szintjét mérte (Corsi-kocka teszt, Nem-nyelvi Stroop teszt, N-back teszt, Dimension Change Card Sorting, Hanoi tervezés feladat). Bár a szerkezeti fókusz tartalmazó tesztmondatok megítélésekor mind a négy korcsoport különbözőképpen válaszolt a három képkezdikében, a korábban is tesztelt négyéves gyerekeknél az eltérés csekély volt, ráadásul ezúttal is náluk volt a legalacsonyabb a közepes eprek száma. Az egy évvel idősebb óvodások azonban már ebben a tekintetben is közelítettek az iskolások, illetve a felnőttek korcsoportjához. Utóbbi két csoport esetén a válaszadás a várakozásoknak megfelelően, vagyis az előző kísérletsorozatban a felnőtteknél találtakkal azonos módon történt, így itt nem volt szükség a nem-nyelvi tesztek eredményeivel való összevetésre. Az óvodások válaszait azonban tovább elemezték, amelyhez elengedhetetlen volt, hogy a gyerekeket az életkoruktól függetlenül, kizárólag az öt említett teszten nyújtott összesített teljesítményük alapján ún. kognitív kontroll csoportokba sorolják. Az így kapott három (alacsony, közepes, illetve magas) kognitív kontroll csoport esetén pedig valóban szignifikánsan különbözött a nem-kimerítő képtípusok esetén adott közepes méretű eprek száma, amely az egyre jobb teljesítményt nyújtó gyerekek csoportjaiban fokozatosan nőtt, míg nem a magas kognitív kontroll csoportban megközelítette a felnőtt szerű szintet. Az eredmények tehát igazolták a szerzők azon hipotézisét, mely szerint a fókuszérzékenység a munkamemória és a végrehajtó funkciók fejlődésével párhuzamosan alakul ki. Ugyanakkor a következtetések levonásakor ők is tárgyalják annak a kérdését, hogy vajon helytálló-e oksági viszonyt feltételezni a két folyamat között, végül azonban ezt ítélik a lehető legplauzibilisebb magyarázatnak. Ez az eredmény a nyelvelsajátítás szempontjából kiemelkedően fontos,³³ és jelentőségét az sem csökkenti, ha a kimerítőséget – a szerzők álláspontjával szemben – nem egy pragmatikai természetű jelentéstartalomként elemezzük. Számos olyan munka született ugyanis, amely pragmatikai folyamatoktól független, pusztán a szintaktikai feldolgozás komplexitásából adódó nehézségek (például a kertiösvény-mondatok) esetén mutatott ki összefüggést a felnőtt beszélők teljesítménye és a munkamemória-kapacitás (O'Rourke 2013), illetve a végrehajtó funkciók fejlettségi szintje (Novick, Hussey, Teubner-Rhodes, Harbison és Bunting 2014) között.

³³ Emellett ez az eredmény egybevágg azzal is, amit Antoniou, Cummins és Katsos (2016) talált a felnőtt beszélők tesztelésekor, vagyis hogy egy adott állítás (például egy a *some* 'néhány' kifejezést tartalmazó mondat) elutasítása annak alacsony informativitása okán összefügg az egyes kísérleti személyek életkorával, valamint munkamemóriájuk kapacitásával is. Ugyanakkor ők is megemlítik azt az eshetőséget, hogy az általuk vizsgált mondatoknál a munkamemória fokozott igénybevétele nem feltétlenül a skaláris implikatúra kikalkulálásához kötődik, hanem az azt megelőző szemantikai feldolgozás eredményének felülírásához. Ehhez azonban egy kétfázisú implikatúra-generálódást kell feltételeznünk, ahogyan azt Tomlinson, Bailey és Bott (2013) teszi.

2.2.6. Káldi és Babarczy (2016)

Az első olyan kísérletsorozat, amely a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok feldolgozása közben az anyanyelvi beszélők szemmozgás-adatait is rögzítette, Káldi és Babarczy (2016) végezte el. Mivel az összehasonlítási alapot ezúttal is a kimerítőséget lexikai jelentésében hordozó *csak* partikula jelentette, az első lépés egy olyan kontrollkísérlet felvétele volt, amely lehetővé tette a szemantikai és a pragmatikai értelmezés e paradigmában rögzíthető különbségeinek feltérképezését. A szerzők választása az *és*, illetve *vagy* kötőszókkal koordinált főnévi csoportokra esett, mivel ezekről már korábban is kimutatták, hogy eltérő interpretációs folyamatokkal jellemezhetők.³⁴ Míg az *és* esetében logikai következményként adódik az ún. inkluzív értelmezés, vagyis egy képkiválasztási feladat során azon képek preferálása, amelyeken a mondat állítása mindkét főnév jelölését illetően teljesül, addig a *vagy* kötőszó alkalmazása pragmatikai szempontból indokoltabb az ún. exkluzív képek esetén, vagyis akkor, ha a két alternatíva közül csak az egyikre igaz az állítás. A feladat az volt, hogy a kötőszók valamelyikét tartalmazó tesztmondat elhangzását követően négy kép (egy inkluzív, egy exkluzív és két disztraktor ábra) közül egy nyomógomb segítségével ki kellett választani azt, amelyre igaz az állítás. Az eredmények megfeleltek a predikcióknak, ugyanis az *és* esetén az inkluzív képek választásának 100%-os aránya és a gyors döntéshozatal is egyaránt az értelmezés szemantikai meghatározottsága mellett szól. Ugyanakkor ettől egyértelműen eltért a *vagy* megítélése, amikor is a leggyakrabban választott kép az exkluzív típus volt, a szemmozgás- adatok pedig nagyfokú bizonytalanságról árulkodtak. Ez utóbbi esetben tehát valószínűleg egy skaláris implikátúra révén állt elő a legtöbbek által preferált olvasat. E különbség részletes elemzésére a fókuszértelmezés szempontjából azért volt szükség, mert a második, illetve harmadik kísérletben Káldi és Babarczy (2016) a *csak* és a szerkezeti fókusz összevetésekor éppen ilyen eltérés kimutathatóságát feltételezi, méghozzá úgy, hogy a *csak* és az *és*, illetve a *vagy* és a szerkezeti fókusz mutat majd azonos vagy közel azonos mintázatot.

A második kísérletben ugyanaz volt a feladat, mint a kötőszókat tesztelő elsőben, ám itt a tesztmondatok egyik fele *csak* partikulát (59), a másik szerkezeti fókusz (60) tartalmazott.

(59) *Csak a kivit vágta félbe.* (Káldi és Babarczy 2016: 340)

(60) *A KIVIT vágta félbe.* (Káldi és Babarczy 2016: 340)

A kritikus képtípus ebben az esetben a korábbi exkluzív kép volt, hiszen erre igaz kimerítően az az állítás, hogy csak a kivit vágták félbe. Ezúttal is volt azonban az inkluzív képek mintájára egy nem-kimerítő kép és két disztraktor. Ami az egyes képtípusok választásának

³⁴ Bővebben lásd Fekete, Gerőcs, Babarczy és Surányi (2014).

gyakoriságát illeti, ebben a kísérletben mindkét tesztmondat-típus esetén kizárólag a kimerítő képre esett a résztvevők választása. Talán még ennél is meglepőbb, hogy a szemmozgásos adatok sem mutattak szignifikánsan eltérő mintázatot, az ige megjelenését követő értelmezési szakaszokban ugyanis mondattípustól függetlenül megközelítőleg ugyanannyi ideig hezitáltak a kísérleti személyek a kimerítő és nem-kimerítő képek között, s így a nézési arányoknak a kimerítő kép irányába történő eltolódása is nagyjából ugyanarra a szakaszra tehető. Nem egyértelmű tehát a párhuzam az első kísérlet eredményeivel, és ily módon nem igazolható a szerkezeti fókusz kimerítőségének a partikuláétól eltérő, pragmatikai természetű értelmezése.

A szerzők ugyanakkor azt feltételezik, hogy a fenti eredmények a kísérlet kontextuális sajátosságaira vezethetők vissza, egészen pontosan a feladat kikényszerített választásos (forced-choice) jellegére, amely jelentősen felerősíthette a résztvevőkben annak az érzetét, hogy van egy bizonyos helyes válasz, amit meg kell találniuk. Éppen ezért a harmadik kísérlet utasítását úgy módosították, hogy lehetővé tették egy célmondat esetén több kép kiválasztását is. Amíg a *csak* esetében ugyanúgy 90% feletti aránnyal domináltak a kimerítő képek, mint az előző kísérletben, addig a szerkezeti fókusznál ezek gyakorisága 65%-ra esett vissza, az esetek közel 35%-ában (vagyis néhány hibázást leszámítva minden más próbában) pedig egyszerre választották a kimerítő és a nem-kimerítő képet is. Ha a kimerítő képek választása esetén összevetjük a kétféle mondattípus feldolgozásának szemmozgás-adatait, szignifikáns eltérést találunk a folyamatok között, mivel a *csak* esetében sokkal rövidebb ideig tart a képek közötti hezitálás és jóval hamarabb megkezdődik a nézések kimerítő kép felé való eltolódása.

Az eredmények összegzésekor a szerzők azt hangsúlyozzák, hogy a harmadik kísérlet mind a preferált válaszokat, mind a feldolgozás menetét tükröző szemmozgásos adatokat tekintve párhuzamba állítható a kötőszók értelmezését tesztelő első kísérlettel. Ezt pedig egyértelműen amelletti érvként könyvelik el, hogy a szerkezeti fókusz kimerítősége skaláris implikaturaként generálódik. Érdeemes azonban visszatérni a második kísérlet eredményeihez is, amelyeknek kontextuális tényezőkre hivatkozva tulajdonítottak a harmadikéinál kisebb jelentőséget. Adódik ugyanis a kérdés, hogy ugyanez a hatás miért nem volt kimutatható az azonos feladattípussal dolgozó első kísérletben. A leginkább helyes válasz megtalálásának igénye itt is éppúgy okozhatta volna a *vagy* esetén is a mindkét említett gyümölcs szétvágását megjelenítő inkluzív képek fölényét, mint ahogyan a szerkezeti fókusz esetén a feltételezések szerint eredményezte a kizárólag az említett gyümölcs szétvágásáról tanúskodó exkluzív kép dominanciáját. Valóban meggyőzőnek tehát csak akkor tekinthetnénk ezt az érvelést, ha a pontosan azonos feltételek mellett végzett első és második kísérleteken alapulna, nem pedig egy módosított kísérleti elrendezést állítana párhuzamba a kontroll jelenséggel.

2.2.7. Tóth és Csatár (2016)

Nemrégiben végzett kutatása során Tóth és Csatár (2016) a szerkezetileg jelölt és jelöletlen fókusz típusok kimerítő értelmezését vetette össze különböző kontextusokban. Skopeteas és Fanselow (2011) második kísérletéhez hasonlóan Zimmermann (2008) azon feltételezését vették alapul, mely szerint a kontrasztív hangsúlyozás a fókuszált tartalom váratlanságát is kifejezheti, így a kontextuális tényezők befolyásolhatják a kimerítő olvasat aktiválódásának valószínűségét is. Ha ugyanis a fókuszált összetevő megjelenése egy adott beszédhelyzetben váratlan, ez indokolhatja a jelölt szerkezet típus alkalmazását, és így a kimerítőség követelménye érvényét vesztheti. Ám ha a váratlansághoz hasonló diskurzus-szemantikai tényező nem befolyásolja a mondat értelmezését, a fókuszált összetevő kimerítő értelmezése megalapozott. Ennek tükrében vizsgálták tehát a szerzők a magyarban a szerkezeti fókusz (61a), illetve prozódiai fókusz (61b) tartalmazó mondatokat – a tesztelt szerkezet típus szerint két csoportra bontva a résztvevőket.

(61) *Mit dobott ki Bence?*

(Tóth és Csatár 2016: 7. dia)

a. *Bence EGY ALMACSUTKÁT dobott ki.*

b. *Bence kidobott EGY ALMACSUTKÁT.*

Emellett egyrészt a különböző tesztmondat-típusokat variálták abból a szempontból, hogy a fókuszált elem jelölete az adott kontextusban váratlannak tekinthető-e (például Bence egy almacsutkát vagy egy távirányítót dobott a szemébe), másrészt pedig a megítélendő képek típusát, amelyek kimerítőek vagy nem-kimerítőek voltak (az utóbbi képtípus esetén például Bence nem csak egy almacsutkát dobott ki, hanem egy üveget is).

A mondat-kép megítélési teszt során a kísérleti személyeknek egy hatfokú Likert-skála segítségével kellett döntést hozniuk. Az egyes kondíciókban adott válaszok átlagainak elemzése azt mutatta, hogy a szerkezeti fókuszos mondatokat megítélő csoport eredményei nem különböztek szignifikánsan a prozódiai fókuszos mondatokat megítélőkéitől. A közös vonásokat illetően érdemes azt is kiemelni, hogy mindkét csoportban számottevő különbség volt a kimerítő és nem-kimerítő képtípusoknál adott válaszok átlagai között, méghozzá oly módon, hogy az elfogadhatóság mértéke az utóbbi esetén jelentősen alacsonyabb volt. Egyik csoportnál sem volt azonban szignifikáns hatása a váratlanságnak mint tényezőnek, habár volt egy gyenge interakció a váratlanság és a képeket illető kimerítőség között, minekután a két képtípus átlagértékeinek különbsége a váratlan fókuszált összetevő esetén kisebb volt. Tóth és Csatár (2016) eredményei tehát némiképp eltértek attól, amit Skopeteas és Fanselow (2011) találtak a magyarral kapcsolatban (bővebben lásd 2.2.2. fejezet), ám ez egyrészt annak

tudható be, hogy – Gerőcs és mtsai (2014) első kísérletéhez hasonlóan – itt volt egy megelőző kérdés, amely a szerzők szerint is mindkét mondat típus esetén jelentős mértékben növelhette a kimerítő értelmezések arányát. Másrészt talán az is szerepet játszhatott, hogy ezúttal mindig indefinit főnévi csoportok voltak fókuszálva a tesztmondatokban, nem pedig pusztán főnevek, mint Skopeteas és Fanselow (2011) korábban bemutatott kísérletében. Nehéz azonban egyértelmű végkövetkeztetést levonni, egyfelől ugyanis a különféle mondat típusok közel azonos megítélése nem indokolja, hogy a szerkezeti fókusz esetén a prozódiai fókuszétól eltérő, a konvencionális jelentés részét képező kimerítőséget feltételezzünk, és így ez az eredmény inkább a pragmatikai hipotézist támasztja alá. Másfelől viszont az, hogy a tágabb kontextus (egészen pontosan a fókuszált összetevő jelölésének váratlansága) nem befolyásolta az értelmezést, éppen ez ellen szól.

2.2.8. A korábbi eredmények összegzése

Mielőtt az eddigi eredmények összesítésébe fognék, indokoltnak tartom az ismertetett munkák különféle módszertani szempontok szerinti csoportosítását is elvégezni, mivel az alkalmazott kísérleti eljárások sajátosságai sok esetben befolyásolhatták a kapott adatokat és így felelősek lehetnek az egyes kutatások közötti, olykor markáns eltérésekért is.

Ami a vizsgált mondat szerkezet-típusok számát illeti, Babarczy és Balázs (2014, 2016) nyelvi feladata volt az egyetlen, amely csak a szerkezeti fókusz értelmezését tesztelte. Tóth és Csátár (2016) a szerkezeti fókusz mellett a prozódiai fókuszt is vizsgálta, ám a résztvevők egy adott csoportja itt is csak egy szerkezet típusot ítélt meg, így kizárható azok értelmezésének egymásra hatása. Három olyan kísérlet volt, amelyben együttesen teszteltek kétféle típusot: a szerkezeti fókusz mellett Káldi és Babarczy (2016) a *csak* partikulát, Kas és Lukács (2013), illetve első kísérletükben Gerőcs és mtsai (2014) pedig az SVO szórendű, prozódiai fókuszos mondatokat. Két munka vizsgált három szerkezet típusot: Onea és Beaver (2011) a *csak* fókusz-partikulát, a szerkezeti fókuszt és a semleges mondatokat, Skopeteas és Fanselow (2011) pedig a szerkezeti fókuszon kívül a szétszakított szerkezeteket és a prozódiai fókuszos mondatokat. Végezetül csak Gerőcs és mtsai (2014) második kísérlete elemezte együtt mind a *csak* partikula, a szétszakított szerkezetek, a szerkezeti fókusz és a prozódiai fókusz értelmezését. Az első két megjelent tanulmány, azaz Onea és Beaver (2011), illetve Skopeteas és Fanselow (2011) munkái más nyelvekben található, kizárólag prozódiaileg jelölt fókusz típusokkal is összevetették a magyar szerkezeti fókusz kimerítő értelmezését, ezt az egyébként erősen megkérdőjelezhető irányt azonban a későbbi kutatások már nem követték.

A kísérleti feladat típusát tekintve ugyancsak igen változatos képet mutatnak az eddigi munkák, hiszen a fenti hét tanulmányban összesen négy fő feladattípus segítségével mérték a különböző életkorú résztvevők fókuszérzékenységet, ráadásul az eltérő megvalósulási formák mentén ezek is további altípusokra bonthatók. Az első három nagyobb típus mindegyike a válaszadás módját variáló mondat–kép megítélési teszt volt. Először is a kísérletes nyelvészet egyik leggyakrabban alkalmazott módszerének számító bináris („igaz”/„hamis”) választásos feladat szerepelt Kas és Lukács (2013), illetve Geröcs és mtsai (2014) első kísérletében. Másodsorban különféle megítélő skálákat is használtak, így Babarczy és Balázs (2014, 2016) egy háromelemű, eprekből álló skálát, Tóth és Csatár (2016) egy hatpontos, Skopeteas és Fanselow (2011) pedig egy hétpontos Likert-skálát. Harmadsorban Onea és Beaver (2011) bevezetett egy újszerű megítélési módszert, amikor is az alábbi három válaszlehetőséget adták a résztvevőknek: „igen, és...”, „igen, de...”, „nem...”. A negyedik típus egy az eddigiektől alapvetően eltérő feladat volt, amely nem mondatok és képek viszonyának megállapítására épült, hanem a mondat állítását teljesítő képek kiválasztására. Ide sorolható Geröcs és mtsai (2014) második kísérlete, illetve Káldi és Babarczy (2016) második és harmadik kísérlete is. Az utóbbiak esetén ráadásul nem csupán a választott képek alapján mérték a kimerítőség aktiválódását, hanem a szemmozgás-adatok segítségével is. Elsőre talán jelentéktelennek tűnő, ám valójában fontos szereppel bíró sajátosság, hogy két kísérleti elrendezés (Geröcs és mtsai 2014 első kísérlete, illetve Tóth és Csatár 2016) a tesztmondatok előtt egy a fókuszált összetevőre kérdező megelőző kérdést is tartalmazott.

Arra, hogy a módszer megválasztása mennyire befolyásolja a kapott eredményeket, a szerzők közül is többen kitérnek. Láttuk például, hogy Geröcs és mtsai (2014), illetve Destruel és mtsai (2015) módszertani alapon kérdőjelezték meg Onea és Beaver (2011) kimerítőségre vonatkozó következtetéseit, és azt állították, hogy az általuk használt választástípusok segítségével nem különíthetők el egymástól a különböző forrású kimerítő jelentéstartalmak, és ez az elrendezés az eltérő státusz kimutatására alkalmas csupán. A szerzők egy része a bináris skála alkalmazásának problémáit emelte ki, azonban más-más megközelítésből. Míg Kas és Lukács (2013) azért jósolták célszerűbbnek az opciók számának növelését, mert az előfeltételezett jelentéstartalmak kiszűrésére tartották alkalmatlannak a sajátjukéhoz hasonló kísérleteket, addig Katsos és Bishop (2011) hipotézisét továbbgondolva Babarczy és Balázs (2014, 2016) a pragmatikai sértések iránti tolerancia csökkenését, és így az implikált tartalmak kimutathatóságának jobb esélyeit várták ugyanettől a változtatástól. Babarczy és Balázs (2016) hipotéziseik között azt is említi, hogy a háromelemű skálához képest a kételemű skála használata a gyerekek számára nagyobb kognitív terhelést jelent,

amiből arra következtetnek, hogy a kognitív kontroll teszten jobban teljesítő óvodásoknak az utóbbi esetén is kisebb nehézséget okozna a nem-kimerítő mondat–kép párok elutasítása, mint a rosszabbul teljesítő gyerekek csoportjának. Az említett érvelések közös pontja talán abban ragadható meg, hogy a gyermekek, sőt sok esetben a felnőttek is jellemzően elsősorban az állított jelentéstartalom igazságértékének ellenőrzésére koncentrálnak, amely tendenciát csak tovább erősíti az „igaz” és „igen...”, illetve „hamis” és „nem...” típusú válaszlehetőségek használata. E kifejezések elkerülése, illetve a skálák révén több opció felkínálása segítheti a kísérletben részt vevő gyerekeket és felnőtteket abban, hogy az előfeltételezett vagy implikált komponensekkel is számoljanak a mondatok megítélésekor.³⁵

Áttérve a különböző módszerekkel végzett kísérletek eredményeire, azt láttuk, hogy a szerkezeti fókusz kimerítőségének szemantikai meghatározottsága mellett egyedül Skopeteas és Fanselow (2011) érvelt. Egyértelműen pragmatikai jelenségként elemezte viszont Onea és Beaver (2011), Geröcs és mtsai (2014), Babarczy és Balázs (2014, 2016), illetve Káldi és Babarczy (2016) is. Kas és Lukács (2013), valamint Tóth és Csatár (2016) pedig nem foglaltak állást ezzel a kérdéssel kapcsolatban. A kapott adatok ugyanakkor minden kétséget kizáróan alátámasztották az elméleti megfontolásokat mind a *csak* partikula következesen kimerítő értelmezését illetően, mind pedig azzal kapcsolatban, hogy a prozódiai fókuszos és semleges mondatok adott kontextusban, pragmatikai alapon értelmezhetők kimerítően. A szerkezeti fókuszról érvek túlnyomó többsége tulajdonképpen erre épült, pontosabban a *csak* partikulához képest mért különbségekre (Onea és Beaver 2011, Káldi és Babarczy 2016), illetve a semleges szórendű mondatokkal való párhuzamokra (Kas és Lukács 2013, Geröcs és mtsai 2014 első kísérlet, Tóth és Csatár 2016). A probléma itt egyrészt az, hogy a *csak* partikulához viszonyított eltérés nem feltétlenül indokolja a szerkezeti fókusz esetén a nem éppen tárgyalt tartalom részét képező, de még szemantikai természetű kimerítőség kizárását. Másrészt a pragmatikai típusú kimerítőséggel vont párhuzamok nem minden esetben meggyőzőek. Bár a megelőző kérdést tartalmazó kísérletek (Geröcs és mtsai 2014 első kísérlet, Tóth és Csatár 2016) esetén azonos volt a kétféle szerkezettípus megítélése, ezt okozhatta a kérdés jelenléte és a megítélendő mondatok egymásra hatása is. Kas és Lukács (2013) a felnőtteknél szignifikáns eltérést találtak a semleges mondatokhoz képest, noha a beszélők többsége valóban nem volt maradéktalanul következetes a válaszadás során. Onea és Beaver (2011) vizsgálatában, valamint Geröcs és mtsai (2014) második kísérletében azonban

³⁵ Bár nem a magyar szerkezeti fókuszról vizsgálták, de lényegében ugyanerre utaltak Berger és Höhle (2012) kísérletei is, amelyek újfajta módszer alkalmazásával cáfolták a korábbi, az *auch* additív fókuszpartikula előfeltételezett jelentésrétégének gyermekkori figyelmen kívül hagyása mellett érvelő elméleteket. Kísérleteik leírásáról bővebben is szó lesz a 3.2.8. fejezetben.

egyértelmű volt, hogy a résztvevők eltérő módon ítélik meg a szerkezeti fókusz tartalmazó mondat típust. Láthattuk ugyanis, hogy az előbbi kísérletben a semleges mondatoknál a leggyakoribb válasz a leginkább elfogadó „igen, és...” volt, míg a szerkezeti fókusznál az „igen, de...”. Ugyanígy az utóbbi kísérletben a felnőttek a szerkezetileg jelöletlen fókusz esetén mindössze 7%-ban választották kizárólag a kimerítő képtípust, miközben ugyanez az arány a szerkezeti fókusznál 35% volt. Vagyis a szerkezeti fókusz nem tartalmazó mondatoknál valóban az látható, hogy tágabb kontextus hiányában nem aktiválódik a kimerítő értelmezés, a szerkezeti fókuszról azonban nem mondható el ugyanez. Szintén csak részben meggyőzőek a kontextuális tényezőket manipuláló kísérletek eredményei. Egyfelől a váratlanság hatását sem Skopeteas és Fanselow (2011), sem Tóth és Csatár (2016) nem tudta kimutatni. Másrészt viszont a már említett kérdés beillesztésének, valamint Káldi és Babarczy (2016) kísérleteiben a kikényszerített (forced-choice) és szabad választásos (free-choice) elrendezés változtatásának igenis volt hatása a kimerítő értelmezések arányának alakulására. Kérdés persze, hogy a kísérleti kontextusból adódó különbségek egyenértékűnek tekinthetők-e a tágabb értelemben vett kontextuális eltérésekkel, vagy pedig pusztán arra világítanak rá, hogy egy-egy feladat mennyire alkalmas az adott jelentéstartalom előhívására. A képkiválasztásos feladatokkal kapcsolatban emellett az a kétely is felmerülhet, hogy vajon feltétlenül a kimerítő értelmezés hiányát tükrözi-e az, ha a résztvevők nem csupán a kimerítő képtípust választják. Míg a *csak* partikula esetén az állítás valóban egyedül e kép kiválasztását teszi lehetővé, addig a szerkezeti fókusznál maga az állított jelentéstartalom tulajdonképpen több kép esetén is igaz. Visszatérve Káldi és Babarczy (2016) (60) alatti példájához, az állítás minden olyan képen teljesül, amelyen a kivi félbe lett vágva, vagyis a nem-kimerítő képnél is. Ennek tükrében a szerkezeti fókuszos mondatoknál talált ingadozó válaszadási mintázatokat felfoghatjuk úgy is, mint a kizárólag az állított jelentésréteg alapján hozott döntések (kimerítő és nem-kimerítő kép együttes választása), illetve az állított és előfeltételezett vagy implikált komponenseket együttesen számba vevő reakciók (csak a kimerítő kép választása) váltakozó előfordulását.

Mivel a fókusz kimerítőségét illető kérdések egy része még megválaszolatlan maradt, a következő részekben három saját kísérletem eredményeivel igyekszem hozzájárulni mind a forrásra, mind pedig az elsajátítás ütemére vonatkozó problémák megoldásához.

2.3. A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet

2.3.1. A kísérlet célja

Az első kísérlet fő célja a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok különböző életkori csoportokra jellemző értelmezésének feltérképezése volt, emellett azonban a korábbi kutatásokkal kapcsolatban felvetődő módszertani kérdések egy részére is választ kívánt adni. Ahhoz, hogy a kísérleti anyag és elrendezés megválasztása, illetve a predikciók felállítása mögött húzódó motivációk teljességgel világossá váljanak, érdemes először is összegezni azt a négy legfőbb tényezőt, amelyben ez a kísérlet a korábbiakhoz képest jelentősen újat hoz.

Amint arról már szó volt, a korábban végzett kísérletek döntő többségében (valójában a jelen kísérlet elvégzését megelőző időszakban publikált munkák mindegyikében) egyidejűleg vizsgáltak többféle mondatszerkezetet, például Onea és Beaver (2011) a szerkezeti fókuszos, a *csak* partikulát tartalmazó és a semleges mondatokat, Skopeteas és Fanselow (2011), illetve Gerőcs és mtsai (2014) pedig ezen felül a szétszakított szerkezeteket is. Noha ez az egyetlen olyan útja az adatfelvételnek, amely a különböző szerkezet típusok megítélésének közvetlen statisztikai összehasonlítását is lehetővé teszi, végül mégis az egyes mondatszerkezet-típusok egyenkénti, azaz különböző kísérletek során más-más résztvevőkkel rögzített vizsgálata mellett döntöttem. Így ugyanis elkerülhető az, hogy az eltérő forrású (állított, előfeltételezett vagy implikált), illetve eltérő státuszú (éppen tárgyalt tartalmat vagy nem éppen tárgyalt tartalmat kifejező) kimerítő jelentéstartalmak révén az egyes szerkezet típusok kölcsönösen befolyásolják egymás értelmezését. Mivel ezt a problémát az imént említett vizsgálatok egyike sem tudta maximálisan kiküszöbölni, jelen kísérletben kizárólag szerkezeti fókuszot tartalmazó tesztmondatok szerepeltek.

További újítás a korábbi kutatásokhoz képest, hogy nem csupán azt mértem, hogy a kimerítő értelmezés részét képezi-e a tesztelt mondatok jelentésének, hanem azt is, hogy a résztvevők jellemzően melyik összetevőhöz társítják ezt az olvasatot, azaz minek az alternatívái kerülnek kizárásra. Vagyis míg a mondat-kép megfeleltetési feladat során használt kritikus képek egyik csoportja, amelyet a későbbiekben *kimerítő olvasatban hamis* képtípusként említek, a preverbális fókuszpozícióba mozgatott elemet illetően sértette meg a kimerítőség követelményét, addig a másik kritikus képtípus, amely *igaz plusz disztraktor* néven szerepel, vagy a topik, vagy a posztverbális pozícióban megjelenő összetevőt illetően.

Ami a megítélés mikéntjét illeti, a kísérlet ebből a szempontból – ugyancsak újszerű módon – két részre, pontosabban két különböző feladattípusra osztható. Az első, a továbbiakban „A” feladattípusként számon tartott részben az általánosan elterjedt bináris

(jellemzően „igaz”/„hamis”) választást alkalmaztam, még hozzá azzal a céllal, hogy megismételjem a korábbi eredményeket egy bevett módszer alkalmazásával, ám a saját tesztmondataimmal és képanyagaimmal. Ez szolgál ugyanis összehasonlítási alapként a második, „B” feladattípus során kapott adatok elemzéséhez, amelyben a beszélők egy másik csoportjának egy – a kisebb gyermekek életkori sajátosságaihoz is illeszkedő – háromfokú skálán kellett megítélniük az előbbiekkal megegyező mondat–kép párosítások egymásnak való megfeleltethetőségét. Ez utóbbi eljárást először Katsos és Bishop (2011) alkalmazta a skaláris kifejezések interpretációjának teszteléséhez, és eredményeik meggyőzően bizonyították, hogy ezzel az új módszerrel hatékonyabban mérhető a kisebb gyermekek nyelvi kompetenciája is. Amint arról a 2.2.5. fejezetben már szó volt, ezt a feladattípust eredményesen adaptálta a magyar preverbális fókusz tesztelésére Babarczy és Balázs (2014, 2016). Lényeges eltérés viszont, hogy Katsos és Bishop (2011), illetve Babarczy és Balázs (2014, 2016) kísérleteiben az alternatívákat kicsi, nagy, illetve óriási eprek reprezentálták; én azonban úgy véltem, hogy a különböző méretű jutalmakkal szemben a szomorú, közepes és mosolygó arcok sora sokkal inkább leképezi egy háromelemű skála „hamis”, „közepes”, illetve „igaz” opcióit. Ezt a feltételezést elsősorban arra alapoztam, hogy az utóbbi skálatípus esetén jóval élesebben elkülöníthető egymástól az egyes válaszlehetőségek pozitív, negatív és semleges jellege. Mivel a válaszadás típusától eltekintve a két feladat minden részlete (a felhasznált anyagtól az elrendezésen át az eszközökig) tökéletesen megegyezett, és a résztvevők is ugyanazokból az életkori csoportokból kerültek ki, a két vizsgálat eredményei összevethetők egymással, és így fontos módszertani következtetések fogalmazhatók meg az egyes feladattípusok használatának indokolhatóságát illetően is.

Végezetül újdonságnak számít az is, hogy a felnőtt beszélők esetében a kísérlet során nem csak az egyes mondat–kép párok megítélését rögzítettem, hanem a döntés meghozatalához szükséges reakcióidőket is. Amint látni fogjuk, a kurrens szakirodalomban ennek a tényezőnek kiemelt szerepet tulajdonítanak több olyan esetben is, amikor a cél egy adott jelentéstartalom szemantikai vagy pragmatikai forrásának megállapítása.

A következő részben bemutatom a kísérlet mindkét feladattípusban megegyező sajátosságait, illetve a kísérlet egészére nézve megfogalmazható predikciókat, majd pedig feladattípusonként elkülönítve ismertetem a kapott eredményeket. Végül ismét összefonom a szálakat a következtetések és a felmerülő problémák megvitatása során.

2.3.2. A kísérlet bemutatása

2.3.2.1. Résztvevők

Az 1. táblázat korcsoportok szerint rendezi a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet azon 120 résztvevőjét, akiknek eredményeit a kontroll, illetve töltelék mondat–kép párok esetén adott válaszaik pontossága alapján³⁶ figyelembe vettem.³⁷

	Korcsoport	Létszám	Életkor	Átlagéletkor
„A” feladat	óvodások	15	5;2–6;5	5;9
	elsősök	15	6;8–8;2	7;5
	harmadikosok	15	9;0–10;1	9;7
	felnőttek	15	19;8–25;10	22;7
„B” feladat	óvodások	15	5;8–6;6	6;2
	elsősök	15	6;9–8;0	7;5
	harmadikosok	15	9;0–10;2	9;7
	felnőttek	15	21;8–66;5	42;7

1. táblázat: A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet résztvevői

A gyerekek véletlenszerűen lettek kiválogatva különböző fővárosi, illetve vidéki óvodákból és iskolákból, a felnőttek pedig önkéntes alapon vettek részt a kísérletben.

2.3.2.2. A kísérleti anyag

A kísérlet során alkalmazott mondat–kép megfeleltetési feladatban a két egyértelmű kontroll-kondíció (1–2) mellett szerepelt egy a kimerítőség követelményét megsértő kritikus kondíció (3), illetve egy olyan kritikus kondíció is, amely egy figyelemelterelő elemet, azaz disztraktort tartalmazott (4). Ez utóbbi kondícióban a hozzáadott elem attól függően változtatható az állítás igazságértékén, hogy a fókusz kimerítőségét a mondat melyik összetevőjével asszociáljuk.

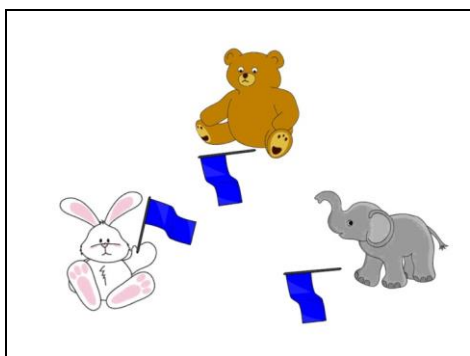
- 1) *igaz*: a mondat állítása az adott kép esetében egyértelműen és kimerítően igaz
- 2) *hamis*: a mondat állítása az adott kép esetében egyértelműen hamis
- 3) *kimerítő olvasatban hamis*: a mondat állítása az adott kép esetében igaz, azonban nem csak a fókuszált elem jelölétére
- 4) *igaz plusz disztraktor*: a mondat állítása az adott kép esetében igaz, ám a képen szerepel egy olyan disztraktor is, amely nem a fókusz, hanem a topik vagy a posztverbális tárgy jelölétének alternatíváját jeleníti meg

³⁶ A küszöböt az jelentette, hogy valaki a kontroll, illetve töltelék próbák legalább 75%-ában a várt választ adta.

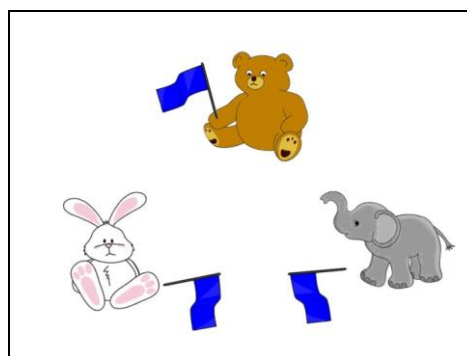
³⁷ Mivel a statisztikai elemzés szempontjából szerencsésebb, ha mindegyik korcsoportban (illetve jelen esetben mindegyik feladattípusnál is) azonos számú kísérleti személy vesz részt, minden, a dolgozatban található kísérlet esetében addig folytattam az adatfelvételt, amíg ez a kritérium teljesült.

Az (62) alatti tesztmondathoz tartozó ábrák (4–7. ábra) illusztrálják az egyes kondíciókat.

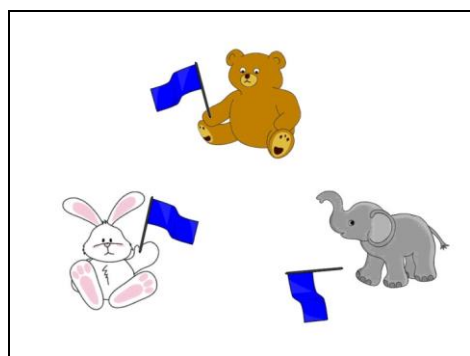
(62) [A NYUSZI]_{FOC} emelte fel a zászlót.

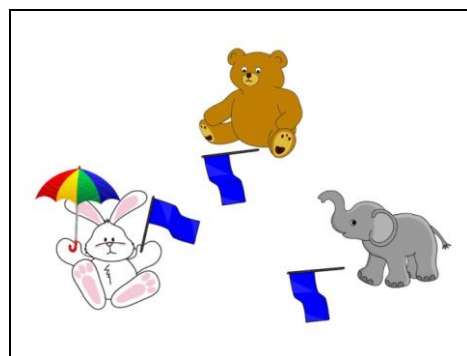
4. ábra: Az igaz kondíció

5. ábra: A hamis kondíció

6. ábra: A kimerítő olvasatban hamis kondíció

7. ábra: Az igaz plusz disztraktor kondíció

A fenti 4 kondíció mindegyikét 8-8 mondat–kép pár képviselte, így a kísérlet összesen 32 teszt ítemet tartalmazott. A tesztfeladatok magas száma miatt a résztvevők a kísérletet két ülésben végezték el, így két listára bontottam a mondat–kép párokat, mégpedig úgy, hogy az egyes kondíciókból mindkét lista ugyanannyi elemet tartalmazzon.

Tesztmondatból összesen 16 volt, ezek ugyanis a két listában megegyeztek, ám a két alkalommal más-más képtípus társult hozzájuk. Ily módon mindegyik mondat két különböző kondícióban is megjelent, méghozzá míg az egyik listában valamelyik kontrollkondícióban (az *igaz* vagy a *hamis* kondícióban), addig a másik listában valamelyik kritikus kondícióban (a *kimerítő olvasatban hamis* vagy az *igaz plusz disztraktor* kondícióban).³⁸

Noha minden egyes tesztmondat megegyezett abból a szempontból, hogy szerkezeti fókusz tartalmazott, két változó mentén mégis elkülönítettem egymástól különféle típusokat.

– A fókuszált összetevő grammatikai szerepe szerint voltak alanyi fókuszos (50%), illetve tárgyi fókuszos (50%) tesztmondatok.

³⁸ A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérletben szereplő összes tesztmondattal megtalálható az I. számú mellékletben.

– Az ige típusa alapján megkülönböztethetők igekötős igét tartalmazó (50%), illetve igekötő nélküli igét tartalmazó (50%) tesztmondatok.

E tesztmondat-típusok eredményeinek összevetése megmutathatja, hogy beszélhetünk-e az egyes életkori csoportokban ezekhez a tényezőkhöz köthető értelmezésbeli eltérésekről.

A 32 teszt elemet a kísérletben kiegészítette 24 töltelék mondat–kép pár, amelyek esetén a megítélendő mondatok egyáltalán nem tartalmaztak fókuszt; többségükben univerzális kvantor, számnév, illetve tagadás szerepelt. Annak érdekében, hogy a „B” feladattípus esetén a résztvevők számára értelmet nyerjen a közepes válaszlehetőség is, szükség volt olyan töltelékmondatokra, amelyek a képeket illetően nem voltak egyértelműen helyesek vagy helytelenek.³⁹ Éppen ezért olyan képeket is beiktattam, amelyekeken három szereplő közül csak kettőre volt igaz az adott állítás. Például a képen volt három kislány, és közülük kettőnek volt egy-egy almája, a megítélendő állítás pedig az volt, hogy *A lányok kaptak almát*, amely ugyan nem hamis, ám nem is maradéktalanul kielégítő leírása az ábrázolt szituációnak. Ennek a típusnak a közepesként való értékelését segítette az is, hogy a hamisnak szánt töltelék mondat–kép párok között voltak olyanok is, amelyeknél az előbbihez hasonló képtípus esetén univerzális kvantort tartalmazó állítás hangzott el. Mindkét listában ugyanolyan arányban, három-három alkalommal fordultak elő helyes, közepes, illetve helytelen párosítások.⁴⁰

2.3.2.3. *A kísérlet menete*

A résztvevők egyenként, elkülönített szobában végezték a feladatot egy kísérletvezető jelenlétében, aki ismertette velük a szabályokat, illetve kezelte a számítógépet. A kerettörténet a kisebb gyermekek esetében az volt, hogy az asztalon lévő plüssmajom most tanul beszélni, és egy mondatban megpróbálja leírni, hogy mit lát az előtte lévő számítógép képernyőjén, a résztvevők feladata pedig annak megítélése, hogy mennyire illik a kismajom leírása a képre.⁴¹ A képeket, illetve az egyes mondatokat rögzítő hangfelvételeket⁴² – az ún. bemelegítő köröket leszámítva – randomizált sorrendben prezentálta az SR Research Experiment Builder program egy Toshiba Satellite L500–1EP notebook 15.6"-os képátmérőjű, 1366x768 pixel felbontású kijelzőjén. A tesztalanyok egyik fele előbb az első listát látta, majd legközelebb a második listát, a többiek pedig fordított sorrendben, vagyis előbb a második és aztán az első listát.

³⁹ Ennek jelentőségére a kísérlet tervezésekor Gerőcs Mátyás és Surányi Balázs is felhívta a figyelmemet, akiknek hasznos észrevételeit ezúttal is köszönöm.

⁴⁰ A kísérletben szereplő összes töltelékmondat megtalálható a II. számú mellékletben.

⁴¹ Arról, hogy a gyermekek esetében miért célszerűbb egy bábu használata, mintsem a felnőtt kísérletvezető állításainak megítélése, bővebben lásd Crain és Thornton (1998).

⁴² A hanganyagokat egy TASCAM US-144mkII készülék segítségével rögzítettem.

Amint arról már a kísérlet céljainak tárgyalásakor is szó esett, a résztvevők két csoportja kétféleképpen végezte a feladatot. Míg az „A” feladattípus esetén csupán az „igaz” és „hamis” opciók álltak a rendelkezésükre, addig a „B” feladattípusnál a válaszadás mindegyik korosztály esetében a háromfokú skála egy egyszerűsített változatával, a 8. ábrán látható szomorú, közepes és mosolygó arcok kiválasztásával történt.

8. ábra: A „B” feladattípusnál használt háromelemű skála

Fontos megemlíteni azt is, hogy a gyerekek az „A” feladattípus esetében szóban válaszoltak, a „B” feladatnál pedig az arcokat ábrázoló kartonlapokat adták oda a bábnak, így válaszaikat minden esetben a kísérletvezető rögzítette a számítógépen. A felnőttek viszont önállóan használták a klaviatúrát, amelynek megfelelő billentyűire az előbbi esetben az „I” és „H” betűk, utóbbiban pedig a sematikus arcok fel voltak ragasztva. Ez azért lényeges, mert így az ő esetükben a mondat elhangzása és a válaszadás között eltelt reakcióidő mértéke is fontos információkkal szolgálhat arról, hogy problémásnak találják-e a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok használatát olyan esetekben, amelyekben a kimerítőség követelménye nem teljesül.

2.3.2.4. Statisztikai elemzés

Az összes adat elemzését az R programmal (R Core Team 2014) végeztem, a kevert modellek esetében az *lme4* csomag (Bates, Maechler, Bolker és Walker 2014) segítségével.

Mivel a válaszlehetőségek az első esetben nominális, a másodikban pedig ordinális skálát alkottak, a kapott válaszokat kizárólag nem-parametrikus próbákkal elemeztem. A kondíciónak mint faktornak a korcsoportokon belüli hatását a Friedman ANOVA teszttel mértem, a kondíciók, illetve a tesztmondat-típusok páronkénti összevetését pedig minden esetben Bonferroni-korrekciónal együtt alkalmazott Wilcoxon-féle előjeles rangpróbákkal (Wilcoxon Signed-Rank Test). Indokolt esetben khí-négyzet illeszkedési vizsgálattal (Chi-Square Goodness of Fit Test) teszteltem azt is, hogy egy adott kondícióban véletlenszerű volt-e a válaszadás – a bináris választást alkalmazó feladat-típus esetén folytonossági korrekcióval (continuity correction) együtt. Végül azt, hogy egy adott kondíció megítélése mennyiben változott a résztvevők életkorának függvényében, a négy életkori csoportot együtt elemző Kruskal–Wallis-próba alapján ítélt meg, a páros elemzésekhez pedig Wilcoxon-féle előjeles rangösszeg próbákat (Wilcoxon Rank-Sum Test) használtam. Emellett az első feladattípusnál, ahol kétértékű kategoriális függő változóval dolgoztam, lehetőségem volt

alkalmazni az általánosított lineáris kevert modellt (Generalized Linear Mixed Model) is, amellyel együttesen elemezhető a kondíció és a korcsoport válaszadásra gyakorolt hatása, illetve e tényezők interakciója is. A modellszelekciót mindegyik kevertmodell-típus esetén valószínűségi arány teszttel (Likelihood Ratio Test) végeztem, méghozzá mindig a maximális modelltől kiindulva. Ennek háttérében Barr, Levy, Scheepers és Tily (2013) azon megfigyelése húzódik, mely szerint a kevert modellek akkor adják a legpontosabb eredményt, ha minden olyan random hatással számolunk, amelynek szerepe lehetett az adatok alakulásában.

Végül a felnőtt korcsoportban mért reakcióidőket lineáris kevert modell (Linear Mixed-Effects Model; Baayen, Davidson és Bates 2008) segítségével elemeztem, *post hoc* teszt gyanánt pedig a Tukey-féle valódi szignifikáns differencia próbát (Tukey's HSD [honest significant difference] Test) használtam lépésenként korrigált p-értékekkel (single step p-value adjustment).

2.3.3. Predikciók

A kísérlet kettős célkitűzésének megfelelően a predikciók is elkülöníthetők az alapján, hogy elméleti vagy módszertani szempontból relevánsak-e. Mivel a módszertannal kapcsolatban megfogalmazható jóslat kevésbé összetett, előbb ezt ismertetem (i) predikcióként, és ezt követően térek át az elméleti kérdésekre, amelyeket négy pontban (ii – v) foglaltam össze.

Az (i) predikció a két feladattípus, azaz a bináris választás és a háromfokú skála felhasználásával gyűjtött adatok markáns eltérését vetíti előre. Ezt elsősorban arra alapozom, hogy az „igaz” és „hamis” opciókkal dolgozó vizsgálatukat követően Kas és Lukács (2013) arról számoltak be, hogy még a felnőttek esetében sem magától értetődő az, hogy elutasítják a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatokat azokban az esetekben, amikor egy a kimerítőség követelményét megsértő képpel kapcsolatban kell ítéletet hozniuk. Ezzel szemben sokkal feltételezhetjük, hogy egy köztes válaszlehetőség beiktatása sokkal árnyaltabban láttatja majd a problémát, és így a „B” feladattípus minden életkori csoportban sokkal gyakrabban képes lesz kimutatni a kimerítő olvasat meglétét, mint a bináris választásos feladat.

Természetesen ez az iménti jóslat sem ragadható meg pusztán metodológiai oldalról. Nem csupán arról van szó ugyanis, hogy több válaszlehetőség alkalmazása minden esetben nagyobb fokú érzékenységgel jár – noha néhány nagyon egyértelmű distinkciót leszámítva valószínűleg általában ez a helyzet. Jelen esetben azonban ez a feltételezett eltérés a kimerítő jelentéstartalom sajátosságaival függ össze, és ily módon át is vezet minket az erre vonatkozó (ii), illetve (iii) predikciókhoz.

A (ii) alatt azokat a predikciókat gyűjtöttem össze, amelyek a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén adható lehetséges válaszadási mintázatok alapján fogalmazhatók meg. Először is tisztáznunk kell azonban azt, hogy melyik válaszlehetőségek azok, amelyekre az egyes feladattípusok esetén úgy tekinthetünk, mint a kimerítő olvasat aktiválódásának indikátoraira. A bináris választásos „A” feladattípus esetén egyedül a „hamis” opció alkalmas arra, hogy a kép és a mondat összeférhetetlenségét jelezze. Ily módon pedig ez az egyetlen mód annak kifejezésére is, hogy a képen látható jelenet ellentétes a megnyilatkozás éppen tárgyalt tartalmával, ezért csak abban az esetben lehetünk biztosak benne, hogy a résztvevők ezzel a válaszlehetőséggel jelzik a kimerítőség követelményének megsértését, ha azt az állított jelentéstartalom részeként tartjuk számon. Tulajdonképpen ez, pontosabban e lehetőségnek az elméleti szempontok szerinti alacsony valószínűsége az, ami miatt az (i) predikció ennek a feladattípusnak a korlátozott alkalmazhatóságát vetítette előre. A „B” feladattípus esetén viszont a tárgyalt tartalom részét képező, illetve azon kívül eső jelentéskomponensek nem teljesülésének fokozatait a kísérleti személyek következetesen társíthatják az erősebb és gyengébb elutasítást kifejező szomorú és közepes arcokhoz. Bár természetesen a háromfokú skála esetén is erősen vitatható volna az egyes választípusok és a különböző forrású kimerítő jelentéstartalmak egy az egyhez megfeleltetését feltételezni, a lehetséges válaszadási minták mentén mégis feltárhatók bizonyos összefüggések.

- Ha a *hamis* kontrollkondícióhoz hasonlóan a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban is a szomorú arcok fordulnak elő a legnagyobb arányban, akkor a kimerítő olvasat a szerkezeti fókusz esetében az állított jelentéstartalom részét képezi, státuszát tekintve pedig része az éppen tárgyalt tartalomnak.⁴³
- Ha az *igaz* kontrollkondícióhoz hasonlóan a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban is a mosolygó arcok kerülnek túlsúlyba, akkor a résztvevők valóban nem tartják problémásnak a kimerítőség követelményének megsértését, és így feltételezhetően egy olyan jelentéstartalommal állunk szemben, amely a kontextustól függően társalgási implikaturaként aktiválódhatott volna, azonban jelen kísérleti helyzetben ez nem történt meg. Valójában az implikatura-hipotézis tükrében ez a legvalószínűbb forgatókönyv, hiszen a résztvevők mindenféle tágabb kontextus vagy előzmény nélkül látnak egy képet és hallanak hozzá egy mondatot, így az implikatura generálódásának csakugyan nincsen különösebb motivációja.
- A legkomplexebb helyzet akkor áll elő, ha a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban mindkét kontrollkondíciótól eltérő módon a közepes arc lesz a leggyakrabban választott

⁴³ Ez lenne tehát az egyetlen olyan felállás, melynél a kétféle feladattípus között nem várnánk az (i) predikcióban megfogalmazott jelentős különbséget.

opció. Ekkor ugyanis csak az a lehetőség zárható ki, hogy a kimerítőség éppen tárgyalt tartalom státuszú, illetve az állított jelentéstartalom része. Ezzel szemben az, hogy nem éppen tárgyalt tartalomként milyen forrásból ered, nem feltétlenül dönthető el a válaszadási mintázat alapján. Az egyik lehetőség ismét az, hogy mint implikátúra vesz részt a mondat jelentésének megalkotásában, ekkor azonban azt is feltételeznünk kell, hogy a kísérlet kontextusa ennek előhívására alkalmas. A másik lehetséges magyarázat a közepes arcok túlsúlya esetén az, hogy a kimerítőség a kontextustól függetlenül előfeltevésként van jelen a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatokban.

Amennyiben tehát ez utóbbi jóslat igazolódik be, úgy további tényezők bevonására, sőt akár további szerkezet típusok tesztelésére is szükség lesz ahhoz, hogy a szerkezeti fókusz kimerítőségének forrását meg tudjuk állapítani.

A (iii) predikció is egy ilyen lehetséges továbbvezető tényezővel, a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció reakcióidő-eredményeivel kapcsolatos, ugyanis az itt mért válaszadási idők elemzése alkalmat teremt annak bizonyítására, hogy a kimerítőség mint implikátúra járul hozzá a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok jelentéséhez. E feltételezés háttérében Bott és Noveck (2004) azon széles körben elterjedt, több kísérlettel is igazolt hipotézise húzódik, mely szerint az implikátúrák esetében mindig számolnunk kell reakcióidő-emelkedéssel azon kísérleti kondíciókban, ahol a résztvevőknek ki kell kalkulálniuk ezt a jelentéstartalmat. Ezzel szemben – amint arra Bill, Romoli, Schwarz és Crain (2015), valamint Schwarz (2015) is rámutatott – az előfeltételezett jelentéskomponensek esetén nem beszélhetünk hasonló tendenciáról. Sőt mi több, az *is* partikula által kifejezethez hasonló előfeltevések esetén Schwarz (2015) azt találta, hogy még az állított jelentésnél is hamarabb kerülnek feldolgozásra. Természetesen számolnunk kell azzal is, hogy a különféle szavak vagy szerkezetek által kiváltott előfeltevések, illetve implikátúrák között lehetnek feldolgozásbeli eltérések.⁴⁴ Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az utóbbi időszakban több kísérletben is az implikátúrák gyors, a lexikai jelentéssel egyidejű feldolgozását mutatták ki, így például Breheny, Ferguson és Katsos (2013), Degen és Tanenhaus (2011, 2015), illetve Grodner, Klein, Carbary és Tanenhaus (2010) munkáiban.⁴⁵ Vagyis a reakcióidő-adatok kérdése jóval összetettebb annál, mintsem hogy lehetőséget adjon a válaszidők hossza és az egyes jelentéstartalom-típusok közötti egy az egyben megfeleltetésekre. Ugyanakkor csak egyféleképpen tudnánk magyarázni azt, ha a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció megítélése

⁴⁴ Akárcsak a direkt és indirekt skaláris implikátúrák feldolgozási mechanizmusai között, amelyek közül az utóbbi Romoli és Schwarz (2015) kutatásai alapján az előfeltevésekével rokonítható.

⁴⁵ Köszönettel tartozom Surányi Baláznak, aki felhívta a figyelmemet ezekre a tanulmányokra.

jelentősen hosszabb időt venne igénybe, mint a kimerítőség követelményét teljesítő *igaz* kontrollkondícióé⁴⁶ – méghozzá azzal, hogy a kimerítőséget a társalgást szabályozó elvek mentén, azaz implikatúraként kalkuláljuk ki. Abban az esetben, ha nem találunk hasonló eltérést, a reakcióidők elemzése nem lehet perdöntő a kimerítőség forrását érintő vitában.

A (iv) predikció a másik kritikus (*igaz plusz disztraktor*) kondícióban adott válaszokra vonatkozik. Elsősorban azt feltételezem, hogy a kimerítőség szerkezeti fókuszhoz való társítása nem jelent problémát a kísérleti személyeknek, vagyis nem téveszti meg őket a képen található, valójában irreleváns disztraktor, és a mosolygó arcot választják. Ugyanakkor kétféle okból is előfordulhat tévesztés ebben a kondícióban. Egyrészt a kisgyerekeknél több nyelvben is megfigyelhető hasonló jellegű téves asszociáció,⁴⁷ másrészt pedig a felnőttek esetében sem zárható ki teljességgel ez a típusú hibázás. Ennek okát abban kereshetjük, hogy – amint arról É. Kiss (1998) és Kenesei (2006) is beszámolt – bizonyos esetekben a szűk kontrasztív fókusz az anyanyelvi beszélők az egész mondatra kiterjedő tág fókuszként is értelmezhetik. Így például a (62) alatt mondatot úgy értik, hogy „nem történt más, csak az, hogy a nyuszi felemelte a zászlót”, ami nem csupán azt zárja ki, hogy a nyuszin kívül más is felemelje a zászlót, hanem azt is, hogy bármi más történjen, ami pedig nyilvánvalóan az *igaz plusz disztraktor* képen látható scenáriót is kevésbé elfogadhatóvá teszi.

Végül a (v) predikció a különböző tesztmondat-típusok megítélésének feltételezett azonosságait, illetve különbözőségeit veszi sorra. Ami az első változót illeti, a magyar szerkezeti fókusz szintaktikai sajátosságainak ismeretében⁴⁸ nincs okunk azt várni, hogy a fókuszált összetevő alanyi vagy tárgyi szerepének jelentős hatása lesz akár a kimerítő olvasat megjelenésére, akár annak helyes asszociációjára.⁴⁹ Ezzel szemben a második változó, az ige igekötős vagy igekötő nélküli volta már komoly különbségeket is előidézhet, kiváltképp a kimerítő olvasat aktiválódásában. Bár korábban sem Onea és Beaver (2011), sem Kas és Lukács (2013) nem talált összefüggést az igekötő posztverbális megjelenése és a kizáró értelmezések aránya között, talán a háromfokú skála segítségével egy ilyen típusú korreláció is jobban kimutathatóvá válik. A felnőtt csoportra vonatkozóan ezt a predikciót megalapozza Gergely (1995) kísérlete, melyben kimutatta, hogy a szerkezeti fókuszos mondatok kiolvasása és így értelmezése gyorsabb az igekötős ígét tartalmazó típus esetén, aminek hátterében annak

⁴⁶ Az, hogy a vizsgált két kondícióban eltérőek voltak a várt választípusok, ebből a szempontból nem feltétlenül jelent problémát, ugyanis második kísérletében Bott és Noveck (2004) azt is kimutatta, hogy a válaszadás ideje nem az adott válasz elfogadó vagy elutasító jellegétől függ, hanem csakis attól, hogy logikai vagy pragmatikai értelmezés szükséges-e a megfelelő opció kiválasztásához.

⁴⁷ Ezekről a problémákról bővebben is szó lesz a 3.2. fejezetben.

⁴⁸ Bővebben lásd 2.1.1. fejezet, illetve É. Kiss (2008)

⁴⁹ Bár Kas és Lukács (2013) kísérletében (2.2.3.) láthattunk példát ennek ellenkezőjére is, mégsem tűnik indokoltnak különbséget jósolni az eltérő grammatikai szerepű fókusz tartalmazó mondatok megítélése között.

egyértelműsítő szerepe áll. Ugyanakkor különösképpen érdekes lehet ez a kérdés az óvodás gyerekek csoportjában, ők ugyanis – amint arra Gualmini, Maciukaite és Crain (2003) is rámutatott⁵⁰ – a prozódia alapján még nem képesek felismerni a kontrasztivitást, és így nekik még nagyobb szükségük lehet az olyan szintaktikai támpontokra, amelyek növelik a fókuszált összetevő kiugróságát, ezáltal pedig a kimerítő olvasat hozzáférhetőségét is. Érdemes megemlíteni, hogy számos kutatás bizonyította azt, hogy a kísérlet során vizsgált életkori csoportokban a gyerekeknek már nem okoz problémát az igekötős mondatok feldolgozása. Pléh (1992) kiváltott produkciós vizsgálatában a 3 és 6 év közötti gyerekek képeken látható különféle eseményekről beszéltek, és a befejezett cselekvések leírására jellemzően (a próbák 72%-ában) igekötővel ellátott, múlt idejű igealakokat használtak. Az igekötős ige alkalmazásának gyakorisága ráadásul ebben az életkorban Pléh (1998) videó-leírási feladatának eredményei alapján folyamatosan növekszik, és a cselekvést jelentő igenél hatéves korra eléri a felnőttekével közel azonos 65,18%-ot. Emellett az igemódosító igehez képesti pozíciójának lehetséges szerepét tesztelte Pléh, Ackermann és Komlósy (1995), akik felolvasott mondatok felidézését kérték kis-, középső és nagycsoportos óvodásoktól. A vizsgált 34 tesztmondat között voltak semleges, azaz igemódosító–ige szórendű állítások, valamint olyanok is, amelyekben az igemódosító az ige után jelent meg, ráadásul közéjük ékelődött egy szabad határozó is. A kapott adatok szerint a semleges sorrend esetén szignifikánsan alacsonyabb volt a megváltoztatott szórenddel való visszamondás, a nem-semleges példák esetén ugyanis a kisebb gyermekek gyakran preverbális pozícióban említették az eredeti mondatban a posztverbális mezőben álló módosítót. A szerzők ezt az ige és az igemódosító közötti, „pszichológiailag kitüntetett” kapcsolatra való gyermekkori érzékenység bizonyítékaként értelmezték. Ezzel összhangban longitudinális vizsgálatában Babarczy (2006) is azt találta, hogy kétéves kor körül a gyerekek tagadás és fókuszálás esetén aránylag sokat hibáznak az igemódosító igehez képesti helyzetére vonatkozóan, ám a helyes, azaz nem-semleges szórend aránya már ebben az életkorban is fokozatosan emelkedik. Lényeges módon azonban a jelen kísérletben vizsgált nagycsoportos óvodás korcsoportban egyik korábbi kísérletes munka sem mutatott ki nehézséget sem az igemódosító használatát, sem pedig az ige és az igemódosító elválasztását illetően.

A következőkben át is térek az eredmények ismertetésére – külön tárgyalva a különböző választípusokkal dolgozó feladatokat. Előbb a bináris választásos feladattípus adatait elemzem, majd a háromfokú skálát alkalmazó feladat válaszait, illetve reakcióidőit.

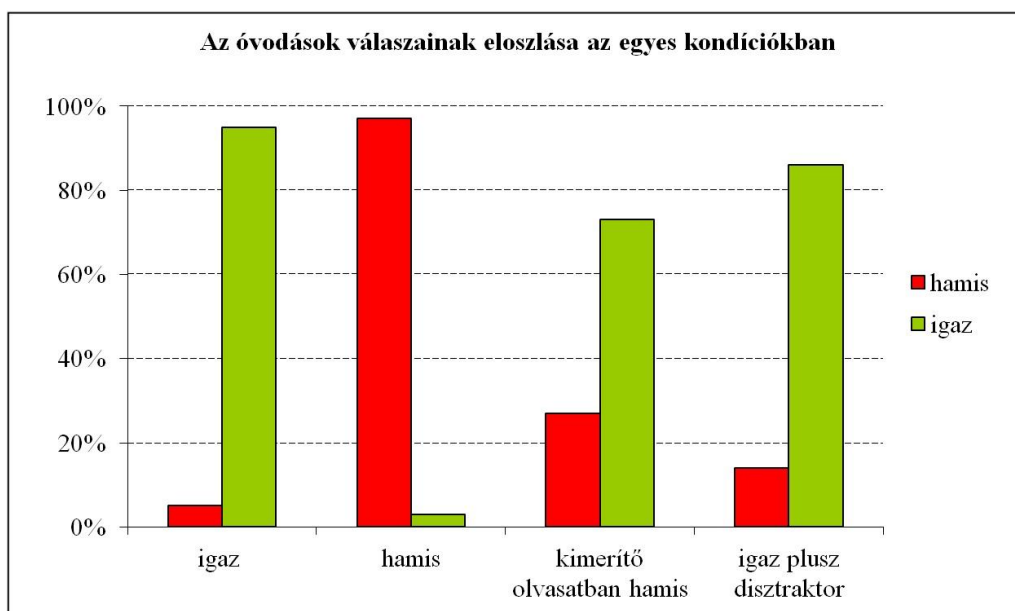
⁵⁰ Bővebben lásd 3.2.2. fejezet.

2.3.4. Eredmények – „A” feladattípus

A bináris választást alkalmazó „A” feladat eredményeit előbb az egyes életkori csoportokon belül (2.3.4.1.–2.3.4.4.) veszem sorra, majd összevetem a négy korcsoport válaszait (2.3.4.5.).

2.3.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei

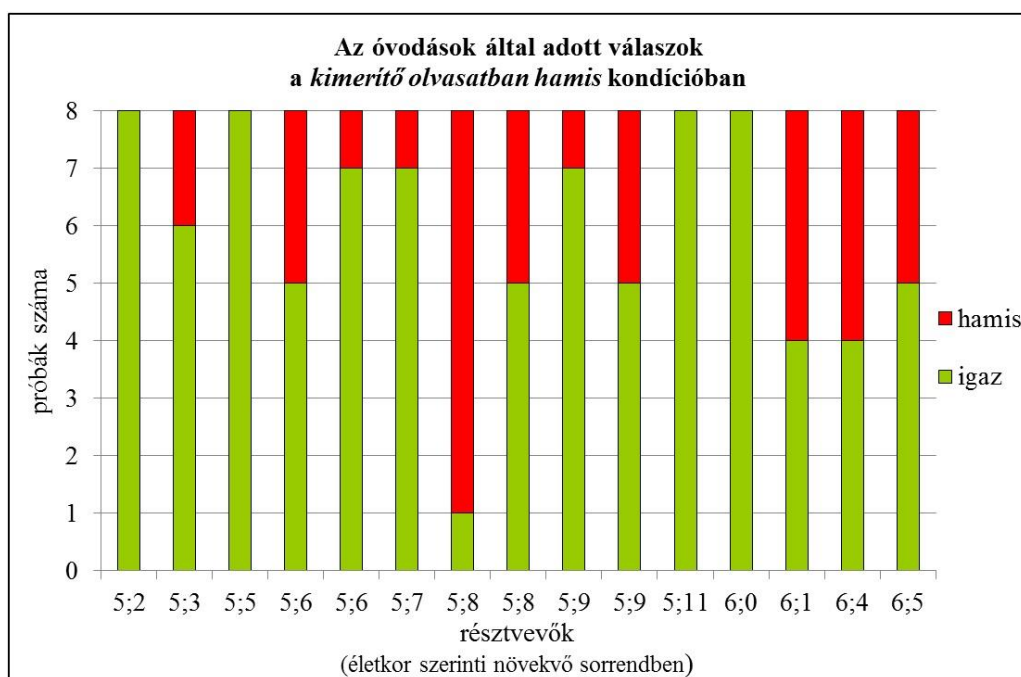
Mielőtt a kapott adatok statisztikai elemzésére térnénk, mindenképpen érdemes egy pillantást vetni a 9. ábrára, amely az óvodások által adott „igaz” és „hamis” válaszok százalékos eloszlását összegzi az egyes képkondíciók szerint. Míg a *hamis* kondícióban az összes válasz 97%-a a „hamis” volt, addig a három másik kondícióban az „igaz” válaszok domináltak – az *igaz* kondícióban 95%-kal, az *igaz plusz disztraktor* esetében 86%-kal, a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban pedig 73%-os aránnyal. Az utóbbi képtípus esetében felvethető, hogy a gyerekek válaszadása véletlenszerű volt, ennek lehetősége azonban a khi-négyzet illeszkedési vizsgálat alapján biztosan kizárható: $\chi^2(1) = 25,2, p < 0,001$.

9. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben I.

Bár a négy kondíciót együttesen elemző Friedman ANOVA egyértelműen igazolta, hogy a kép típusa szignifikánsan befolyásolja a gyerekek válaszadását ($\chi^2(3) = 228,85, p < 0,001$), a *post hoc* tesztként alkalmazott Wilcoxon-próbák nem minden esetben mutattak ki szignifikáns eltérést az egyes kondíció-párok között. Magától értetődően a *hamis* kondíció megítélése különbözött mind a három másik kondícióétól (mindhárom $V > 89, p < 0,001$), és szignifikáns volt az eltérés az *igaz* és a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció között is ($V=573,5, p < 0,001$). Ez utóbbi eredmény ugyan a kimerítőség követelményének szem előtt tartását sejteti, ám feltétlenül érdemes feltenni a kérdést, hogy az ebben a kritikus kondícióban odaítélt „hamis”

válaszok (amelyek az összes válasz mindössze 27%-át tették ki) miképpen oszlottak meg a gyerekek között. Így fény derülhet arra, hogy az *igaz* kondícióhoz képest mért különbség egyes gyerekek felnőttszerű értelmezéséből adódott-e, vagy inkább abból, hogy több óvadás is volt, aki alkalomszerűen elutasította a szerkezeti fókuszos mondatokat e képtípus esetén. Erről a következőkben részletesen szó lesz, azt azonban még mindenképpen érdemes hangsúlyozni, hogy az ugyancsak kritikus *igaz plusz disztraktor* képtípus nem különbözött sem a *kimerítő olvasatban hamis* típustól ($V=540$, $p > 0,05$), sem pedig – és ez az igazán lényeges – az *igaz* kontrollkondíciótól ($V=176$, $p > 0,05$). Utóbbi megfigyelés ugyanis azt sugallja, hogy a képen szereplő disztraktor (pontosabban az, hogy őt illetően nem teljesül a kimerítőség követelménye) nem befolyásolta a válaszadást. Ugyanakkor ebből még nem feltétlenül következik, hogy a kimerítő értelmezést már a hatéves óvodások is helyesen társítják a szerkezeti fókusz pozícióban álló összetevőhöz. Nem zárható ki ugyanis az sem, hogy ekkor még egyáltalán nem férnek hozzá a tesztelt mondatok kizáró jelentéséhez, és ezért nem okoz számukra nehézséget ennek a képtípusnak az elfogadása. Ezen a ponton vissza is tértek az előbbi kérdéshez, és az egyéni válaszadási mintázatokat (10. ábra) elemzésével teszek kísérletet a megválaszolásra.

10. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben II.

Amint látható, csupán egy óvadás volt, aki a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélésekor a próbák felénél többször utasította el a bábu állítását, vagyis legfeljebb egy esetben beszélhetünk a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok következetesen kimerítő értelmezéséről. Két gyermek válaszolt teljesen véletlenszerűen, a többség (8 fő) pedig csupán

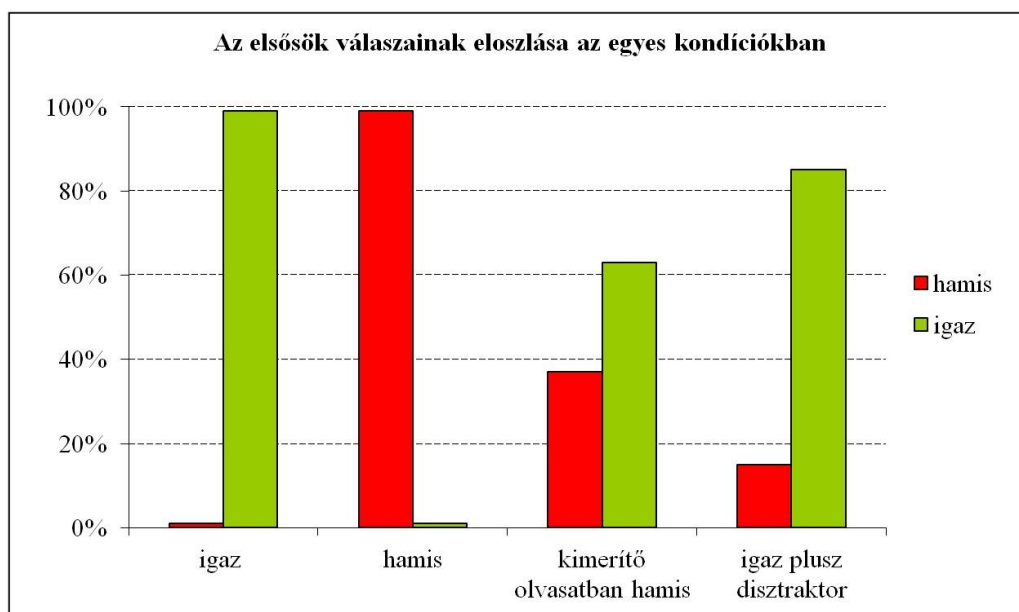
egy, két vagy három alkalommal választotta a „hamis” opciót. Négy gyermek, vagyis a résztvevők 27%-a egyetlen „hamis” választ sem adott, az ő esetükben tehát egyáltalán nem aktiválódott a kimerítő olvasat. Mindennek tükrében nagyobb valószínűséggel helytálló az a magyarázat, mely szerint csupán a kizáró értelmezés alkalmoszerű megjelenése eredményezte az *igaz* kontrollkondícióhoz viszonyítva jelentősnek számító elutasítási arányt. Arról azonban semmiképpen sincs szó, hogy ebben az életkorban a gyerekek már csoportszinten figyelembe veszik a kimerítőség követelményét a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok esetén. Jelen feladattípus eredményei ráadásul arra sem utalnak, hogy öt éves, illetve hat és fél éves kor között az életkor előrehaladtával a kimerítő értelmezések aránya növekedne – noha ennek egyértelmű megállapításához nem is áll rendelkezésünkre kellő mennyiségű adat.

Ami a különböző tesztmondat-típusok összevetését illeti, a Wilcoxon-féle előjeles rangpróbák eredményei alapján az „igaz” és „hamis” válaszok száma egyik kritikus kondícióban sem különbözött szignifikánsan sem a fókuszált elem grammatikai szerepének függvényében (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=126$, $p = 0,3826$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=42$, $p = 0,3929$), sem pedig az igekötő jelenlétének (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=115$, $p = 0,6834$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=42$, $p = 0,3929$)⁵¹ függvényében.

2.3.4.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei

Akárcsak az óvodásoknál, a hét éves kor körüli első osztályosoknál is csak a *hamis* kondícióban volt túlsúlyban (99%) a „hamis” válasz. Az elfogadó válaszok aránya az *igaz* képtípusnál 99%, az *igaz plusz disztraktor* képeknél 85%, míg a *kimerítő olvasatban hamis* képeknél 63% volt (11. ábra).

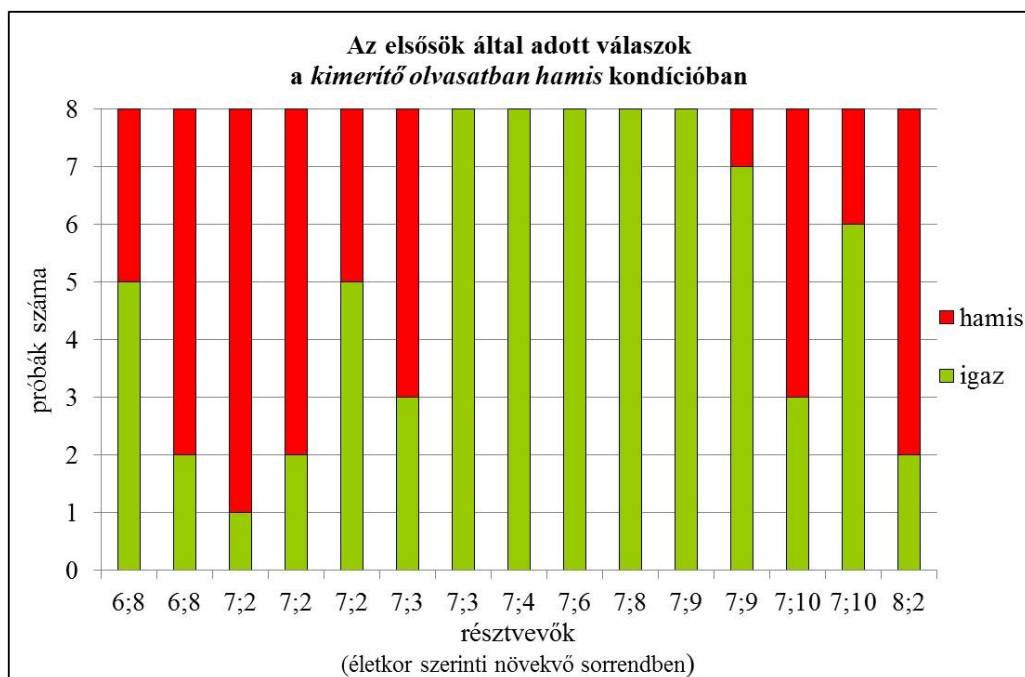
⁵¹ Az *igaz plusz disztraktor* kondícióban a válaszok érdekes módon ugyanúgy oszlottak meg a két változó alapján, ezért egyezik meg az ehhez a képtípushoz tartozó két próba eredménye is.

11. ábra: Az első osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben I.

Noha a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban ezúttal még kisebb volt a különbség a kétféle választípus összesített gyakorisága között, a válaszadás itt sem tekinthető véletlenszerűnek ($\chi^2(1) = 8, p < 0,01$).

A statisztikai próbák egyrészt újfent azt igazolták, hogy a gyerekek válaszainak eloszlására szignifikáns hatást gyakorolt a kondíció típusa ($\chi^2(3) = 240,62, p < 0,001$), másrészt pedig ezúttal mindegyik kondíció-kombináció esetén szignifikáns eltérést mutattak ki (mind a hat $V > 39, p < 0,001$). Vagyis ezúttal mindkét kritikus kondíció különbözött mindkét kontrollkondíciótól, és az óvodások eredményeihez képest nem csak a kimerítő értelmezések aránya emelkedett 10%-kal, hanem a helytelen asszociációk száma is megnőtt (amely azonban még így sem tekinthető számottevőnek). A *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban adott válaszokat résztvevőnként megjelenítő 12. ábra alapján az is látható, hogy ebben a csoportban már sokkal élesebben elkülöníthetők egymástól a kimerítőségre érzékeny, illetve az azt figyelmen kívül hagyó gyerekek.

12. ábra: Az első osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben II.

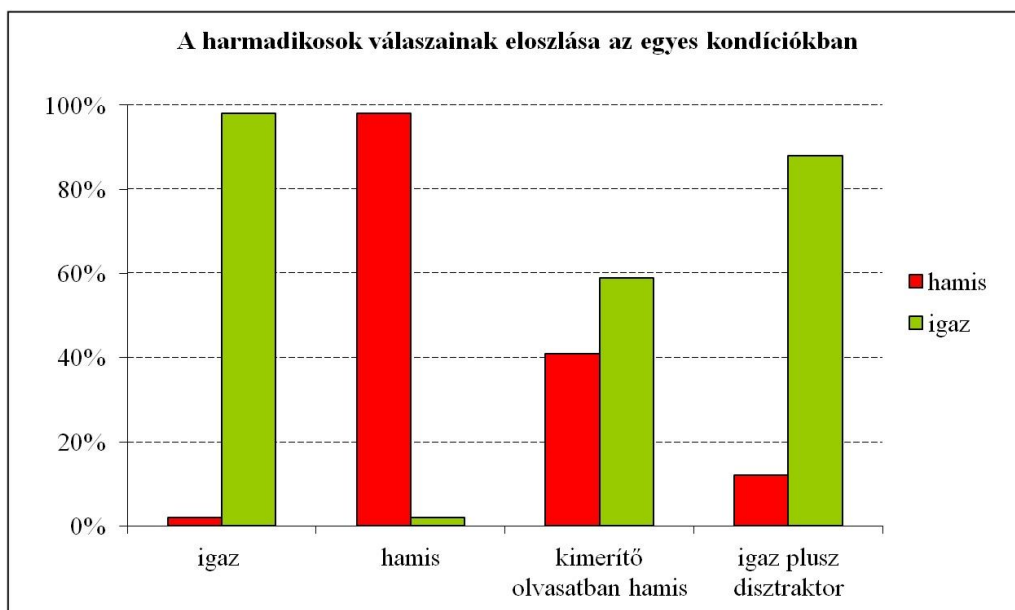
Egyfelől már 6 olyan gyerek volt, akinél a „hamis” válaszok túlsúlyba tudtak kerülni – ami annak ellenére is jelentős emelkedésnek számít, hogy továbbra sem akadt olyan, aki a próbák mindegyikében ezt az opciót választotta. Másfelől viszont közel ugyanennyien, egészen pontosan öten voltak olyanok is, akik továbbra sem mutatták jelét annak, hogy ez a mondatkép párosítás problémás lenne számukra. A fennmaradó 4 hétéves olyan válaszadási mintázatot mutatott, mint az óvodások zöme, vagyis alkalomadtán, még véletlenszerűnek sem számító gyakorisággal adott elutasító választ. Olyan tendenciáról, amely szerint a korcsoporton belül a kimerítő értelmezésre utaló válaszok az életkor előrehaladtával gyarapodnak, ezúttal sem beszélhetünk.

A kritikus kondíciók megítélését ebben az életkori csoportban sem befolyásolta az, hogy alanyi vagy tárgyi szerepű összetevő került-e fókuszpozícióba (a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusnál $V=94,5$, $p = 0,6702$, az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál $V=93,5$, $p = 0,1414$), ahogyan az sem, hogy szerepelt-e a tesztmondatban az ige után igekötő (a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusnál $V=76,5$, $p = 0,6379$, az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál $V=38,5$, $p = 0,2273$).

2.3.4.3. A harmadik osztályos iskolás korcsoport eredményei

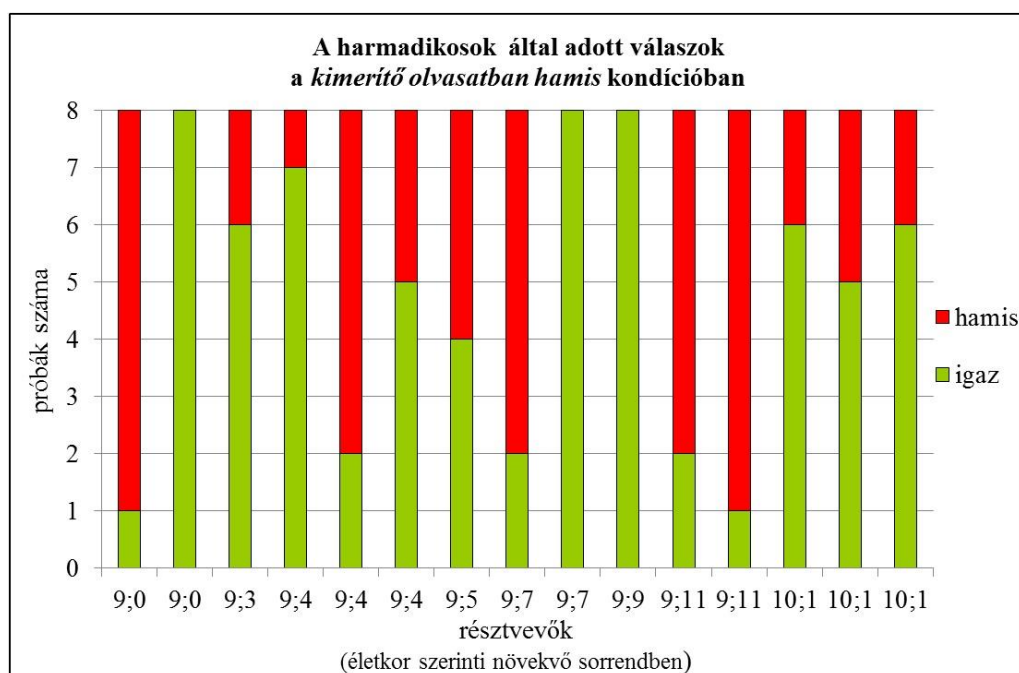
A kilencéves, harmadik osztályba járó iskolások összesített eredményei a 13. ábrán található. Látható, hogy az elutasító válasz itt is csak a *hamis* kondícióban volt többségben (98%), az *igaz* (98%) és az *igaz plusz disztraktor* (88%) képtípus esetében pedig egyértelműen az „igen”

volt a jellemző válasz. A *kimerítő olvasatban hamis* képeknél is ez a választípus dominált, azonban jóval kisebb, mindössze 59%-os arányban.

13. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben I.

Ezúttal is teljesült az a predikció, hogy a képkondíció szignifikánsan befolyásolja a válaszok eloszlását ($\chi^2(3) = 242,76$, $p < 0,001$). Emellett – az első osztályos iskolások csoportjához hasonlóan – itt is szignifikáns különbséget találtam a kondíciók mindegyik párosa között. Azt azonban talán érdemes hangsúlyozni, hogy az *igaz* és *igaz plusz disztraktor* típusok összevetésekor alacsonyabb fokú volt az eltérés ($V = 119$, $p < 0,05$), mint a többi kombinációban (mind az öt $V > 36$, $p < 0,001$), ami összhangban van a helytelen asszociációk százalékos arányának csökkenésével is. Ami pedig ennél is fontosabb, hogy a számunkra leginkább érdekes *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondícióban a válaszadás nem mutatott egyértelmű tendenciát, a khí-négyzet illeszkedési teszt ugyanis nem jelzett szignifikáns eltérést a véletlenszerű szinttől: $\chi^2(1) = 3,68$, $p = 0,0551$. Ez lényegében azt jelenti, hogy csoportszinten a gyerekek random módon adtak elutasító, illetve beleegyező válaszokat. Azonban ez nem zárja ki azt, hogy az egyéni válaszadási mintázatokban résztvevőnként túlsúlyba tudott kerülni egyik vagy másik opció, így ezúttal is célszerű ezeket az adatokat is bevonni az elemzésbe (14. ábra).

14. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben II.

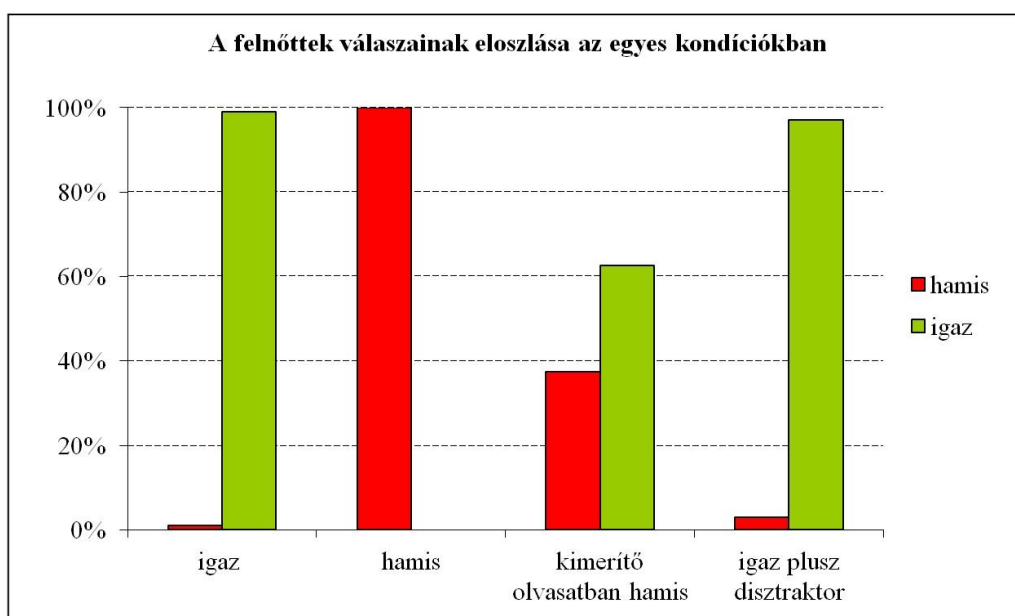
Ennek fényében úgy tűnik, hogy valóban inkább csoportszinten jellemezte a kilencéveseket a véletlenszerű válaszadás, hiszen 12 olyan gyerek volt, aki a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció nyolc próbájából legalább hatszor ugyanúgy válaszolt, azaz jó eséllyel elköteleződött valamelyik választípus mellett. Közülük 5 fő a „hamis”, 7 pedig az „igaz” opciót preferálta, és ismét csak az utóbbi esetben fordult elő maximálisan egységes válaszadás. Ily módon csak 3 gyermekről mondható el, hogy teljesen random módon döntött azt illetően, hogy miképp ítélje meg a bábú állítását.

Amellett, hogy összesített eredményeit tekintve véletlenszerű válaszadási mintázatot mutatott, a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció ezúttal a különböző tesztmondatok-típusok összevetésekor is érdekes eredményeket hozott. Annak, hogy milyen mondatrészi szerepet töltött be a fókuszált összetevő, ezúttal sem volt jelentősége ($V=72$, $p = 0,8293$). Az viszont, hogy igeikötő nélküli vagy igeikötős ige szerepelt-e a mondatban, már szignifikánsan befolyásolta a válaszadást ($V=104$, $p < 0,05$). Ami ezzel kapcsolatban igazán érdekes, az az, hogy csoportszinten a „hamis” válaszok aránya éppen az igeikötő nélküli mondat típus esetén volt magasabb (50%) és az igeikötőt tartalmazó típus esetén alacsonyabb (32%), ami ellentétes azzal a predikcióval, mely szerint az igeikötő jelenléte növeli szerkezeti fókusz kiugróságát és így módon a kimerítő értelmezés előfordulásának gyakoriságát is. Ugyanakkor látható, hogy a megítélés az igeikötőt nem tartalmazó mondatok esetén a korcsoport egészét tekintve teljes mértékben véletlenszerű volt, így azt állítani, hogy az igeikötő nélküli ige esetén könnyebben hozzáférhető a kimerítő olvasat, nem csak kontraintuitív, de mindenképpen túlzó is volna.

Végül érdemes azt is megemlíteni, hogy az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál ugyanazt találtam, mint az előző korcsoportok esetében, vagyis sem a fókuszált elem grammatikai szerepe ($V=33$, $p = 0,5653$), sem az ige típusa ($V=18$, $p = 1$) nem bírt szignifikáns hatással.

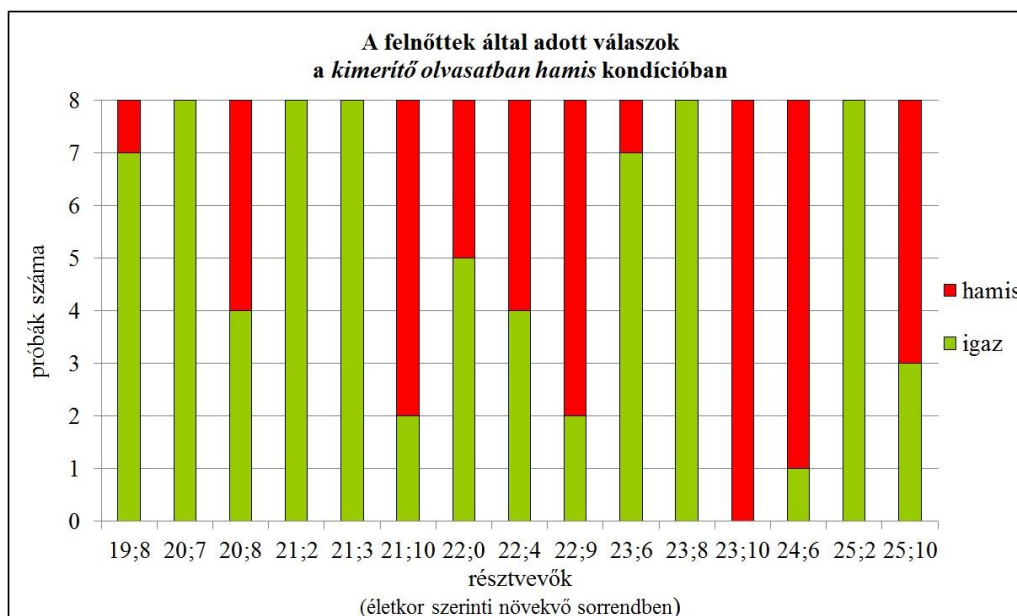
2.3.4.4. A felnőtt korcsoport eredményei

Amint azt a 15. ábra is mutatja, a felnőtt válaszadók a *hamis* kondíció minden egyes mondatkép párját elutasították, a másik három kondíciónál viszont az esetek zömében az „igaz” opciót preferálták. Ennek aránya ugyancsak kiemelkedően magas volt mind az *igaz* (99%), mind az *igaz plusz disztraktor* (97%) kondícióban. A *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén azonban a válaszadás jóval kevésbé volt egységes, hiszen az elfogadó válaszok az összes próba mindössze 62,5%-át tették ki, ám ez is meghaladta a véletlenszerűség szintjét ($\chi^2(1) = 7$, $p < 0,01$).

15. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben I.

A felnőtt korcsoport esetében is elmondható, hogy a képtípus szignifikánsan befolyásolta a választípusok eloszlását ($\chi^2(3) = 276,51$, $p < 0,001$). A páronkénti összevetés egyedül az *igaz* és *igaz plusz disztraktor* kondíciók között nem mutatott ki eltérést ($V = 6$, $p = 0,1489$), minden más képtípus-pár esetében igen (mind az öt $V > 0$, $p < 0,001$). Ezekből az eredményekből egyrészt levonható az a következtetés, hogy a kimerítőség hibás asszociációja ebben a korcsoportban egyáltalán nem volt jellemző, másrészt viszont az is, hogy ez az olvasat a fókuszált elemhez társítva sem jelent meg minden esetben, sőt mi több, ott is ez volt kisebbségben. Ugyanakkor a képet némiképp árnyalja a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban adott válaszoknak a 16. ábrán bemutatott eloszlása.

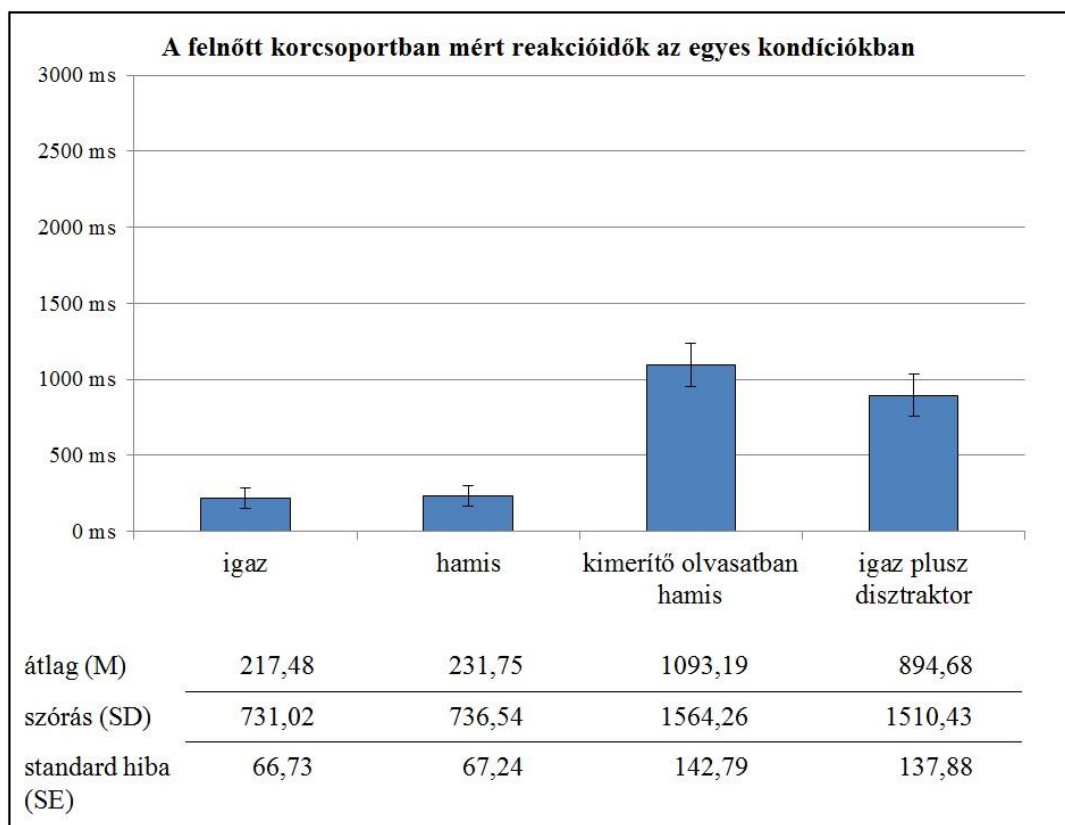
16. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben II.

Amint látjuk, a válaszadás a legtöbb résztvevő esetében következetesnek mondható, hiszen 6 felnőtt maximálisan egységesen válaszolt, további 5 fő pedig a nyolc próbából legalább hatszor döntött ugyanúgy, és így mindösszesen 4 esetben lehet szó véletlenszerűnek tűnő választásról. Ugyanakkor nem hunyhatunk szemet afelett, hogy az elköteleződés csupán négyszer történt a „hamis” választípus javára, a fennmaradó esetekben egyértelműen az „igaz” válasz dominált. Ennek fényében pedig a kimerítőség követelményének következetes figyelembe vételéről csupán néhány felnőtt esetében beszélhetünk.

Akárcsak a kisebb gyermekek csoportjaiban, úgy a felnőtteknél sem volt szignifikáns különbség a tesztmondat-típusok között. Az alanyi és tárgyi fókuszot tartalmazó mondatok megítélése sem a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus ($V=63$, $p = 0,4835$), sem az *igaz plusz disztraktor* képtípus ($V=3$, $p = 0,3458$) esetén nem mutatott eltérést, és ugyanez mondható el az igekötő nélküli és igekötős ígés szerkezetekről is mind a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=36$, $p = 0,1865$), mind az *igaz plusz disztraktor* képek ($V=5$, $p = 1$) esetén.

Amint arról már korábban is szó esett, a felnőtt kontrollcsoport esetében nem csak az egyes mondat-kép párokra adott válaszok alapján tudunk statisztikai elemzéseket végezni, illetve következtetéseket levonni, hanem azon reakcióidők felhasználásával is, amelyeket a kísérletet futtató program a stimulusok megjelenése és a válaszadást jelző gombnyomás között⁵² rögzített (17. ábra).

⁵² Köszönettel tartozom Magyarai Lillának, akivel a munkahelyi vita során volt alkalmam átbeszélni a reakcióidő-adatok mérését, ugyanis ennek hatására vettem észre, hogy a program a tervezetthez képest egy korábbi ponttól rögzítette a válaszadási időt. Az egyes mondatok elhangzásának idejét így utólag vontam le a kapott adatokból, a következőkben pedig már a korrigált értékeket, illetve az ezekkel végzett számolások eredményeit közlöm.

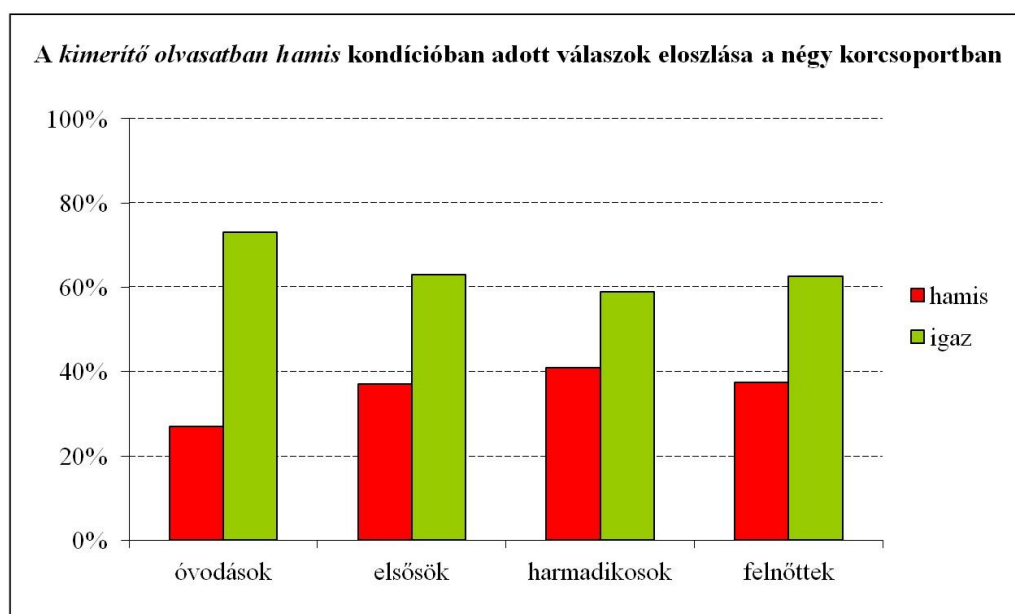
17. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben III.

Az első kérdés itt is – csakúgy, mint a válaszok eloszlásánál – az volt, hogy hatással volt-e a felnőtt résztvevők reakcióidejére a kondíció mint faktor. Az összetettebb modellből kiinduló redukciót követően a vizsgált modellben a kondíció szerepelt rögzített hatásként, az egyes itemek és kísérleti személyek pedig random konstansként (utóbbi a kondícióval mint random meredekséggel kiegészülve). A kapott eredmények egyértelműen igazolták a kondíció szignifikáns hatását a válaszadás időtartamára ($\chi^2(3) = 16,58$, $p < 0,001$), és ily módon az értelmezésre is. A Tukey-féle *post hoc* tesztek segítségével az is kimutatható, hogy az eltérés egyfelől a *kimerítő olvasatban hamis* és az *igaz* ($z = 3,09$, $p < 0,05$), illetve a *hamis* ($z = 2,97$, $p < 0,05$) képtípusok között volt szignifikáns, másfelől pedig az *igaz plusz disztraktor* és az *igaz* ($z = 3,06$, $p < 0,05$), illetve *hamis* ($z = 2,96$, $p < 0,05$) kondíciók között. Ennél a feladat-típusnál tehát kritikus kondíciók megítélése jelentősen több időt vett igénybe, mint a kontroll-kondícióké. Ennek háttérében viszont nem feltétlenül az húzódik meg, hogy a kimerítőség követelményének nem teljesülése miatt egy magas kognitív költségekkel járó implikátúra generálódás ment végbe. Nem tekinthetünk el ugyanis attól, hogy csak 4 résztvevő esetében beszélhetünk a kimerítő olvasat véletlenszerű szintet meghaladó arányú előfordulásáról, és így nem zárhatjuk ki azt sem, hogy a jelen kísérleti kontextusban a legtöbben nem kalkuláltak ki ezt a jelentéstartalmat, és pusztán a kép összetettsége felelős a válaszadás lassulásáért.

2.3.4.5. Összesített eredmények

Az egyes korcsoportok eredményeinek bemutatását követően rátérek a kísérlet során gyűjtött adatok együttes elemzésére. Az általánosított lineáris kevert modellt alkalmazó statisztikai elemzésben a valószínűségi arány teszttel végzett modellszelekciót követően a kondíciót és a korcsoportot mint egymással interakcióban lévő rögzített hatásokat vizsgáltam, random konstansként pedig az egyes kísérleti személyek, illetve az egyes itemek szerepeltek. A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy a kondíció szignifikánsan befolyásolta a válaszok megoszlását ($\chi^2(3) = 173,47$, $p < 0,001$) és szignifikáns interakcióban volt a korcsoporttal mint faktorral ($\chi^2(9) = 25,59$, $p < 0,01$), azonban a korcsoportnak nem volt önálló főhatása ($\chi^2(3) = 0,702$, $p = 0,873$). Ez utóbbi megfigyeléssel összhangban van, hogy a Kruskal–Wallis-próba nem mutatott ki eltérést a négy életkori csoport között sem az *igaz* ($H(3) = 6,9302$, $p = 0,0742$) és *hamis* ($H(3) = 5,0634$, $p = 0,1672$) kontrollkondíciókban, sem pedig a kritikus *kimerítő olvasatban hamis* ($H(3) = 5,8534$, $p = 0,119$), illetve *igaz plusz disztraktor* ($H(3) = 10,3923$, $p = 0,0931$) kondíciókban.

E kísérlet eredményeinek tükrében tehát szó sincs arról, hogy az életkor előrehaladtával az anyanyelvi beszélők egyre inkább kimerítő értelmezést tulajdonítanak a szerkezeti fókusznak. Ezt szemlélteti a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció összesített eredményeit megismétlő 18. ábra is.

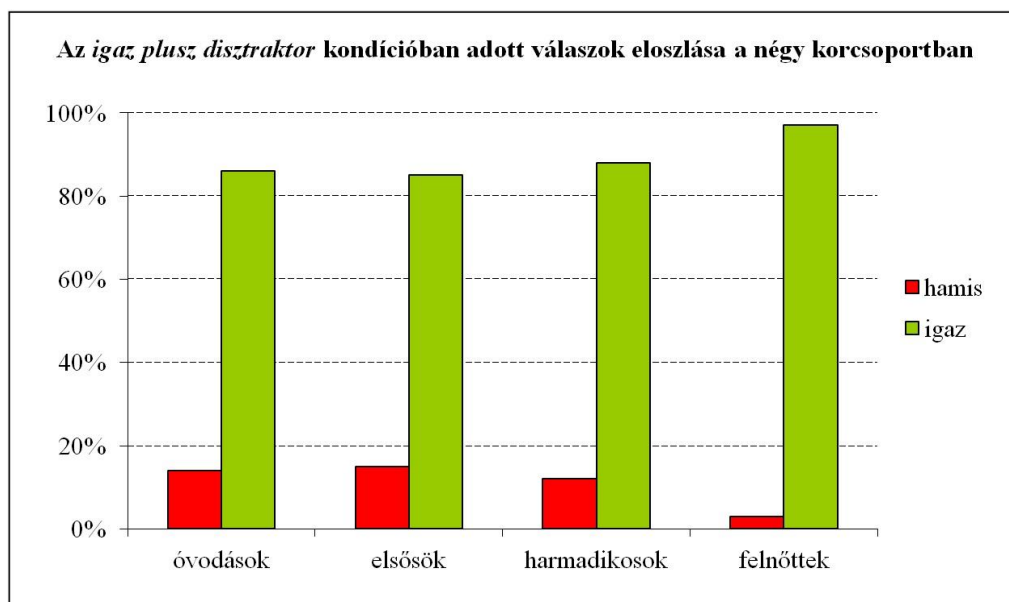
18. ábra: A csoportok összesített eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben I.

Érdekes módon ez nem csak a fenti ábra, illetve az összes kapott válaszon végzett statisztikai próbák alapján tűnik így, hanem a résztvevők egyéni teljesítményét vizsgálva is. Ha visszagondolunk, elutasító választ a *kimerítő olvasatban hamis* próbák legalább 75%-ában

(azaz a nyolc esetből legalább hatszor) csupán 1 óvodás, 4 első osztályos, 5 harmadik osztályos és 4 felnőtt, azaz összesen 14 fő, a résztvevők 23%-a adott. Különbséget tehát legfeljebb itt is csak annyiban láthattunk, hogy a legkisebb gyerekeknél alacsonyabb volt a következésképpen „hamis” választ adóknak az aránya, viszont az alkalmi tévesztéseknek köszönhetően a kimerítő értelmezést tükröző válaszok száma összességében itt sem volt alacsonyabb. Arról pedig, hogy ez az olvasat került volna túlsúlyba, egyik korcsoport esetében sem beszélhetünk.

Fontos megemlíteni azt is, hogy a kísérlet eredményei alapján nincs összefüggés a kimerítő értelmezés gyakorisága és a vizsgált tesztmondat-típusok között sem, hiszen egyik korcsoportban sem bírt szignifikáns hatással sem a fókuszált összetevő alanyi vagy tárgyi szerepe, sem pedig az ige igekötős vagy anélküli volta.

Áttérve a kimerítő olvasat megfelelő összetevővel való társításának kérdésére, illetve az ezt tesztelő *igaz plusz disztraktor* képtípus eredményeire (19. ábra), megállapítható, hogy míg a felnőtteket nem jellemezte az ezzel kapcsolatos hibázás, addig a gyerekek mindegyik életkori csoportban mutattak némi bizonytalanságot azzal kapcsolatban, hogy – tesztmondat-típustól függően – a topik szerepű alany vagy a posztverbális tárgy jelölését tekintve problémának számít-e, ha nem teljesül a kimerítőség követelménye.

19. ábra: A csoportok összesített eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben II.

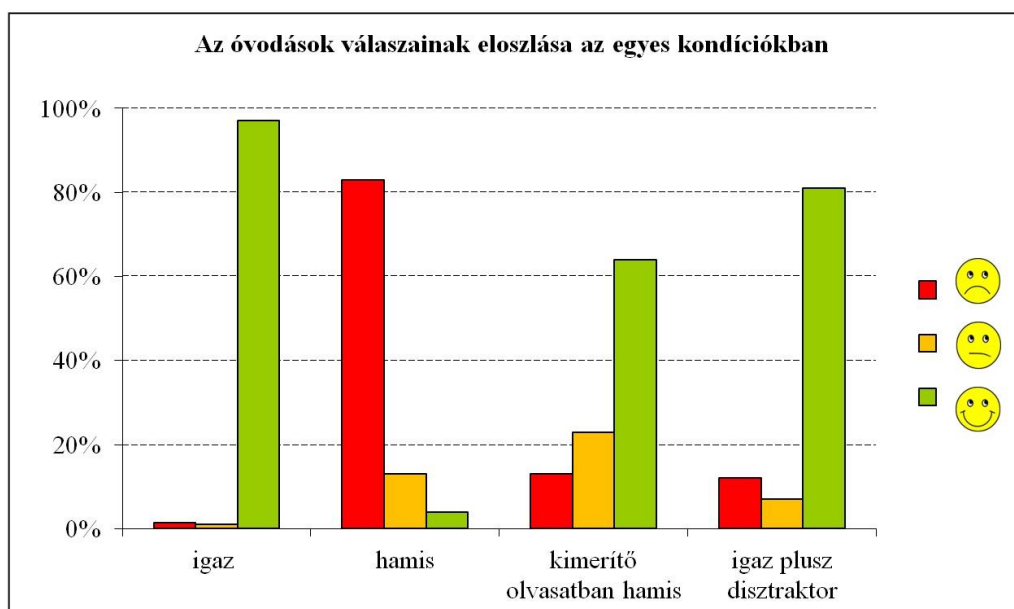
Ugyanakkor a hibázás egyik korcsoport esetében sem haladta meg a 15%-ot, valamint az óvodásoknál és felnőtteknél e kondíció válasza az *igaz* kondíció választaitól sem különböztek.

2.3.5. Eredmények – „B” feladattípus

A háromfokú skálát alkalmazó „B” feladattípus eredményeit az előzőekhez hasonló módon, azaz mind az egyes korcsoportokon belül (2.3.5.1.–2.3.5.4.), mind pedig a különböző csoportok között (2.3.5.5.) tárgyalom.

2.3.5.1. Az óvodás korcsoport eredményei

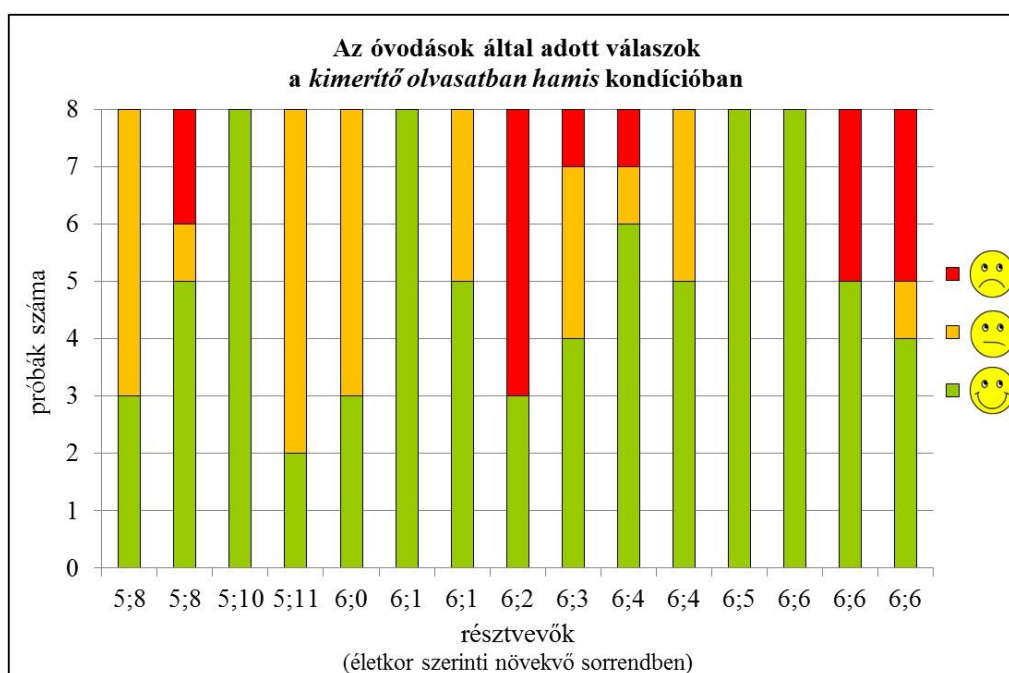
Amint azt az óvodások eredményeit összesítő 20. ábra is mutatja, ebben a korcsoportban a leggyakoribb válasz a mosolygó arc volt az *igaz* (97%), az *igaz plusz disztraktor* (81%) és a *kimerítő olvasatban hamis* (64%) kondícióban is, noha az utóbbi esetében az előzőeknél jóval alacsonyabb arányban. Ezzel szemben a *hamis* képek megítélésekor a próbák 83%-ában a kép és a mondat teljes összeegyeztethetlenségét kifejező szomorú arcot választották a gyerekek.

20. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben I.

A négy képkondíció korcsoporton belüli megítélését összevető Friedman ANOVA a kondíció szignifikáns hatását mutatta ki: $\chi^2(3) = 250,06$, $p < 0,001$. A páronkénti összevetésére szolgáló hat Wilcoxon-féle előjeles rangpróba eredményei szerint egyedül a két kritikus képtípus, a *kimerítő olvasatban hamis* és *igaz plusz disztraktor* esetén adott válaszok között nem volt szignifikáns eltérés ($V=507$, $p > 0,05$), szemben a többi kondíció-párral (mind $V > 0$, $p < 0,01$). Ez egyrészt arra enged következtetni, hogy a két, a kimerítőség követelményét valamelyik összetevőt tekintve megsértő kondíció értelmezése a kisgyermeknél nem különbözött egymástól; másrészt pedig azt is bizonyítja, hogy e kritikus képtípusok értékelése – különféle mértékben ugyan, de – eltért mind az *igaz*, mind a *hamis* képtípusokétól. Bár ez utóbbi eredmény utalhatna arra is, hogy a gyermekek egy része már hatéves kora körül is

érzékeny a fókusz által kifejezett kimerítő azonosításra, az egyéni válaszadási mintázatok egyáltalán nem ezt tükrözik. Amint azt a 21. ábra is szemlélteti, a résztvevő 15 gyermekből mindössze 4 volt, aki a *kimerítő olvasatban hamis* képek megítélésakor az esetek felénél kevesebbszer adta a mosolygó arcot a kismajomnak, olyan ráadásul egyáltalán nem volt, aki csak egyszer vagy még egyszer sem. Vagyis az összes válasz 36%-át kitevő közepes és szomorú arcok általában egy-egy mondat-kép párhoz kapcsolódó egyéni tévesztésekből adódtak össze, és ebben az életkori csoportban valószínűleg még egyik résztvevő esetében sem beszélhetünk a kimerítőség követelményének következetes szem előtt tartásáról.

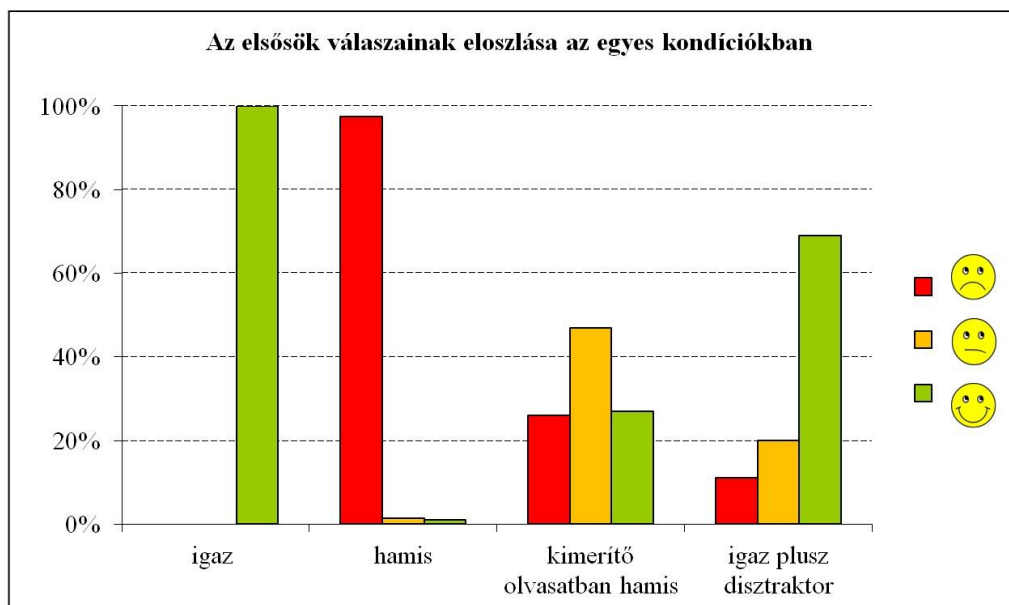
21. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben II.

Ez az ábra ugyanakkor azt is mutatja, hogy a csoporton belül nem figyelhető meg olyan tendencia sem, amely szerint az életkor előrehaladtával a mosolygó arcok száma ebben a kondícióban fokozatosan csökken.

Végül az egyes tesztmondat-típusok megítélése során kiosztott szomorú, közepes és mosolygó arcok számát összehasonlító Wilcoxon-próbák alapján megállapítható, hogy az óvodás korcsoportban egyik kritikus kondícióban sem bírt szignifikáns hatással sem a fókuszált elem grammatikai szerepe (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=119$, $p = 0,8136$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=65,5$, $p = 0,77$), sem az igekötő jelenléte (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=152$, $p = 0,3938$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=51,5$, $p = 0,6925$). Ezek a tényezők tehát nem segítik a gyereket a szerkezeti fókusz felnőttszerű értelmezésében.

2.3.5.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei

A hétéves kor körüli, első osztályos gyerekek csoportjában a mosolygó arcok a legnagyobb arányban már csupán az *igaz* (100%) és az *igaz plusz disztraktor* (69%) kondíciókban fordultak elő. Szemben ezekkel, illetve a nagyrészt (97,5%) szomorú arcokkal megítélt *hamis* képtípussal, a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban a leggyakoribb válasz a közepes arc volt, amelyet a gyerekek a próbák közel felében, egészen pontosan 47%-ában adtak a kismajomnak (22. ábra).

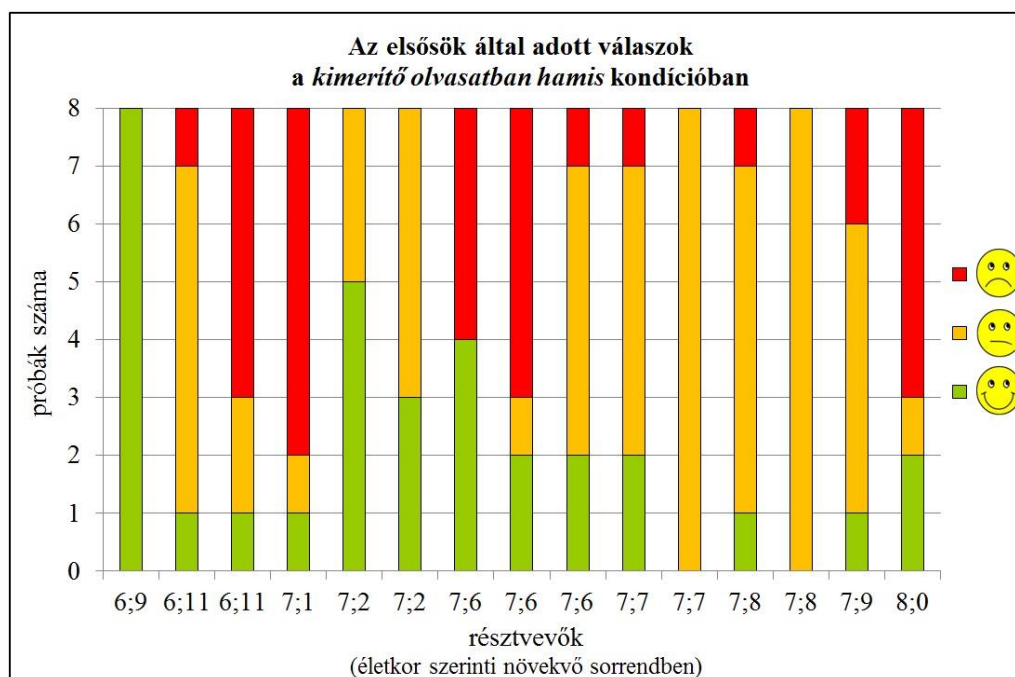

22. ábra: Az első osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben I.

Ebben az életkori csoportban nem csak az mondható el, hogy a kondíció szignifikánsan befolyásolta a válaszadást ($\chi^2(3) = 273,5$, $p < 0,001$), hanem az is, hogy a különbség mind a hat kondíció-kombinációban szignifikáns volt (mind a hat $V > 74,5$, $p < 0,001$). Vagyis a kritikus kondíciókban megfigyelhető, meglehetősen következtelen válaszadás ellenére is egyértelmű, hogy az első osztályosok a négy képtípust négy különböző módon ítélték meg. Amit ezen a ponton feltétlenül érdemes hangsúlyozni, az az, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* kondíciót ezúttal mindkét kontrollkondíciótól markánsan eltérő módon ítélték meg a gyerekek. A (62) tesztmondat esetén ezt azt jelenti, hogy a kimerítőség követelményét megsértő (6) alatti, illetve olykor a (7) alatti képtípus esetén a közepes arcot választották, míg a (5) alatti *hamis* képnél, amelyen a mondat állított jelentéstartalma (vagyis az, hogy a nyuszi felemelte a zászlót) nem teljesült, az erősebb elutasítást jelző szomorú arcot.

Annak érdekében, hogy alaposabban megvizsgáljuk a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció összesített eredményénél megfigyelhető következtelenséget (amely azonban a khí-négyszet illeszkedési teszt szerint nem mutat véletlenszerű eloszlást: $\chi^2(2) = 9,65$, $p = 0,008$),

célszerű ezúttal is bevonni az elemzésbe az egyéni válaszadási mintázatokat (23. ábra). Ezek alapján ugyanis eldönthető, hogy a résztvevők között vagy pedig az egyes résztvevők válaszain belül jellemző-e inkább a különböző választípusok variálása.

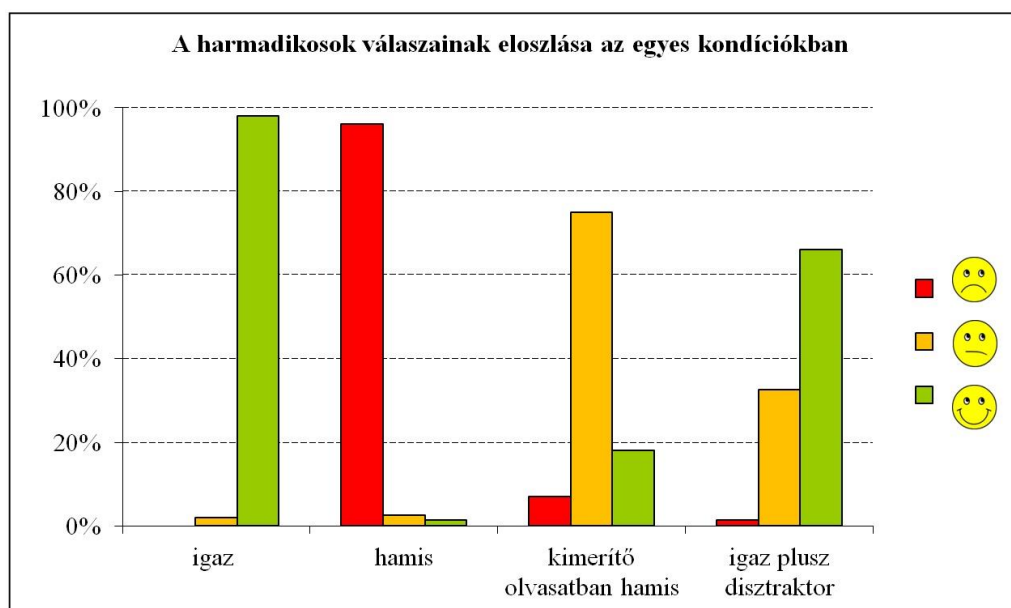
23. ábra: Az első osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben II.

Amint látható, mindössze egyetlen gyerek (a csoport legfiatalabb résztvevője) volt, aki a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció mind a nyolc próbájában a mosolygó arcot adta a bábunak, vagyis egyáltalán nem vette figyelembe a kimerítőség követelményét. Ezzel szemben a legtöbb hétéves (12 fő) az esetek felénél kevesebbszer tett így, ami arra utal, hogy jellemzően már észlelték az ezzel a képtípussal kapcsolatos problémát. Ami az ő esetükben mégis egyfajta következtelenséget eredményez, az sokkal inkább a szomorú és közepes arcok használatának változtatása. Ez azonban a tárgyalt kérdés szempontjából kevésbé lényeges, hiszen mindkét választípus a kimerítő értelmezés meglétét jelzi, köztük pusztán fokozatbeli különbséget feltételezhetünk. Érdeemes azt is megfigyelni, hogy csupán két olyan gyerek akadt a korcsoportban, aki kivétel nélkül minden kritikus próbában a közepes arc mellett döntött, vagyis összesen három első osztályosról mondható el, hogy egységesen ítélte meg a képtípust. Visszakanyarodva az iménti kérdéshez, ezúttal is inkább az egyes résztvevők válaszain belül figyelhetők meg eltérések, mintsem az azonos korosztályba tartozók tipikus válaszadása között. Emellett ez esetben sem mutatható ki egyértelmű összefüggés az életkor és az egyes választípusok gyakorisága között – noha hét és fél éves kor felett már kétségtelenül igen alacsony volt a bábunak ítélt mosolygó arcok száma.

Ahogy az óvodásoknál, úgy a kisiskolás gyerekeknél sem találtam szignifikáns különbséget az egyes tesztmondat-típusok között. Ily módon az alanyi és tárgyi fókuszos mondatok megítélése sem a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban ($V=146,5$, $p = 0,9289$), sem az *igaz plusz disztraktor* kritikus kondícióban ($V=294$, $p = 0,0535$) nem különbözött, és ugyanez igaz az igekötő nélküli és igekötős ígét tartalmazó mondatokra is mind a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=201$, $p = 0,7622$), mind az *igaz plusz disztraktor* kondíció esetében ($V=94$, $p = 0,9831$).

2.3.5.3. A harmadikos osztályos iskolás korcsoport eredményei

Akárcsak az előbbi korcsoportok résztvevői, úgy a harmadik osztályos, kilencéves iskolások is szinte kivétel nélkül a mosolygó arcot választották az *igaz* (98%), illetve a szomorú arcot a *hamis* (96%) képtípus megítélésekor. Ezt követően a leggyakoribb válasz a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban adott válaszok 75%-át kitevő közepes arc volt. A legkevésbé egységes válaszadásról e csoport esetében az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál beszélhetünk⁵³, amelynél a legtöbbször odaitélt mosolygó arc aránya is mindössze 66% volt (24. ábra).

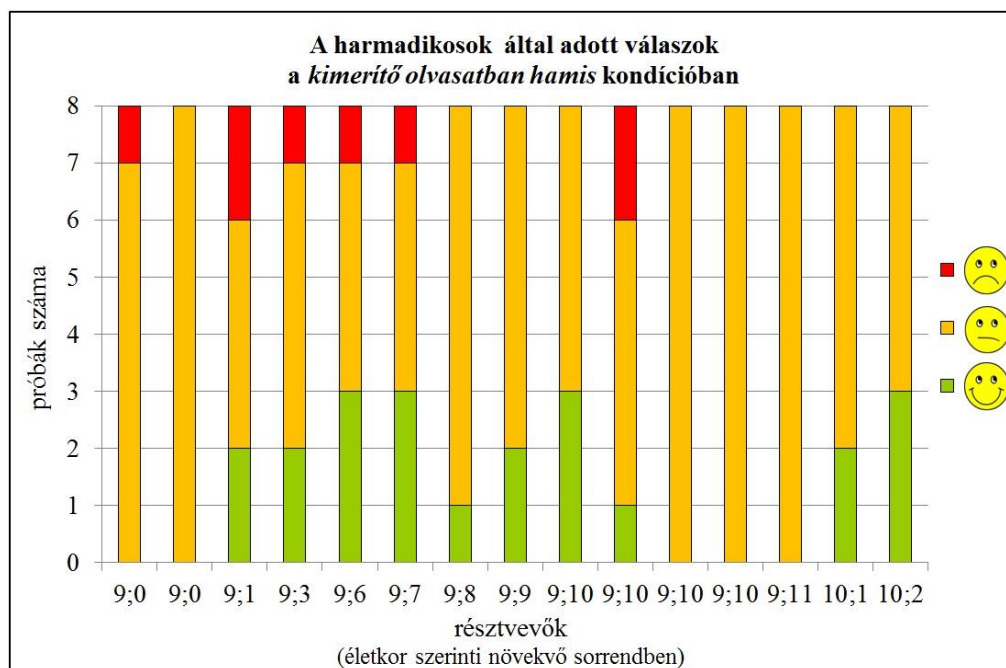

24. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben I.

A kondíció hatása a mondat–kép párok megítélésére most is szignifikáns volt ($\chi^2(3) = 289,67$, $p < 0,001$), illetve ezúttal is szignifikáns különbségről beszélhetünk az összes, a kondíciókat páronként összevető Wilcoxon-próbánál is (mind a hat $V > 135$, $p < 0,001$). Ami mindenképp előrelépést jelent a fiatalabb gyerekek csoportjaihoz képest, az a *kimerítő olvasatban hamis*

⁵³ Az *igaz plusz disztraktor* kondícióban megfigyelhető, több korcsoportot is érintő nehézségekről részletesen szó lesz a 2.3.5.5. fejezetben.

képtípus mindkét kontrollkondíciótól markánsan eltérő, következetesen közepes arccal történő megítélése, illetve az, hogy a kimerítőség követelményének figyelmen kívül hagyására utaló mosolygó arcok száma jelentősen csökkent. Amint az 25. ábrán is látható, e választípus aránya egyik résztvevő esetében sem érte el az 50%-ot, ráadásul 5 gyermek egyáltalán is használta ezt a válaszlehetőséget ebben a kondícióban.

25. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben II.

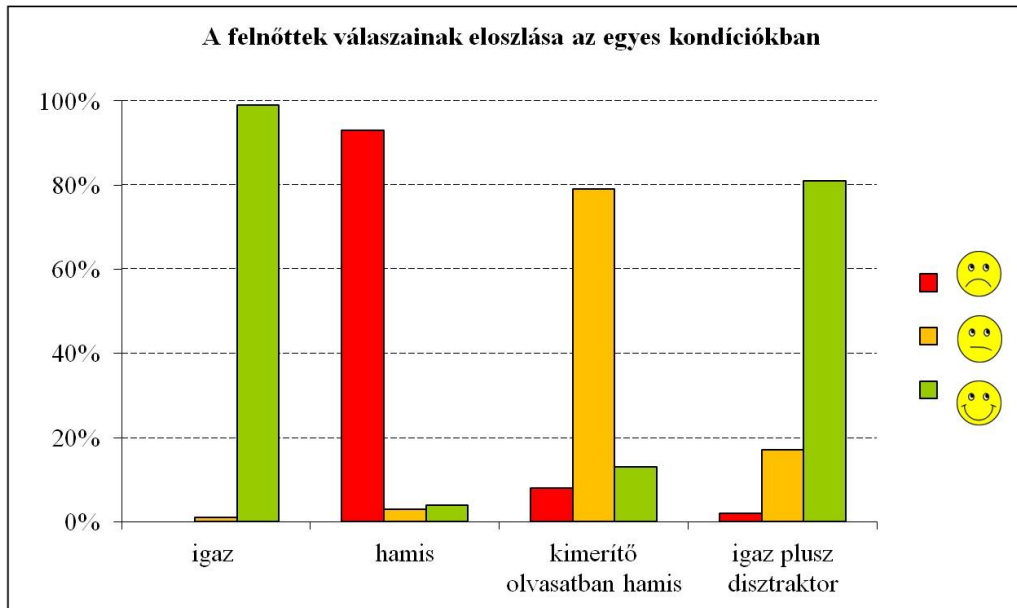
Ugyanakkor azt is érdemes megfigyelni, hogy a szomorú arcok száma is erősen visszaesett, valószínűleg azért, mert a gyerekek ezt az opciót azokra az esetekre tartották fenn, amikor a *hamis* kondíció képeiről, illetve a hamis töltelék mondat–kép párokról kellett döntenüik.

Az előző korcsoportokhoz hasonlóan a legidősebb gyerekeknél sem volt kimutatható az grammatikai szerep vagy az igekötő hatása az értelmezésre. A Wilcoxon-próba alapján az eltérés nem volt szignifikáns sem az előbbi változót tekintve a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=126,5$, $p = 1$) vagy az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ($V=205$, $p = 0,2111$), sem az igekötő jelenlétének szempontjából a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=263,5$, $p = 0,4724$) vagy az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ($V=156$, $p = 0,5431$).

2.3.5.4. A felnőtt korcsoport eredményei

A felnőttek esetében az egyes kondíciók preferált választípusai már egészen egyértelműek voltak, hiszen mind a négy esetben 80% körüli, illetve ennél magasabb arányban szerepelt egy opció az összes kapott válaszhoz viszonyítva. Egészen pontosan a mosolygó arc volt a leggyakoribb az *igaz* (99%) és az *igaz plusz disztraktor* (81%) képtípusok megítélésekor, a

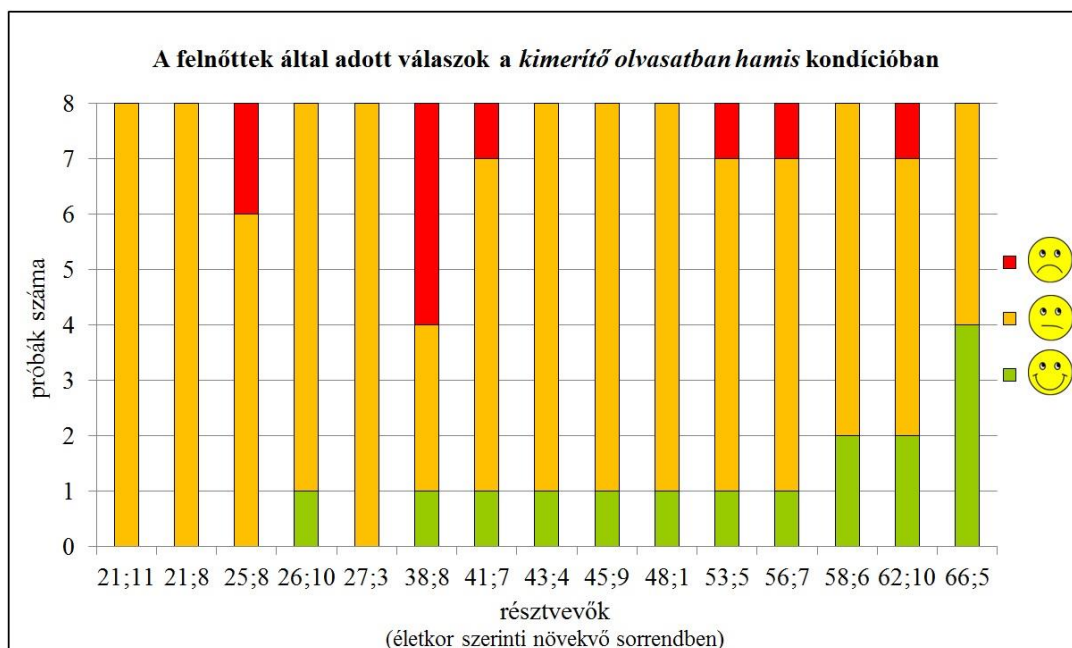
közepes arc a *kimerítő olvasatban hamis* (79%) típusnál, illetve a szomorú arc a *hamis* (93%) képtípus esetében (26. ábra).

26. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben I.

Ennek tükrében nem meglepő sem a kondíció szignifikáns hatása ($\chi^2(3) = 291,26, p < 0,001$), sem pedig az, hogy a különbség mind a hat kondíció-párosítás esetében szignifikáns volt (mind a hat $V > 253, p < 0,001$).

Bár a közepes arc dominanciája a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban vitathatatlan, az összehasonlítás érdekében itt is érdemes szemügyre venni az egyes résztvevők által adott válaszokat a 27. ábrán.

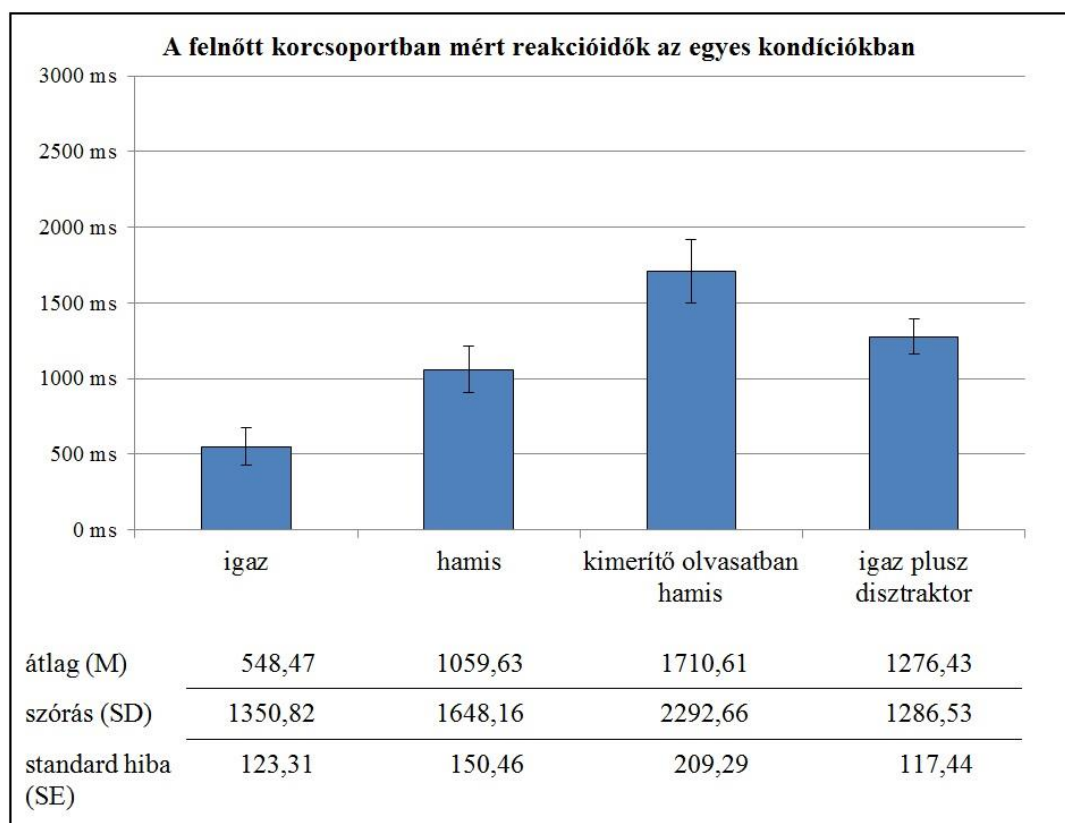

27. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben II.

Látható, hogy egy-egy, jó eséllyel alkalmi tévesztésnek betudható elfogadó válasz kivételével nem találunk mosolygó arcokat, és a szomorú arccal történő elutasítás sem gyakori. Egyedül a legidősebb résztvevő válaszolt véletlenszerűen, vagyis ő az esetek felében figyelmen kívül hagyta, hogy a kép megsérti a kimerítőség követelményét.

Ami az egyes tesztmondat-típusokat illeti, ahogyan a gyerekek csoportjairól, úgy a felnőttekéről is elmondható, hogy a kritikus kondíciók megítélését sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepe (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=96$, $p = 0,7278$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=93$, $p = 0,297$), sem pedig az igekötős ige használata (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=124,5$, $p = 0,7491$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=39$, $p = 0,6444$) nem befolyásolta.

Végül a felnőtt résztvevők esetében ezúttal is rendelkezésre álltak a kísérlet során mért válaszadási idők, amelyeknek kondíciónkénti értékeit a 28. ábra összesíti.

28. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben III.

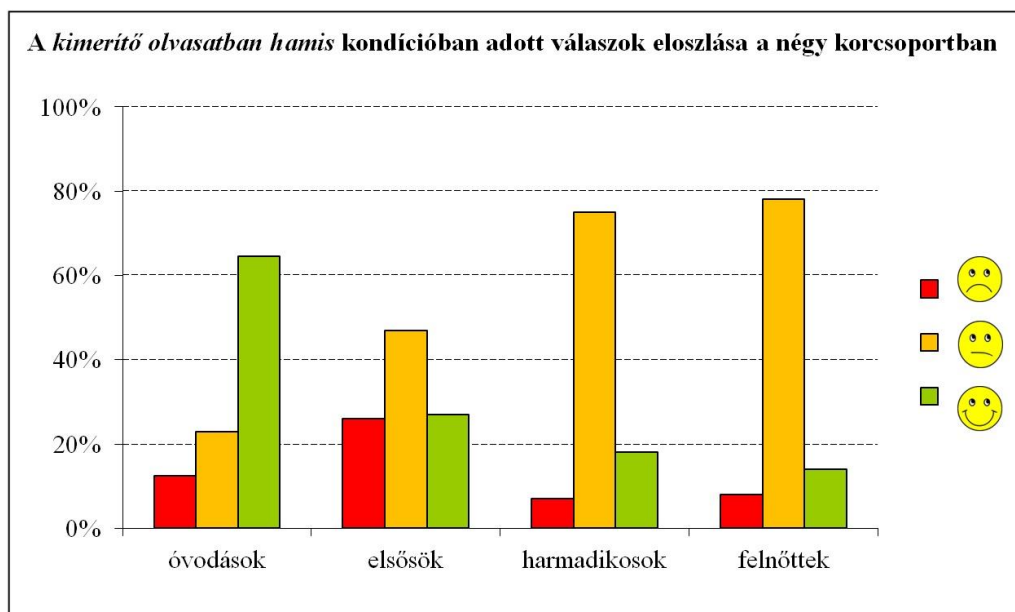
A valószínűségi arány teszt során a legparszimonikusabbnak – a bináris választásos feladathoz hasonlóan – itt is az a modell bizonyult, amelyben a kondíció volt az egyetlen rögzített hatás, a kondícióval mint random meredekséggel módosított személy és az item faktorok pedig random konstansokként szerepeltek. Bár az eredmények alapján a kondíciónak ebben az esetben is szignifikáns bejósoló erő tulajdonítható ($\chi^2(3) = 8,35$, $p < 0,05$), a Tukey-

féle *post hoc* tesztek egyik kondíció-kombináció különbségét sem mutatták szignifikánsnak (mind a hat $z < 2,53$, $p > 0,05$). Mivel a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélésének ideje csoportszinten nem tért el az *igaz* képtípusétól, e kísérlet alapján sem igazolható a kimerítőség követelményének megsértése esetén a feldolgozás időigényessége és így a kimerítő jelentéskomponens implikátúra volta sem. Ráadásul ezúttal a válaszok alapján egészen biztos, hogy ebben a korosztályban a résztvevők problémásnak találták a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok és a *kimerítő olvasatban hamis* típusba tartozó képek viszonyát, hiszen a próbák túlnyomó többségében a közepes arcot választották.

2.3.5.5. Összesített eredmények

Az egyes kontroll-, illetve kritikus kondíciókban adott válaszok korcsoportonkénti összevetésére szolgáló Kruskal–Wallis-próba eredményei alapján nem mutatható ki eltérés a résztvevők egyes csoportjai között sem az *igaz* ($H(3) = 3,39$, $p = 0,3352$), sem pedig az *igaz plusz disztraktor* ($H(3) = 9,38$, $p = 0,1479$) kondíció esetében. Ugyanakkor az életkor szignifikánsan befolyásolta a válaszadást mind a *hamis* ($H(3) = 19,76$, $p < 0,01$), mind pedig a *kimerítő olvasatban hamis* ($H(3) = 53,24$, $p < 0,001$) képtípusok esetén. A Bonferroni-korrekcióval együtt alkalmazott *post hoc* tesztek azonban a *hamis* kondícióban nem mutattak ki egyetlen páronkénti eltérést sem, szemben a kritikus *kimerítő olvasatban hamis* kondícióval, amelynek esetében az óvodások válasza szignifikánsan különböztek a másik három korcsoportétól, azaz az elsősökétől ($W=9854$, $p < 0,001$), a harmadikosokétól ($W=9937$, $p < 0,001$) és a felnőttekétől ($W=10295$, $p < 0,001$) is.

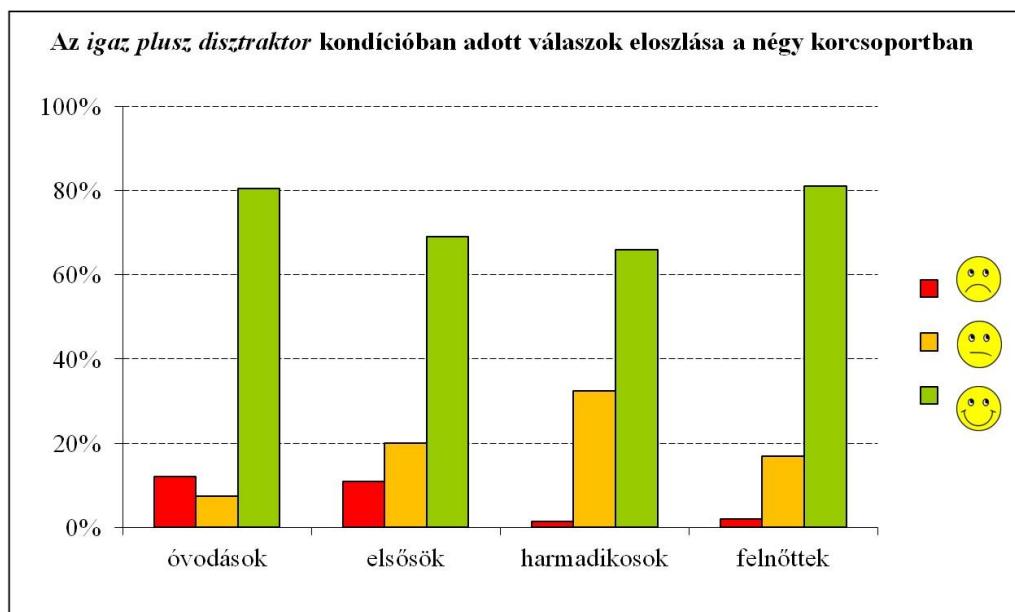
Ez utóbbi eredmény összhangban van azzal a megfigyeléssel, hogy a leggyakrabban választott opció csak három korcsoport esetében volt azonos, az óvodás gyerekek ugyanis nem a közepes, hanem a mosolygó arcot preferálták, vagyis ők még elfogadták a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatokat a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén is (29. ábra).

29. ábra: A csoportok összesített eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletben I.

Ugyancsak a fókusz kimerítőségére való fogékonyság fokozatos erősödésére utalnak az egyéni válaszadási mintázatok is. Míg az óvodás korcsoportban mindössze 1 gyermek volt, aki legalább az esetek 75%-ában (vagyis nyolcból minimum hatszor) adott szomorú és/vagy közepes arcot, és csak ennél kevesebbszer mosolygót, addig ez az első osztályosoknál és a harmadikosoknál egyaránt 11 főre volt igaz, a felnőtteknél pedig egy kivétellel mindenkire, azaz 14 résztvevőre. Ez összességében 37 főt, azaz 62%-os arányt jelent. Végül érdemes azt is megemlíteni, hogy a válaszadás – a predikciókkal ellentétben – mindegyik korcsoportban a tesztmondatok típusától függetlenül történt.

Bár az *igaz plusz disztraktor* kondíció esetében nem volt szignifikáns különbség a négy korcsoport válaszai között, talán itt sem hiábavaló egy pillantást vetnünk az összes válasz eloszlását bemutató 30. ábrára.

30. ábra: A csoportok összesített eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” kísérletben II.

Láthattuk, hogy ennek a kondíciónak a megítélése mindegyik csoport esetében eltért az *igaz* kontrollkondíciótól, ami a téves asszociációk jelentősebb számára enged következtetni. Ráadásul a gyerekek csoportjain belül megfigyelhető ezen hibázások arányának fokozatos emelkedése is, amely így a harmadikos gyerekeknél eléri a 34%-ot. Ugyanakkor mind az első, mind pedig a harmadik osztályos gyerekeknél azt találtam, hogy a 15 résztvevőből 10 az esetek felénél többször adott – helyesen – mosolygó arcot ebben a kondícióban, sőt mi több, egyik korcsoportban sem volt olyan válaszadó, aki csak egyszer vagy egyszer sem válaszolt jól. Emellett az, hogy összességében minden esetben a mosolygó arcok maradtak túlsúlyban, illetve az, hogy a tesztmondat-típusok függvényében sem volt kimutatható semmiféle szisztematikus hibázási tendencia, tovább erősíti azt a feltételezést, mely szerint e képtípusnál inkább alkalmi hibázásokról volt szó, mintsem arról, hogy a beszélők a kimerítő olvasatot ne tudnák helyesen az ige előtti fókusz pozícióban álló elemhez társítani. Az pedig, hogy a tévesztési arány a középső két életkori csoportban volt a legmagasabb, egyáltalán nem meglepő, hiszen az imént tárgyalt másik kritikus kondíció eredményeinek fényében itt már beszélhetünk a kimerítőség követelményének ismeretéről, amelynek túláltalánosítása éppen ebben a kezdeti időszakban lenne a legvalószínűbb. Ezzel szemben az óvodások és a felnőttek szinte teljesen azonos válaszadási mintázatának hátterében más-más tényezők állnak, ugyanis míg a kisgyerekeknél az is megkérdőjelezhető, hogy elérhető-e egyáltalán számukra a kimerítő olvasat, addig a felnőtteknél valóban a vizsgált mondatok ige előtti összetevőjének szűk fókuszként való értelmezése okozta a mintaszerű szinthez közelítő válaszadást.

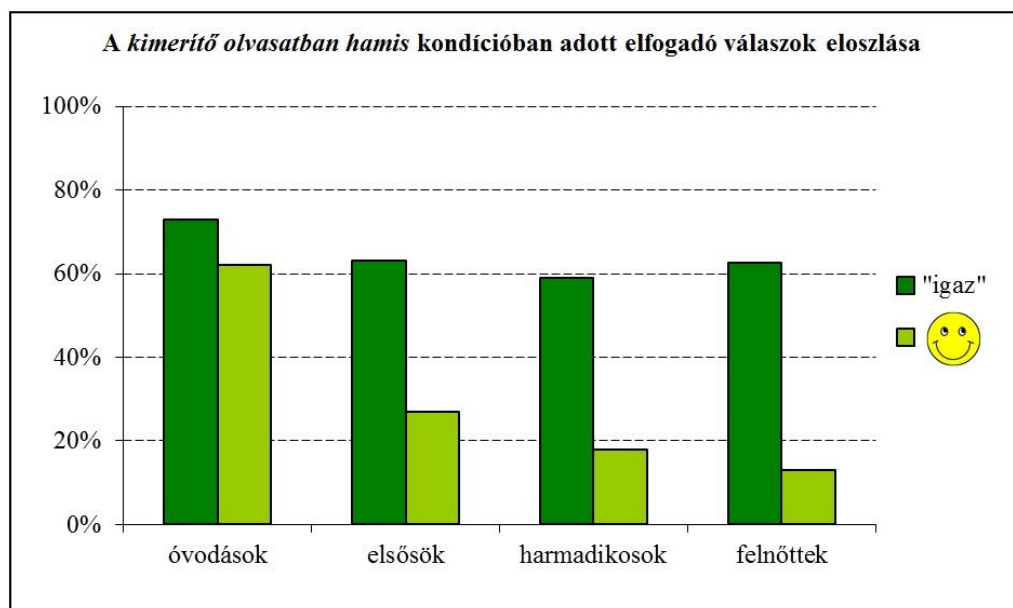
2.3.6. Diszkusszió

Nem maradt más hátra, mint az eredmények ismeretében újratárgyalni a 2.3.3. fejezetben megfogalmazott öt fő predikciót, levonni a következtetéseket, és kijelölni a kutatás további irányait.

Az (i) predikció a kétféle feladattípus összevetésére vonatkozott. Noha az eltérő válaszlehetőségek alkalmazása miatt közvetlen statisztikai összehasonlításokat nem végezhettem, a kapott eredmények egymás mellé állítása fontos tanulságokkal szolgálhat. A leglényegesebb eltérés a két feladattípus között kétségtelenül a korcsoportoknak a válaszadásra gyakorolt hatásában mutatható ki. Míg az „igaz” és „hamis” opciókat tartalmazó feladat esetében egyik képtípus megítélésakor sem volt különbség az egyes életkori csoportok válaszai között, addig a háromfokú skála esetén ez csak a két kontrollkondícióról, illetve az *igaz plusz disztraktor* kondícióról mondható el, a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusnál viszont szignifikáns volt az eltérés az óvodások és a három másik csoport eredményei között. Ezzel összefüggésben a *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondíciónál azt is láttuk, hogy míg az „A” feladattípus esetén a válaszadás a korcsoportok összesített válaszai alapján mindig véletlenszerűnek tűnt (illetve egy esetben, a harmadik osztályosoknál csoportszinten véletlenszerű is volt), addig a „B” feladattípus esetén minden korosztályban volt egy domináns válaszlehetőség.⁵⁴ Ez alól talán egyedül az első osztályosok csoportja volt kivétel, azonban a válaszok eloszlása ott sem volt véletlenszerű. Ennél a kritikus kondíciónál maradván érdemes azt is szemügyre venni, hogy miképp alakult az elfogadó, azaz a kimerítő értelmezés hiányára utaló válaszok aránya az egyes feladattípusokban (31. ábra). Ha sorra vesszük az egyes korcsoportokat, látható, hogy az óvodásoknál a tesztmondatok elfogadása e képtípus esetén a válaszlehetőségek számától függetlenül igen magas volt, hiszen mindkét feladattípusnál ez volt a leggyakrabban választott opció (73%-os, illetve 64%-os aránnyal). Ezzel szemben a hétéves gyerekek csoportjában eltérés figyelhető meg a kétféle kísérleti elrendezés között: míg bináris választás esetén náluk is az „igaz” válasz volt többségben (63%), addig a háromfokú skála alkalmazásakor a mosolygó arcok aránya csupán 27% volt. A kilencéves iskolások és a felnőttek csoportjában pedig már egészen markáns különbségről beszélhetünk a kétféle válaszadás esetén: míg az „igaz” válaszok aránya a kilencéveseknél 59%, a felnőtteknél

⁵⁴ Adódik persze a kérdés, hogy vajon a „B” feladattípusnál nem ugyanazt a hezitálást fejezi-e ki az idősebb gyerekek és a felnőttek korcsoportjában a közepes arc túlsúlya, mint az „A” típusnál a véletlenszerű szinthez közeli válaszadás. Ezt a lehetőséget nem lehet teljes mértékben kizárni, noha a feladat ismertetésekor mindig úgy mutattam be ezt az opciót, mint annak kifejezőeszköze, hogy „a mondat nem teljesen igaz a képre, azonban nem is teljességgel hamis”.

62,5% volt, addig a mosolygó arcoké mindössze 18% és 13%; a leggyakrabban választott opció ugyanis itt már egyértelműen a közepes arc volt 75%-os, illetve 79%-os aránnyal.

31. ábra: A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” és „B” kísérletek összevetése I.

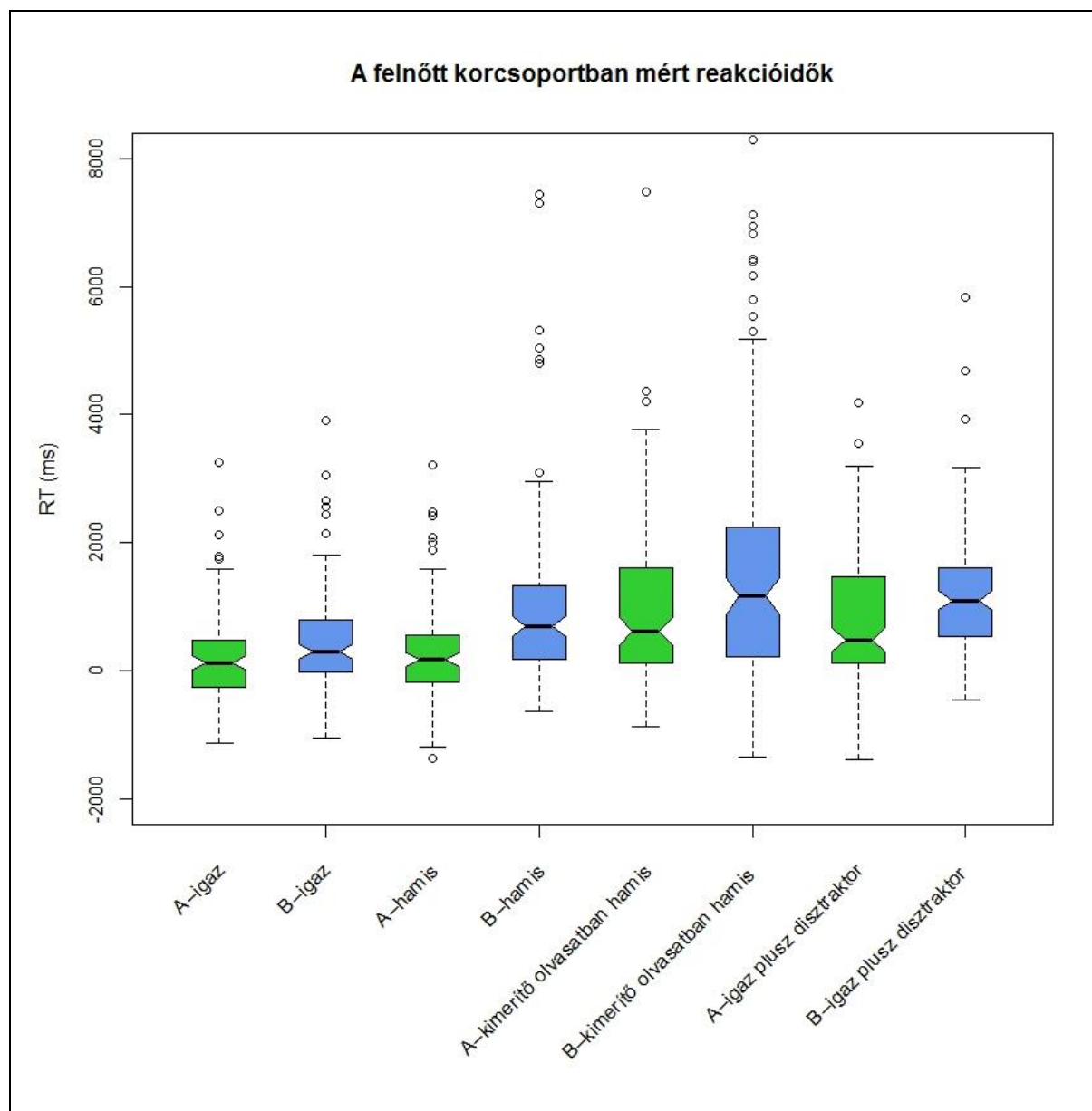
Ugyanakkor talán még ennél is érdekesebb összevetni azoknak a résztvevőknek az arányát, akik a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció nyolc próbájából legalább hatszor, azaz a véletlenszerű szintet mindenképpen meghaladó mértékben adtak elutasító választ. Míg a bináris választásos „A” feladat esetén a 60 kísérleti személyből 14, azaz csupán 23% köteleződött el a „hamis” válasz mellett, addig a „B” feladat háromfokú skáláját használó 60 főből 37, azaz 62% tett így valamelyik elutasítást kifejező opcióval, azaz vagy a szomorú, vagy a közepes arccal. Vagyis mind az adott csoportok egészét jellemző összesített adatok, mind pedig az egyéni válaszadási mintázatok arra utalnak, hogy ugyanazokban az életkori csoportokban, ugyanazon kísérleti anyagok megítélése esetén a háromelemű skála sokkal markánsabb fókuszérzékenységet mutat, mint a bináris választásos feladat. Jelen kísérlet esetén ennek hátterében feltehetőleg az áll, hogy a kimerítőség követelményének nem teljesülését a beszélők nem találják olyan fokozott problémásnak, hogy a két rendelkezésükre álló opció közül a negatívabbat válasszák. Ez a kérdés azonban már jóval inkább a (ii) predikció hatáskörébe tartozik, amelyet az iméntiek tükrében jobbra a „B” feladattípus eredményeire támaszkodva fogok tárgyalni.

A (ii) predikció a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció megítélésének függvényében fogalmazott meg jóslatokat a szerkezeti fókusz kimerítőségének forrását és státuszát illetően. A kiértékelést ebben az esetben célszerű a felnőtt beszélők eredményeinek megvitatásával kezdeni, hiszen a nyelvfejlődés szempontjából ez számít majd viszonyítási pontnak. Ami a

választípusoknak a tárgyalt kritikus kondícióban jellemző megoszlását illeti, közel 80%-os fölényével egyértelműen a közepes opció dominált. Ez ráadásul nem csak a csoportszintű összesítés esetén volt kimutatható, hanem az egyéni válaszadási mintázatok elemzésekor is, ugyanis két résztvevőt leszámítva mindenki a véletlenszerű szintet meghaladó elköteleződést mutatott e választípus mellett. Úgy tűnik tehát, hogy e képtípus esetén a felnőttek nem fogadják el maradéktalanul igaznak a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokat, viszont nem is utasítják el őket olyan határozottan, mint például a *hamis* kondícióban. Egyfelől tehát a szomorú arcok (és párhuzamosan az „A” feladattípusnál a „hamis” válaszok) alacsony aránya miatt kizárhatjuk azt a lehetőséget, hogy a kimerítőség az állított tartalom részét képezi. Másfelől a „B” feladattípusban a felnőttek mosolygó arcból is igen keveset adtak, vagyis az implikátúra-hipotézis is csak annak feltételezésével tartható fenn, hogy a kimerítő olvasat előhívásához szükséges kontextuális támpontok jelen kísérletben – a szerzői szándékkal ellentétben – valamiféleképpen mégis adva voltak. Amennyiben ezt kétségbe vonjuk, úgy a tágabb kontextustól független kimerítő értelmezést az előfeltételezett jelentéstartalmak közé sorolhatjuk. E dilemma feloldásával a dolgozat további részeiben többször is próbálkozom majd, így ezt a kérdést egyelőre nyitva hagyjuk. Arra viszont már most is van lehetőség, hogy a különböző életkorú gyerekek válaszainak elemzésével a felnőttszerű értelmezéshez való viszonyukat megragadjuk és következtetéseket vonjunk le az elsajátítás időszakára, illetve ütemére vonatkozóan. Az mindkét feladattípus alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy az óvodás korcsoportban nem aktiválódott a tesztmondatok kimerítő értelmezése, hiszen sem a csoport egészét tekintve, sem az egyének szintjén nem tudott többségbe kerülni egyik elutasításra utaló válaszlehetőség sem. A hétéves kor körüli, első osztályos gyerekek zöménél már tapasztalható a felnőttszerű értelmezés felé való elmozdulás, azonban egyelőre a közepes és szomorú arcok közötti hezitálás, illetve az alkalmi tévesztések gyakoribb előfordulása is a bizonytalanság érzetét kelti. Ezzel szemben a kilencéves, harmadik osztályba járó iskolások válaszadása a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban szinte tökéletesen felnőttszerű volt. (Amint láttuk, számukra sokkal inkább a másik kritikus képtípus megítélése okozott nehézséget, erről azonban majd a (iv) predikció kapcsán lesz szó.) Az eredmények tehát egyértelműen azt mutatják, hogy kimerítőség követelményének megsértésére irányuló következetes érzékenység óvodáskortól kezdve fokozatosan alakul ki, a kilencéves kor körüli időszakra pedig már biztosan le is zajlik a folyamat.

Ahogy azt már a predikciók ismertetésekor is igyekeztem hangsúlyozni, a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén a válaszadásra vonatkozó (ii) és a reakcióidőket elemző (iii) predikciók igen szorosan összefüggenek egymással. Ráadásul az utóbbi beigazolásának

tárgyalásakor arra is lehetőség van, hogy a kétféle feladattípus révén nyert adatokon (32. ábra) összevont statisztikai próbákat végezzek.

32. ábra: A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „A” és „B” kísérletek összevetése II.

Amint az a 32. ábrán is látható, a több válaszlehetőséggel dolgozó „B” feladattípus esetén mért reakcióidők átlagértéke minden egyes képtípus esetén magasabb volt, mint a csupán két opciót kínáló „A” típusnál. Ez egyáltalán nem meglepő, ahogyan az sem, hogy a két feladattípus eredményeit összevető lineáris kevert modell⁵⁵ elemzés szignifikáns hatást mutatott ki nem csupán a kondíció ($\chi^2(3) = 16,37, p < 0,001$), hanem a válaszadás típusa

⁵⁵ A legparszimonikusabb modellben ezúttal a kondíció és a válaszadás típusa szerepeltek rögzített hatásokként, a kondícióval és a válaszadás típusával mint random meredekséggel módosított személy és item faktorok pedig random hatásokként.

($\chi^2(1) = 4,69$, $p < 0,05$) alapján is. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy nem csak a válaszlehetőségek számának növelése miatt várható átlagérték-emelkedés különbözteti meg a két feladattípus eredményeit, hanem az is, hogy míg az „A” kísérletben a kritikus kondíciók megítélése jelentősen tovább tartott, mint a kontrollkondícióké, addig a „B” kísérletben nem volt ehhez hasonló eltérés. Bár a kimerítőség követelményét teljesítő *igaz* kondícióhoz viszonyítva mindkét feladattípus esetében átlagosan körülbelül egy másodperccel magasabb volt a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélési ideje, a különbség csak a bináris választás esetén volt statisztikailag szignifikáns. A reakcióidők vizsgálata sem bizonyította tehát azt, hogy a kimerítő olvasat aktiválódásakor a beszélők megnövekedett kognitív terheléssel járó számításokat végeztek volna, vagyis ezek az eredmények sem támasztották alá azt az álláspontot, mely szerint a szerkezeti fókusz esetében a kimerítőség forrását tekintve egy társalgási implikátúra. Az, hogy a leghosszabb átlagos válaszadási időt mégis a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén mértem, illetve hogy a szórás is mindkét feladattípus esetén itt volt a legmagasabb, önmagában nem jelent problémát a kimerítőséget előfeltevésként tárgyaló megközelítés szempontjából sem, kiváltképp mivel Schwarz (2016) is azt állapította meg, hogy egy adott mondatnak vagy képnek az előfeltevés nem teljesülésén alapuló elutasítása valójában egy rendkívül komplex folyamat. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy van még néhány megfontolandó tényező ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Ilyen például, hogy Romoli és Schwarz (2015) és Schwarz (2015) is hangsúlyozza, hogy lehetnek eltérések az Abusch (2002, 2010) által bevezetett „puha” előfeltevés-előhívók (soft presupposition triggers), illetve „erős” előfeltevés-előhívók (hard presupposition triggers) jellemző feldolgozási mechanizmusai között. Az általam ismert és idézett munkákban viszont mindig csak az előbbi típusba tartozó, az angol *stop* 'abbahagy' és *win* 'megnyer' igékhez hasonló előhívókat vizsgálták és ezekkel kapcsolatban mutatták ki azt is, hogy a beszélők még az állított tartalom előtt kiértékelik ezeket a jelentéstartalmakat. A szerkezeti fókusz kimerítőségét ugyan eddig egyik kategóriába sem sorolták be, ám mivel az angol *it*-cleft konstrukciók kimerítő jelentéskomponense az „erős” előhívók egyik iskolapéldája (Abusch 2002:4), a már korábban is említett párhuzamok tükrében okkal feltételezhetjük, hogy a magyarban is a kevésbé könnyen felfüggeszthető, szemantikai típussal állunk szemben. Ez esetben viszont az érvelésem meggyőző erejének növelése érdekében feltétlenül szükség volna olyan kísérleti előzményekre is, amelyek ilyen típusú lexikai vagy szintaktikai előfeltevéseket tesztelnek. Ez annak ellenére is így van, hogy elméleti szempontból nem indokolt éppen a jóval stabilabb „erős” előhívók esetében megnövekedett reakcióidőt várni. Ezzel párhuzamosan – amint azt Romoli és Schwarz (2015) bizonyította – az implikátúrák változatos megvalósulási formáinak

is eltérőek lehetnek a feldolgozási profiljaik, így a magyarban található fontosabb társalgási és konvencionális implikaturák ilyen szempontú vizsgálata is szükséges lenne ahhoz, hogy a reakcióidő-emelkedés (illetve jelen esetben annak hiánya) és a jelentéskomponens forrása közötti összefüggés egyértelműen megállapítható legyen.

A (iv) predikció az *igaz plusz disztraktor* kritikus képtípus esetén adott válaszokból következtetett arra, hogy előfordul-e a fókusz kimerítőségének téves asszociációja az egyes életkori csoportokban. A legkevesebb hibásnak számító, azaz elutasító választ mindkét feladattípus esetén a felnőtt résztvevők adták, náluk ugyanis csak ritkán fordult elő, hogy a fókuszpozícióban álló összetevő által jelölt szereplőn kívül mással kapcsolatban is számon kérjék a kimerítőség követelményének teljesülését. A mosolygó arcok magas száma és a másik kritikus kondícióhoz képesti jelentős eltérés egyaránt arra enged következtetni, hogy az előző képtípus eredményei alapján bizonyítottan jelen lévő kimerítő jelentéstartalmat a felnőttek a fókusz szerepű mondatösszetevőhöz társítják. Áttérve a gyerekek csoportjaira, az óvodásoknál ez a kérdés tulajdonképpen nem releváns, hiszen a kimerítő olvasat meglétét sem sikerült kimutatni egyik feladattípussal sem. Az iskolások, kiváltképp a harmadik osztályosok a háromfokú skála használatakor nagyobb arányban találták problémásnak az *igaz plusz disztraktor* képeket, azonban – amint azt a 2.3.5.5. fejezet végén a háromfokú skálára vonatkozó eredmények összegzésekor már említettem – ez betudható egyfajta túláltalánosításnak is. Egyik életkori csoportban sincs viszont szó olyan jelentős mértékű hibás asszociációról, mint amilyen például az angol, német vagy mandarin fókuszpartikulákkal kapcsolatban megfigyelt tendenciózus tévesztés az óvodáskorú gyermekeknél (lásd 3.2. fejezet).

Az utolsó (v) predikció tárgya a két változó mentén kialakított tesztmondat-típusok válaszadásra gyakorolt hatása volt. A háromfokú skála esetén mindegyik életkori csoportról elmondható, hogy a kimerítő értelmezések aránya nem függött a tesztmondatok típusától. Az, hogy az első változó, azaz a fókuszált összetevő grammatikai szerepe egyik kritikus képtípus esetén sem befolyásolta a válaszok eloszlását, szemben áll Kas és Lukács (2013) kísérletének eredményeivel, megfelel azonban a jelen kísérlet (v) predikciójának, hiszen – ahogyan arról korábban már szó volt – a szerkezeti fókuszt tartalmazó magyar mondatok értelmezésében az alany–tárgy aszimmetriát szintaktikailag valóban semmi nem indokolta. Igen meglepő – bár a korábban találtakkal (Onea és Beaver 2011; Kas és Lukács 2013) összhangban álló – azonban az igekötőkre vonatkozó eredmény, egészen pontosan az, hogy az igekötő posztverbális megjelenése egyik korcsoport résztvevői számára sem könnyítette meg a szerkezeti fókusz azonosítását, és így a kimerítő értelmezés előhívását. Ily módon azt a feltételezést sem sikerült

alátámasztani, mely szerint a tesztelt mondatok felnőttszerű olvasatának elsajátításában ennek a tényezőnek jelentős, a prozódiai tulajdonságokat meghaladó szerepe lehet. Módszertani szempontból fontos útravaló ugyanakkor az is, hogy ezeket a szempontokat a későbbiekben megalapozottan hagyhatjuk figyelmen kívül azokban az esetekben, ahol a kísérleti elrendezés miatt elkerülhetetlen a tesztmondatok számának csökkentése.

A további kísérletekre vonatkozó következtetések közé azonban leginkább azt érdemes felvenni, hogy a három válaszlehetőséget alkalmazó feladattípus még a skála alacsony elemszáma, illetve sajátos megjelenési módja ellenére is pontosabb képet adott arról, hogy az anyanyelvi beszélők mely életkorban milyen arányban értelmezik kimerítően a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokat olyan tágabb kontextus nélküli teszthelyzetekben is, ahol az implikaturák generálódása nem valószínű.

Márpedig több kísérlet elvégzésére is szükség lesz ahhoz, hogy meg tudjuk válaszolni azokat nyitott kérdéseket, amelyekre az egyes predikciók teljesülésének megvitatásakor már utaltam. Mivel a kimerítőség előfeltevés vagy implikatura voltával kapcsolatban azért nem lehetett döntést hozni, mert nem volt teljes mértékben egyértelmű, hogy a kísérleti kontextus önmagában lehetővé tette-e az implikaturák generálódását, legelőször is erről kell megbizonyosodnunk. Ebben pedig segítségünkre lehet a semleges szórendű és hangsúlyozású tesztmondatok tesztelése ugyanebben a kísérleti kontextusban (2.4. fejezet), hiszen e mondat típus esetén biztosak lehetünk benne, hogy kizárólag kontextuális tényezők hatására, implikaturaként aktiválódhat a kimerítő olvasat. Ily módon ha a jelen kísérlet eredményeihez hasonló adatokat kapunk (mind a válaszadást, mind pedig a reakcióidőt tekintve), akkor nagy lépést teszünk az implikatura-hipotézis bizonyítása felé. Ellenben ha merőben más mintázatokra bukkanunk, egyre nehezebben lesz tartható a kontextusnak nagy szerepet tulajdonító álláspont. A másik oldalról megragadva ugyanezt a kérdést, szükség lesz viszont egy olyan kísérletre is, amelyben a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokat egy a kimerítőség mint implikatura generálódását a lehető legnagyobb mértékben támogató közegben prezentáljuk az óvodáskorú gyerekek számára (2.5. fejezet). Így ugyanis képet kaphatunk arról, hogy előhívható-e egyáltalán a kimerítő olvasat, és ha igen, akkor hány éves kortól kezdve.

2.4. A semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérlet

2.4.1. A kísérlet célja

Amint azt a neve is sugallja, ez a kísérlet azzal a szándékkal jött létre, hogy egyfajta összehasonlítási alapot nyújtson más vizsgálatok, legfőképpen az előző részben tárgyalt „B” kísérlet, illetve a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérlet (3.3. fejezet) számára.

Az említett mondat szerkezet-típusokhoz hasonlóan a semleges hangsúlyozású, SVO szórendű mondatokat is más típusoktól elkülönítve teszteltem, így egészen biztosak lehetünk benne, hogy más forrású, illetve státuszú kimerítő jelentéstartalmak nem befolyásolhatják azt, hogy aktiválódik-e bármiféle, az alternatívák kizárására irányuló olvasat. Lényeges hangsúlyozni, hogy e mondat típus esetén szemantikailag egyáltalán nem indokolt a kimerítő értelmezés megjelenése, előfordulhat viszont, hogy a kontextuális sajátosságok pragmatikai jelentéstartalomként előhívják ezt az olvasatot. Vagyis amit tesztelek, az tulajdonképpen nem is maga a célmondat, hanem sokkal inkább a kísérleti kontextus, pontosabban annak alkalmassága arra, hogy implikaturaként kimerítőséget generáljon. Ha ugyanis erre képes, akkor mondat típusától függetlenül az, és így a semleges mondatok esetén ugyanúgy kimerítő értelmezést várunk, mint korábban a szerkezeti fókuszos mondatok megítélésekor.

Mivel a feladat a tesztmondatok szerkezetét leszámítva az előbbivel azonos mondat-kép megfeleltetés volt, bemutatásakor csak a leglényegesebb sajátosságokra szorítkozom. Ezt követően ismertetem a predikciókat és a kapott eredményeket, majd pedig azok megvitatását.

2.4.2. A kísérlet bemutatása

2.4.2.1. Résztvevők

Az semleges mondatok értelmezését vizsgáló kísérletben összesen 60 magyar anyanyelvi beszélő vett részt, akik ugyanabba a négy korcsoportba sorolhatók, mint a szerkezeti fókusz interpretációját tesztelő kísérlet résztvevői. Vagyis itt is 15 nagycsoportos óvodás (5;6–6;9, átlagéletkor: 6;4), 15 első osztályos kisiskolás (6;11–8;2, átlagéletkor: 7;6), 15 harmadik osztályos kisiskolás (9;3–10;2, átlagéletkor: 9;8), illetve 15 felnőtt beszélő (20;1–28;1, átlagéletkor: 22;10) válaszait elemeztem.

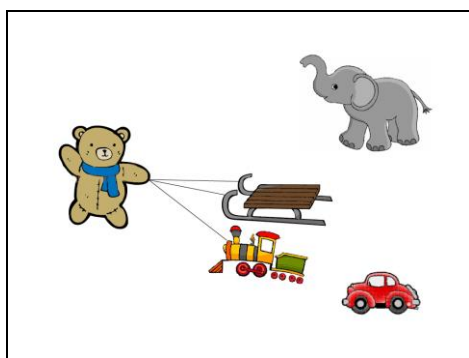
2.4.2.2. A kísérleti anyag

A kísérleti kondíciók fajtáin túl maguk a képek is megegyeztek a korábbi vizsgálat során használtakkal. A már látott 4–7. ábrákhoz azonban ezúttal az (63) alatti tesztmondat társult.

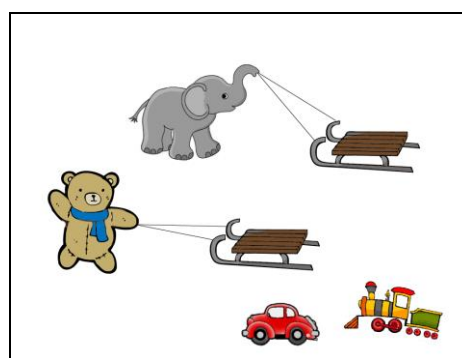
(63) *A nyuszi felemelte a zászlót.*

A tesztmondat-típusokat illetően fontos hangsúlyozni, hogy az SVO szórend kialakítása különbözőképpen érintette azokat a mondatokat, amelyek az előző kísérletben alanyi fókusszal álltak, mint azokat, amelyek tárgyi fókusszal. Mivel az alany – ahogyan azt a (63) példa is illusztrálja – topikpozícióba került, a korábban alanyi fókuszos típus esetén a topik szerepű összetevő lett az, amelyet illetően nem teljesült a kimerítőség követelménye a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban, és továbbra is a posztverbális tárgy maradt az, amelyet illetően az *igaz plusz disztraktor* kondícióban. Ezzel ellentétben azok a tárgyak, amelyek a korábbi tesztmondatokban szerkezeti fókusz pozícióban álltak, most posztverbális pozícióban jelentek meg (64), így itt a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció a posztverbális tárgy jelölétének alternatíváit jelenítette meg (33. ábra), az *igaz plusz disztraktor* kondíció pedig továbbra is a topik jelölétének alternatíváit (34. ábra).

(64) *A maci húzza a szánkót.*

33. ábra: A *kimerítően olvasatban hamis* kondíció

34. ábra: Az *igaz plusz disztraktor* kondíció

Emellett a vizsgált 16 tesztmondat⁵⁶ ismét két részre osztható abból a szempontból is, hogy tartalmazott-e igekötőt vagy sem. A töltelék mondat-kép párok⁵⁷ ugyanazok voltak, mint az előző fejezet során tárgyalt kísérletben, és a két lista összetétele is változatlan maradt.

2.4.2.3. *A kísérlet menete*

A kísérlet minden szempontból pontosan ugyanúgy zajlott, mint a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet „B” feladattípusa esetében (lásd 2.3.2.3. fejezet).

2.4.2.4. *Statisztikai elemzés*

A statisztikai elemzést a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet „B” feladattípusánál alkalmazott módszerekkel végeztem (lásd 2.3.2.4. fejezet).

⁵⁶ A semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontroll kísérletben szereplő összes tesztmondat megtalálható a III. számú mellékletben.

⁵⁷ A kísérletben szereplő összes töltelékmondat megtalálható a II. számú mellékletben.

2.4.3. Predikciók

A semleges mondatok értelmezésének feltérképezésére irányuló kísérlettel kapcsolatos feltételezéseimet három predikcióban foglaltam össze, amelyeket az alábbiakban ismertetek.

A legfontosabb (i) predikció a kísérlet fő célkitűzésével összefüggésben arra vonatkozik, hogy az egyes életkori csoportokban a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélésekor a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló kísérlet válaszadási mintázataihoz hasonló, vagy pedig azoktól eltérő eredményeket kapunk-e. Amennyiben ezúttal is a közepes arcok túlsúlya lesz jellemző, úgy a kimerítőség mint implikátúra generálódása bizonyítottá válik, hiszen e tesztmondat-típus esetén az alternatívák kizárásának szükségességét semmi más nem motiválja. Ha azonban a mosolygó arcot választják a leggyakrabban, az azt jelzi, hogy a kimerítő olvasat nem aktiválódott, és így kizárhatjuk annak a lehetőségét, hogy az előző kísérletben is a kontextus tehető felelőssé a válaszok eloszlásáért. A másik szélső opció, azaz a szomorú arc dominanciája egyáltalán nem tűnik valószínűnek, hiszen az a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokénál erősebb, az éppen tárgyalt tartalom részét képező kimerítő jelentéskomponens meglétét feltételezné. Amint azt az előző kísérletnél is hangsúlyoztam, a kísérlettervezői szándékkal az a forgatókönyv esne egybe, amely szerint a tágabb kontextus nélküli, pusztán képek és mondatok párosait felvonultató teszthelyzetben nem generálódik társalgási implikátúra. Ugyanakkor mivel nincs garancia arra, hogy ezt sikerült is megvalósítani, ez a kísérlet szolgál arra, hogy meggyőződjünk a kísérleti helyzet ilyen szempontú alkalmasságáról. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban a legnagyobb jelentőséggel talán a felnőtt résztvevők eredményei bírnak majd, hiszen az ő esetükben már nem lehet kétséges a pragmatikai kompetencia fejlettségi szintje. Ugyanakkor az, hogy a szerkezeti fókusznál megfigyelhető hasonló lesz-e a válaszokból kikövetkeztethető elsajátítási útvonal, szintén kulcsszereppel bírhat annak eldöntésében, hogy ugyanaz a tényező idézi-e elő a kétféle szerkezet típus esetében a kimerítő olvasatot. Amennyiben a gyerekek csoportjaiban is eltérésekre bukkanánk az előző kísérlethez képest, különösen érdekes lenne annak feltérképezése, hogy mi állhat a háttérben az egyik, illetve másik esetben.

Az (ii) predikció kizárólag a felnőtt korcsoportot illetően tesz előrejelzéseket, méghozzá a válaszaik reakcióidejére alapozva. Az előző predikcióhoz hasonlóan, illetve azzal összefüggésben itt is azt feltételezem, hogy a kimerítőség aktiválódása és a kritikus kondíciók megnövekedett válaszideje az implikátúra-hipotézis mellett szól. Ezzel ellentétben a kimerítő olvasat hiányában nem várok a kontrollkondíciókhoz képesti reakcióidő-emelkedést egyik kritikus kondíció megítélésének esetén sem.

Végül a (iii) predikció a tesztmondat-típusok várt azonosságaira, illetve különbségeire vonatkozik. Az ige típusát illetően most nagyon nehéz volna predikciókat tenni, lévén hogy az igekötő megjelenése pusztán abban tudja segíteni a mondat feldolgozóját, hogy annak semlegességéről biztosítja. Így a semleges mondatoknál akár a kimerítő olvasat hiányának potenciális gyarapítóját is láthatjuk a preverbális igekötőkben – azonban akkor, és csak akkor, ha elfogadjuk, hogy a fókuszált összetevőt szerkezeti pozíciójánál fogva, nem pusztán a kontextus hatására értelmezzük kimerítően. Mindenképpen fontos információkkal szolgálhat viszont a kritikus képek szempontjából kulcsszereppel bíró (a korábbi kísérletben fókuszált) mondatösszetevő grammatikai funkciójának vizsgálata, amely – amint arról a célok megfogalmazásakor már szó esett – e kísérlet esetében valójában egybeesik a topik és a posztverbális tárgy kimerítő értelmezésre gyakorolt hatásának vizsgálatával. Végző soron tehát azt sem zárhatjuk ki, hogy a kétféle mondat típus esetén egészen eltérő válaszadási mintázatokat találunk majd. Ez már csak azért is lehetséges, mert míg a topik szemantikai sajátosságainak ismeretében a legkevésbé sem tűnik valószínűnek, hogy az anyanyelvi beszélők kimerítően értelmezzék ezt az összetevőt, addig a posztverbális tárgyak pozíciója a célmondatok esetében megegyezik azzal, amelybe a szintaktikailag jelöletlen fókusz is kerülhetne. Vagyis ez utóbbi tesztmondat-típusok csak a prozódia szempontjából térnek el a fókuszos kifejezések egyik fajtájától, amelynek funkciója ugyan eredendően nem a kimerítőség kifejezése, bizonyos feltételek teljesülése esetén mégis kaphat ilyen olvasatot is.⁵⁸ Amit feltételezek, az az, hogy egyes résztvevők annak ellenére is szintaktikailag jelöletlen fókuszként (és így akár kimerítően) értelmezik a posztverbális tárgyakat, hogy a felvételeken a tesztmondatokat neutrális hangsúlyozással rögzítettem. Ráadásul érdekes módon ez nem csak a korábbi kísérletben tárgyi fókuszt tartalmazó tesztmondatok *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban történő megítélésekor okozhatja a kimerítő értelmezések arányának növekedését, hanem ezzel párhuzamosan a korábban alanyi fókuszos mondatok esetében is, ám ezúttal az *igaz plusz disztraktor* kondícióval kapcsolatban. Ha ugyanis összevetjük egymással a (63) és (64) tesztmondatokat, valamint a képtípusoknál a 6. és 34., illetve a 7. és 33. ábrákat, akkor világossá válik, hogy ennek a kísérletnek az esetében miért várunk párhuzamos eredményeket a kétféle tesztmondat-típus eltérő kritikus képtípusai között.

Mindennek tükrében hozzá is fogok az eredmények ismertetéséhez, amelyek alapján aztán kísérletet teszek majd arra is, hogy a fenti előrejelzések beigazolódását megítéljem, illetve levonjam a következtetéseket.

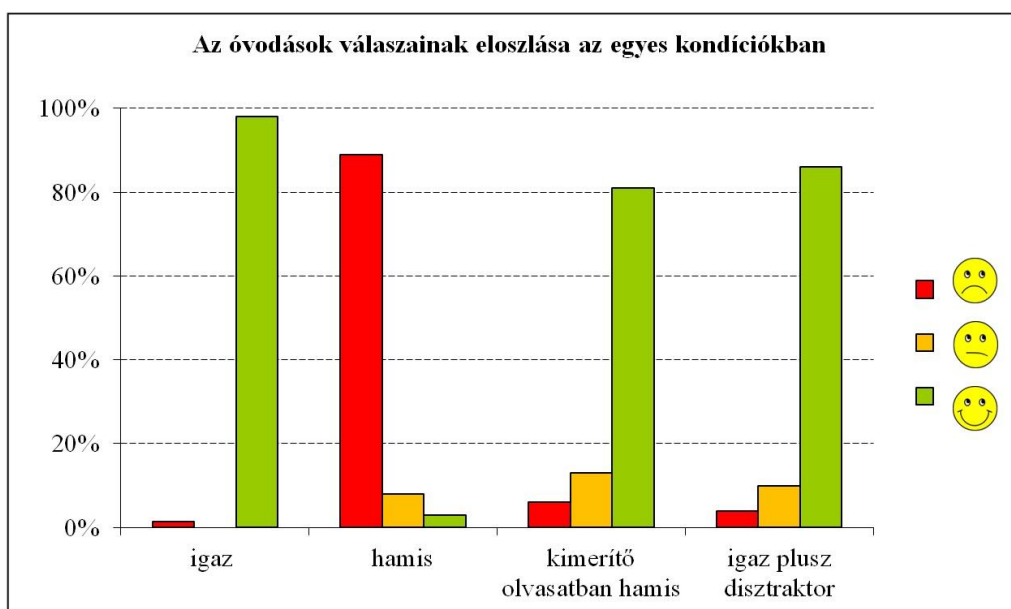
⁵⁸ Bővebben lásd 1. fejezet, illetve Surányi (2011b).

2.4.4. Eredmények

A semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérlet eredményeit is először az egyes életkori csoportokon belül (2.4.4.1.–2.4.4.4.) elemzem, majd ezt követően hasonlítom össze a négy korcsoport válaszait (2.4.4.5.).

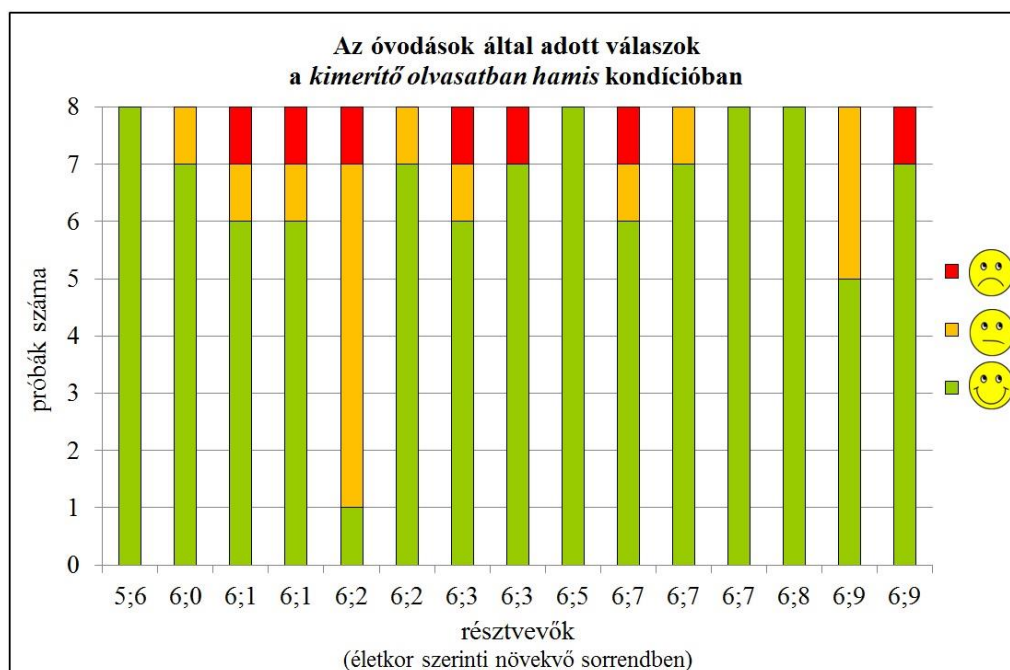
2.4.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei

A óvodáskorú gyerekek által adott összes válasz típusonkénti eloszlását szemlélteti a 35. ábra, amelyről az is leolvasható, hogy egyedül a *hamis* kondíció volt az, amelyben az elutasítás volt a legjellemzőbb, itt ugyanis 89%-os arányukkal a szomorú arcok voltak túlsúlyban. Minden más képtípus esetén a mosolygó arcok domináltak: az *igaz* kondíció esetén 98%-os, az *igaz plusz disztraktor* esetén 86%-os, a *kimerítő olvasatban hamis* esetén pedig 81%-os aránnyal.

35. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben I.

A Friedman ANOVA teszt a korcsoporton belül bizonyította a kondícióknak az értelmezésre gyakorolt hatását: $\chi^2(3) = 268,44$, $p < 0,001$. Ha Wilcoxon-féle előjeles rangpróbákkal összevetjük az egyes kondíció-párokat, akkor a két kritikus képtípus, a *kimerítő olvasatban hamis* és *igaz plusz disztraktor* esetén adott válaszok között nem találunk szignifikáns eltérést ($V=351,5$, $p = 0,3323$). Az *igaz* és *igaz plusz disztraktor* képtípusok között ugyan kisebb mértékű, de már szignifikánsnak számító különbség volt ($V=158$, $p < 0,05$), a fennmaradó kondíció-kombinációkban pedig markánsabb eltérés (mind a négy $V > 100$, $p < 0,01$). Vagyis úgy tűnik, hogy a domináns válaszok azonossága ellenére a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélése az összesített eredményeket nézve ezúttal is különbözött az *igaz* képtípusétól. Itt is célszerű viszont megnézni az egyéni válaszadási mintázatokat (36. ábra) is.

36. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben II.

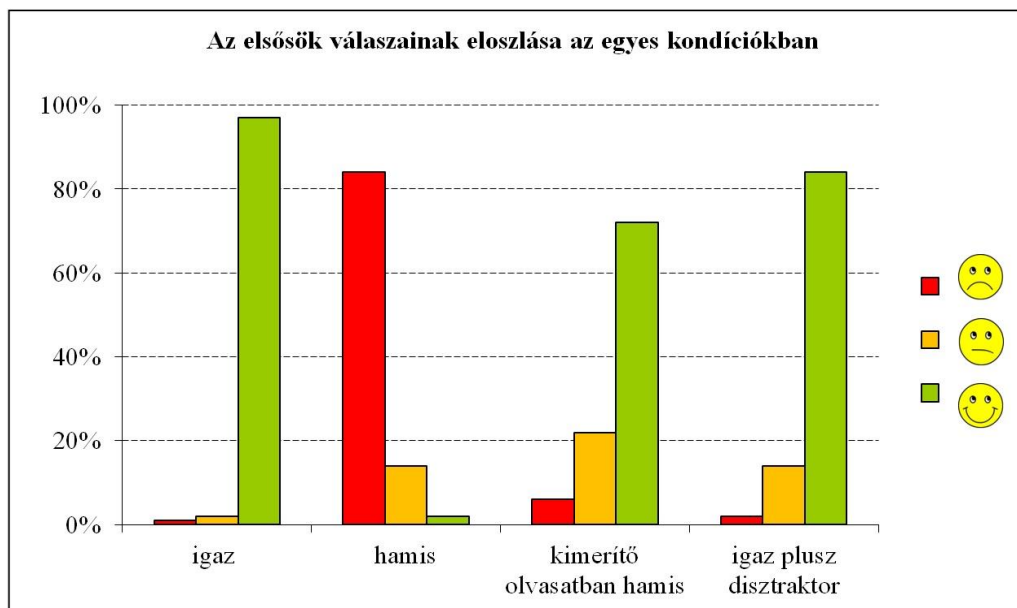
Amint látjuk, a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén mindössze egyetlen óvodás (egy 6 év 2 hónapos kislány) volt, aki egy kivételével minden próbánál elutasította a semleges mondatokat. A többi gyerek a próbák felénél kevesebbszer adott szomorú és/vagy közepes arcot, sőt négyen egyáltalán nem használták ezeket az opciókat. Vagyis azzal ellentétben, amit az összesített adatokon végzett statisztikai elemzések sugallnak, egy fő kivételével nem találunk a korcsoportban következetes *kimerítő* értelmezést. Az *igaz plusz disztraktor* kondíciónál egyrészt több volt a beleegyező válasz, másrészt az eredmény az *igaz* kontrollkondíciótól is kevésbé különbözött. Ezen felül itt még többen, egészen pontosan hatan voltak azok, akik egyáltalán nem adtak a bábnak szomorú vagy közepes arcot, és a többiek esetén is e választípusok összesen 37,5%-os gyakorisága volt az előforduló legmagasabb arány.

Ami a tesztmondat-típusokat illeti, leginkább talán azt érdemes hangsúlyozni, hogy a kiemelt összetevő grammatikai szerepének függvényében nem változott a mondatok megítélése sem a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=114$, $p = 0,205$), sem az *igaz plusz disztraktor* ($V=45,5$, $p = 0,3975$) kritikus kondícióban. Emellett az ige típusára is igaz, hogy nem befolyásolta sem a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció ($V=80,5$, $p = 0,8642$), sem pedig az *igaz plusz disztraktor* kondíció ($V=79,5$, $p = 0,262$) értelmezését.

2.4.4.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei

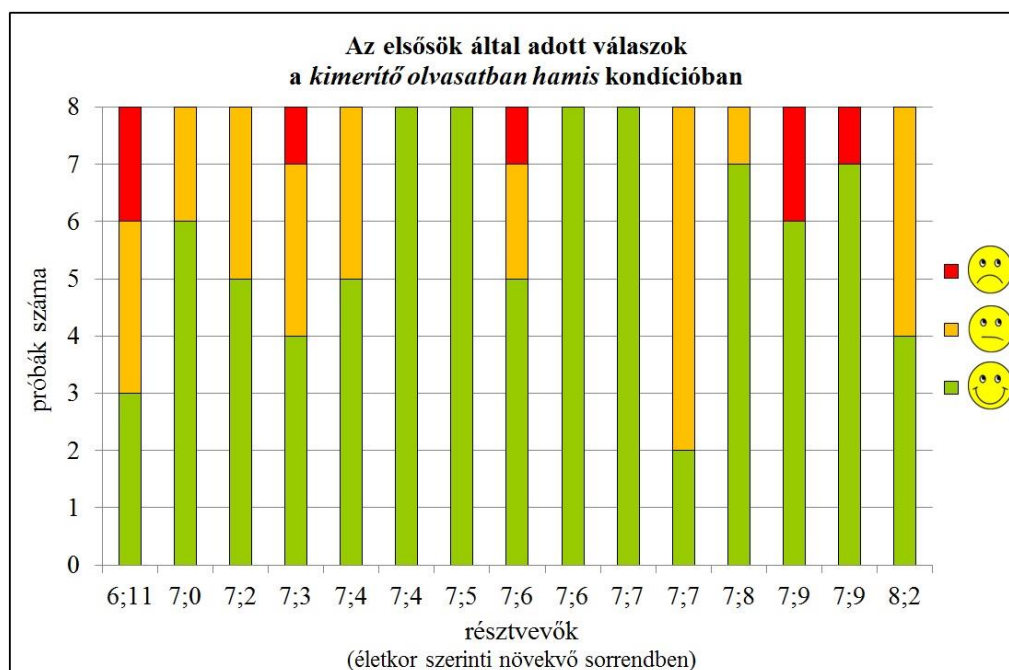
Az elsős kisiskolások a semleges hangsúlyozású, SVO szórendű tesztmondatokat – az óvodásokhoz hasonlóan – csak a *hamis* kondícióban utasították el, méghozzá az összes próba 84%-ában. A mosolygó arc volt viszont a leggyakoribb az *igaz* (97%), *igaz plusz disztraktor*

(84%) és a *kimerítő olvasatban hamis* (72%) képtípusok esetén is. Az összes, ebben a korcsoportban gyűjtött válasz eloszlását mutatja a 37. ábra.

37. ábra: Az első osztályosok eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben I.

A válaszadás ezúttal is függött a megítélendő kép típusától ($\chi^2(3) = 270,52$, $p < 0,001$), sőt a páronkénti összehasonlítások is egybeestek az óvodás korcsoport esetén találtakkal, ugyanis egyedül a két kritikus képtípus közti különbség nem volt szignifikáns ($V=665,5$, $p = 0,0737$), és csak az *igaz* és *igaz plusz disztraktor* képtípusok között volt alacsonyabb fokú az eltérés ($V=222,5$, $p < 0,05$). Ugyanakkor a másik négy kondíció-páros esetén erősen szignifikáns különbségről beszélhetünk (mind a négy $V > 41$, $p < 0,001$).

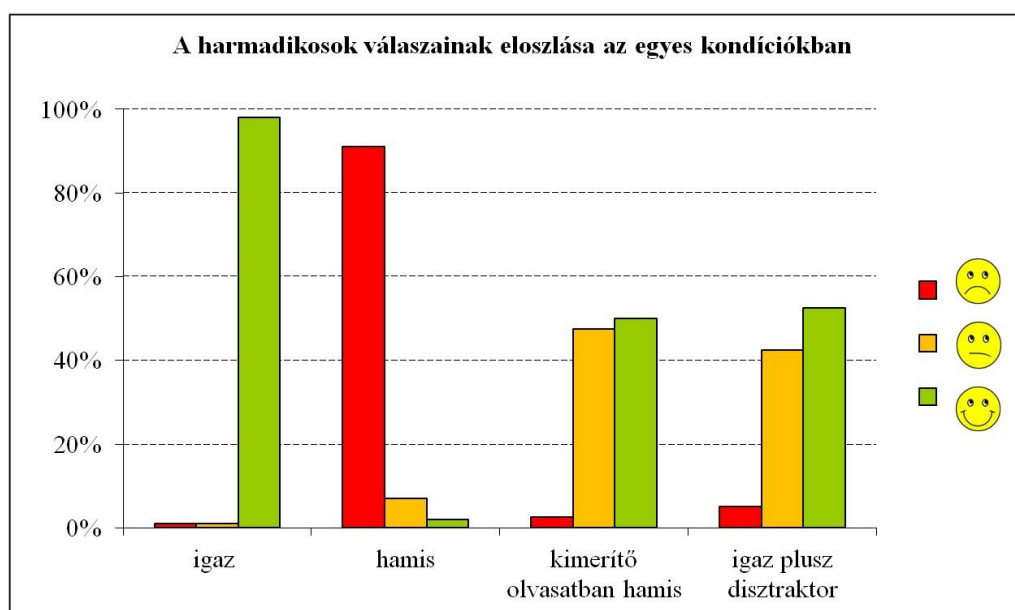
38. ábra: Az első osztályosok eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben II.

Az egyéni válaszadási mintázatokat (38. ábra) szemlélve azt mondhatjuk, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban nem csak az összesített adatokat tekintve volt jellemző, hogy az előző korcsoporthoz képest nagyobb arányban jelent meg a kimerítő olvasat. Ugyan a próbák felét meghaladó mértékben csak ketten utasították el a semleges mondatokat e képtípus esetén, gyakoribb és egyénenként több próbát érintő volt az alkalmi szintű elutasítás. Az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetén ezúttal is hatan adtak mindegyik próbánál mosolygó arcot, a legnagyobb fokú elutasítás pedig a 37,5%-os arány volt.

Végül azt is érdemes megemlíteni, hogy a hétéves kor körüli, első osztályos iskolások egyik kritikus képtípust sem ítélték meg különbözőképpen a kiemelt összetevő alanyi topik vagy posztverbális tárgy szerepétől függően (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=136$, $p = 0,1342$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=40$, $p = 0,208$), illetve az igekötő jelenlétének függvényében (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=179$, $p = 0,6424$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=85$, $p = 0,1319$).

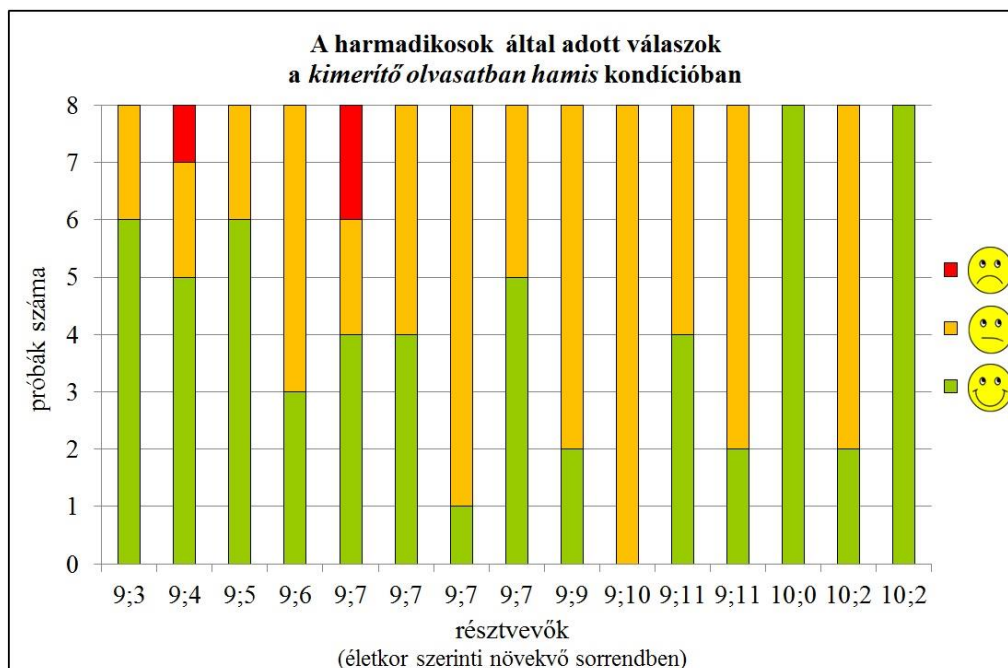
2.4.4.3. A harmadik osztályos iskolás korcsoport eredményei

Ebben a kísérletben a négy korcsoport közül kétségtelenül a kilencéves, harmadik osztályba járó gyerekek csoportjában születtek a legérdekesebb eredmények (39. ábra). Egyértelműen a szomorú arc dominált a *hamis* (91%), illetve a mosolygó az *igaz* (99%) kontrollkondícióban. Ugyancsak a mosolygó arc volt a leggyakoribb az *igaz plusz disztraktor* kondícióban, azonban itt már csupán 52,5%-os aránnyal. Ami a számunkra legérdekesebb *kimerítő olvasatban hamis* kondíciót illeti, itt az összes kapott válasz 50%-át tették ki a mosolygó arcok, vagyis az esetek egyik felében elfogadó, a másik felében viszont elutasító választ adtak a gyerekek.

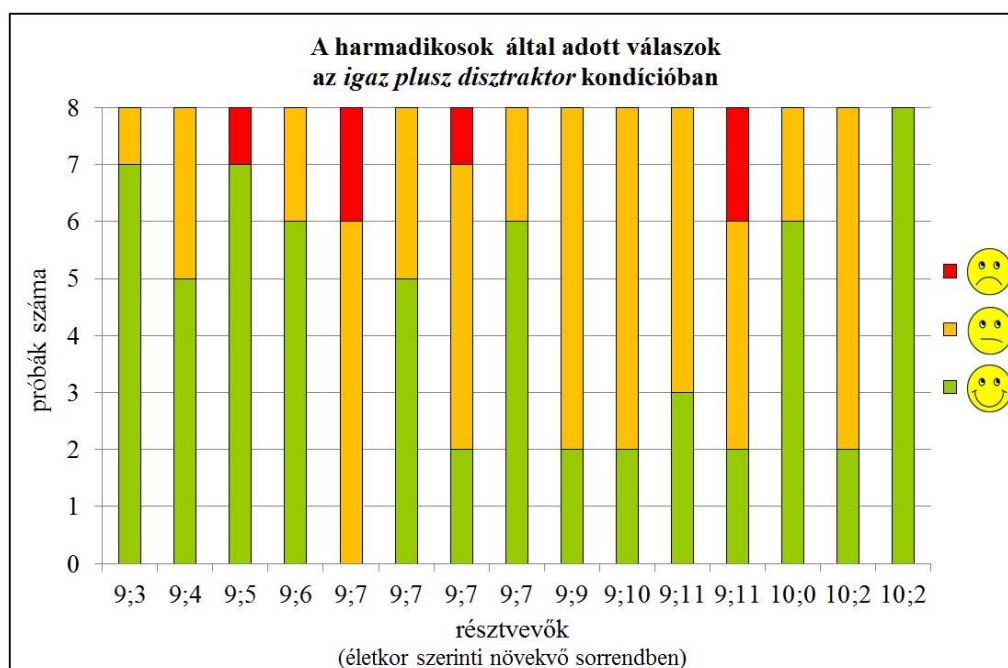

39. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben I.

Ennek tükrében nem meglepő, hogy a képtípus szignifikánsan befolyásolta a válaszadást ($\chi^2(3) = 264,87$, $p < 0,001$), ahogyan az sem, hogy ezúttal kizárólag a két kritikus kondíció, a *kimerítő olvasatban hamis* és *igaz plusz disztraktor* megítélése nem különbözött egymástól ($V=796,5$, $p = 0,9927$), szemben az összes többi, szignifikáns eltérést mutató kondíció-kombinációval (mind az öt $V > 58$, $p < 0,001$). Ezúttal is segíthetik az adatok értelmezését az egyéni válaszadási mintázatok, amelyeket ezúttal nem csak a *kimerítő olvasatban hamis* képtípust (40. ábra), hanem az *igaz plusz disztraktor* képtípust (41. ábra) illetően is elemzünk.

40. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kísérletben II.

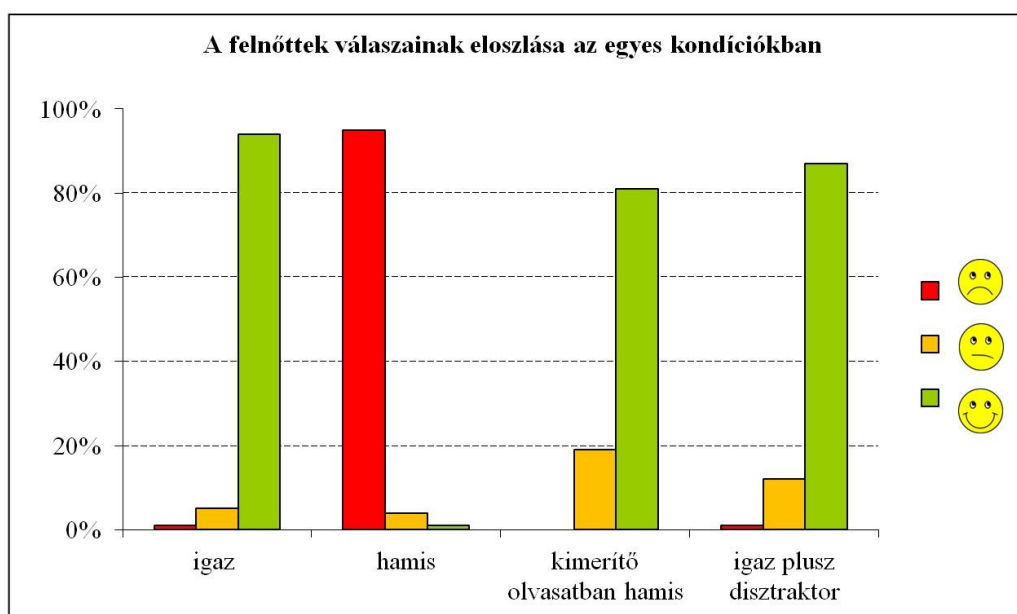
41. ábra: A harmadik osztályosok eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kísérletben III.

Amellett, hogy az összesített válaszok eloszlása közel azonos volt, az egyéni válaszadási tendenciák is szinte teljesen megegyeztek a két kritikus kondíció esetén. Csekély különbség, de talán érdemes megemlíteni, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusnál kevesebben voltak azok a gyerekek, akik elköteleződtek valamelyik opció mellett, itt ugyanis négyen voltak, akik legalább hatszor a mosolygó arcot választották, és öten, akik legalább ennyiszor valamelyik elutasító opciót. Az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ehhez képest hat-hat ilyen gyerek volt, ami az egyes résztvevők szempontjából nagyobb fokú bizonyosságra utal, ám csoportszinten még tovább növeli a megosztottságot, hiszen ugyanannyian értelmezték egyöntetűen kimerítően ezt a képtípust, mint ahányan magabiztosan nem kimerítően. Az is érdekes továbbá, hogy mindössze egyetlen gyermek, a korcsoport legidősebb résztvevője adott mindkét kritikus kondíció minden egyes próbájánál elfogadó választ.

Ahogy a kisebb gyerekek csoportjaiban, úgy a harmadikosoknál sem találtam szignifikáns eltérést az egyes tesztmondat-típusok között. A korábban alanyi és tárgyi fókusz tartalmazó mondatok megítélése sem a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=180$, $p = 0,344$), sem az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ($V=194$, $p = 0,6172$) nem különbözött, sőt ugyanez igaz az igekötő nélküli és igekötős igét tartalmazó mondatokra is mind a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=177$, $p = 0,4094$), mind az *igaz plusz disztraktor* kondíció esetében ($V=168$, $p = 0,5746$).

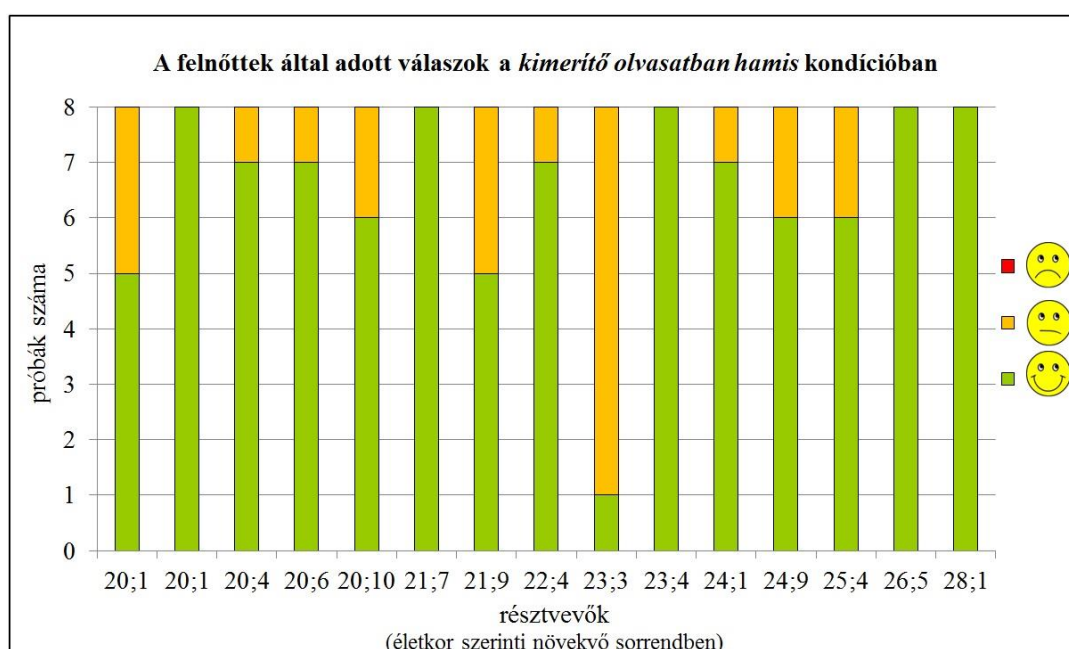
2.4.4.4. A felnőtt korcsoport eredményei

A felnőtt korcsoport esetében ismét egységes válaszadásról beszélhetünk, hiszen mindegyik kondícióban volt egy domináns választípus: a *hamis* esetén a szomorú (95%), az *igaz* (94%), *igaz plusz disztraktor* (87%) és *kimerítő olvasatban hamis* (81%) esetén pedig a mosolygó.

42. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben I.

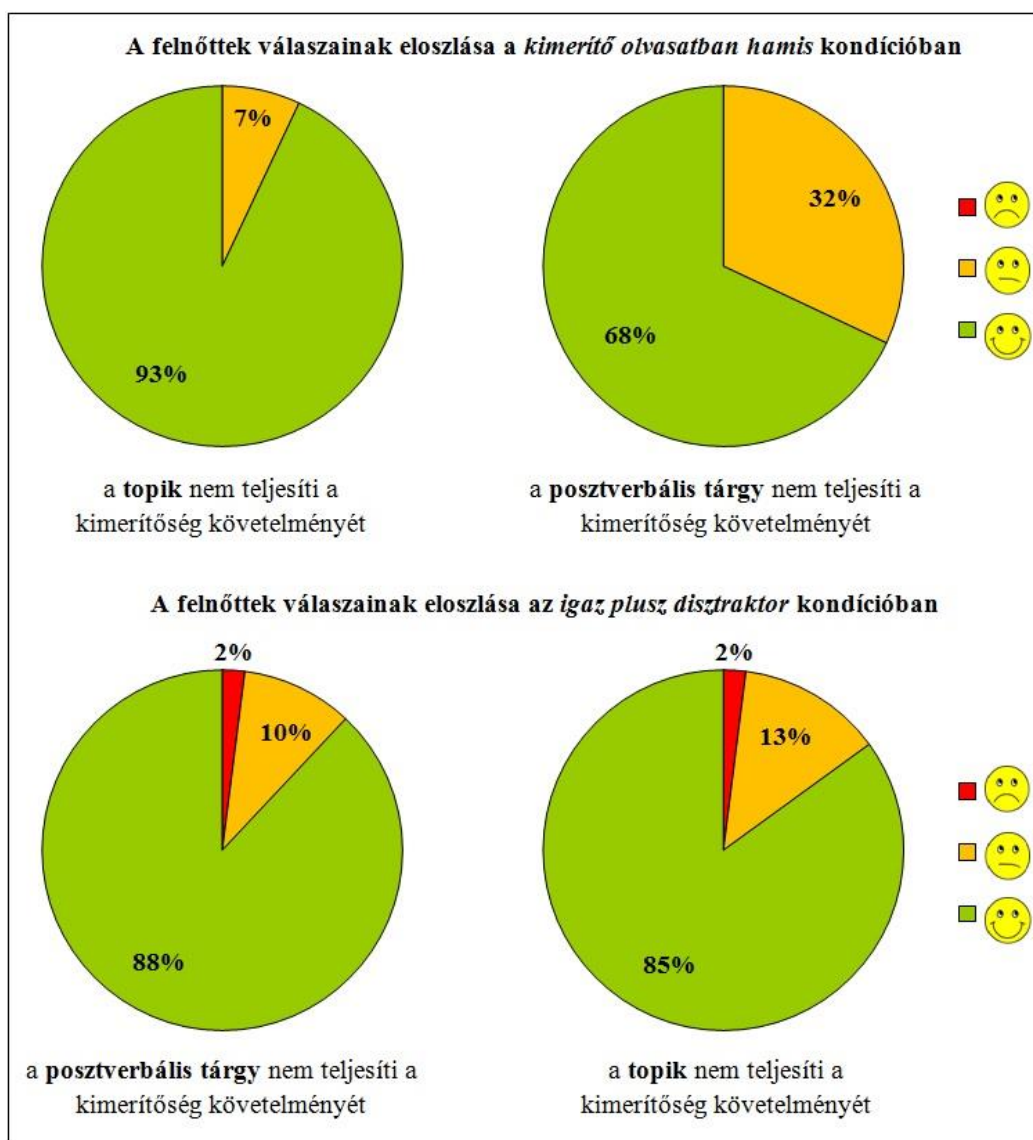
Bár a képek típusa ezúttal is szignifikánsan befolyásolta a semleges mondatok értelmezését ($\chi^2(3) = 298,29$, $p < 0,001$), a kondíciók páronkénti összevetése ennek a korcsoportnak az esetében az eddigiektől eltérő mintázatot mutatott. Magától értetődően az továbbra is fennáll, hogy a *hamis* képtípus megítélése szignifikánsan eltér a másik három típusétól (mind a három $V > 6786$, $p < 0,001$). A korábbiakhoz képest kisebb, de ezúttal is szignifikáns a különbség az az *igaz* és a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus között ($V=240$, $p < 0,05$). A nem különböző kondíció-kombinációk sorába azonban a *kimerítő olvasatban hamis* és *igaz plusz disztraktor* párosa ($V=252$, $p = 0,4136$) mellé felzárkózott az *igaz* és *igaz plusz disztraktor* képtípus-pár is ($V=179,5$, $p = 0,06053$). Mivel a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció esetén az elutasítási arány megközelítette a 20%-ot, talán itt sem hasztalan az egyéni válaszadással kapcsolatos összefüggések feltárása, amelyhez a 43. ábra nyújt segítséget.

43. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben II.

Amint látható, egyetlen felnőtt beszélő volt, aki a kimerítőség követelményének nem teljesülését a semleges mondatok mindkét altípusánál, azaz mind a topik, mind a posztverbális tárgy alternatívájának megjelenésekor problémásnak ítélte, és így egy próba kivételével mindig a szomorú arcot választotta. A többiek esetében a leggyakoribb elutasítási arány 37,5%-os volt. Lényegében egyébként ugyanezt mutatja az *igaz plusz disztraktor* kondíció ugyanezen diagramja is, ráadásul ott is ugyanannak az egy résztvevőnek az eredményei voltak kiugróak. (A különbség mindössze annyi volt, hogy akkor eggyel kevesebbszer adott közepes arcot és eggyel többször mosolygót.) Ám a felnőttek közel fele (7 fő) annak a kondíciónak is minden egyes próbájában a mosolygó arccal írta le a mondat és a kép viszonyát.

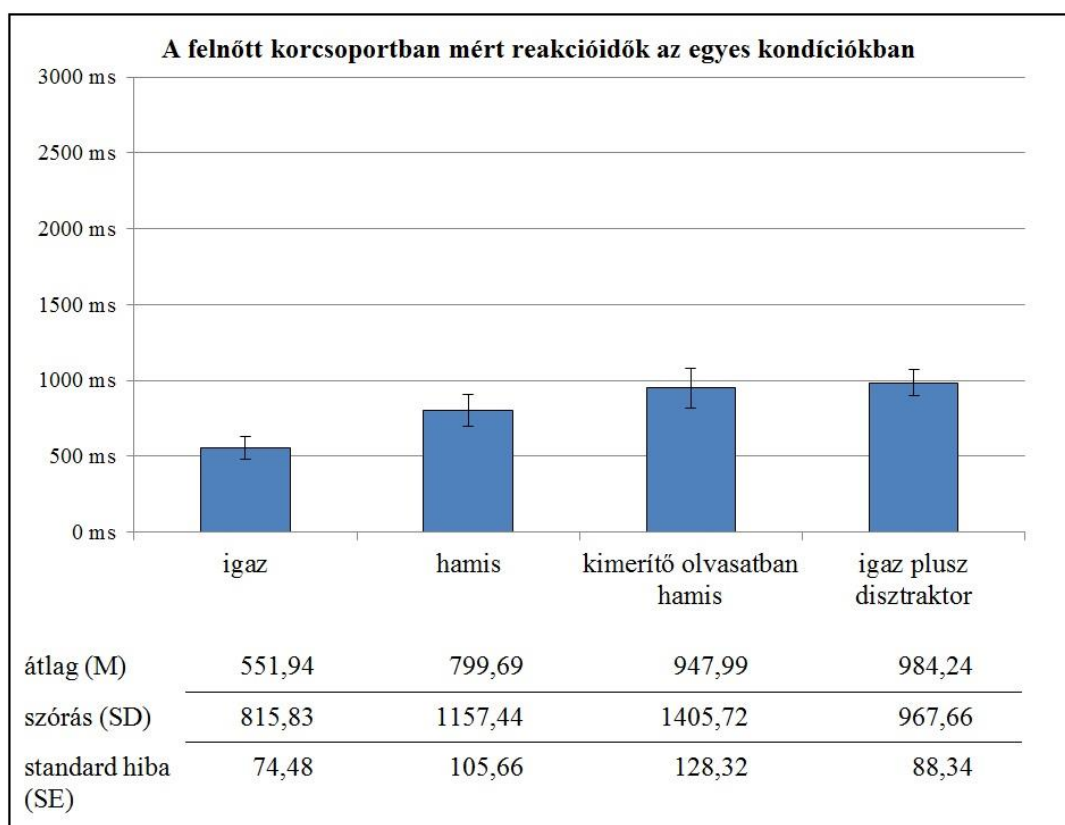
Elérkezve a felnőtt csoport eredményeit tárgyaló fejezet egyik leglényegesebb részéhez rátérek a tesztmondat-típusok elemzésére, azon belül is először arra a kulcsfontosságú első változóra, amely a kiemelt, azaz a korábbi kísérletben a fókusz szerepét betöltő összetevő szintaktikai szerepe alapján osztja ketté a vizsgált mondatokat. Érdekes módon azt találtam, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondícióban a válaszok eloszlása eltérően alakult a két esetben, a felnőttek ugyanis szignifikánsan több elfogadást jelző mosolygó arcot adtak azoknál a tesztmondatoknál, amelyekben a topikot illetően nem teljesült a kimerítőség követelménye, mint azoknál, amelyekben a posztverbális tárgyat illetően ($V=144$, $p < 0,01$). Noha a kritikus kondíciókban szimmetriát vártam a kétféle típus megítélése között, végül az *igaz plusz disztraktor* kondícióban nem volt hasonló eltérés ($V=44,5$, $p = 0,6745$). A kritikus kondícióban kapott válaszok eloszlását négy diagramon, tesztmondat-típusokra lebontva szemlélteti a 44. ábra.

44. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben III.

Ha összevonnjuk a két kritikus kondíció eredményeit és együttesen vetjük össze azoknak a képtípusoknak a megítélését, amelyek a topikot és a posztverbális tárgyat illetően sértették meg a kimerítőség követelményét, akkor ugyan kisebb mértékű, de szignifikáns különbséget találunk ($V=308,5$, $p < 0,05$). Ez utóbbi képek esetében is megmaradt azonban a mosolygó válaszok túlsúlya – amint azt a 44. ábra is mutatja, a posztverbális tárgy alternatívájának megjelenése esetén a legkisebb elfogadási arány 68%-os, a legnagyobb pedig 88%-os volt. Arra, hogy mindebből következtetéseket vonhatunk le, a 2.5. fejezetben még visszatérek, fontos azonban azt is megjegyezni, hogy az ige típusának viszont ebben a korcsoportban sem volt szignifikáns hatása sem a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=70$, $p = 0,0572$), sem pedig az *igaz plusz disztraktor* ($V=32$, $p = 0,6655$) képtípusnál.

A felnőttek eredményei ezúttal is különösen fontosak, hiszen az ő esetükben nem csupán a válaszaikat elemezhetjük, hanem a válaszadásuk időtartamát is, amelyhez segítséget nyújt az adatokat összesítő 45. ábra.

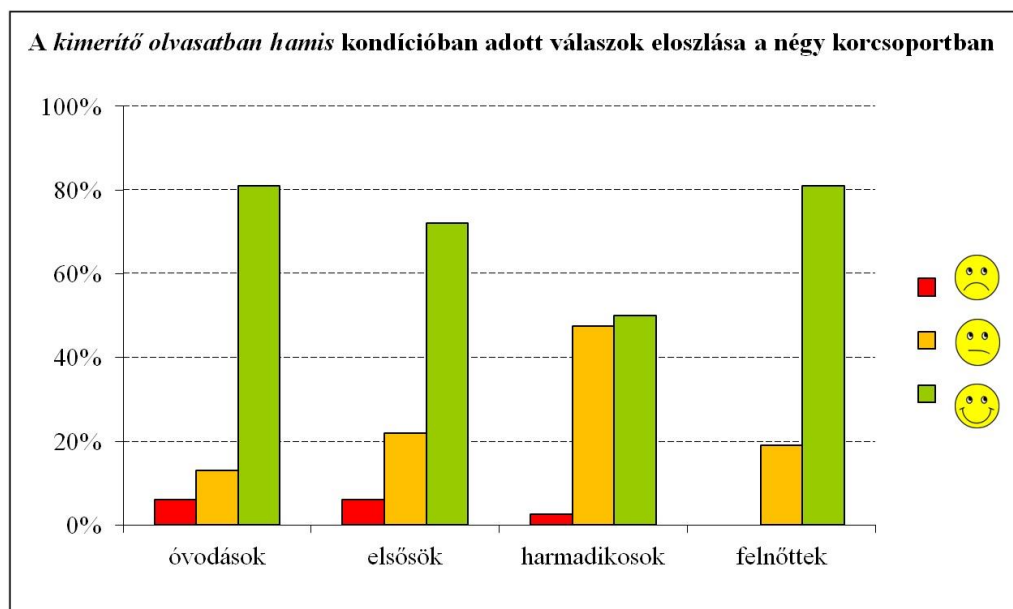
45. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben IV.

E kísérlet esetében is lineáris kevert modellel vizsgáltam a kondíció reakcióidőre gyakorolt hatását, a modellszelekcióban pedig ezúttal is a valószínűségi arány teszt volt segítségemre. A legparszimonikusabb modell egy rögzített hatást (kondíció) és két random konstans (személy és item) tartalmazott, az eredmények alapján azonban nem mutatható ki összefüggés a

kondíció és a válaszadás ideje között ($\chi^2(3) = 10,56$, $p = 0,0845$). Vagyis – a válaszok eloszlásával összhangban – a reakcióidő-adatok elemzése is arra utal, hogy a résztvevők számára nem jelentett nagyobb nehézséget (legalábbis nem volt sem megosztóbb, sem időigényesebb) a kritikus képtípusok megítélése, mint a kontroll képtípusoké.

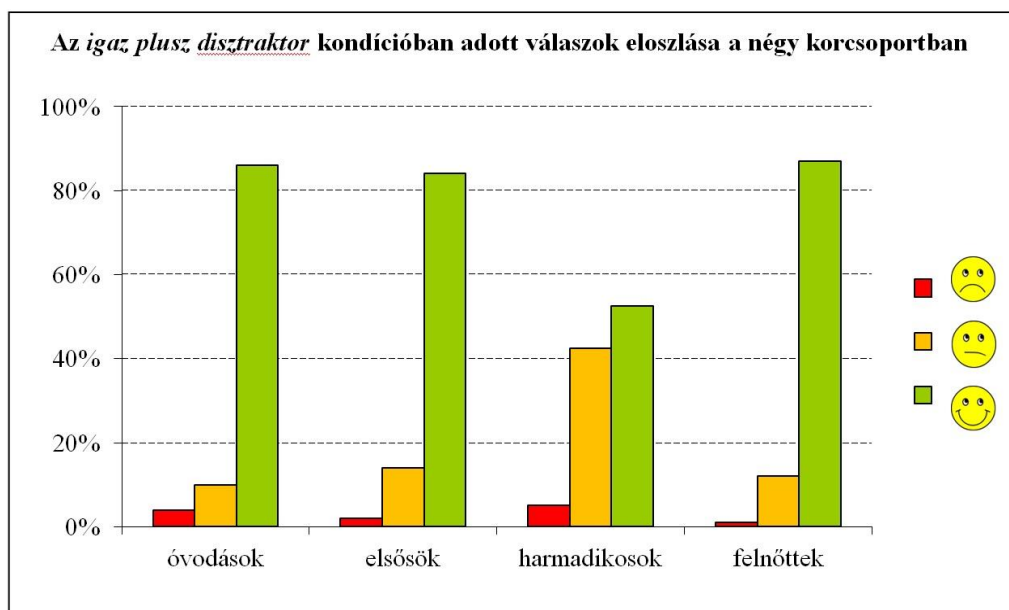
2.4.4.5. Összesített eredmények

A négy korcsoport válaszainak összesített elemzését végző Kruskal–Wallis-próba eredményei alapján a kontroll-, illetve kritikus kondíciók élesen elkülöníthetők egymástól. Nem volt szignifikáns különbség ugyanis a vizsgált életkori csoportok között sem az *igaz* ($H(3) = 4,48$, $p = 0,3352$), sem a *hamis* ($H(3) = 8,82$, $p = 0,1903$) kondíció esetében. Ugyanakkor az életkor szignifikáns hatással volt a válaszadásra a *kimerítő olvasatban hamis* ($H(3) = 33,56$, $p < 0,001$) és az *igaz plusz disztraktor* ($H(3) = 54,12$, $p < 0,001$) kritikus képtípusok esetén. Az utóbbi két kondíciónál az egyes életkori csoportok páronkénti összevetését Bonferroni-korrekcióval együtt alkalmazott *post hoc* tesztek segítségével végeztem, ezek alapján pedig egyedül a harmadik osztályosok válaszadása különbözött szignifikánsan a többi korcsoporttól mind a *kimerítő olvasatban hamis* (mind a három $W > 8601$, $p < 0,05$)⁵⁹, mind pedig az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál (mind a három $W > 9480$, $p < 0,001$). A négy korcsoport eredményeit együttesen szemléltető 46. és 47. ábrák is ezt támasztják alá.

46. ábra: A csoportok összesített eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben I.

⁵⁹ Nem meglepő módon a legkisebb eltérés a harmadik osztályosok és az első osztályosok között volt ($W = 8601$, $p = 0,014$), ezt követte az óvodások ($W = 9244,5$, $p < 0,001$), majd pedig a legnagyobb különbséggel a felnőttek ($W = 9454,5$, $p < 0,001$) csoportja.

47. ábra: A csoportok összesített eredményei a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben II.

Ezen felül minden más korcsoporttól eltérő mintázatokat mutatnak a harmadik osztályosok egyéni válaszaik is. A *kimerítő olvasatban hamis* kondíció nyolc próbájából 5 harmadikos adott legalább hatszor elutasító választ, míg a fennmaradó három korcsoport résztvevői közül csak 1-1 fő. Ugyanez a létszám az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetén a harmadikosoknál 6 fő, a felnőtteknél 1, a kisebb gyermekek két csoportjában pedig 0 volt.

Adódik a kérdés, hogy mi áll annak háttérében, hogy a harmadikosok egy része a többi résztvevőtől eltérő módon értelmezte azokat a képtípusokat, amelyek valamelyik összetevőt tekintve megsértették a kimerítőség követelményét. Az egyik lehetséges magyarázat a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet eredményeit is figyelembe véve az volna, hogy a kilencéves kor körüli gyerekek már tisztában vannak azzal, hogy olyan mondatok is közvetíthetnek kimerítő jelentést tartalmat, amelyek nem tartalmaznak explicit módon erre utaló lexikai elemet, azaz például fókuszpartikulát, és éppen ez az, ami ebben az esetben félrevezeti őket. Helyesen dönteni pedig nem is olyan egyszerű, mint gondolnánk, hiszen fel kell ismerniük azt, hogy sem a tesztmondatok szerkezeti, illetve prozódiai tulajdonságai, sem pedig a kontextus jellege nem indokolja a kimerítő értelmezést. A másik lehetőség az, hogy a sajátos válaszadás valójában a kísérleti helyzet hatásának tudható be, vagyis a felnőttszerű anyanyelvismeret birtokában lévő harmadikos gyerekek a feladat tökéletes megoldásának érdekében utasítottak el minden olyan mondat-kép párt, mely akár a legcsekélyebb mértékben is problémásnak tűnt számukra. Azt, hogy a perfekcionizmus jegyében a közepes arcot adják a legapróbb eltérések esetén is, erősíthette az a tényező is, hogy a kísérletet az iskolai közegben, sőt nemegyszer a tanítási idő alatt végeztem velük.

2.4.5. Diszkusszió

A semleges mondatok megítélését vizsgáló kontrollkísérlet esetében is az a legutolsó, és egyben legfontosabb lépés, hogy az eredmények tükrében összefoglaljam, mely predikciók teljesültek, illetve melyek nem.

Az előző kísérletben kapott válaszokhoz képesti azonosságok, illetve különbségek mentén fogalmaztam meg az (i) predikciót, amelyet célszerű életkorokra lebontva tárgyalni. Mivel a tesztelés középpontjában egy pragmatikai jelentéskomponens aktiválódása áll, érdemes a felnőttek csoportjára helyezni a legnagyobb hangsúlyt, náluk ugyanis már minden bizonnyal kialakult az a képesség, amelynek segítségével az implikátúrák kikalkulálásának szükségességét mérlegelik. Mivel ebben a korcsoportban – az előző kísérlettől markánsan eltérő módon – azt találtam, hogy a résztvevők túlnyomó többsége egyik kritikus kondíció esetén sem kérdőjelezte meg a tesztmondatok és a tesztképek összeegyeztethetőségét, nem bizonyítható, hogy implikátúraként aktiválódott volna kimerítő olvasat. A kísérleti kontextus tehát sem most, sem az azonos feltételek mellett végzett előző kísérletben nem tehető felelőssé a célmondatok kimerítő értelmezéséért, és így a kétféle mondat szerkezet-típus megítélése közötti különbség kizárólag szintaktikai, prozódiai és szemantikai sajátosságokra vezethető vissza. Nem ilyen egyértelmű viszont a különbség a másik három korcsoportban, ami valójában egyáltalán nem is meglepő, hiszen több nyelvet illetően is kutatások egész sora bizonyította, hogy gyermekkorban a pragmatikai kompetencia fejlettségi szintje igen változó. Az óvodásoknál például nem látunk szembetűnő különbséget a két kísérlet eredményei között, ami elsősorban annak köszönhető, hogy náluk a szerkezeti fókusz esetén sem aktiválódott a kimerítő olvasat. Az első osztályosoknál ezúttal is érzékelhető volt némi bizonytalanság a kritikus képtípusok, különösen a *kimerítő olvasatban hamis* képek megítélésekor – csakúgy, mint a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok esetében, noha annál jóval kisebb mértékben. Ugyanakkor a semleges mondatoknál összességében az elsősöknél is a mosolygó arcok domináltak, akár csak a felnőtteknél. Ami a harmadik osztályosokat illeti, náluk mindkét kritikus kondícióban körülbelül a csoport fele adott felnőttszerű, azaz elfogadó választ, míg a másik fele elutasító választ, és ez volt az, ami minden más korcsoporttól eltérő összesített válaszadási mintázatot eredményezett. Ennek lehetséges okairól korábban már volt szó, ám annak tükrében, hogy a felnőttek válaszai a kontextus nem-kimerítő jellegét igazolták, talán valószínűbbnek tűnik az a magyarázat, mely szerint a kimerítő értelmezés egyfajta túláltalánosítása áll a sajátos válaszadás mögött. E megközelítés szerint tehát valójában a pragmatikai kompetenciának nem is arról a szegmenséről van szó, amelynek köszönhetően az anyanyelvi beszélők észreveszik egy bizonyos jelentés aktiválásának szükségességét, hanem

épphogy arról, amely alapján fel tudják ismerni, ha az egy adott kontextusban szükségtelen. Vagyis a harmadikosok közel felénél, illetve egy-egy esetben az óvodások, az elsősök, sőt a felnőttek csoportjában is azért jelenhetett meg a kimerítő értelmezés, mert rosszul mérték fel a kontextus sajátosságait és így indokolatlanul generáltak implikaturát.

A (ii) predikció a felnőtt résztvevők reakcióidő-eredményeire vonatkozott, amelyek egyértelműen azt mutatták, hogy a semleges hangsúlyozású, SVO szórendű tesztmondatok esetén a négy vizsgált képtípus megítélése nem különbözött abból a szempontból, hogy a válaszadás mennyi időt vett igénybe. Vagyis egyik kontroll vagy kritikus kondíció esetén sincs okunk implikatura-generálódást feltételezni, hiszen akkor megemelkedett reakcióidőt várnánk. Ugyanakkor minden bizonnyal érdekes volna olyan kísérletet is végezni, amelyben a gyerekek válaszadási idői is pontosan mérhetők lennének, így ugyanis lehetőség volna például azt is tesztelni, hogy valóban egy kontextus-függő kimerítő jelentéstartalom téves aktiválódása történt-e a kilencéves gyerekek egy részénél, vagy csupán a túlzott tökéletességre törekvés idézte-e elő a felnőttekéhez képest kevésbé megengedő megítélést.

Végül a (iii) predikció körébe összegyűjtöttem a tesztmondat-típusokat illetően megfogalmazható előrejelzéseket. Míg az ige igekötős vagy nélküli volta ezúttal sem befolyásolta a tesztmondatok értelmezését egyik korcsoportban sem, addig ugyanez a másik változóról, a korábban fókuszált összetevő semleges mondatban betöltött szintaktikai szerepéről csak a gyerekek három korcsoportjában mondható el. A felnőtteknél ugyanis azt találtam, hogy kevésbé fogadták el azokat a mondat-kép párokat, amelyeknél a posztverbális tárgyakat illetően sérült a kimerítőség követelménye, mint azokat, amelyekben a topik pozícióban megjelenő alanyt illetően. Az a predikció tehát teljesült, hogy a topikalizált alanyok kimerítő értelmezése teljességgel indokolatlan és ily módon nem is fordul elő. A szintaktikailag jelöletlen fókusszal megegyező pozíciót betöltő, prozódiailag viszont ugyancsak jelöletlen posztverbális tárgyaknak valóban gyakrabban tulajdonítottak kimerítő olvasatot a résztvevők, azonban ez sem volt a többséget jellemző, egyénenként pedig a kritikus próbák mindegyikében teljesülő tendencia. A kísérlet szempontjából legfontosabb konklúzió a tesztmondat-típusokat illetően mindenképpen az, hogy számottevő mértékben legfeljebb a posztverbális tárgyak téves, prozódiai fókuszként való értelmezése esetén jelent meg a kimerítő értelmezés, nem pedig a kontextus hatására.

Immáron annak biztos tudatában, hogy az előző kísérletben nem a kontextus volt felelős a kimerítő értelmezés megjelenéséért, a következő kísérletben azt a kérdést vizsgálom meg, hogy miképpen befolyásolja a kontextuális tényezők manipulálása a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok interpretációját óvodáskorban.

2.5. A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérlet

2.5.1. A kísérlet célja

A kísérlet tervezésekor az volt a fő szempont, hogy a kimerítő olvasat aktiválódásának lehető legkedvezőbb feltételeit teremtsen meg, és így az óvodáskorú gyerekek is a felnőttekhez hasonlóan értelmezzék a szerkezeti fókuszos mondatokat.

Amennyiben a szerkezeti fókusz kimerítő jelentéstartalmát skaláris implikaturaként elemezzük, amint azt Babarczy és Balázs (2016), illetve Káldi és Babarczy (2016) teszik, érdemes annak viselkedését a nyelvek egész sorában változatos módszerekkel tesztelt, ún. gyenge skaláris kifejezésekével párhuzamba állítani. Az ehhez hasonló elemekkel, így például a *some* 'néhány' kifejezéssel kapcsolatban eleinte Noveck (2001) és számos másik szerző is kétségbe vonta az óvodás-, illetve kisiskoláskorú gyerekek felnőttszerű interpretációhoz szükséges kompetenciáinak meglétét. Ezt a felvetést azonban több olyan kutatás is cáfolta, amelyben sikerült előcsalogatni a *some but not all* 'néhány de nem az összes' implikált jelentéskomponenst. Így például Papafragou és Musolino (2003) betanító fázis beiktatásával tudták hatékonyan segíteni a gyerekeket a felnőttszerű értelmezés megtalálásában. Bár Guasti, Chierchia, Crain, Foppolo, Gualmini és Meroni (2005) a hasonló megelőző tréningekről kimutatták, hogy nem bírnak hosszútávú hatással, egy másik, a lehetőségekhez mérten legtermészetesebb kontextust teremtő feladat révén bizonyították, hogy a hétéves gyerekek a skaláris kifejezéseket illetően a felnőttekkel azonos szintű nyelvi tudással rendelkeznek. A szerzők elsősorban annak jelentőségét hangsúlyozták, hogy a kísérleti feladat egy olyan szituációt teremtsen, amelyben a résztvevők és a kísérletvezető ugyanazzal a közös háttérrel rendelkeznek, és ugyanazt a célt tulajdonítják a feladat által kialakított beszédhelyzetnek. Három kísérletük eredményei alapján Katsos és Bishop (2011) is arra következtettek, hogy kellőképpen informatív kontextus mellett a kísérleti személyek ugyanannyira érzékenyek lesznek a pragmatikai, mint a logikai sértésekre. Mindebből kiindulva én is azt feltételeztem, hogy ha a szerkezeti fókusz tartalmzó mondatokban a kimerítő olvasat valóban skaláris implikaturaként generálódik, akkor egy az ennek aktiválódását a lehető leginkább támogató kísérleti elrendezés esetén itt is számottevő mértékben emelkedik majd a magyar gyerekek felnőttszerű értelmezésre utaló válaszainak aránya.

A kimerítő jelentéstartalom forrásának és kontextushoz való viszonyának összefüggéseit vizsgálva az első lépés a kísérleti feladatnak egy tágabb kontextusba való beágyazása volt, amely végül egy babaszobában zajló bújócska játék lett. A történet szerint a 48. ábrán látható három lakó, a farkas, a cica és a dínó a szobában bújócskáznak.

48. ábra: A kísérlet során használt babaszoba a bújócska három játékosával

A másik kulcsszereplő egy kesztyűbáb, Süni volt, aki azt állította magáról, hogy bekötött szemmel is meg tudja mondani, hogy mi történik a játék közben. A próbák tehát minden esetben annak a szituációnak az eljátszását jelentették, hogy a három kisállat közül kettő elbújt, a hunyó pedig addig kereste őket, amíg valakit vagy valakiket meg nem talált. Ezt követően az egyik kísérletvezető megkérdezte Sünit, hogy szerinte kit talált meg a hunyó, amire a Sünival bábozó másik kísérletvezető egy szerkezeti fókuszot tartalmazó mondattal válaszolt. A résztvevő gyerekek feladata az volt, hogy a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérletből ismert, sematikus arcokból álló háromelemű skála segítségével megítéljék, mennyire volt ügyes Süni. Ezt követően az első kísérletvezető azt is megkérdezte Sünitől, hogy hol találta meg a hunyó a játékostársát, amire Süni ismét felelt, a gyerekek feladata pedig ezúttal is a megfelelő arc odaítélése volt. Ez utóbbi kérdésre adott válaszok alapján szűrtem le azt, hogy a résztvevők megértették-e a feladatot, illetve a várt módon használják-e a skála egyes fokait reprezentáló különféle arcokat.

A kimerítő értelmezés aktiválódását ebben a kísérleti elrendezésben több szempontból is elősegítették pragmatikai tényezők. Eleve a bújócska mint játék teremtett egy olyan kontextust, amelyben nagy hangsúlyt kap az, hogy kit, illetve kiket talál meg elsőként a hunyó. Annak érdekében, hogy meggyőződjünk róla, a gyerekek valóban ismerik ezt a játékot és tisztában vannak annak szabályaival, minden esetben azzal kezdtük a kísérletet, hogy elmondattuk a résztvevőkkel, hogyan kell bújócskázni és mi a tétje a megtalálás sorrendjének. A következő lényeges pont a fókuszált összetevőre kérdező megelőző kérdés beiktatása volt, amelynek a kimerítő olvasatok előfordulási arányára gyakorolt pozitív hatását már többen is bizonyították. A szerkezeti fókuszot illetően Geröcs és mtsai (2014) első kísérlete,⁶⁰ valamint

⁶⁰ Bővebben lásd 2.2.4. fejezet.

Tóth és Csatár (2016) munkája⁶¹ említhető, az angol *only* 'csak' partikulával kapcsolatban pedig Hackl és mtsai (2015) igazolták a kongruens kérdésnek a fókuszált összetevő azonosításában betöltött jelentős szerepét.⁶² A válaszként prezentált tesztmondatot illetően két dolgot érdemes kiemelni.⁶³ Egyrészt azt, hogy minden esetben tárgyi fókuszot tartalmaztak, amelynek jelölete azonban az első kísérlet mondatainak zömével ellentétben nem élettelen, hanem élő volt. Részben ez volt az oka annak, hogy a szereplők bújócskát játszottak, és nem például különböző tárgyakat kellett megtalálniuk, hiszen Gualmini és mtsai (2003) azt találták, a kimerítőséget a gyerekek nagyobb valószínűséggel társítják ahhoz az összetevőhöz, amelynek jelölete élő szereplő.⁶⁴ Másrészt nagyon fontos, hogy a mondat fókuszának releváns alternatívája ebben a kísérleti helyzetben magától értetődően az a másik figura volt, aki az adott körben rajta kívül még bújó volt. Az, hogy a játék eleji bemutatás és a többszöri említés révén az alternatívák explicit módon adva voltak a kontextusban, és így megalkotásuk nem igényelt extra erőforrásokat, Müller és mtsai (2011a) eredményei⁶⁵ alapján is nagymértékben segíthette a kisgyerekeket a helyes értelmezés megtalálásában.

2.5.2. A kísérlet bemutatása

2.5.2.1. Résztvevők

A kísérletben ezúttal 45 óvodás, 28 lány és 17 fiú vett részt. Az életkoruk a korábbiakhoz képest jóval szélesebb intervallumot fogott át, hiszen a gyerekek 2 év 11 hónapos és 7 év 5 hónapos kor között voltak, átlagéletkoruk pedig 5 év volt. Köztük 19 olyan óvodás volt, akinek életkora az előző két kísérlet résztvevőivel azonos tartományba (azaz öt és fél, illetve hat és fél éves kor közé) esett, az ő átlagéletkoruk 5 év 11 hónap volt. A kísérlet során tesztelt gyerekek közül senki nem vett részt egyik korábbi felmérésben sem.

2.5.2.2. A kísérleti anyag

A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet eredményeit figyelembe véve ezúttal csak egyféle tesztmondattípust teszteltem, még hozzá az olyan, SOV szórendű mondatokat, amelyben egy topikalizált alany és egy fókuszált tárgy szerepelt az igekötős ige előtt. Noha a fókuszált összetevő grammatikai szerepe az első kísérletben nem volt hatással a kimerítő olvasat aktiválására, ezt a mondatípust választottam, mivel a topikalizált alanyok kimerítő

⁶¹ Bővebben lásd 2.2.7. fejezet.

⁶² Bővebben lásd 3.2.10. fejezet.

⁶³ A kísérletben szereplő összes teszt- és töltelékmondattal megtalálható a IV. számú mellékletben.

⁶⁴ Bővebben lásd 3.2.2. fejezet.

⁶⁵ Bővebben lásd 3.2.7. fejezet.

értelmezésére utaló hibás válaszok aránya mindkét előző kísérletben nagyon alacsony volt. A tesztkörökben feltett kérdést és a rá válaszoló, szerkezeti fókuszot tartalmazó tesztmondatot a (65) alatti példa szemlélteti.

(65) *Kit talált meg a farkas?*

A farkas [A CICÁT]_{FOC} találta meg.

A tesztmondatok három különböző kondícióban hangzottak el. Az *igaz* kontrollkondícióba azon szituációk sorolhatók, amelyekben a hunyó valóban csak az említett játékost találta meg. Az ugyancsak kontrollkondíciónak számító *hamis* kondícióban a célmondat állítása nem teljesült, mivel a hunyó egy másik játékosra talált rá. Végül a kritikus *kimerítő olvasatban hamis* kondíciót az olyan teszthelyzetek alkották, amelyekben a hunyó mindkét játékostársát egyszerre találta meg ugyanazon a helyen, például a (65) alatti párbeszéd esetén a 49. ábrán látható módon a farkas nem csak a cicát, hanem a dínót is megtalálta a szekrénybe bújva.

49. ábra: A kritikus *kimerítő olvasatban hamis* kondíció eljátszott jelenetének utolsó képkockája

Mindhárom kondícióhoz 4-4 tesztkör tartozott, így összesen 12 alkalommal játszódtott le a fent leírt bújócska jelenet. Amint már említettem, mindegyik esetben két kérdés hangzott el, és így a gyerekeknek Süni ezekre adott 24 válaszát kellett megítélnie. Az e kísérlet szempontjából fillernek számító második kérdés–válasz párok valójában Harmati-Pap (2016) kísérletének tesztkörei voltak, amelyek segítségével az *előtt* és *mögött* névutók térbeli értelmezését mérte fel.

2.5.2.3. A kísérlet menete

A feladatot a gyerekek ezúttal is egy elkülönített helyiségben, két kísérletvezető jelenlétében végezték. Az előttük lévő asztalon állt a 33 x 51 cm alapterületű babaszoba, amelyben a szabályok átbeszélését és a szereplők bemutatását követően az egyik kísérletvezető eljátszotta a bújócska köreit. A másik kísérletvezető Sünnel bábozva válaszolt a kérdésekre, a gyerekek

pedig kiválasztottak egyet az előttük lévő, kartonpapírra nyomtatott, színes kártyák közül, amelyek a korábbi kísérletekből már ismert, arcokból álló skálát jelenítették meg (8. ábra). A 12 kör meghatározott sorrendben lett bemutatva, mivel a játékban a hunyó minden negyedik kör után cserélődött, és így csak egyféleképpen voltak csoportosíthatók az egyes játékosokat hunyóként, illetve bújóként szerepeltető tesztmondatok. Egy ülés körülbelül 10 percig tartott, és videofelvétel is készült róla.

2.5.2.4. Statisztikai elemzés

Az ordinális skálát alkotó választípusok ezúttal is csak nem-parametrikus próbák használatát tették lehetővé, amelyek közül ismét a Friedman ANOVA tesztet és a Wilcoxon-féle előjeles rangpróbát alkalmaztam. A kapott p értékeket mind az előbbi *post hoc* tesztjei, mind az utóbbi esetén Bonferroni-módszerrel korrigáltam. A gyerekek életkorának és az egyes választípusok gyakoriságának összefüggéseit a viszonylag alacsony elemszám, illetve a normál eloszlás feltételének nem teljesülése miatt a nem-parametrikus Kendall-féle τ korrelációs együttható segítségével mértem. Az elemzésben az R program (R Core Team 2014) volt segítségemre.

2.5.3. Predikciók

A predikciók ezúttal mind arra irányulnak, hogy a kontextuális tényezők manipulálásának lesz-e hatása, illetve ha igen, milyen mértékű lesz és mennyire függ majd a gyerekek korától.

Az (i) predikció legegyszerűbben úgy fogalmazható meg, hogy ha az első kísérlethez képest ugrásszerűen megnő a közepes, illetve szomorú arcok aránya a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció megítélésekor, vagyis ebben a kontextusban a kimerítő értelmezés valóban többször aktiválódik, akkor feltételezhető, hogy az óvodáskorú gyerekek még csak a beszédhelyzetre támaszkodva tudják kimerítően érteni a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatokat. Ennek teljesülésekor pedig az is kijelenthető, hogy a feldolgozási mechanizmusuk a felnőtt beszélőkéthöz eltérő, hiszen az előző két kísérlet eredményei azt mutatták, hogy a felnőttek kontextustól függetlenül kimerítő értelmezést társítanak ehhez a szerkezetpushoz. Ha viszont a kísérleti elrendezés ennyire komplex átalakítása sem hoz számottevő változást a gyerekek válaszadási mintázataiban, az kihívást jelent a kimerítőséget társalgási implikaturaként tárgyaló elemzések számára, és így – a korábbi eredményeimmel összhangban – az előfeltevés hipotézis mellett szól. Ebben a megközelítésben pedig az elsajátítás szempontjából releváns következtetés az lenne, hogy a gyerekek sem az előfeltételezett komponenshez nem férnek hozzá, sem pedig a kontextusból nem tudják elvonni azokat a tényezőket, amelyek a fókuszált összetevő alternatíváit kizáró értelmezést támogatják.

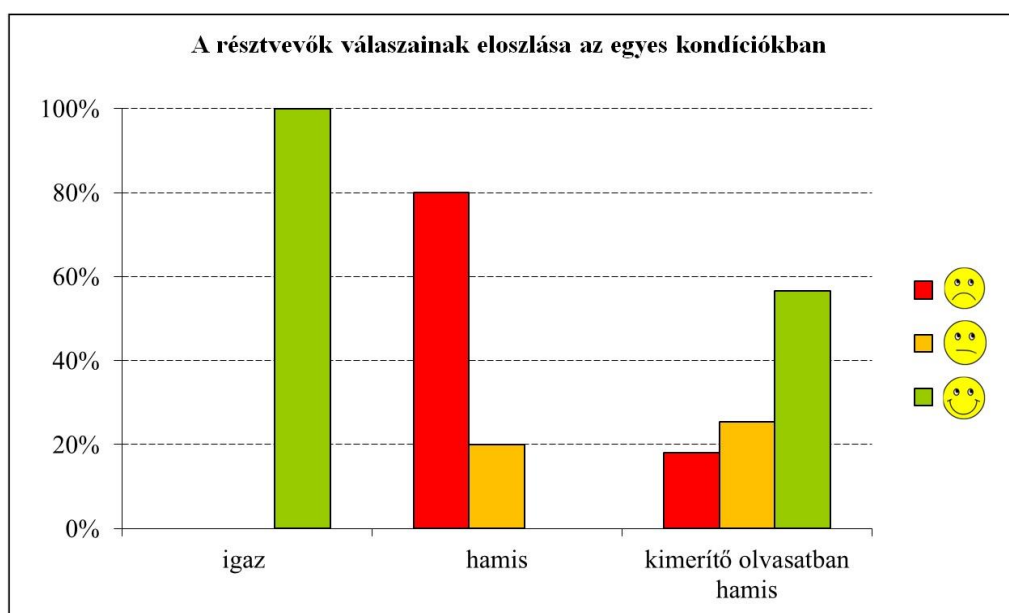
A (ii) predikció a kísérlet során tesztelt, kizárólag óvodás gyerekekből álló csoporton belül jósol különbséget az életkor függvényében. Mivel alig hároméves volt a legfiatalabb résztvevő, és közel hét és fél éves a legidősebb, okkal várhatunk akár jelentős különbséget is a kontextuson alapuló értelmezések arányában. Az is elképzelhető például, hogy az első predikcióval kapcsolatban említett lehetséges kimenetek mindegyike megvalósul a gyerekek egyes korcsoportjaiban. Amennyiben viszont ez a két tényező mégsem függ össze, úgy valószínűsíthető, hogy az első kísérletben a hatéves és hétéves kor körüli gyerekek jellemző válaszáda között megfigyelt, jelentős különbség nem folyamatosan csökken az óvodáskor folyamán, hanem csak az iskolás kor kezdetén tűnik el.

A két predikció ellenőrzésének érdekében előbb ismertetem, majd megvitatom a kísérlet révén nyert eredményeket. Ezt követően pedig nem marad más hátra, mint a következtetések levonása mindhárom, eddig bemutatott kísérlet tükrében.

2.5.4. Eredmények

Mindenekelőtt fontos megemlíteni, hogy két hároméves kislányt és egy négyéves kisfiút ki kellett zárnom a vizsgálatból az *igaz* és *hamis* teszt-kondíciókban, illetve a névutós kifejezést tartalmazó töltelékmondatok értelmezését mérő próbákban nyújtott teljesítményük alapján. A továbbiakban így kizárólag a fennmaradó 42 résztvevő adatait elemzem.

Először is érdemes megnéznünk az 50. ábra adatait, amely az említett 42 óvodás minden, a teszt-kondíciók valamelyikében adott válaszát tartalmazza.

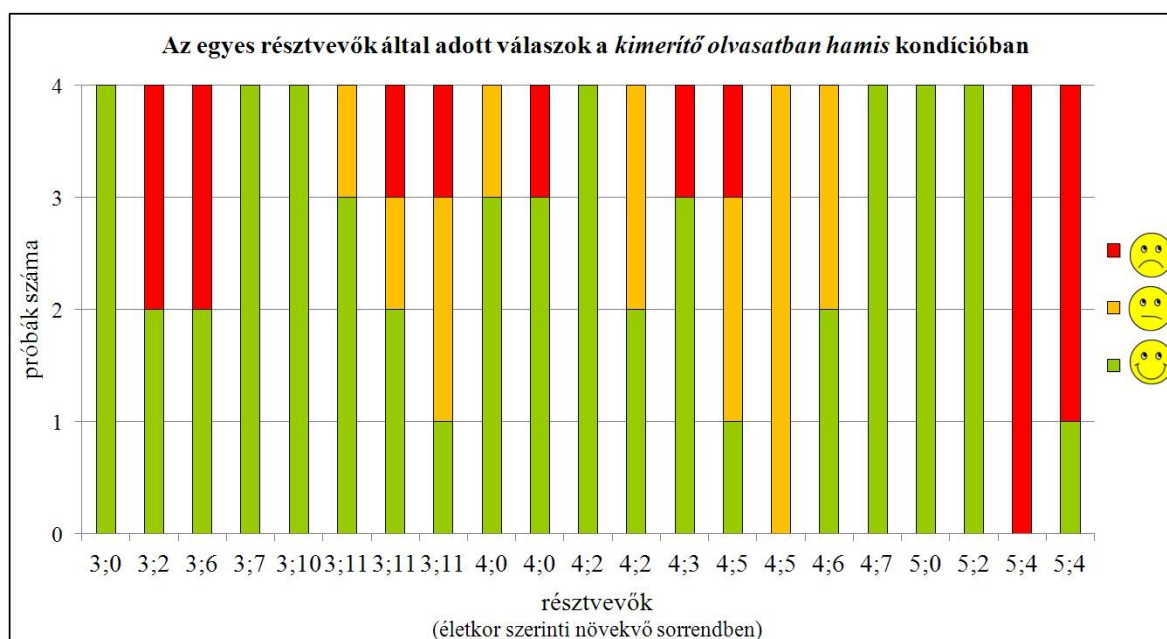

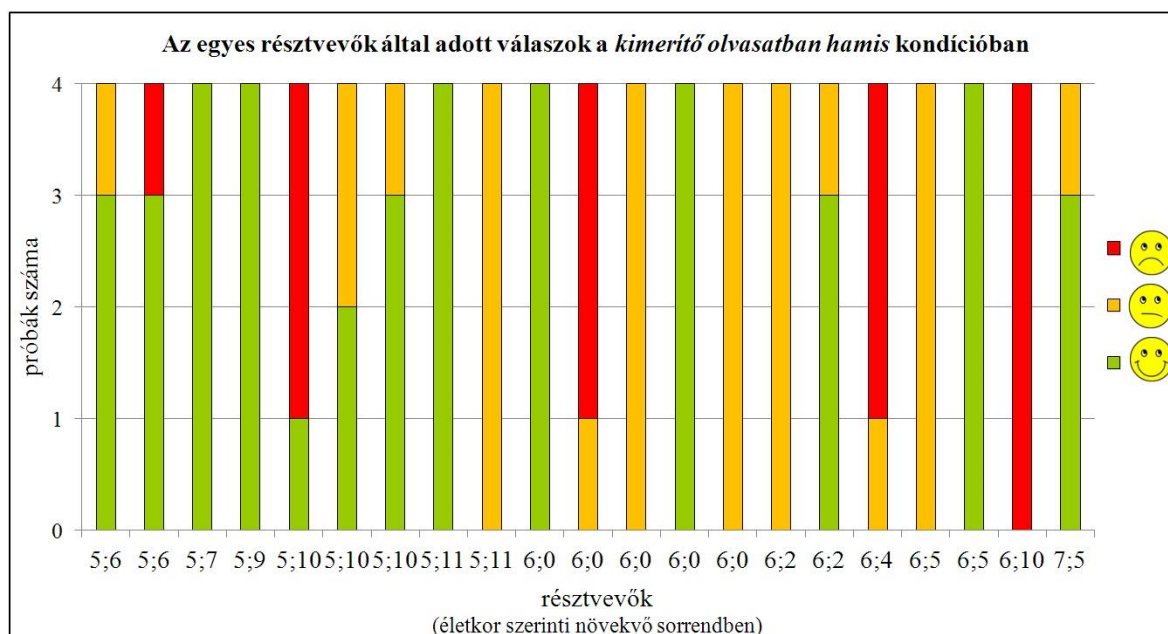
50. ábra: A résztvevők összesített eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérletben

Amint látjuk, az *igaz* kondícióban minden egyes próbában a mosolygó arcot adták Süninek, és az ugyancsak kontrollként szereplő *hamis* kondícióban is a helyes, azaz az elutasító válaszok domináltak. Ugyanakkor a *kimerítő olvasatban hamis* teszthelyzetekben csoportszinten ezúttal sem beszélhetünk egységes válaszadásról. Bár 56,5%-os arányával a mosolygó arc volt túlsúlyban, és ennek kevesebb, mint a fele, mindössze 25,5% volt a közepes arcok előfordulási aránya, mégis azt látjuk, hogy a szomorú arcok 18%-át is beleszámolva majdhogynem fele-fele arányban születtek elfogadást és elutasítást kifejező válaszok.

A háromféle teszthelyzetben adott válaszokat összevető Friedman ANOVA teszt a kondíció szignifikáns hatását mutatta ki: $\chi^2(2) = 267,24$, $p < 0,001$. A páronkénti összevetés is szignifikáns különbséget mutatott mind a három kondíció-kombinációban, vagyis nem csupán az *igaz* és *hamis* kondíciókban adott válaszok tértek el ($V = 14196$, $p < 0,001$), hanem a *kimerítő olvasatban hamis* jelenetek megítélése is különbözött mind az *igaz* ($V = 2701$, $p < 0,001$), mind pedig a *hamis* ($V=7459$, $p < 0,001$) kondícióétól. Ismét azzal állunk tehát szemben, hogy a kimerítőség követelményét megsértő teszthelyzetekben mindkét, a célmondat állítása alapján egyértelműen megítélhető szituációtól eltérő módon válaszoltak a gyerekek, ám e különbség mértéke és a mosolygó arcok dominanciája egyaránt inkább az *igaz*, mintsem a *hamis* típusal rokonítja a kritikus kondíciót.

Ha a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban kapott összes választ résztvevőnként elemezzük a két részből álló 51. ábra segítségével, érdekes megfigyeléseket tehetünk az életkor szerepére vonatkozóan is.

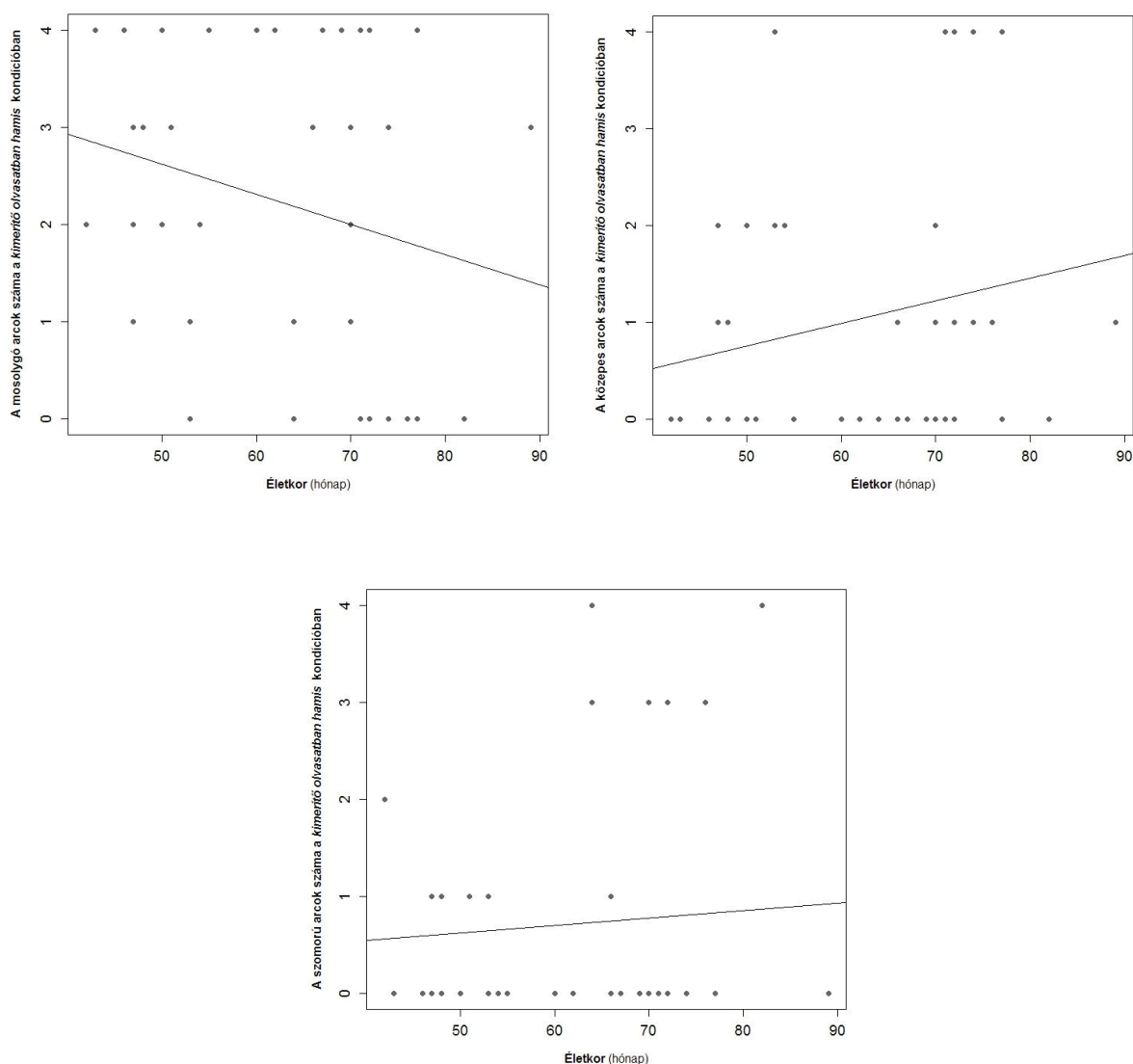

51. ábra: Az egyes résztvevők eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérletben

Amint látható, 22 olyan kisgyerek volt, aki a négy tesztkörből legalább háromszor mosolygó arcot adott Süninek a szerkezeti fókuszos mondat elhangzását követően. Érdekes kiemelni azt is, hogy köztük volt az a kisfiú is, aki a csoportból egyedülként már elmúlt hét éves. A próbák legalább 75%-ában elutasító választ 14 óvodás adott, és köztük vegyesen voltak olyanok, akik a hallott mondat és az eljátszott szituáció közötti összeférhetetlenséget a szomorú, illetve a közepes arccal jelölték, négyen pedig variálták a két lehetőséget. A közepes arcot preferáló gyerekek közül a legfiatalabb egy 4 év 5 hónapos kisfiú volt, a szomorú arcok dominanciája pedig elsőként egy 5 év 4 hónapos kisfiúnál jelent meg. Csupán a gyerekek 14%-a (6 fő) adott a próbák egyik felében elfogadó, másik felében pedig elutasító választ, vagyis az ő válaszaik teljesen véletlenszerű volt. Bár az 51. ábrán az látszik, hogy hat éves kor körül, illetve afelett jóval nagyobb arányban vannak az elutasító válaszok valamelyikét preferáló óvodások, mégis érdemes statisztikai próbák segítségével mérni az életkor és az egyes választípusok számának alakulása közti korrelációkat.

Bár az eredmények tükrében szignifikáns interakcióról egyik választípus esetén sem beszélhetünk, egy fontos különbséget mindenképpen érdemes kiemelnünk. Amint azt az 52. ábra bal felső részén is láthatjuk, az odaitélt mosolygó arcok száma az életkor emelkedésével csökkenő tendenciát mutatott ($\tau = -0,197$, $p = 0,095$). Ezzel szemben a közepes arcot épphogy egyre gyakoribb használat jellemezte ($\tau = 0,189$, $p = 0,119$), ezt szemlélteti az 52. ábra jobb felső része. A szomorú arcok arányával kapcsolatban ugyanakkor nem beszélhetünk sem növekvő, sem pedig csökkenő tendenciáról ($\tau = -0,084$, $p = 0,498$), amint azt az 52. ábra alsó része is mutatja.

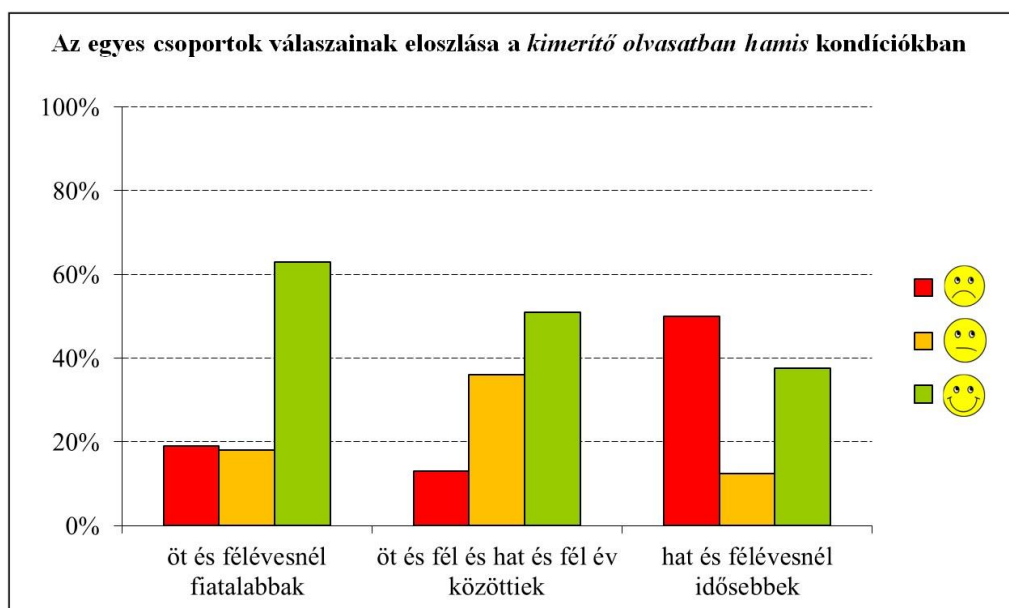
52. ábra: A háromféle választípus számának alakulása az életkor függvényében

Mivel úgy tűnik, hogy az életkornak lehet szerepe a kimerítő értelmezés aktiválódásában, érdemes eszerinti bontásban is megvizsgálni az eredményeket, különös tekintettel az első kísérletben részt vevő gyerekekkel azonos életkorú, azaz hat éves kor körüli óvodások válaszaira, hiszen valójában csak ezek arányát viszonyíthatjuk a korábbi adatokhoz.

A résztvevő gyerekeket aszerint csoportosítottam, hogy az előző kísérlet résztvevőiehez képest milyen korúak voltak, így végül a következő három csoport jött létre: öt és fél évesnél fiatalabbak ($N = 21$, átlagéletkor: 4;2), öt és fél éves és hat és fél éves kor közöttiek ($N = 19$, átlagéletkor: 5;11), valamint hat és fél évesnél idősebbek ($N = 2$, átlagéletkor: 7;2).⁶⁶ Mivel a

⁶⁶ Statisztikai összehasonlítást az egyes csoportok között a tagok számának jelentős különbsége, kiváltképp az utolsó csoport kiugróan alacsony létszáma természetesen nem tett lehetővé. Céлом elsősorban az első kísérlet eredményeivel való összevethetőség növelése volt, amely kutatásban ráadásul az itteni utolsó, mindössze kétfős csoport tagjai életkoruk alapján már az első osztályos iskolások sávjába tartoztak volna.

kontrollkondíciókban a gyerekek életkortól függetlenül jól teljesítettek, csak a kritikus *kimerítő olvasatban hamis* teszhelyzetekben adott válaszokat vizsgálom, illetve csak ezeket szemléltetem az 53. ábrán.

53. ábra: Az egyes életkori csoportok eredményei a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérletben

A mosolygó arcok arányának tendenciózus csökkenése mellett ezúttal az a legszembetűnőbb eredmény, hogy a számunkra leginkább érdekes középső csoportban az elfogadó, illetve az összesített elutasítást kifejező választípusok megközelítőleg 50-50%-os arányban oszlottak meg, csoportszinten tehát abszolút véletlenszerű válaszadásról beszélhetünk. Igen fontos felidézni ugyanakkor azt az 51. ábra kapcsán már említett adatot, hogy az esetek túlnyomó többségében (ebben a csoportban a 19-ből 18 gyereknél) nem az egyes résztvevők bizonytalan válaszadásáról van szó. Vagyis nem az egyéneket, hanem ezt az életkori csoportot jellemzi az elutasítás és elfogadás kettőssége a szerkezeti fókuszot tartalmazó tesztmondatok megítélését illetően. A fiatalabb csoportban az elutasító, különösen a felnőttzerű értelmezést tükröző közepes válaszok alacsonyabb számban voltak jelen, és itt nagyobb volt a véletlenszerű módon reagáló gyerekek aránya is. Mindössze két olyan, öt és fél évesnél kisebb óvodás akadt, aki rendre elutasította Süni állításait a kimerítő olvasatban hamis kondíciókban nem teljesülése esetén.

2.5.5. Diskusszió

Ezen a ponton visszatérek a korábban megfogalmazott két fő predikcióhoz, melyek a kísérleti helyzet megváltoztatásának hatásait próbálták megjósolni.

Ami az elutasító válaszok jelentős növekedését előrejelző (i) predikciót illeti, itt a jóval kevésbé várt második forgatókönyv játszódott le, nem találtam ugyanis a korábbiakhoz képest

megváltozott mintázatot sem az összes résztvevő adatainak együttes elemzésekor, sem pedig a hatéves kor körüli gyerekeknél. Noha a *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondíció válaszai szignifikánsan különböztek a kontrollkondíciókéitól, ez már az összehasonlítási alapot jelentő első „B” kísérletben is teljesült, mégsem beszélhettünk felnőttszerű válaszadásról. A kimerítő értelmezés hiányára utaló, elfogadó válaszok aránya a korábbi 64%-ról a hatéveseknél 51%-ra csökkent, ekkora eltérés esetén azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a gyerekek teljesítménye a kontextus segítségével akár a felnőttszerű szintet is elérheti. Csupán az állapítható meg, hogy kis mértékben már valóban tudják hasznosítani a beszédhelyzetből elvonható, kimerítő értelmezést támogató tényezőket. Ez pedig leginkább abban nyilvánult meg, hogy az előző kísérlethez képest alacsonyabb volt a többféle választípus között hezitáló gyerekek aránya. Ebben a kísérletben ugyanis csak résztvevők 14%-a (42-ből 6 fő) adott az esetek egyik felében elfogadó, a másik felében elutasító választ – szemben a korábbi 60%-os aránnyal (15-ből 9 fő), és közelítve az előző kísérlet hétéveseinek 20%-os arányához (15-ből 3 fő). Úgy tűnik tehát, hogy könnyebb volt döntést hozniuk, illetve ahhoz ragaszkodniuk ebben a feladatban, mint abban, amelyikben nem állt rendelkezésükre tágabb kontextus. Az viszont, hogy az óvodások többsége számára ez a segítség sem volt elegendő, szintén azt sugallja, hogy a szerkezeti fókuszot tartalmazó tesztmondatok interpretációjával kapcsolatos nehézségek nem magyarázhatók pusztán az optimálisan releváns olvasat kiválasztásának, vagyis jelen esetben a kimerítőségi implikátúra aktiválódásának lehetséges problémái mentén.

Áttérve ez életkori különbségeket tárgyaló (ii) predikcióra, kismértékű összefüggést találtam az életkor és a kimerítő olvasat aktiválódása között, illetve a három korcsoport esetén is a mosolygó arcok arányának csökkenését figyeltem meg (a fiatalabbaktól az idősebbek felé haladva 63%, 51% illetve 37,5%). Mindenképpen beszélhetünk tehát óvodáskorban lezajló változásról is, noha az igazán jelentős lépés az eddigi eredmények alapján hatéves kor körüli időszakra tehető. Látható, hogy annál a már iskoláskorúnak számító két gyereknél, akik ezúttal az utolsó csoportot alkották, már a véletlenszerű szint alá csökkent a mosolygó arcok gyakorisága, megközelítve ezzel az első „B” kísérlet hétéveseinek 27%-os elfogadási arányát, amely már nem különbözött szignifikánsan a felnőtt résztvevők 13%-os eredményétől sem. Ugyanakkor a kimerítőség követelményének figyelmen kívül hagyására utaló válaszok fokozatos eltűnése a második kísérlet eredményeinek tükrében nem úgy zajlik, hogy a gyerekek kezdetben teljesen következtelenül válaszolnak, és aztán egyre gyakrabban adnak helyes, azaz elutasító választ. Éppen ellenkezőleg az látszik, hogy az életkor előrehaladtával egyre nő azoknak a száma, akik rendre elutasítják a szerkezeti fókuszos mondatokat ezekben a teszthelyzetekben, és ezzel párhuzamosan egyre kevesebben maradnak olyanok, akik

minden próbában, vagy legalábbis azok zömében elfogadó választ adnak. Ezen a ponton egy újabb lényeges eltérésre figyelhetünk fel az első kísérlet alapján valószínűsíthető elsajátítási folyamathoz képest. Ott ugyanis éppen az különböztette meg a hatéves óvodásokat a hétéves iskolásoktól, hogy az utóbbiban jelentősen alacsonyabb volt a bizonytalan résztvevők aránya, és a leggyakoribb mintázat ehelyett egyre inkább a felnőttszerű, következetesen elutasító válaszadás lett. Ez tulajdonképpen ugyanarra vezethető vissza, mint a véletlenszerű szinthez közeli mintázatot mutató gyerekek arányának előbb említett különbsége, tudniillik hogy ebben a kísérleti kontextusban a legtöbb óvodás elköteleződött valamelyik értelmezés mellett. Ami érdekes, hogy ez nem feltétlenül a kimerítő olvasat javára történt, sőt mi több, míg az első kísérletben 33% (15 főből 5) fogadta el a próbák legalább háromnegyedében a *kimerítő olvasatban hamis* képtípust, addig itt 53% (19 hatévesből 10) adott igazat Süninek akkor is, ha a hunyó egyszerre két játékos is megtalált. Bár feladattípusa inkább az első kísérletével rokonítható, Babarczy és Balázs (2016) ugyancsak tágabb kontextus alkalmazása nélkül végzett kísérlete az utóbb említett stratégiát támasztja alá. Ők is azt találták ugyanis, hogy a magas kognitív kontroll csoportba sorolt gyerekek következetesen felnőttszerűen teljesítettek, ellenben az alacsonyabb szintű csoportok tagjai csak elvétve használták a közepes opciót. Ráadásul én sem találtam jelentős mértékű korrelációt az életkor és a közepes válaszok arányának növekedése között, vagyis valószínű, hogy Babarczy és Balázs (2016) hipotézisének megfelelően itt is nagyobb bejósoló erő tulajdonítható a gyerekek egyéb képességeinek, így például végrehajtó funkcióik, illetve munkamemóriájuk fejlettségi szintjének, mint annak, hogy milyen korúak.

Az utóbbi kísérletben azt teszteltem, hogy milyen hatást gyakorol a kimerítő értelmezés aktiválódására a kontextuális tényezők megváltoztatása. A kapott eredmények megvitatását követően nem maradt más hátra, mint összegezni a szerkezeti fókusz értelmezésének elsajátítását vizsgáló kísérletekből levonható végkövetkeztetéseket.

2.6. Összegzés

Ebben a fejezetben a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáltam meg, melynek keretében a különféle elméleti megközelítések és az ezeket tesztelő kísérletes munkák eredményei mellett azt a háromrészes kísérletsorozatot is ismertettem, amellyel a kimerítő olvasat elsajátításának menetét teszteltem. Az óvodás, kisiskolás, illetve felnőtt beszélőkkel végzett feladatok során nyert adatok elemzése ugyanakkor alkalmat adott arra is, hogy következtetéseket vonjak le a szerkezeti fókusz által kifejezett kimerítőség forrására, illetve státuszára vonatkozóan.

A bemutatott három kísérletből kettőben szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokat teszteltem különféle kontextusokba ágyazva, egyben pedig a semleges hangsúlyozású, SVO szórendű mondatokat, amelyeknek az elméleti munkák egy része a fókuszos mondatokéval azonos értelmezést jósol. Az egyes szerkezettypusok megítélését – a korábbi kísérletektől eltérő módon – külön-külön teszteltem, így biztosan nem jelent problémát az ezekhez kötődő olvasatok esetleges egymásra hatása. Miután az első kísérlet „A” feladattypusának eredményei beigazolták azt a több szerző által is megfogalmazott gyanút, mely szerint a bináris válaszadás nem alkalmas azon komponensek meglétének vagy hiányának a kimutatására, amelyek nem képezik részét az állított jelentéstartalomnak, illetve – a diskurzusszerkezeti státusz felől megragadva a kérdést – a megnyilatkozás éppen tárgyalt tartalmának. Ezzel szemben az általam kialakított, arcok sorából álló, ennélfogva a gyerekek csoportjaiban is gond nélkül alkalmazható háromelemű skála kellőképp érzékenynek bizonyult, így a többi kísérletben kizárólag ezt a válaszadási módot használtam. Fontos megemlíteni ugyanakkor azt is, hogy a kísérletekben kontrollált, mondattypusokra vonatkozó faktorok közül egyik sem befolyásolta szignifikáns mértékben a válaszadást, azaz sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepe, sem az ige igekötős vagy igekötő nélküli megjelenése nem bizonyult mérvadónak.

A szerkezeti fókusz értelmezését tesztelő, tágabb kontextust nem tartalmazó, mindössze vetített képek és hallott mondatok egymáshoz képesti viszonyának megítélését igénylő első feladatban a vizsgált olvasat aktiválódását mérő *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondícióban egyedül az óvodások esetén találtam a többi korcsoportétól eltérő válaszadási mintázatot, ők ugyanis a tesztkörök 64%-ában a kimerítőség ignorálására utaló mosolygó arcot választották. Ezzel szemben másik három korcsoportot egyaránt a közepes opció preferálása jellemezte: az összes próbát egybevéve a felnőttek 79%-ban, a harmadik osztályosok 75%-ban, az első osztályosok pedig 47%-ban döntöttek a se nem szomorú, se nem mosolygó arc mellett ebben a kondícióban. Kilencéves korban tehát már a felnőttszerű szinthez közeli fókuszérzékenységről beszélhetünk, és ezt az óvatos megfogalmazást sem a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban nyújtott teljesítményük indokolja, hanem a szintén

kritikus *igaz plusz disztraktor* képtípusnak a korosztály egy részét jellemző megítélése. Érdekes módon ugyanis e csoportban volt a legmagasabb a kimerítő olvasat téves asszociációját indikáló szomorú és közepes arcok aránya (26%, illetve 28%), ami arra utal, hogy az adott jelentéstartalom megfelelő összetevőre való leszűkítése egyelőre még nehézségekbe ütközhet. Ugyanez a fajta túláltalánosítás játszhatott közre a semleges mondatok megítélésekor is, ahol a harmadik osztályosok ugyancsak minden más csoportnál magasabb arányban adtak a kimerítő értelmezésre utaló válaszokat a kritikus kondíciók mindegyikében. A legfőbb kérdés viszont kétségtelenül az maradt, hogy mi indokolja az óvodások eltérő teljesítményét, illetve hogy miképp lehetne számukra is könnyebben elérhetővé tenni a kimerítő olvasatot.

A szerkezeti fókuszos mondatoknál a kontextuális tényezők szerepét vizsgáló második kísérletből levonható elsődleges következtetés, hogy az óvodáskorú gyerekeket a jelentős mértékben megváltoztatott kísérleti elrendezés is legfeljebb annyiban tudja segíteni, hogy megkönnyíti számukra egy adott stratégia kiválasztását, illetve következetes alkalmazását. Az eredmények ugyanakkor nem erősítették meg azt a feltételezést, mely szerint a hasonló kontextuális manipulációk a kimerítő olvasat hozzáférhetőségének növelésére is alkalmasak. Ily módon a kapott adatok tükrében azt sem állíthatjuk, hogy a kisgyermek hamarabb képesek lennének arra, hogy kizárják a fókuszpozícióba mozgatott összetevő jelölétének alternatíváit azokban az esetekben, ahol ezt az értelmezést a beszédhelyzet is egyértelműen támogatja. Ez pedig komoly kihívást jelent a kimerítő komponenst társalgási implikaturaként számon tartó elemzések számára is, hiszen a skaláris kifejezésekkel kapcsolatban már számos kutatás bizonyította, hogy megfelelő kísérleti kontextusban a gyerekek számára is könnyen, vagy legalábbis jelentősen könnyebben elérhető az implikált jelentés, annak ellenére is, hogy más feladattípusok a felnőttszerű pragmatikai kompetencia teljes hiányára engednek következtetni. Ugyanakkor persze az sem zárható ki, hogy a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok esetén is van egy ilyen hatással bíró kontextus, és ez a kísérleti elrendezés volt az, amely a korábbi munkákban említett számos tényező kontrollálása ellenére sem tudta betölteni ezt a szerepet.

Ami a semleges mondatokkal végzett kontrollkísérletet illeti, ennek az eredményei is a szerkezeti fókusz kimerítőségének implikaturaként való elemzése ellen szólnak, mivel ebben az esetben nem volt számottevő mértékű a kimerítő olvasat aktiválódása. Ez pedig cáfolja Wedgwood (2005, 2007) azon hipotézisét, mely szerint az pusztán az adott beszédhelyzet sajátosságaiból fakadóan jelenik meg, a két vizsgálatban ugyanis egyedül a tesztelt mondatok szerkezete különbözött, és így az értelmezésbeli eltérések is csak ebből fakadhattak. A

relevanciaelmélet fogalmai mentén ez a különbség nem magyarázható, legfeljebb azon az Onea és Beaver (2011), illetve Geröcs és munkatársai (2014) által felvázolt módon, mely szerint a szerkezeti fókusz szerepét mindig az éppen tárgyalt kérdésre válaszoló konstituens tölti be, és ez a kapcsolat felelős a pragmatikai természetű kimerítő értelmezés aktiválódásáért is. Ez azonban már nem társalgási, hanem – amint azt az utóbbi munka ki is emeli – konvencionális, azaz szerkezetileg kódolt implikaturaként generálódó jelentéskomponensként tárgyalandó, amelynek problémáit a 2.2.4. fejezet végén már sorra vettem.

Nem az implikatura-hipotézist erősítik a mondat-kép megfeleltetési feladatokban a felnőtt beszélőknél mért reakcióidő-adatok sem. Nem volt ugyanis szignifikáns eltérés az egyes kondíciók átlagos válaszadási ideje között azok páronkénti összevetésekor, azaz sem a szerkezeti fókuszot tartalmazó, sem pedig a semleges tesztmondatok feldolgozása, pontosabban a képhez való viszonyának megítélése nem tartott jelentősen hosszabb ideig a kimerítőség követelményét megsértő kritikus kondíciókban. Mivel egyelőre még vitatott kérdés, hogy az implikaturák kikalkulálása valóban olyan magas feldolgozási költséggel jár-e, amely a válaszadás idején is hatékonyan mérhető, ez az eredmény nem tekinthető egyértelműen az előfeltevés-hipotézis mellett szóló érvek sem, noha azzal teljes mértékben összeegyeztethető.

Mivel a kapott eredmények sem az állítás, sem az implikatura forrású kimerítőséget feltételező megközelítést nem támasztották alá, amellet érvelek, hogy a szerkezeti fókusz esetében az alternatívákat kizáró vagy kimerítő olvasat egy – a nem éppen tárgyalt tartalom részét képező – előfeltevés, méghozzá Chierchia és McConnell-Ginet (1990) felosztása szerint konvencionális előfeltevés, amint azt Kenesei (1986), Szabolcsi (1994) és Bende-Farkas (2009) állítja. Ami e sajátos szerkesztési megoldás jelentésének elsajátítását illeti, Kas és Lukács (2013) eltérő módszerrel nyert eredményeit leszámítva eddig minden kutatás azt mutatta ki, hogy először hétéves kor körül beszélhetünk a kimerítő értelmezés felnőttszerű szinthez közelítő hozzáférhetőségéről, a kisebb gyerekek esetén még nem. Az, hogy az ezt megelőző időszakban lezajló változásoknak csak a kognitív készségek folyamatos fejlődése áll-e a háttérben, amint azt Babarczy és Balázs (2016) feltételezi, vagy szerepet játszik-e például az iskolakezdés, vagy akár az olvasás révén az értelemadó hangsúlyozás készségének fejlődése is, további kutatást igényel.

3. A CSAK FÓKUSZPARTIKULA ÉRTELMEZÉSE

Az alábbi fejezetben előbb a kizáró fókuszpartikulák és a magyar *csak* főbb jellemzőit összegzem, majd azokat a korábbi munkákat veszem sorra, amelyek a különböző nyelvekben található fókuszpartikulák kimerítő értelmezésének elsajátításáról adnak számot. Ezt követően pedig bemutatom azt a két kísérletet, amelyekben a *csak* fókuszpartikula gyermek-, illetve felnőttkori interpretációját vizsgáltam.

3.1. A kizáró fókuszpartikulák legfőbb sajátosságai

Ahhoz, hogy tudjuk, milyen problémák adódhatnak a *csak* partikula kimerítő értelmezésének elsajátításával kapcsolatban, elengedhetetlen tisztában lennünk azzal is, hogy a hasonló kizáró fókuszpartikulák miképpen járulnak hozzá az őket tartalmazó mondatok jelentéséhez, illetve hogy milyen viszonyt feltételezhetünk a partikula és a fókusz között. Ennek megvitatása után térek rá a vizsgálat tárgyát képező *csak* partikula szemantikai és szintaktikai sajátosságaira.

3.1.1. A kizáró fókuszpartikulát tartalmazó mondatok jelentése

Az *only* 'csak' kizáró fókuszpartikulát tartalmazó angol mondatok jelentését Horn (1969) kétféleképpen írta le, még hozzá annak függvényében, hogy mi tartozik a partikula hatókörébe. Az első típusba azokat az eseteket sorolta, amelyekben a partikula egy főnévi csoportot módosít – erre példa a gyakran idézett (66) alatti mondat is.

- (66) *Only Muriel vote-d for Hubert.* (Horn 1969: 98)
 csak Muriel szavaz-PST PREP Hubert
 'Csak Muriel szavazott Hubert-re.'

E mondattípus Horn szerint kétféle jelentéskomponenst hordoz: egyrészt egy állítást, amely a példa esetében az, hogy *Muriel-en kívül senki más nem szavazott Hubert-re*, másrészt pedig egy előfeltevést, mely szerint *Muriel Hubert-re szavazott*. Egyes későbbi munkák (például van Rooij és Schulz 2007) az előbbi tartalmat negatív hozzájárulásnak (negative contribution), az utóbbit pedig pozitív hozzájárulásnak (positive contribution) nevezik, ezzel utalva arra, hogy az állított tartalom valójában nem a főnévi csoport jelöletére vonatkozik, hanem a kizárás révén annak alternatíváira, és így végső soron a Horn (1969) által előfeltételezettként elemzett komponens az, amely a mondat szereplőjéről állítást tesz.

A második típusba Horn (1969) szerint azok a mondatok tartoznak, amelyeknél a partikula hatóköre nem pusztán egy összetevőre terjed ki, hanem az egész predikátumra. Bár

már itt is említésre került, hogy a mondat jelentését ezekben az esetekben a hangsúlyszerkezet egyértelműsíti, ennek a kérdésnek a részletes kidolgozását csak Jackendoff (1972) végezte el. A bevezetett tipológia szempontjából most annak van a legnagyobb jelentősége, hogy a főnévi csoporthoz csatolt partikulát tartalmazó mondatokhoz képest milyen többletjelentést hordoznak a (67) alattihoz hasonló kijelentések.

(67) *Muriel only vote-d for Hubert, she didn't campaign for him.* (Horn 1969: 101)

Muriel csak szavaz-PST PREP Hubert, ő NEG.PST kampányol PREP ő.DAT

‘Muriel csak szavazott Hubert-re, nem kampányolt érte.’

Az iménti típusnál kimutatott állított és előfeltételezett jelentéstartalmak mellett Horn (1969) itt még egy olyan harmadik, ugyancsak előfeltevés forrású komponenst is feltételez, amely lényegében egy többfokú skálán helyezi el a predikátumot. Lényegében arról van szó, hogy a fenti mondatnál nem csak az az előfeltevés, hogy *Muriel szavazott Hubert-re*, hanem az is, hogy van a Hubert felé irányuló viselkedéseket rangsoroló skálán egy ennél „erősebb” lehetőség, például az, hogy kampányol is érte.⁶⁷ Az állítás pedig ezúttal az, hogy ez utóbbi, a skála magasabb fokát képviselő predikátum nem igaz Muriel-re. Ezzel kapcsolatban a szerző azt is hangsúlyozza, hogy a lehetséges skálák átfedése esetén az állítások kétértelműek is lehetnek, erre példa a (68) alatti mondat, amelynek folytatása lehet a (68a), illetve a (68b) is.

(68) *Brigitte Bardot is only pretty,* (Horn 1969: 102)

Brigitte Bardot AUX csak csinos

a. ... *she isn't beautiful.*

... ő AUX.NEG szép

‘Brigitte Bardot csak csinos, nem szép.’

b. ... *she isn't intelligent.*

... ő AUX.NEG intelligens

‘Brigitte Bardot csak csinos, nem intelligens.’

Ez a példa is azt mutatja, hogy e mondattípus megértésében milyen nagy szerepet játszik mind a világról való tudás, mind pedig a beszélőpartnerek hallgatólágos konszenzusa a közös alapra vonatkozóan. Noha az alternatívák megtalálása egy összetevő esetében is kihívást jelenthet az óvodáskorú gyermekek számára, az első típusba sorolt kijelentések mégis jóval kevesebb hibaforrást rejtenek magukban, így a 3.2. fejezetben bemutatott munkák döntő többsége,

⁶⁷ E mondattípus skaláris jelentését bizonyítja Horn (1969) szerint az is, hogy a (67) alatti mondat kontextusból kiragadva sokkal természetesebbnek hat, mint például a következő: *Muriel only voted for Hubert, she didn't do the laundry.* ‘Muriel csak szavazott Hubert-re, nem mosta ki a szennyest.’ (Horn 1969: 101).

illetve az általam végzett két kísérlet is csak olyan tesztmondatokat tartalmazott, amelyekben a fókuszpartikula az alany vagy tárgy szerepében álló főnévi csoporthoz járult.

Visszatérve a kizáró fókuszpartikulát tartalmazó mondatok jelentésének kérdésköréhez érdemes megemlíteni azt is, hogy a későbbiekben többen is megkérdőjelezték a pozitív jelentéskomponens előfeltevés-státuszát. Az elsők között volt Atlas (1993, 1996) elmélete, mely szerint a negatív és a pozitív hozzájárulás egyaránt állított jelentéstartalomként írható le, ám az utóbbi az előbbi következménye (entailment). Végző soron emellett érvelt Beaver és Clark (2008), illetve Roberts (2011) is, hangsúlyozva azonban, hogy noha mindkettő kikövetkeztetett tartalom, fontos különbség, hogy a pozitív hozzájárulás háttér, illetve nem éppen tárgyalt tartalom státuszú, ezért projektálódik, szemben a negatív hozzájárulással, amely viszont éppen tárgyalt tartalom státuszú, így nem is projektálódik. Emellett mindkét említett elemzés számol harmadik komponensként egy előfeltevással is, mely ezúttal az éppen tárgyalt kérdésre adható lehetséges válaszok előzetesen felállított sorrendjére vonatkozik.

Egy későbbi tanulmányában maga Horn (1996) is módosította korábbi elméletét, méghozzá úgy, hogy a tárgyalt mondatok egy gyengébb, úgynevezett egzisztenciális előfeltevést fejeznek ki, vagyis például az (66) alatti kijelentés esetében nem azt, hogy *Muriel Hubert-re szavazott*, hanem azt, hogy *valaki Hubert-re szavazott*. Ebből, illetve a mondat által kifejezett állításból (*Muriel-en kívül senki más nem szavazott Hubert-re*) következik az, hogy *Muriel Hubert-re szavazott*.

Egy újabb javaslatként Ippolito (2006, 2008), illetve van Rooij és Schulz (2007) is amellett érveltek, hogy a pozitív hozzájárulás valójában nem is a szemantikai jelentés része, hanem csupán egy a társalgási maximákkal magyarázható pragmatikai inferencia. Ippolito (2008) ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az *only* partikulát tartalmazó mondatok esetében különbözőképpen kell elemeznünk az állítást kifejező, illetve tagadást kifejező altípusokat. Elemzése alapján ugyanis csak az előbbieknél tartható az álláspont, mely szerint a pozitív hozzájárulás egy társalgási implikátúra. Azoknál a mondatoknál azonban, amelyek a partikulával módosított szakaszt tagadják (69), ez a komponens következtetésként adódik, ami magyarázza azt is, hogy miért nem törölhető.

(69) # *Not only [the Red Sox]_{FOC} can beat the Yankees,* (Ippolito 2006: 84)
 NEG csak a Red Sox AUX legyőz a Yankees
and in fact the Red Sox can't.
 és valójában a Red Sox AUX.NEG

'Nem csak a Red Sox tudja legyőzni a Yankees-t, és valójában a Red Sox sem tudja.'

Bár a pozitív hozzájárulás forrását illetően erősen megoszlanak a vélemények, lényeges módon abban a fent említett szerzők mind egyetértettek, hogy az *only* típusú fókuszpartikulák beillesztését követően a mondat negatív komponense, vagyis az egyéb alternatívákat kizáró része lesz az állított jelentéstartam. Az egyetlen eltérés mindössze annyi, hogy Roberts (2011) nem az „asserted content”, hanem a „proffered content” kifejezést használja, amely egyszerre alkalmazható az állításokra, kérdésekre és javaslatokra is.

3.1.2. A kizáró partikulák fókusszal való asszociációja

Alapvetően kétféle elképzelés különböztethető meg azzal kapcsolatban, hogy a fókusz-érzékenyként számon tartott operátorok (mint például a számunkra érdekes *only*) miképpen lépnek interakcióba a mondat többi részével, illetve mi alapján választják ki azt az összetevőt, amellyel kimerítő-kizáró jelentésüket asszociálják. Az egyik megközelítés a kérdéskört elsőként tárgyaló Jackendoff (1972) nevéhez fűződik, aki az alábbi példasorral illusztrálta annak változatosságát, hogy a partikula jelentése egy adott mondat mely eleméhez társítható.

(70) *John only gave his daughter a new bicycle.* (Jackendoff 1972: 248–250)

John csak ad.PST ő.GEN lány egy új bicikli

a.*[JOHN]_{FOC} only gave his daughter a new bicycle.

‘Csak [JÁNOS]_{FOC} adott a lányának egy új biciklit.’

b. John only [GAVE]_{FOC} his daughter a new bicycle.

‘János csak [ADOTT]_{FOC} a lányának egy új biciklit.’

c. John only gave [HIS]_{FOC} daughter a new bicycle.

‘János csak az [Ő]_{FOC} lányának adott egy új biciklit.’

d. John only gave his [DAUGHTER]_{FOC} a new bicycle.

‘János csak [A LÁNYÁNAK]_{FOC} adott egy új biciklit.’

e. John only gave his daughter a [NEW]_{FOC} bicycle.

‘János csak egy [ÚJ]_{FOC} biciklit adott a lányának.’

f. John only gave his daughter a new [BICYCLE]_{FOC}.

‘János csak egy új [BICIKLIT]_{FOC} adott a lányának.’

A fenti mondatok alapján azonnal világossá válik, hogy a partikula a hatókörében lévő, általa k-vezérelt összetevők bármelyikével asszociálhatjuk a kimerítő jelentést (b–f), a kérdést pedig az dönti el, hogy melyik összetevő van fókuszálva. Az is egyértelmű, hogy a hatókörön kívül eső elemekhez nem társíthatjuk a partikula jelentését – ezt bizonyítja (70a) rosszulformáltsága is. Mindezek fényében Jackendoff (1972), valamint a későbbiekben Rooth (1985), illetve

Beaver és Clark (2008) is amellett érvel, hogy a fókusszal való asszociáció az *only* esetében lexikai sajátosságokból fakadó, a mondat hatóköri viszonyaira és hangsúlyszerkezetére egyaránt érzékeny szemantikai folyamatként írható le.

Ezzel szemben a másik elméletípus szerint az, hogy egy adott mondat esetében melyik összetevőhöz társítjuk a partikula kimerítőségét, sokkal inkább a kontextustól is jelentős mértékben függő pragmatikai elvek segítségével írható le, mintsem lexikai megkötések mentén. Ezt az álláspontot képviseli Rooth (1992) és Roberts (1996, 2011) is, azonban más-más megközelítésből, ugyanis Rooth (1992) az alternatívák kikövetkeztethetőségéből, Roberts (1996, 2011) pedig a relevancia kritériumainak megfelelő tartomány azonosíthatóságából vezeti le a fókusszal való asszociáció opcionálisát.

Egyszerre érvelt az iménti, pragmatikai alapú megközelítés létjogosultsága, illetve az *only* esetében a szemantikai meghatározottság szükségessége mellett Beaver és Clark (2003) az *always* és az *only* összevetése kapcsán. Arra a következtetésre jutottak ugyanis, hogy a kétféle kifejezés esetén különböző mechanizmusok felelősek a fókusszal való interakcióért, és míg az előbbi esetében az asszociációs folyamat levezetésére egy pragmatikai elmélet a legalkalmasabb, addig az utóbbinál csak szemantikai magyarázat lehetséges. A distinkció alátámasztására számos meggyőző érvet sorakoztattak fel, például azt, hogy míg az *always* esetében a fókusz kimozgatható anélkül, hogy az asszociációs viszony sérülne (71), az *only* esetében erre nincs mód (72).

(71) *What do you think Kim always give-s his mother?* (Beaver és Clark 2003: 346)

mit AUX te gondol Kim mindig ad-3SG ő.GEN anya

- a. ‘What is the thing such that Kim gives that thing and nothing else to his mother?’
‘Mi az az egyetlen dolog, amit Kim ad az anyukájának?’
- b. ‘What do you think Kim gives his mother and no-one else?’
‘Mi az a dolog, amit Kim csak az anyukájának ad?’

(72) *What do you think Kim only give-s his mother?* (Beaver és Clark 2003: 346)

mit AUX te gondol Kim csak ad-3SG ő.GEN anya

- a. * ‘What is the thing such that Kim gives that thing and nothing else to his mother?’
* ‘Mi az az egyetlen dolog, amit Kim ad az anyukájának?’
- b. ‘What do you think Kim gives his mother and no-one else?’
‘Mi az a dolog, amit Kim csak az anyukájának ad?’

Ez valóban arra utal, hogy az *only* alkalmazása esetén a hozzá társított összetevőnek nem csak a kiinduló, hanem a felszíni szerkezetben is a partikula hatókörén belül kell le. Az *always*

esetében ugyanakkor valóban úgy tűnik, hogy a kontextuális szempontok, például a kiugróság vagy az új információ státusz ennél lényegesen fontosabb szereppel bírnak. Emellett Beaver és Clark (2003) úgy véli, a szétválasztás egyúttal azt a különbséget is magyarázza, hogy az *always* megenged nem-kimerítő értelmezést is (73), az *only* viszont szükségszerűen kimerítő értelmű (74).

(73) *Sandy always feed-s Nutrapup to [Fido]_{FOC}.* (Beaver és Clark 2003: 327)
Sandy mindig etet-3SG Nutrapup PREP Fido

and she also always feed-s Nutrapup to [Butch]_{FOC}.

és ő is mindig etet-3SG Nutrapup PREP Butch

‘Sandy mindig Fidot eteti Nutrapuppal, és mindig Butchot is eteti Nutrapuppal.’

(74) *Sandy only feed-s Nutrapup to [Fido]_{FOC}.* (Beaver és Clark 2003: 327)
Sandy csak etet-3SG Nutrapup PREP Fido

and she also only feed-s Nutrapup to [Butch]_{FOC}.

és ő is csak etet-3SG Nutrapup PREP Butch

* ‘Sandy csak Fidot eteti Nutrapuppal, és csak Butchot is eteti Nutrapuppal.’

Ugyancsak kettős, sőt a szerzőt követve hibrid megoldásként említhető Krifka (2006) javaslata, amely alapvetően egy szemantikai meghatározottságú elmélet, ám a kizárandó alternatívák kivetítésének módját a Rooth (1992) nevéhez fűződő alternatív szemantika elvei alapján képzelel el azokban az esetekben, amikor a partikulával asszociált fókusz a fókuszált frázison belül helyezkedik el, mint például a (75) alatti mondatban.

(75) *John only introduce-d [the man that Jill_F admire-s]_{FP} to Sue.* (Krifka 2006: 108)
John csak bemutat-PST a férfi aki Jill imád-3SG PREP Sue

‘John azt a férfit mutatta be Sue-nak, akit csak Jill imád.’

Az *only* esetét illetően egyébként Rooth (1992) is említi az alternatív szemantikai elemzés több hiányosságát, és a fókuszérzékeny elemek többségével ellentétben itt indokoltnak tartja egy ún. köztes elmélet bevezetését is fontolóra venni.

A legelterjedtebb megközelítés tulajdonképpen mindmáig Jackendoff (1972) elemzése, amely lexikalizált kapcsolatot feltételez az *only* és a prozódiai fókuszjelölés között. A most következő részben rátérek a magyar *csak* partikula mondatbeli viselkedésének tárgyalására, amelynek esetében további kérdéseket vet fel a szintaktikai fókuszjelölés megjelenése is.

3.1.3. A *csak* fókuszpartikula a magyar nyelvben

A magyar nyelvben a leggyakrabban használt kizáró értelmű, fókusz-érzékeny partikula kétségtelenül a *csak*, amely általában hangsúlytalanul, a mondat főhangsúlyát viselő szerkezeti fókuszhoz társítva jelenik meg a mondatban. A prozódiai tulajdonságait azért is érdemes elsők között megemlíteni, mert ezek mentén különíthető el legmegbízhatóbban a hangsúlyosan ejtett *csak* diskurzus-partikulától, amelynek sajátosságait részletesen elemzi Gyuris (2008). Természetesen funkciójukat tekintve is élesen elválaszthatók az egyes típusok, hiszen míg az általam vizsgált partikula a vele asszociált fókuszált összetevő alternatíváinak kizárásáért felelős, addig a diskurzuspartikulák céljai között Péter (1991) nyomán Gyuris (2008) a közlés felerősítését, illetve gyengítését, a csodálkozás és a fenyegetés kifejezését említi.⁶⁸ A dolgozat további részében ez utóbbi típussal nem foglalkozom.

A *csak* fókuszpartikula szintaktikai viselkedését illetően már az iménti fejezetben is árulkodó lehetett az (70) alatti mondat, amelynél látható, hogy míg az angol mondatban a különbözőképpen értelmezett változatok csak a főhangsúly helyét tekintve mutatnak eltérést, addig ezek magyar nyelvű ekvivalenseit szórendi változatosság is jellemzi. Ennek oka, hogy a *csak* partikulát szerkezeti fókuszhoz társítjuk, amelynek – amint arról a 2.1. fejezetben már részletesen szó volt – ismérve a prozódiai prominencia mellett a szintaktikai jelöltség, pontosabban a preverbális pozícióba való mozgatás is. Az egyedüli példapár, amelynél nem volt különbség a mondatok szórendjében annak ellenére sem, hogy a partikula kimerítősege másik összetevőhöz társult, az (70e) és (70f) magyar megfelelői. Itt ugyanis a szerkezeti fókusz pozíciójába mozgatott *egy új biciklit* kifejezés egyes elemeit érintette a művelet, ilyen esetekben pedig csak a hangsúlyozás révén lehetséges az összetevőn belüli differenciálás.

A fókusszal való asszociációt még inkább megkönnyíti, hogy a *csak* az esetek döntő többségében a fókuszált elemet közvetlenül megelőző pozícióban jelenik meg, akárcsak a (76a) alatti példában. A kanonikus szórenden kívül azonban jólformálnak számítanak más variációk is (76b–c), fontos viszont, hogy a partikula szórendi pozíciójától függetlenül továbbra is a preverbális pozícióban szereplő fókuszált elem alternatívái kerülnek kizárásra, vagyis a mondat változatlanul mindegyik esetben azt jelenti, hogy *Mari volt az egyetlen, aki az adott alkalommal süteményt sütött, senki más.*

- (76) a. *Csak [MARI]_{FOC} sütött süteményt.*
 b. *[MARI]_{FOC} sütött csak süteményt.*
 c. *[MARI]_{FOC} sütött süteményt csak.*

⁶⁸ A *csak* diskurzuspartikula megjelenésére példaképp említhetők az alábbi mondatok: *Csak úgy ömlött az eső! Csak nem haragudott meg? No várj csak! Hiszen csak kerüljön a szemem elé!* Péter (1991: 176–179).

Ahogy szerkezeti fókuszról, úgy hozzá kapcsolódó *csak* partikulából is előfordulhat több egy mondatban, akár csak a (77) alatti példában. Ezekben az esetekben mindkét fókuszált összetevő alternatíváiról azt állítjuk, hogy őket illetően nem teljesül a predikátum állítása.

(77) *Csak [MARI]_{FOC} sütött csak [SÜTEMÉNYT]_{FOC}.*

É. Kiss (2002) részletesen tárgyalja annak kérdését, hogy a *csak* partikulát tartalmazó operátor a fókuszált kifejezéssel együtt mozog-e vagy attól függetlenül generálódik. Végül az utóbbi álláspont mellett érvel, vagyis azt feltételezi, hogy az operátor hozzacsatolás révén kerül a hatókörének vezérlésére alkalmas pozícióba és így osztja ki a lexikális [+fókusz] szemantikai jegyet a FocP specifikálójába mozgatott összetevőnek.

A *csak* partikulát tartalmazó mondatok esetében Kenesei (1986, 1989) és Szabolcsi (1994) is ugyanolyan jelentésszerkezetet feltételez, mint Horn (1969) az angolban. Úgy vélik tehát, hogy az állítás az alternatívákat kizáró rész, vagyis például a (76) alatti mondatnál az, hogy *senki nem sütött süteményt, aki nem azonos Marival*, ez pedig előfeltételezi annak az igazságát, hogy *Mari süteményt sütött*. Az utóbbi, pozitív komponens előfeltevés-státusza mellett Kenesei (1986, 1989) azzal érvelt, hogy ennek igazságértékét a mondat tagadása sem befolyásolja, hiszen az, hogy *Mari süteményt sütött*, a (78) alatti mondat esetén is igaz marad.

(78) *Nem csak [MARI]_{FOC} sütött süteményt.*

É. Kiss (2002) emellett azt is hangsúlyozza, hogy a *csak* partikula egyfajta skaláris jelentést is hordoz, mivel azt is kifejezi, hogy a fókuszált elem a releváns alternatívák skálájának egy nem-maximális fokát képviseli. Így például a (79) alatti mondat esetében a *csak* használatát az teszi lehetővé, hogy az oktatási intézményeket sorba rendező skálán a középiskola nem a legmagasabb helyet foglalja el.

(79) *János csak [KÖZÉPISKOLÁT]_{FOC} végzett.*

(É. Kiss 2002: 96)

Ez egybeesik Beaver és Clark (2008), illetve Roberts (2011) megállapításával, csupán annyi a különbség, hogy ők nem egy a fókuszált összetevő jelölétének alternatíváit sorba rendező skálát feltételeznek, hanem a teljes kijelentést helyezik el az éppen tárgyalt kérdésre adható lehetséges válaszok sorában.

Mielőtt annak ismertetésébe fogok, hogy miképp értelmezik a magyar anyanyelvű gyerekek és felnőttek a *csak* partikulát is tartalmazó mondatokat, sorra veszem azokat a főbb kísérletes munkákat, amelyek a gyerekek fókuszértelmezésének fejlődését vizsgálták.

3.2. A fókuszpartikulák kimerítő értelmezésének elsajátítását vizsgáló korábbi kísérletek

Az elmúlt húsz évben számos olyan nyelvelsajátítási kísérletet végeztek, amely a kizáró fókusz-partikulákat tartalmazó mondatok interpretációját vizsgálta a különböző nyelvekben. Amint látni fogjuk, e kutatások kiindulópontját a kétértelműségek feloldására alkalmazott gyermek-, illetve felnőttkori stratégiák összevetése jelentette. A kisebb gyermekekkel végzett felmérések során azonban hamar világosság vált, hogy gyakran a felnőttektől eltérő módon értelmezik a partikula által kifejezett kimerítő azonosítást, illetve nem a megfelelő összetevővel asszociálják azt. Ez utóbbi megfigyelés pedig különösképpen igaznak bizonyult azokra a mondatokra, amelyekben a partikula az alanyhoz kapcsolódott.

Ezek az eredmények egyrészt azért bírnak nagy jelentőséggel, mert segítségükkel árnyaltabb képet kaphatunk az óvodáskorú gyerekek szintaktikai, szemantikai és pragmatikai tudásáról, másrészt pedig azért, mert összehasonlítási alapot nyújthatnak más olyan szerkezetek értelmezésének vizsgálatához is, amelyek ugyanazt a jelentéstartalmat fejezik ki, mint a kimerítő azonosítást a lexikális jelentésében tartalmazó partikula.

3.2.1. Crain, Ni és Conway (1994)

A fókuszpartikulák értelmezésének óvodáskori sajátosságaira először a Crain és munkatársai (1994) által végzett kísérletek mutattak rá. A szerzők az angol *only* partikulát tartalmazó fókuszos szerkezetek felnőtt-, illetve óvodáskori interpretációját hasonlították össze annak érdekében, hogy illusztrálják a kétértelműségek feloldásának különböző lehetőségeit, valamint bebizonyítsák, hogy a felnőttkorban erre a célra használt elemző modul elkülönül a nyelvelsajátítás során elsődleges szerepet betöltő, tanulást segítő modultól.

Az *only* partikulát tartalmazó szerkezetek azért alkalmasak kiválóan erre a célra, mert nagyon gyakran kétértelműek. Például az (80) alatti mondat megenged egy olyan értelmezést, amely esetében a fókuszált elem a diskurzus minden más szereplőjével kontrasztban van (a), ugyanakkor lehetővé tesz olyan interpretációt is, amely szerint csak egy szűkebb halmaz, az elefántok csoportjának többi tagja áll szemben a fókuszált összetevővel (b).

(80) *The big elephant is the only one playing a guitar.* (Crain és mtsai 1994: 463)

a nagy elefánt AUX a csak egy játszani egy gitár

a. The big elephant is the only thing playing a guitar.

‘A nagy elefánt az egyetlen, aki gitározik.’

b. The big elephant is the only elephant playing a guitar.

‘A nagy elefánt az egyetlen elefánt, aki gitározik.’

Fontos belátnunk, hogy a két olvasat közül a (b) az, amelyik több lehetséges szituációt tud leírni, szemben a jóval megszorítottabb (a) értelmezéssel, amely mindössze a lehetőségek legszűkebb körében igaz. Mindezt tükrözi az előbbinek az utóbbiból való levezethetősége is, hiszen az (a) értelmezésnek logikai következménye a (b) értelmezés.

Mivel a kérdés az óvodások esetében az volt, hogy elérhető-e számukra valamelyik vagy akár mindkét olvasat, a felnőttek esetében pedig az, hogy a kettő közül melyiket preferálják, a szerzők az egyes korcsoportokat eltérő módszerekkel vizsgálták. A gyerekeknek egy igazságérték-megítélési feladatban kellett eldönteniük, hogy az adott mondatok mely képekre igazak, és melyekre nem; a felnőtteknek pedig az volt a feladatuk, hogy minden mondathoz írjanak le egy olyan szituációt, amelyben igaz, és egy olyat, amelyben hamis.

Az eredmények azt mutatják, hogy gyerekek többsége csak akkor fogadja el igaznak az (80) alatti mondatot, ha csak és kizárólag a nagy elefánt gitározik, és egyetlen más, a képen látható állat sem, vagyis számukra csupán az (a) alatti értelmezés hozzáférhető, a (b) alatti nem. Ezzel szemben a felnőttek válaszaiból az derül ki, hogy ők egyértelműen a (b) olvasatot preferálták. Crain és mtsai (1994) szerint ez megerősíti a feltételezést, mely szerint a kisgyermek és a felnőtt anyanyelvi beszélők különböző stratégiákat alkalmaznak a kétértelműségek feloldására: míg az óvodáskorúak a leginkább megszorított értelmezést preferálják, vagyis azt, amelyik a legkevesebb esetben igaz és így a legkönnyebben cáfolható, addig a felnőttek éppen arra törekszenek, hogy a lehető legkevesebb előzetes megkötést tegyék, ezért a lehetséges olvasatok közül a több esetben elfogadhatót választják.⁶⁹

Az *only* értelmezését vizsgáló kísérletsorozat ugyanakkor rámutatott az óvodások egy másik sajátos, a felnőttekétől eltérő interpretációs stratégiájára is, amely ráadásul egyértelmű mondatok esetében is kimutatható. A jelenséget Crain és mtsai (1994) a (81) és (82) alatti példákkal kapcsolatban figyelték meg.

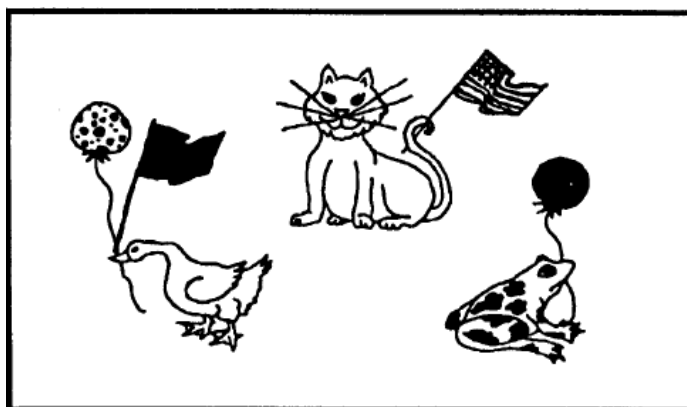
(81) *Only the cat is holding a flag.* (Crain és mtsai 1994: 460)
 csak a macska AUX tart egy zászló
 ‘Csak a macska tart egy zászlót.’

(82) *The cat is only holding a flag.* (Crain és mtsai 1994: 460)
 a macska AUX csak tart egy zászló

⁶⁹ Ugyanakkor nem lehetünk teljes mértékben biztosak abban, hogy a felnőttek válaszaiban valóban ezt a stratégiát tükrözik. Annak, hogy a fenti feladatban az (80) alatti mondat esetében a legtöbben olyan szituációkat írtak le hamis változat gyanánt, amelyekben egy vagy több kis elefánt is gitározik, nem pedig olyanokat, amelyekben más állatok is gitározhatnak, pragmatikai gyökerei is lehetnek. Az utóbbi válasz esetén ugyanis szükséges lenne teljesen új szereplőket is bevezetni a diskurzushoz, míg az előbbi esetében elegendő csupán arra az előfeltevésre hagyatkozni, hogy az említett nagy elefánton kívül van(nak) kis elefánt(ok) is.

- a. ‘A macska csak tart egy zászlót.’
 b. ‘A macska csak egy zászlót tart.’

A (81) alatti mondatban a fókuszpartikula az alanyhoz kapcsolódik, így jelentése – a felnőtt anyanyelvi beszélők számára – egyértelmű: az alany az egyetlen, akire igaz a predikátum által kifejezett állítás. A (82) alatti mondatnak ezzel szemben két lehetséges értelmezése is van: a partikula kimerítősege egyaránt asszociálható a teljes igei csoporttal (a) vagy a tárggyal (b). Mindennek tükrében könnyen belátható, hogy míg a (81) alatti állítás nem igaz az 54. ábrán látható képre, addig a (82) alatti mindkét olvasat esetében igaz.

54. ábra: A (81) és (82) alatti mondatokhoz tartozó kép (Crain és mtsai 1994: 460)

Míg a felnőttek kivétel nélkül helyesen értékelték a fenti mondatok és az ábrán található kép viszonyát, addig az óvodások válaszaik meglepő eredményeket hoztak. A kísérletben résztvevő 38 gyerekből ugyanis 21 következetesen az igei csoporttal asszociálta a partikula által kifejezett kimerítőseget, függetlenül annak felszíni pozíciójától, azaz mind a (81), mind pedig a (82) alatti mondatot igaznak fogadták el, még hozzá mindkét esetben arra hivatkozva, hogy a macska valóban nem csinál mást, csak tartja a zászlót.

A szerzők a későbbiekben ebből a 21 óvodásból álló, ún. VP-orientált (a kimerítő azonosítást mindig az igei kifejezéssel asszociáló) csoportból kiválasztottak 6 gyereket, akikkel további vizsgálatokat végeztek, amelyekben azonban már csak a (81) alattihoz hasonló mondatok szerepeltek tesztmondatként. Az eredményekből arra következtettek, hogy ez a szokatlan megoldás is a gyerekek korábban már tárgyalt stratégiájának része, hiszen valójában itt is arról van szó, hogy a leginkább megszorított, az elképzelhető helyzeteknek csak a legkisebb halmazában igaz értelmezést választják.

3.2.2. Gualmini, Maciukaite és Crain (2003)

Gualmini és munkatársai (2003) azt tesztelték, hogy a gyerekek esetében is igaz-e Jackendoff (1972) azon megfigyelése, mely szerint az *only* partikulát tartalmazó angol mondatokban az állítás igazságértékét a prozódiaileg kódolt információk is befolyásolják. A felnőtt beszélők ugyanis – amint arról már szó volt – három különböző olvasatot (a–c) is tulajdoníthatnak a (83) alatti mondatnak attól függően, hogy melyik összetevőre esik a főhangsúly.

(83) *John only introduce-d Bill to Sue.* (Gualmini és mtsai 2003: 88)

John csak bemutat-PST Bill PREP Sue

a. 'John csak bemutatta Bill-t Sue-nak.'

b. 'John csak Bill-t mutatta be Sue-nak.'

c. 'John csak Sue-nak mutatta be Bill-t.'

Azonban az, hogy az óvodáskorú gyermekek is ily módon értelmezik a fókuszpartikulát tartalmazó mondatokat, korántsem magától értetődő, hiszen korábban több vizsgálat – köztük Solan (1980), illetve McDaniel és Maxfield (1992) névmások értelmezését tanulmányozó kutatása – is azt bizonyította, hogy a kisgyermekek a feldolgozás során nem képesek a felnőttekhez hasonló módon támaszkodni a kontrasztív hangsúlyozásra.

A Gualmini és mtsai (2003) által összeállított igazságérték-megítélési feladatban olyan mondatok szerepeltek, amelyekben vagy az indirekt tárgy (84), vagy pedig a direkt tárgy (85) volt fókuszálva, így ezen elemek egyike viselt kontrasztív hangsúlyt.

(84) *Barney only sold a cake to SNOW WHITE.* (Gualmini és mtsai 2003: 95)

Barney csak elad.PST egy torta PREP Hófehérke

'Barney csak Hófehérkének adott el egy tortát.'

(85) *The farmer only sold a BANANA to Snow White.* (Gualmini és mtsai 2003: 96)

a farmer csak elad.PST egy banán PREP Hófehérke

'A farmer csak egy banánt adott el Hófehérkének.'

Az eredmények igen egyértelműek voltak: az óvodások mindkét mondat típus esetében, azaz a kontrasztív hangsúlyozástól függetlenül mindig az indirekt tárgyat értették fókuszált összetevőként – szemben a felnőtt anyanyelvi beszélőkkel, akik következetesen a hangsúlyos elemmel asszociálták az *only* partikula által kifejezett kimerítő azonosítást. Abban, hogy a gyermekek éppen ezt az olvasatot preferálták, a szerzők szerint szerepet játszhatott az is, hogy az indirekt tárgy jelölete – ellentétben a direkt tárgy jelölésével – nem élettelen dolog, hanem személy volt, ráadásul ő volt a történet szempontjából a legfontosabb szereplő.

A második kísérletben a szerzőknek sikerült a direkt tárggyal asszociált kimerítő értelmezést is előcsalogatniuk, még hozzá egy olyan speciális kontextus segítségével, amelyben a korábban preferált, indirekt tárgyi fókuszos olvasat ellentmondásos volt (86).

(86) *Tarzan threw a fish and a boat to the dolphin,* (Gualmini és mtsai 2003: 97)

Tarzan dobott egy hal és egy csónak PREP a delfin

but he only threw a FISH to the penguin.

de ő csak dobott egy hal PREP a pingvin

‘Tarzan bedobott egy halat és egy csónakot a delfinnek,

de csak egy halat dobott be a pingvinnek.’ – direkt tárggyal asszociált olvasat

‘Tarzan bedobott egy halat és egy csónakot a delfinnek,

de csak a pingvinnek dobott be egy halat.’ – indirekt tárggyal asszociált olvasat

Az eredmények azt mutatják, hogy az ilyen mondatok értelmezése során az óvodások az esetek döntő többségében (85%-ában) képesek voltak arra, hogy eltérjenek az eddig alkalmazott stratégiától, és a két tagmondat állítását mintegy összhangba hozzák egymással.

Gualmini és mtsai (2003) szerint tehát a kisgyermek számára mind az indirekt, mind pedig a direkt tárgyi fókusszal asszociált kimerítő olvasat hozzáférhető, ám az előbbit tekinthetjük az *only* partikulával módosított fókuszos kifejezések alapértelmezett jelentésének. Kísérleteik eredményei azt is bizonyítják, hogy az óvodáskorúak esetében a kontrasztív hangsúlyozásnak valóban nincs egyértelműsítő szerepe, ellenben a kontextus segítheti őket a helyes értelmezés kiválasztásában.

3.2.3. Paterson, Liversedge, Rowland és Filik (2003)

Az *only* partikulát tartalmazó mondatok gyermekkori értelmezésének tanulmányozásában a következő mérföldkövet az a Paterson és munkatársai (2003) által végzett, háromrészes kísérletsorozat jelentette, amelynek fő célja annak tesztelése volt, hogy vajon csakugyan a hatóköri viszonyok hibás feldolgozása okoz-e problémát (amint azt Crain és mtsai (1994) feltételezték), vagy pedig az, hogy egyáltalán nem számolnak a kontrasztív információkkal. Éppen ezért a korábban vizsgált, az alanyhoz (87) vagy az igei csoportoz (88) kapcsolt partikulát tartalmazó tesztmondatok körét kibővítették egy olyan mondattípussal is, amely egyáltalán nem tartalmazott fókuszpartikulát (89).

(87) *Only the fireman is holding a hose.* (Paterson és mtsai 2003: 270)

csak a tűzoltó AUX tart egy tömlő

‘Csak a tűzoltó tart egy tömlőt.’

(88) *The fireman is only holding a hose.* (Paterson és mtsai 2003: 270)

a tűzoltó AUX csak tart egy tömlő

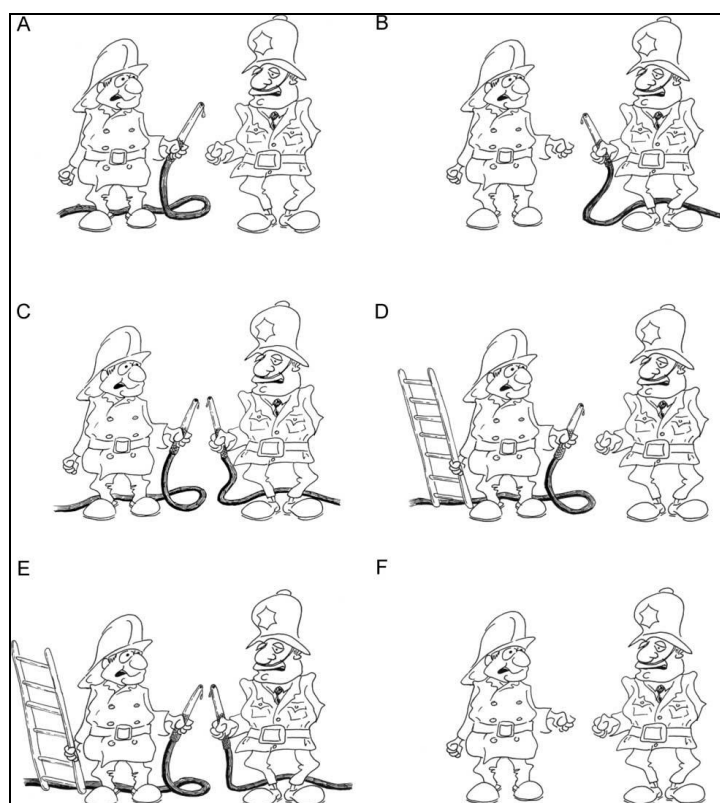
‘A tűzoltó csak tart egy tömlőt.’

(89) *The fireman is holding a hose.* (Paterson és mtsai 2003: 270)

a tűzoltó AUX tart egy tömlő

‘A tűzoltó tart egy tömlőt.’

Ezen újítás alapötletét az adta, hogy a szerzők szerint nem lehetünk biztosak benne, hogy a (87) alattihoz hasonló mondatokat a gyerekek azért fogadják el a felnőttek számára hamis kontextusokban is, mert azt feltételezik, hogy az alanyhoz kapcsolt partikula által kifejezett kimerítőség az igei csoportra vonatkozik (akárcsak a (88) alatti mondatban). Előfordulhat ugyanis az is, hogy az óvodások egyáltalán nem számolnak a mondatban szereplő fókusszal, azaz mind a (87), mind a (88) alatti mondatot ugyanúgy értik, mint a (89) alatti, partikula nélküli állítást. Így a kísérlet során nem csupán azt kellett felmérni, hogy adott képek közül más kombinációkat tartanak-e igaznak, illetve hamisnak a résztvevők a különböző pozíciójú partikulákat tartalmazó mondatok esetén, hanem azt is meg kellett vizsgálni, hogy ezek a választások eltérnek-e a partikulát nem tartalmazó mondatok esetén meghozott döntésektől. Éppen ezért a fenti állítások igazságát az 55. ábrán található mind a hat (A–F) képpel kapcsolatban meg kellett ítélni. A kontrollképek (A, B és F) mellett három kritikus kép is szerepelt, amelyek közül a „C” csak a (87) alatti, a „D” pedig csak a (88) alatti mondat esetén volt hamis, az „E” kép viszont mind a (87), mind pedig a (88) esetében, vagyis ez utóbbi képtípusra csak a partikula nélküli (89) állítás volt igaz.

55. ábra: A (87) – (89) alatti mondatokhoz tartozó képek (Paterson és mtsai 2003: 272)

A Paterson és mtsai (2003) által bemutatott mindhárom kísérletben ugyanezek a mondat-, illetve képtípusok szerepeltek, csupán a kísérleti elrendezést változtatták.

Az első kísérletben a résztvevők az adott mondat elhangzását követően egymás után látták az 55. ábrán bemutatott hat képet, és egyenként ítélték meg őket. Mindhárom mondatípus (alanyhoz kapcsolt partikulát tartalmazó, igei csoporthoz kapcsolt partikulát tartalmazó, illetve partikula nélküli típus) négy-négy kontextussal párosítva fordult elő, vagyis a kísérlet összesen 12 tesztmondatot tartalmazott. A szerzők ebben a kísérletben a következő négy korcsoportot vizsgálták: 6–7 éves gyerekek, 8–10 évesek, 11–12 évesek, illetve felnőttek. Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a kisgyermek valóban figyelmen kívül hagyják a fókusz tartalmazó mondatokban rejlő kontraszt információkat, ugyanis az első korcsoportba tartozó óvodások a próbák több mint egyharmadában igaznak fogadták el az „E” képtípust akkor is, ha a tesztmondatban volt fókuszpartikula. Azt is kimutatták, hogy a kisgyermek ezt a hibát szignifikánsan többször követték el, mint a partikula hatókörének helytelen meghatározását.

A második kísérlet annyiban különbözött az elsőtől, hogy a résztvevők (akik ezúttal is ugyanabból a négy korcsoportból kerültek ki) egyszerre látták az egyes mondatokhoz tartozó összes képet, és ezek közül kellett kiválasztaniuk azokat, amelyekre igaznak vélték az elhangzott állítást. A kísérleti elrendezés eme változtatásának köszönhetően a szerzőknek

módjuk volt felmérni azt is, hogy mennyire segíti az alternatívák egyidejű megjelenítése a gyerekeket abban, hogy felismerjék és beépítsék az értelmezésbe az egyes képek közötti kontraszt információkat. Noha a legkisebb gyerekek ebben a feladattípusban többet hibáztak, ez a kísérlet lényegében megismételte a korábbi eredményeket, vagyis semmi sem utal arra, hogy az első kísérletben a képek egyenkénti bemutatása okozta volna a kontraszt információk figyelembe vételének alacsony arányát.

A harmadik kísérletben a szerzők az első kísérletet ismételték meg, ezúttal azonban 4–5 éves óvodásokkal, valamint – a gyerekek életkori sajátosságaira való tekintettel – némiképp leegyszerűsítve: kevesebb próbával és kérdésekké alakított tesztmondatokkal. Az eredmények azt mutatják, hogy a gyerekek már ebben az életkorban is megbízható tudással rendelkeznek az *only* partikula jelentéséről, ám mégis ugyanazokat a hibákat követik el, mint az első kísérletben 6–7 éves társaik. Róluk is elmondható tehát, hogy elsősorban nem a hatóköri viszonyok helytelen értelmezése okoz számukra nehézséget, hanem az, hogy számoljanak a fókuszpartikulát tartalmazó mondatok kontrasztivitásával.

A fenti három kísérlet eredményei alapján Paterson és mtsai (2003) két fő állítást tettek. Egyrészt világos, hogy mind a felnőttek, mind a gyermekek számára nehezebb értelmezni azokat a mondatokat, amelyek tartalmazzák az *only* partikulát, mint azokat, amelyek nem. Másrészt a gyerekek gyakran ugyanazt a jelentést tulajdonítják ennek a két mondat típusnak, amely tévesztés oka a szerzők szerint az, hogy nem képesek helyesen következtetni a fókuszált összetevő alternatíváinak explicit kontraszthalmazára.

3.2.4. Paterson, Liversedge, White, Filik és Jaz (2005/2006)

Korábbi munkájukat folytatva Paterson és munkatársai (2005/2006) újabb kísérleteket végeztek, ezúttal azonban a fókuszpartikula nélküli mondatok (90) értelmezését olyan kétértelmű mondatokéval vetették össze, melyekben az *only* partikula az igei csoporthoz kapcsolódott (91).

(90) *The woman is walking a dog.* (Paterson és mtsai 2005/2006: 264)

a nő AUX sétáltatni egy kutya

‘A nő sétáltat egy kutyát.’

(91) *The woman is only walking a dog.* (Paterson és mtsai 2005/2006: 264)

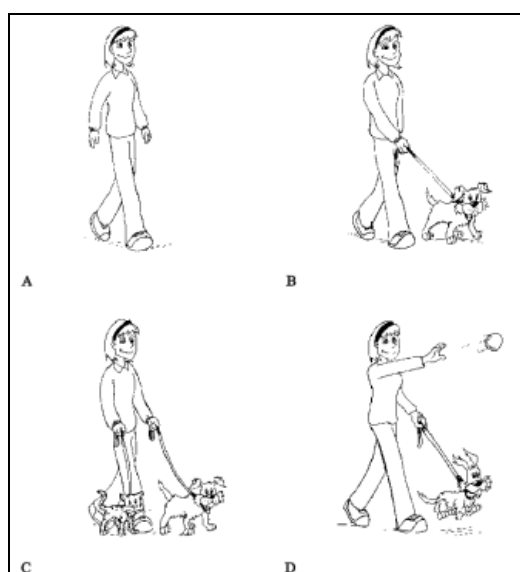
a nő AUX csak sétáltatni egy kutya

a. ‘A nő csak sétáltat egy kutyát.’

b. ‘A nő csak egy kutyát sétáltat.’

Az alapfeltételezés ezúttal is az volt, hogy egy mondat–kép megfeleltetési feladatban a résztvevők más-más képkombinációkat ítélnék igaznak, illetve hamisnak abban az esetben, ha fókusz nélkül értelmezik az adott mondatot, ha a kontrasztív fókusz kimerítőségét a direkt tárggyal asszociálják, vagy ha a teljes igei csoportra értik a kimerítőséget.

Ebben a kísérletsorozatban egy mondatához négy kép tartozott (56. ábra): az egyértelműen igaz (B), illetve hamis (A) képek mellett helyet kapott egy, amely csak a partikula nélküli mondat (90) esetén lehet igaz – hiszen a (91) alatti állítás sem az (a), sem a (b) olvasattal nem fogadható el (C), valamint egy olyan ábra, amely igaz lehet mind a (90), mind a (91) alatti mondattal párosítva, ám utóbbi esetében csakis akkor, ha a partikula kimerítőségét a direkt tárggyal asszociáljuk (D).

56. ábra: A (90) – (91) alatti mondatokhoz tartozó képek (Paterson és mtsai 2005/2006: 264)

A szerzők ismét azzal a feladattípussal kezdték a kísérletsorozatot, amelyben egymás után prezentálták az elhangzott állításokhoz tartozó képeket, így a tesztalanyoknak külön-külön kellett megítélniük azokat. Az első kísérletben részt vett két gyermekekből álló csoport (7–8 évesek, illetve 9–10 évesek), valamint két felnőtt kontrollcsoport. Meglepő módon az itt kapott eredmények cáfolni látszottak a szerzők korábbi hipotézisét, mivel ezúttal gyermekek a partikula nélküli mondatokat is elutasították a kritikus képek (C és D) esetében. Ami a másik, *only* partikulát tartalmazó mondattípust illeti, minden vizsgált korcsoportban az volt jellemző, hogy a kimerítőséget a teljes igei csoporttal asszociálták, vagyis sem a „C”, sem pedig a „D” ábrát nem fogadták el igaznak.

A második kísérletben ugyanazt a tesztanyagot használták fel, mint az előzőben, ám ezúttal a résztvevők egyidejűleg látták a négy képet, és azt a feladatot kapták, hogy vegyék ki azokat a képkártyákat, amelyekre igaznak tartják az elhangzott mondatot. Az eredmények

ezúttal egyáltalán nem különböztek az egyes korcsoportokban: szinte kivétel nélkül minden válaszadóra az volt jellemző, hogy a (91a) alatti olvasatot preferálta, azaz csak és kizárólag a „B” képet ítélte igaznak. Ami pedig különösen érdekes, hogy ez nem csupán a partikulát tartalmazó mondat (91) esetén volt így, hanem a partikula nélküli állítás (90) megítélésekor is.

Mivel a szerzőkben felmerült a gyanú, hogy a második kísérlet egyöntetű eredményeit a kísérletvezető kérdésének félreértése okozta, harmadik kísérletükben megismételték a tesztet, ám ezúttal arra kérve a résztvevőket, hogy azokat a képeket válasszák ki a négy lehetőség közül, amelyekre nem igaz az állítás. Ily módon ugyanis elkerülhető, hogy a választás csak egyetlen, tulajdonképpen „a leginkább igaz” alternatívára korlátozódjon. Az előzőekkel ellentétben ez alkalommal három korcsoport tagjai (7–8 éves gyerekek, illetve két csoportban felnőttek) oldották meg a feladatot. A résztvevő kisgyerekek ezúttal is – akárcsak az első kísérletben – ugyanazokat a képkombinációkat ítélték hamisnak a különböző mondat típusok esetén, vagyis mind a partikula nélküli, mind pedig a partikulát tartalmazó mondatokat úgy értelmezték, mintha az igei csoport egy kontrasztív fókusz hatókörében lenne. Ezzel szemben a felnőttek csak a partikulát tartalmazó állításoknak tulajdonítottak kontrasztív jelentést, ezek esetében azonban szinte kivétel nélkül az igei csoporttal asszociálva a partikula kimerítőségét.

A Paterson és mtsai (2005/2006) által végzett újabb kísérletsorozat legfőbb eredménye tehát annak kimutatása volt, hogy az *only* partikulát tartalmazó kétértelmű mondatok esetén a gyerekek és a felnőttek egyaránt az igei csoporttal asszociált kimerítő olvasatot részesítik előnyben. Ez a felismerés a kisgyermekeket illetően alátámasztja azt a Crain és mtsai (1994) által megfogalmazott feltevést, mely szerint a nyelvelsajátítási szakaszban a kétértelmű szerkezetek értelmezése esetén a legmegszorítottabb olvasat a preferált. Ugyanakkor a felnőttek válaszaik ellentmondanak annak a hipotézisnek, hogy ez a stratégia a későbbiekben megváltozik, és a legkevésbé megszorított, azaz jelen esetben a direkt tárggyal asszociált kimerítő interpretáció lesz elsődleges. Paterson és mtsai (2005/2006) azt feltételezik, hogy a kétértelmű mondatok esetén mind a gyerekek, mind a felnőttek azt várják el, hogy az állítások maximálisan informatívak legyenek, és ennek köszönhető az, hogy csak a teljes igei csoport kimerítő értelmezésével összeegyeztethető kontextusokat fogadják el igaznak.

3.2.5. Notley, Zhou, Crain és Thornton (2009)

Hogy kiderítsék, miért jellemzi az óvodáskorúakat a felnőttekétől eltérő értelmezési stratégia, Notley és munkatársai (2009) összehasonlították egymással az angol *only*-, illetve a mandarin *zhiyou*-szerkezetek gyermeknyelvi interpretációját.

Az első kísérletben két angol anyanyelvű kisgyermek (egy kislány és egy kisfiú) fejlődését követték nyomon majdnem egy éven keresztül, megközelítőleg hároméves korukig. A vizsgálat elsődleges célja annak az életkornak a meghatározása volt, amikor a résztvevők már képesek a kontraszthalmazok megalkotására. Az eredmények egyértelműen megcáfolták a Paterson és mtsai (2003) által felállított hipotézist: a kutatásban részt vevő kisfiú ugyanis 33 hónapos korában, a kislány pedig már 29 hónaposan képes volt arra, hogy következetesen kontraszthalmazokat hozzon létre a fókuszált összetevők alternatívái gyanánt. Ugyanakkor azt találták, hogy amint az óvodások képesek voltak elvégezni ezt a műveletet, azonnal fellépett a Crain és mtsai (1994) által megfigyelt probléma is: a tranzitív igei predikátumokat tartalmazó mondatok (92) esetén szisztematikusan az igei csoporttal asszociálták a partikula kimerítő értelmezését, függetlenül annak felszíni pozíciójától.

(92) *Only Tigger has a yo-yo.* (Notley és mtsai 2009: 250)
 csak Tigris van egy jojó
 ‘Csak Tigrisnek van egy jojója.’

Fontos megjegyeznünk azonban, hogy a gyerekek szinte alig követtek el ilyen típusú hibát az olyan mondatoknál, amelyekben az igei csoportnak nem volt értelmezhető alternatívája, vagyis például a (93) alattihoz hasonló lokatívuszos szerkezetek esetében.

(93) *Only Tigger is under the blanket.* (Notley és mtsai 2009: 250)
 csak Tigris van alatt a takaró
 ‘Csak Tigris van a takaró alatt.’

A szerzők ez alapján arra következtettek, hogy azokban az esetekben, ahol mind az alanyhoz, mind pedig az igei csoporthoz társított kimerítő értelmezés lehetséges, az angol anyanyelvű gyerekek – már a kezdetektől fogva – az utóbbi olvasatot részesítik előnyben.

Mivel azonban a kísérletsorozat célja a különböző nyelveket tanulók preferenciáinak összevetése volt, a második kísérletben a szerzők mandarin anyanyelvű óvodásokat és felnőtteket is teszteltek ugyanezzel a problémával kapcsolatban. A résztvevő gyerekek itt már idősebbek voltak (az átlagéletkoruk 4 év 7 hónap volt), így a feladatuk egy igazságérték-megítélési teszt megoldása volt. A kísérletben a következő két kondíció szerepelt: „felnőttek számára igaz” kondíció, amelyre példa a (94) alatti mondat, illetve az 57. ábrán található kép

(mely az eljátszott szituáció utolsó jelenetét ábrázolja); valamint „felnőttek számára hamis” kondíció, amelyet a (95) alatti állítás és az 58. ábra mutat be.

(94) *Zhiyou zhu xiansheng nadao-le yinse yingbi.* (Notley és mtsai 2009: 259)

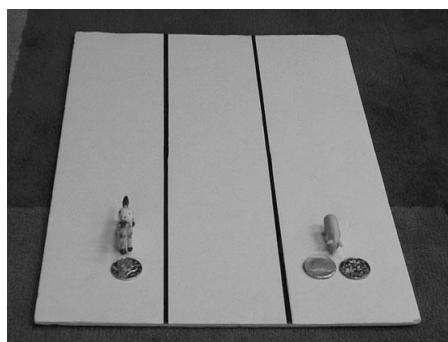
csak malac úr kap-ASP ezüst érme

‘Csak Malac Úr kapott egy ezüst érmét.’

(95) *Zhiyou mao xiansheng chi-le huluobo.* (Notley és mtsai 2009: 260)

csak macska úr eszik-ASP répa

‘Csak Macska Úr evett egy répát.’

57. ábra: A „felnőttek számára igaz” kondíció
(Notley és mtsai 2009: 260)

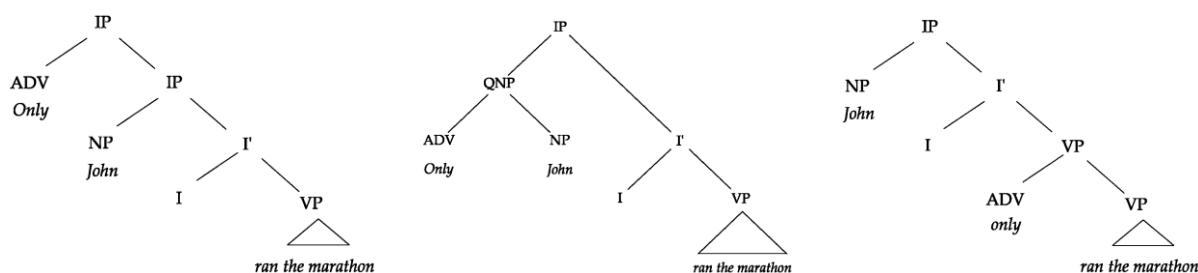
58. ábra: A „felnőttek számára hamis” kondíció
(Notley és mtsai 2009: 261)

Az eredmények egyértelműen mutatják a korcsoportok közötti különbségeket: míg a felnőttek kivétel nélkül igaznak fogadták el az első kondíció tesztmondatait, addig a gyerekek 90%-a elutasította a (94) alattihoz hasonló állításokat, még hozzá arra hivatkozva, hogy Malac úrnak nem csak ezüst, hanem arany érméje is van. Bár a (95) alattival megegyező mondat típus esetében nem volt szignifikáns különbség az egyes csoportok válaszai között – hiszen mind a felnőttek, mind az óvodások döntő többsége hamisnak ítélte az elhangzott állításokat –, mégis érdemes kiemelni, hogy a gyerekek eltérő módon indokolták meg döntésüket. Ők ugyanis ezúttal is az igei csoporttal asszociálták a partikula kimerítőségét, vagyis nem azt említették meg, hogy a nyúl is evett egy répát, hanem arra, hogy a cica nem csak répát evett, hanem halat is. Ebben a kísérletben tehát a mandarin óvodások – hasonlóan az angol gyerekekhez, ám szemben az azonos anyanyelvű felnőttekkel – az igei csoportra utaló elemként értelmezték a fókuszpartikulát.

A harmadik kísérletben a szerzők további tesztek végeztek 14 olyan óvodással, akik a második kísérletben a VP-orientált csoportba tartoztak, még hozzá annak érdekében, hogy meggyőződjenek róla, ez a jelenség nem csupán a kontextus következménye, vagyis azé, hogy az alany jelentősége nem volt kellőképp kiemelve. Éppen ezért a kísérletvezető a feladat során

külön hangsúlyozta, hogy ki tölt be a történet cselekménye szempontjából fontos szerepet, majd pedig a bábu is arra a kérdésre válaszolva mondta el a tesztmondatot, hogy „*Ki tett valamit?*” – szemben a korábbi „*Mi történt?*” kérdéssel. Ugyancsak lényeges újítás volt, hogy a *zhiyou* partikula helyett ezúttal a szétszakított szerkezetekhez hasonló *shi...de* konstrukciót használták a tesztmondatokban. A résztvevők zöménél (76,2%-ánál) ezek a változtatások valóban segítettek az alannyal asszociált kimerítő olvasat előhívását, azonban az óvodások 23,8%-a még így is ragaszkodott az igei csoport kontrasztív értelmezéséhez. A felnőttektől eltérő válaszok arányának csökkenése azonban a „felnőttek számára hamis” kondícióban adott indoklások megváltozásában is tettenérhető volt.

Az angol, illetve mandarin anyanyelvű gyerekeket vizsgáló kísérletek fő eredménye egyrészt annak megállapítása volt, hogy a kisgyermek – mindkét nyelv esetében – nagyon korán képesek elvégezni a fókuszpartikulákat tartalmazó mondatok feldolgozásához szükséges egyik legfőbb lépést, az explicit kontraszthalmazok megalkotását. Ugyanakkor mindegyik kísérletben egyértelműen bebizonyosodott, hogy a kimerítőség megfelelő összetevővel való asszociálása kihívást jelent számukra. Ennek oka a szerzők szerint az, hogy ebben az életkorban az *only* és *zhiyou* típusú partikulákat a gyerekek mondathatározókként építik be a szerkezetbe, és így azok – mivel az egész mondatot k-vezérlik – felszíni pozíciótól függetlenül bármelyik elemmel (vagyis az alanyként funkcionáló főnévi csoporttal és az igei csoporttal egyaránt) asszociálhatók. Az így kapott mondat szerkezet (59. ábra) ily módon eltér a felnőtt beszélők értelmezését leképező két lehetséges konstrukciótól, amelyeket a 60. és 61. ábrán láthatunk.

59. ábra (Notley és mtsai 2009: 257) 60. ábra (Notley és mtsai 2009: 244) 61. ábra (Notley és mtsai 2009: 244)

Azt pedig, hogy a gyerekek számára kézenfekvő ez a megoldás, a szerzők a *sometimes* és *always* típusú angol határozószókkal való párhuzam kiemelésével erősítették meg, amelynek demonstrálására azonban kísérletes eredmények nem álltak a rendelkezésükre.

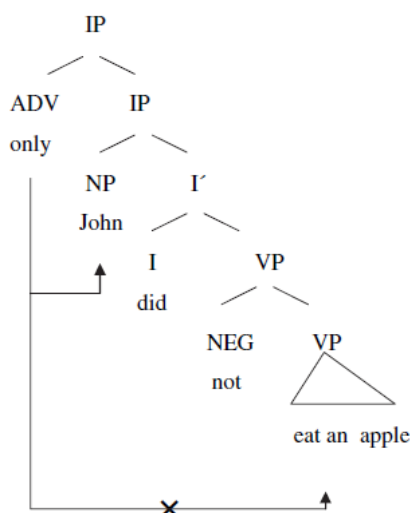
3.2.6. Zhou és Crain (2010)

Zhou és Crain (2010) tanulmánya a mandarin *zhiyou*- és *shi...de*-szerkezetek óvodáskori interpretációját tárgyalta – összegezve, illetve kiegészítve az előbbieken bemutatott, Notley és Thornton közreműködésével végzett, mandarin vonatkozású kísérletek eredményeit.

A cikkben szereplő első kísérlet azonos Notley és mtsai (2009) második kísérletével, a következő pedig ennek megisméltése változatlan kísérleti elrendezéssel, mindössze annyi módosítással, hogy a tesztmondatokban a fókuszpartikula helyett ezúttal az angol szétszakított szerkezetekhez hasonló *shi...de*-konstrukció szerepelt. A kapott eredmények lényegében megegyeztek a korábbiakkal: a gyerekek ezúttal is az igei csoporttal asszociálták a kimerítő értelmezést, így elutasították a tesztmondatokat mind a „felnőttek számára igaz”, mind pedig „felnőttek számára hamis” kondícióban. A szerzők így arra a következtetésre jutottak, hogy az óvodások a *zhiyou* partikulához hasonlóan a *shi* fókuszoperátort is határozóként építik be a mondatszerkezetbe, és ennek köszönhető az, hogy képesek a kontrasztivitást bármelyik összetevőre érteni.

Hogy meggyőződjenek róla, valóban tartható-e ez az állítás, a harmadik kísérletükben a szerzők megpróbálták megakadályozni, hogy a gyerekek az alany előtt álló fókuszoperátort az igei csoporttal asszociálják, méghozzá oly módon, hogy egy tagadóoperátort ékeltek a két összetevő közé, a preverbális pozícióba. Azt feltételezték ugyanis, hogy a (96) alattihoz hasonló mondatok esetében a közbeékelte tagadó operátor blokkolja a gyerekek által preferált olvasatot, így ők is az alannyal asszociálják majd a kimerítőséget (62. ábra).

- (96) *Zhiyou Yuehan meiyou chi pingguo.* (Zhou és Crain 2010: 983)
 csak János nem eszik alma
 ‘Csak János nem evett egy almát.’

62. ábra (Zhou és Crain 2010: 984)

A kísérlet, melyet 16 óvodás és 16 felnőtt mandarin anyanyelvű beszélő bevonásával végeztek el, igazolta a szerzők hipotézisét: a tagadást tartalmazó tesztmondatok esetén egyik korcsoport egyetlen résztvevője sem választotta az igei csoport kimerítő értelmezését, sőt ezen olvasat preferálása a tagadás nélküli mondatok megítélésekor is radikálisan (a gyerekek esetében a korábbi 90%-ról 50%-ra) csökkent. Azt, hogy a tagadó operátor beépítése hatással volt a gyerekek válaszadási stratégiájára, az is bizonyítja, hogy abban a csoportban, ahol a próbák során előbb hallották a tagadást tartalmazó tesztmondatot, mint az anélkülit, az óvodások a neutrális állítások esetén is szignifikánsan többször választották a felnőttekével azonos interpretációt, mint abban a csoportban, ahol a mondatokat fordított sorrendben prezentálták.

Zhou és Crain (2010) a mandarin gyerekekkel végzett tesztek eredményei alapján tehát megerősítették korábbi feltételezésüket, mely szerint az óvodáskorúak a fókuszpartikulákat mondathatározókként kezelik. Ennek okaként azt jelölik meg, hogy a nyelvelsajátítás során a gyerekek azt a téves általánosítást teszik, hogy a határozók és a hasonló kifejezések mind ugyanúgy veszik fel a hatókörüket, mint a *sometimes*, *usually*, *interestingly*, *always* típusú mondathatározók. Amikor azonban elegendő mennyiségű olyan nyelvi adattal találkoznak, amely azt bizonyítja, hogy a partikula és az alanyi szerepű főnévi csoport valójában egy összetevőt alkot, akkor képesek felülmúlni a korábban alkotott hibás szabályt, és ettől kezdve a VP-orientáltság is megszűnik.

3.2.7. Müller, Schulz és Höhle (2011a, 2011b)

Müller, Schulz és Höhle tanulmányaikban (2011a, 2011b) olyan kísérleteket ismertettek, amelyek a német *nur* fókuszpartikula kisgyermekkorú értelmezését vizsgálták. A kapott eredmények alapján a szerzők elkülönítették egymástól a fejlődésnek azon stádiumait, melyek során a gyerekek elsajátítják a partikula jelentésének a felnőttekével azonos interpretációját.

Müller és munkatársai (2011a) megismételték Paterson és mtsai (2003) kísérleteit német nyelven, hatéves gyermekek bevonásával. Noha ugyanolyan típusú hibákat találtak a német gyerekeknél, mint Paterson és mtsai (2003) az angol óvodásoknál, a szerzők nem értenek egyet azzal a korábbi feltételezéssel, mely szerint a tévesztés oka a kisgyermekes esetében az, hogy a hiányos pragmatikai ismereteik következtében nem tudják megkonstruálni a releváns alternatívák egy explicit kontraszthalmazát. A probléma szerintük a feladat jellegében rejlik, egészen pontosan abban, hogy a fókuszpartikulát tartalmazó mondatokat önállóan prezentálják, nem pedig egy olyan verbális kontextusban, amelyben indokolt lenne a használatuk, és egyértelmű volna az is, hogy melyek a releváns alternatívák, amelyeket kizárunk. Mivel a kontextust mind a Crain és mtsai (1994), mind pedig a Paterson és mtsai (2003) által végzett

kísérletekben csupán a vizuális stimulusok jelentették, Müller és mtsai (2011a) szerint ezekben az esetekben semmi sem motiválta a résztvevőket arra, hogy megalkossanak egy kontraszthalmaszt, amelyhez viszonyítva értelmezik a fókuszpartikulát.

Éppen ezért Müller és munkatársai (2011b) a következő kísérletüket arra a feltételezésre alapozva tervezték meg, hogy a verbális kontextus segíteni fogja a *nur* partikula felnőttekéhez hasonló értelmezésének előcsalogatását. A feladat tehát csupán annyiban különbözött a hagyományos igazságérték-megítélési tesztől, hogy a képek, illetve a hozzájuk tartozó tesztmondatok prezentálását megelőzte egy rövid szöveges rész, amelyben a kísérletvezető bemutatta a szereplőket, és elmondta, ki milyen tárggyal vagy tárgyakkal rendelkezik. Itt is ugyanaz a három kondíció szerepelt, mint Paterson és mtsai (2003) kísérleteiben: az alanyhoz kapcsolt partikulát tartalmazó tesztmondatok (97) mellett szerepeltek a tárgyhoz csatolt partikulát tartalmazó állítások (98), valamint olyan mondatok is, amelyekben egyáltalán nem szerepelt a *nur* partikula (99).

(97) *Nur der Elefant hat eine Eisenbahn.* (Müller és mtsai 2011b: 166)

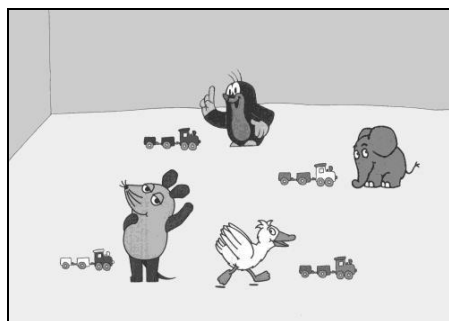
csak az elefánt van egy vonat
'Csak az elefántnak van egy vonatja.'

(98) *Die Ente hat nur ein Boot.* (Müller és mtsai 2011b: 167)

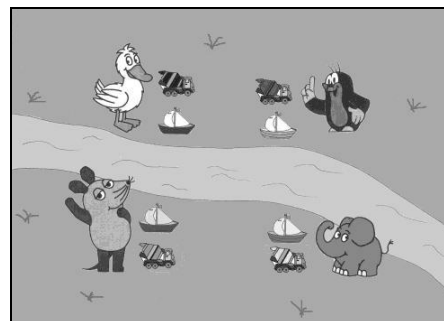
a kacsza van csak egy csónak
'A kacsának csak egy csónakja van.'

(99) *Die Maus hat eine Mütze.* (Müller és mtsai 2011b: 167)

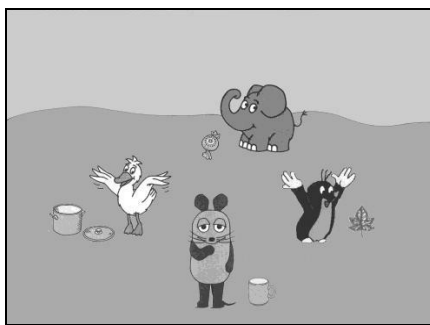
az egér van egy sapka
'Az egérnek van egy sapkája.'

63. ábra: A (97) alatti mondathoz tartozó kép
(Müller és mtsai 2011b: 166)

64. ábra: A (98) alatti mondathoz tartozó kép
(Müller és mtsai 2011b: 167)

65. ábra: A (99) alatti mondathoz tartozó kép
(Müller és mtsai 2011b: 167)

A kísérletben 17 négyéves óvodás, 30 hatéves iskolás, illetve 30 felnőtt válaszait hasonlították össze. A négyévesek szignifikánsan kevesebb jó választ adtak, mint a hatévesek vagy a felnőttek, ám az két utóbbi korcsoport eredményei között egyik kondícióban sem volt szignifikáns különbség. Az alany előtt álló partikulát tartalmazó mondatok esetében a helyes válaszok aránya mind a négyévesek (51,5%), mind a hatévesek (81,7%) csoportjában alacsonyabb volt, mint a tárgyhoz kapcsolt partikulát tartalmazó állítások esetén, ahol a négyévesek a próbák 80%-ában, a hatévesek pedig 98,3%-ában ítélték meg helyesen a képek igazságát.

Ami még érdekesebb, hogy az eredmények alapján kirajzolódott három stádium, amely leképezi a partikula helyes értelmezésének fejlődését. Az első lépcsőfok, amelybe a kísérlet résztvevői közül a négyévesek 18%-a sorolható, az a stádium, amikor a gyerekek a fókuszpartikulát tartalmazó egyik mondatípust sem értelmezik a felnőttekhez hasonló módon, vagyis még nem értik a partikula lexikai jelentését, illetve funkcióját. A következő fejlődési fokozat, hogy a gyerekek már megértik a partikula jelentését és helyesen asszociálják azt tárggyal, azonban képtelenek ugyanerre azokban az esetekben, amikor a partikula az alanyhoz kapcsolódik. Ide sorolható a négyévesek kísérleti alanyok 29%-a, valamint a hatévesek 17%-a. Ezt a stációt követi a felnőttekéhez hasonló értelmezés, amelybe a négyéves résztvevők 53%-a, a hatéveseknek pedig 83%-a tartozik. Arra a kérdésre, hogy vajon miért éppen az alannal asszociált partikula helyes értelmezése okoz nehézséget a gyerekeknek, Müller és mtsai (2011b) azt a választ tartják a legvalószínűbbnek, hogy számukra az alany alapértelmezett szerepe a topik-funkció, így fókuszált alany szemben áll az általuk létrehozott osztályozással. Éppen ezért amikor olyan mondatokkal találkoznak, amelyekben a fókuszpartikula az alany előtt áll, egy ideig nem hajlandók feladni azt az értelmezést, mely szerint az alany a mondat topikja, és így a partikula jelentését inkább az igei csoporttal vagy a tárggyal asszociálják. Ezt a hipotézist alátámasztja Müller (2010) egy korábbi kísérlete is, amelyben az

alanyhoz kapcsolt *nur* partikulát tartalmazó mondatokat a kanonikus (97) mellett a nem-kanonikus (100) szórendben is vizsgálta.

(100) *Eine Gitarre hat nur die Maus.* (Müller és mtsai 2011b: 170)

egy gitár van csak az egér

‘Csak az egérnek van egy gitárja.’

Müller (2010) nem talált különbséget a két eltérő szórendű mondat értelmezése között: a résztvevők mindkét típus esetében a tárggyal asszociálták a partikula kimerítőségét. Így kizárható az a javaslat, hogy a hatóköri viszonyok hibás meghatározása okoz nehézséget a gyerekeknek, hiszen a nem-kanonikus szórendű mondatok esetén ez nem magyarázná a tévesztést – szemben Müller és mtsai (2011b) hipotézisével, amely az alanynak tulajdonított topik-szerepkör téves általánosítását tartja felelősnek.

3.2.8. Berger és Höhle (2012)

A német *nur* restriktív fókuszpartikula jelentésének elsajátítását vizsgálta Berger és Höhle (2012) is, méghozzá az *auch* additív partikula gyermekkori értelmezéséhez hasonlítva. A két elem közös vonása, hogy a fókuszált összetevőnek a kontextusban releváns alternatíváihoz fűződő viszonyát fejezik ki. Azonban míg az *auch* partikula arra utal, hogy a fókuszált konstituensen kívül vannak még más alternatívák is, amelyekre igaz az állítás, addig a *nur* használata éppen ezek kizárását vonja maga után. Ugyancsak fontos eltérés, hogy a vizsgált jelentéstartalom az előbbinél előfeltevés, az utóbbinál viszont állítás státuszú.

Berger és Höhle (2012) szerint éppen ez a különbség lehet az oka annak, hogy korábban az igazságérték-megítélési paradigmát alkalmazó vizsgálatok rendre azzal az eredménnyel zárultak, hogy a kisgyermekek jobban teljesítenek a restriktív partikulákat tartalmazó mondatok megítélésekor, mint az additív partikulák esetén. Kétséges ugyanis, hogy az ilyen típusú módszerekkel hatékonyan mérhető-e egy előfeltevés értelmezése, hiszen pusztán ennek megsértése révén a mondat nem lesz hamis, legfeljebb helytelenül alkalmazottnak tűnhet. Kim (2008) kísérletes eredményei például azt is bizonyították, hogy a mondat-kép megítélési feladatok esetén még a felnőtt beszélők is sokkal nagyobb figyelmet fordítanak az állított jelentéstartalom igazságának ellenőrzésére, mint annak megvizsgálására, hogy teljesül-e a képen a mondat előfeltevése. Ugyanakkor Kim (2008) arra is rámutatott, hogy minél kiugróbb egy adott kísérleti kontextusban az előfeltételezett jelentéstartalom, annál több kísérleti személy ellenőrzi elsőként a mondat előfeltevésének teljesülését. Így Berger és Höhle (2012) célja az volt, hogy egy olyan feladatot dolgozzanak ki, amelyben nagy hangsúlyt kap a

partikula előfeltevése, és amely nem követeli meg a tesztmondatok igazságértékekének klasszikus értelemben vett megítélését.

Kísérleteikben végül egy olyan, eredetileg a skaláris implikatúrák értelmezésének vizsgálatára kidolgozott⁷⁰ módszert alkalmaztak, amelynek lényege, hogy a résztvevőknek meg kell jutalmazniuk egy bábút különböző tevékenységeket elvégzéséért. A bemutatott kísérletekben a bábu mindig két feladatot kapott, és a játék szabályai szerint csak akkor érdemelt jutalmat, ha ezek mindegyikét teljesítette. Fontos azonban, hogy a bábu a mindig egy paraván mögött hajtotta végre a kapott utasításokat, így a végén a résztvevőknek az alapján kellett megítélniük a teljesítményét, ahogyan ő maga összefoglalta az eseményeket. Az első kísérletben ezek a leírások – vagyis a tesztmondatok – vagy nem tartalmaztak partikulát, vagy pedig a tárggyal asszociált *auch* additív partikulával szerepeltek (101).

(101) *Ich hab auch den APFEL gegessen.* (Berger és Höhle 2012: 394)
 én van.1SG is az.ACC alma enni.PST
 ‘Én az almát is megettem.’

A tesztelt három korcsoport (22 hároméves gyermek, 22 négyéves gyermek és 73 felnőtt) mindegyikére igaz volt, hogy a résztvevők – helyesen – többször jutalmazták meg a bábút az additív partikulát tartalmazó mondatok esetén (amelyeknél az előfeltevés és az állítás együtt mindkét feladat végrehajtását kifejezi), mint a partikula nélküli mondatok esetén (ahol semmi nem utal egynél több tevékenység elvégzésére). Ily módon megállapítható, hogy a hároméves gyermekek már nem csupán a mondat állított jelentést tartalmát dolgozzák fel, hanem képesek megragadni az előfeltevés komponensét is.

Ezt követően a második kísérletben a partikula nélküli mondatok helyett a *nur* restriktív partikulát tartalmazó tesztmondatok szerepeltek, így módon a szerzőknek lehetőségük volt közvetlenül összehasonlítani a két fókuszpártikula interpretációját. A feladat megegyezett a korábbival, és a gyermekek is ugyanazokból az életkori csoportokból kerültek ki, mint az első kísérletben, ám ezúttal nem voltak felnőtt kísérleti személyek. Az eredmények azt mutatták, hogy a kisgyermekek ellentétes jelentést tulajdonítottak az additív és restriktív partikulákat tartalmazó állításoknak, amiből a szerzők arra következtettek, hogy mind az alternatívák bevonása, mind pedig azok kizárása olyan művelet, amelyet már a hároméves német anyanyelvű óvodások is hibátlanul el tudnak végezni. Azok a korábbi kísérletek pedig, amelyek ennek az ellenkezőjét állították, módszertani szempontból kifogásolhatók.

⁷⁰ Bővebben lásd Papafragou és Tantalou (2004).

3.2.9. Hu és Li (2014)

Fontosnak tartom megemlíteni Hu és Li (2014) legújabb kutatásait is, amelyek eredményei ugyancsak adalékul szolgálhatnak annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy milyen tényezők állhatnak a fókuszpartikulák felnőttekétől eltérő értelmezésének hátterében. A szerzők a mandarin nyelvben vizsgálták az alany előtti pozícióban található *zhiyou*, illetve az igei csoport előtt megjelenő *zhi* partikulákat tartalmazó mondatokat, méghozzá azzal a céllal, hogy kiderítsék, vajon következetesek-e a gyerekek tévesztései, és ha igen, milyen elvek mentén ragadható meg a stratégiájuk.

Az első kísérletben 18 gyermek (átlagéletkoruk 4 év 9 hónap) és 10 felnőtt vett részt, a feladat pedig egy igazságérték-megítélési teszt volt, amelynek során – akárcsak Notley és mtsai (2009) második kísérletében – a résztvevők végignézték egy a kísérletvezető által eljátszott szituációt, majd pedig a végkifejletet leíró mondat igazságáról kellett döntenüik. Az említett két különböző pozíciójú partikulát tartalmazó állítások mellett ezúttal voltak olyan tesztmondatok is, amelyekben nem volt fókuszpartikula. További lényeges elem, hogy a szerzők a kísérletben kétféle történettípust alkalmaztak. Az egyik típus esetén a szereplők végig ugyanazt a cselekvést végezték, vagyis egyetlen ige szerepelt a történetben, ám két különböző tárgy: például a ló felemelt egy asztalt, a tehén pedig felemelt egy asztalt és egy autót. A másik típusban viszont két különböző ige volt, amelyek ugyanahhoz a tárgyhoz kapcsolódó cselekvéseket írtak le: például a kislány megetette a lovat, a kisfiú pedig megetette és megülte a lovat. Ennek a változónak a beemelése azt a célt szolgálta, hogy az igei csoporttal asszociált értelmezés esetén elkülöníthető legyen egymástól az ígét, illetve a tárgyat fókuszaként kezelő interpretáció. A kisgyermek eredményei egyértelműen a tárggyal asszociált fókusz preferenciájára utaltak, sőt ez a tendencia nem csupán az alany előtti és az igei csoport előtti partikulák esetén volt jellemző, de azon mondatoknál is, amelyek egyáltalán nem tartalmaztak fókuszpartikulát. Lehetséges magyarázatként a szerzők felvetették, hogy a posztverbális tárgy mint a mondatban közölt új információ legtipikusabb hordozója egyfajta alapértelmezett fókuszaként funkcionálhat, így ez sarkallja a gyermekeket arra, hogy a partikula által kifejezett kimerítőséget is következetesen ezzel az összetevővel asszociálják.

Hogy tesztelni tudják ezt a hipotézist, egy következő kísérletben Hu és Li (2014) olyan mondatokat is vizsgáltak, amelyekben a tárgy (pontosabban páciens) szerepű elem nem az alapértelmezett fókusz pozícióban volt. A résztvevő 20 gyermek (átlagéletkor: 4 év 7 hónap), illetve 10 felnőtt feladata így a *ba-*, illetve *bei-*szerkezetek megítélése volt, amelyek esetében a páciens nem a hagyományos posztverbális, hanem vagy preverbális (102), vagy mondatkezdő (103) pozícióban jelenik meg.

(102) *Zhiyou tiaotiaohu ba qiaokeli chi-le.* (Hu és Li 2014: 59.dia)
 csak tigris BA csokoládé evett-ASP
 ‘Csak a tigris ette a csokoládét.’

(103) *Shizi zhi bei xiao-yang zhui-shang-le.*⁷¹ (Hu és Li 2014: 60.dia)
 oroszlán csak BEI kicsi-bárány üldözött-ASP
 ‘Az oroszlán csak a bárányka által volt üldözve.’

A kapott eredmények alapján Hu és Li (2014) arra a következtetésre jutottak, hogy a mandarin anyanyelvű kisgyermekek fókuszértelmezési stratégiája két elv mentén írható le. Az elsődleges elv az irány hatása, vagyis hogy a partikulától jobbra eső elemeket preferálják.⁷² Ugyanakkor érvényes egyfajta preferencia, amely az összetevő által jelölt szereplőnek a cselekvésben való érintettségén alapszik, és amelynek köszönhetően a gyerekek a páciens tematikus szerepű résztvevőkkel asszociálják a kimerítőséget. Vagyis azoknál a mondatoknál, amelyekben a páciens szerepű összetevő a partikulához képest jobbra helyezkedik el (mint a (102) alatti példában), a két elv egymást erősíti, így a gyerekek döntő többsége következetesen a pácienset értelmezi fókuszált elemként.⁷³ Ezzel szemben akkor, ha páciens a partikulától balra található (akárcsak a (103) alatti mondatban), a két elv ellentétesen hat, és ennek köszönhetően a négyéves korcsoportban nem egységes a válaszadás.

Hu és Li (2014) tehát azt feltételezik, hogy a gyermekek sajátos válaszadási mintázata nem magyarázható sem a Crain és mtsai (1994) által megfogalmazott VP-orientáltsággal (hiszen a (103) alattihoz hasonló mondatokban a páciens az igei csoporton kívül helyezkedik el), sem pedig saját korábbi hipotézisükkel, mely szerint az alapértelmezett fókusz pozícióban álló tárgy a preferált összetevő (mivel a második kísérletben a páciens preverbális helyzetben, a (102) alatti mondat típus esetén is megőrizte elsődlegességét). Ezzel szemben a fenti két elv segítségével szerintük pontosan megragadható a mandarin gyermekek értelmezési stratégiája; bár arra nem tudnak magyarázatot adni, hogy mi állhat a páciens-preferencia hátterében.

3.2.10. Hackl, Sugawara és Wexler (2015)

Végezetül Hackl és munkatársai (2015) azon kísérletéről is érdemes szót ejteni, amelyekben a kérdés–válasz kongruencia szerepét vizsgálták az *only* partikulát tartalmazó angol mondatok esetében. Feltételezésük szerint ugyanis a Crain és mtsai (1994) által megfigyelt szokatlan

⁷¹ Köszönettel tartozom Dunai Ádám Józsefnek a mandarin kínai példák elemzésében nyújtott segítségéért.

⁷² Bár a szerzők ezt nem hangsúlyozzák, fontos leszögeznünk, hogy ez az elv megegyezik a felnőttek mondatértelmezésének szabályával, hiszen a fókuszoperátor hatókörébe csak a tőle jobbra található elemek tartoznak.

⁷³ Ezt láthattuk Notley és mtsai (2009), illetve Zhou és Crain (2010) kísérleteinek esetében is.

válaszadási mintázat háttérben az áll, hogy ebben a feladatban (és minden későbbi megismétlésében is) az alanyhoz, illetve a tárgyhoz kapcsolt fókuszpartikulát tartalmazó állításokat a *Mi történt?* kérdésre adott válaszként prezentálták, és így a mondat értelmezését befolyásolhatta az az inkongruencia is, amely a tesztmondat és az őt megelőző explicit vagy implicit kérdés között fennállt.

Azt követően, hogy változatlan módszertannal megismételték Crain és mtsai (1994) kísérletét és megkapták az összehasonlítási alapként szolgáló, a korábbiakkal megegyező tendenciát mutató eredményeket, Hackl és mtsai (2015) olyan feladatot állítottak össze, amelyben a tesztelt mondatszerkezetek mellett az azok előtt álló kérdések típusa is önálló változóként szerepelt. Mivel a kérdőszós kifejezések esetén is – akárcsak a válaszoknál – az alanyi, illetve a tárgyi fókusz jelentette a két opciót, a kérdés–felelet párok azon része számított kongruensnek, amelyek esetén a két mondatban azonos fókusz típus jelent meg. Így például a (104) alatti, alanyi kérdőszót tartalmazó kérdés esetében a kongruens, és ennél fogva jól formált válasz az első, amelyikben az alany fókusz pozícióban áll. A második választípus azonban e kérdés esetében inkongruens, így ebben a kondícióban valójában rosszul formált.

(104) Kérdés: *Who is holding a flag?* (Hackl és mtsai 2015: 206)

‘Ki tart egy zászlót?’

Válasz₁: *Only [THE CAT]_{FOC} is holding a flag.*

csak a macska AUX tart egy zászló

‘Csak a macska tart egy zászlót.’

Válasz₂: **The cat is only holding [A FLAG]_{FOC}.*

a macska AUX csak tart egy zászló

‘Csak egy zászlót tart a macska.’

Ezzel szemben a (105) alatti, tárgyra irányuló kérdésre épphogy a második, tárgyi fókusz tartalmazó felelet az elfogadható, az alanyhoz kapcsolt partikulát tartalmazó első mondat nem.

(105) Kérdés: *What is the cat holding?* (Hackl és mtsai 2015: 206)

‘Mit tart a macska?’

Válasz₁: **Only [THE CAT]_{FOC} is holding a flag.*

csak a macska AUX tart egy zászló

‘Csak a macska tart egy zászlót.’

Válasz₂: *The cat is only holding [A FLAG]_{FOC}.*

a macska AUX csak tart egy zászló

‘Csak egy zászlót tart a macska.’

A kapott eredmények egyértelműen igazolták a hipotézist, mely szerint a megfelelő kérdések elősegíthetik a partikula jelentésének megfelelő összetevővel való asszociációját. Amikor a fókuszpartikulát tartalmazó mondatok kongruens választ adtak a megelőző kérdésre, az óvodáskorú gyerekek felnőttszerűen ítélték meg azok helyességét egy adott képet illetően, még hozzá a fókusz típusától függetlenül. Ennek tükrében pedig nem tartható az az álláspont, hogy az alanyhoz kapcsolt partikula értelmezése az, ami ebben az életkorban nehézséget jelent. Ugyancsak fontos megállapítás, hogy a kisgyermek az inkongruens kondícióban is a kérdés és válasz közötti összhang fenntartására törekedtek, és így ennek megfelelően értelmezték a mondatot – még akkor is, ha ez a szintaktikai szabályok megsértésével járt együtt. Ezzel szemben a felnőtt kontrollcsoport tagjai egyértelműen az utóbbi követelményt tartották szem előtt, és jóval kevésbé zavarta meg őket a két mondat közötti inkongruencia. Ami a korábbi, csak a *Mi történt?* kérdést alkalmazó kísérleteket illeti, a szerzők szerint a kisgyermek válaszai ezekben az esetekben pusztán azt mutatják, hogy annak a mögöttes alkérdésnek a megtalálása, amelyre a tesztmondat válaszol, az alanyi fókusz tartalmazó mondatok esetén nehezebb, mint a tárgyi fókusznál.

Hackl és mtsai (2015) tehát úgy vélik, hogy az ötéves kor körüli gyermekeket nem az különbözteti meg a felnőtt beszélőktől, hogy nem képesek a partikula jelentését a megfelelő összetevőhöz társítani, hanem az, hogy ők még felülírhatónak tartják a partikulát érintő szintaktikai megkötések az olyan esetekben, ahol valamely más tényező (például a kérdés–válasz kongruencia követelménye) eltérő értelmezést sugall.

3.2.11. A korábbi eredmények összegzése

A bemutatott munkák több szempontból, illetve változatos módszerek segítségével vizsgálták a *csak* típusú fókuszpartikulák interpretációját számos nyelvben, így több javaslat is született arra vonatkozóan, hogy milyen típusú problémák adódhatnak, és mi állhat ezek hátterében.

Az idézett tanulmányok közül az egyetlen, amelynek központi felvetését mára teljes mértékben megcáfolták, Paterson és mtsai (2003). Azt ugyanis, hogy a négyéves gyermekek tévesztéseit a kontrasztivitás helyes értelmezésére, pontosabban a fókuszált összetevő alternatíváit tartalmazó halmaz mentális megalkotására való képtelenségük okozza, sem az angol, sem a német és mandarin gyerekekkel végzett kísérletek eredményei nem támasztották alá. Éppen ellenkezőleg, minden jel arra utal, hogy a partikula jelentésének elsajátítása már korábban, két és fél éves kor körül megtörténik, és ezután a gyerekek még hibás asszociáció esetén is képesek következetesen megállapítani a preferált elem kontraszthalmazát.

Ami a partikula jelentésének felnőttektől eltérő asszociációját illeti, az ezt vizsgáló eddigi kutatások mindegyike arról számolt be, hogy a problémát azok a mondatok okozzák, amelyekben a fókuszált összetevő az alany, illetve – Hu és Li (2014) megközelítésében – a cselekvés ágense. Crain és mtsai (1994) és Paterson és mtsai (2005/2006) amellet érvelnek, hogy ez a válaszadási mintázat részét képezi annak a stratégiának, amelyet a kisgyermek a kétértelműségek feloldására alkalmaznak, és amely alapján mindig a leginkább megszorított értelmezést preferálják, így az *only* partikulát tartalmazó mondatok esetén a tárggyal asszociált olvasatot. Ezzel szemben Notley és mtsai (2009), illetve Zhou és Crain (2010) szintaktikai okokat feltételeznek a jelenség hátterében: szerintük a gyerekek a fókuszpartikulákat a felnőttektől eltérő módon építik be a mondatszerkezetbe, még hozzá mondat-határozókként, aminek köszönhetően az alanyhoz kapcsolt partikula kontrasztivitását az egész mondatra kiterjedő hatókörének bármelyik összetevőjével szabadon asszociálhatják. A nehézséget ebben az esetben az okozza, hogy miért épp a tárgyat értelmezik a leggyakrabban fókuszált elemként. Erre a problémára egy lehetséges magyarázat Müller és mtsai (2011b) javaslata, amely szerint a gyerekek hibás általánosítások révén egy olyan sémát konstruálnak, melyben az alany mindig a topik szerepét tölti be, a fókusz pedig valamely másik összetevő, általában a tárgy lehet. Emellet Müller (2010) nem-kanonikus szórendű példái cáfolják, hogy pusztán a partikula hatóköréből adódó többértelműség révén megragadható lenne a probléma, hiszen ezekben a mondatokban a tárgy kívül esik a hatóköri tartományon. Ugyanezt állítja Hu és Li (2014) is; fontos megállapításuk azonban, hogy a mandarin óvodások csak akkor asszociálják a partikula kimerítőségét egy attól balra eső összetevővel, ha az páciens szerepű.

Mindemellet érdemes fontolóra venni azoknak a munkáknak az eredményeit is, amelyek a tárgyalt kísérletek módszertani sajátosságokból adódó korlátaira világítanak rá. Míg Müller és mtsai (2011a) szerint a releváns alternatívák említése bír kiemelkedően fontos szereppel, addig Hackl és mtsai (2015) a fókuszpartikulát tartalmazó mondatot megelőző explicit vagy implicit kérdés jelentőségét hangsúlyozzák.

Amint látjuk, az eddigi kísérletek eredményei alapján nincs egységes álláspont arról, hogy mivel indokolható a kisgyerekek tévesztései. A magyar *csak* partikula értelmezésének elsajátítását elemző kutatást így azzal a céllal végeztem el, hogy összevethessem a különböző javaslatokat egy az eddig vizsgáltaktól némiképp eltérő tulajdonságokkal rendelkező fókuszpartikula (bővebben lásd 3.1.3. fejezet) feldolgozása esetén fellépő problémákkal.

3.3. A *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérlet

3.3.1. A kísérlet célja

Az első kísérletben azt vizsgáltam, hogy miként értelmezik a magyar gyerekek és felnőttek a *csak* partikulával módosított fókuszos szerkezeteket. A két legfőbb kutatási kérdés az volt, hogy a tesztelt négy korcsoport tagjai értik-e a partikula által kifejezett kimerítő azonosítást, illetve képesek-e a fókuszált összetevővel asszociálni ezt a kimerítőséget. Utóbbival kapcsolatban különösen érdekes eredményekkel szolgálhat a kapott adatok és az előző fejezetben ismertetett, más nyelvek elsajátításakor megfigyelt tendenciák párhuzamba állítása.

Mivel e kérdések megválaszolásán túl a kísérlet célja volt a szerkezeti fókuszos és a semleges mondatok megítélésével való összevetés is, egyrészt ezúttal is kizárólag egyféle mondatszerkezet-típust teszteltem, másrészt pedig ugyanazt a mondat-kép megfeleltetési feladatot használtam, mint a korábbiakban. Bár elképzelhető, hogy a jelen szerkezettypusnál elegendő volna a válaszadáshoz két opció is, az összehasonlíthatóság érdekében itt sem bináris választást, hanem a szomorú, közepes és mosolygó arcokból álló háromelemű skálát alkalmaztam. Az így nyert válaszok mellett pedig ez alkalommal is számoltam a felnőtt korcsoportban mért reakcióidő-adatokkal is, amelyek ezúttal is a kimerítő jelentéstartalom forrásának megállapításában lehetnek segítségemre.

Ám még mielőtt hozzáfognék az eredmények ismertetéséhez, illetve ezek fényében a következtetések levonásához, előbb röviden bemutatom a kísérleti feladat legfőbb jellemzőit, illetve pontokba foglalom a lehetséges predikciókat is.

3.3.2. A kísérlet bemutatása

3.3.2.1. Résztvevők

A *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben ismét 60 magyar anyanyelvi beszélő adatát vontam be az elemzésbe. A résztvevők ezúttal is négy életkori csoportot képviseltek, teszteltem ugyanis 15 nagycsoportos óvodást (5;0–6;8, átlagéletkor: 5;11), 15 első osztályos kisiskolást (6;10–7;5, átlagéletkor: 7;2), 15 harmadik osztályos kisiskolást (8;9–9;11, átlagéletkor: 9;3), valamint 15 felnőttet (24;10–56;4, átlagéletkor: 37;5).

3.3.2.2. A kísérleti anyag

A kísérlet tesztköreiben ezúttal is a 2.3.2.2. fejezetben bemutatott négy kondíció (1–4) megítélését vizsgáltam, még hozzá a korábbiakkal azonos képekkel. A *csak* fókuszpartikulát tartalmazó (106) alatti tesztmondat esetén ez ismét a 4–7. ábrák valamelyikét jelentette.

(106) *Csak [A NYUSZI]_{FOC} emelte fel a zászlót.*

Ez a kísérlet is összesen 32 teszt⁷⁴ és 24 töltelék⁷⁵ mondat–kép párt tartalmazott, amelyeket a korábbi kísérletekhez hasonlóan két listára bontottam és eltérő alkalmak során prezentáltam. A tesztmondatokat illetően további fontos jellemző, hogy mindegyik tartalmazta a *csak* fókuszpartikulát, ám az esetek egyik felében a fókuszált alanyhoz, a másik felében viszont a fókuszált tárgyhoz csatolva. Emellett ezúttal is változatosságot mutatott az ige típusa is: vagy igekötő nélküli, vagy pedig igekötős ige szerepelt a mondatokban. Az így létrejött különböző tesztmondat-típusok megítélésének összevetése megmutathatja, hogy vannak-e az egyes életkori csoportokban olyan értelmezésbeli eltérések, amelyek a fókuszált elem szintaktikai szerepéhez, illetve az igekötő jelenlétéhez kapcsolódnak.

3.3.2.3. *A kísérlet menete*

A kísérlet ezúttal is pontosan ugyanúgy zajlott, mint a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérlet, illetve a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérlet esetében (bővebben lásd 2.3.2.3. fejezet).

3.3.2.4. *Statisztikai elemzés*

A statisztikai elemzést ugyancsak a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első „B” kísérlet, illetve a semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérlet során alkalmazott módszerekkel végeztem (bővebben lásd 2.3.2.4. fejezet).

3.3.3. **Predikciók**

A *csak* partikulát tartalmazó mondatok megítélésével kapcsolatos predikcióimat a következő négy pontban ismertetem.

Az (i) predikció a kulcsszereppel bíró *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén adott válaszokra vonatkozó feltételezéseket foglalja össze. A felnőtt korcsoport itt rögzített válaszadási mintázata ugyanis a *csak* partikula estén is annak indikátora lehet, hogy milyen státuszú, illetve forrású kimerítőségről beszélhetünk a vizsgált mondat típus esetében. Bár az előző két kísérlet eredményeinek tükrében azt várom, hogy a résztvevők ezúttal is a szomorú arc odaítélésével jelzik majd azt, ha a képen valamilyen oknál fogva nem teljesül a tesztmondat állított jelentése (ahogyan azt a korábbiakban a *hamis* képtípus esetén láttuk), mégis túlzottan leegyszerűsítő volna azt feltételezni, hogy ha a fókuszpartikulát tartalmazó

⁷⁴ A *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben szereplő összes tesztmondat megtalálható az V. számú mellékletben.

⁷⁵ A kísérletben szereplő összes töltelékmondat megtalálható a II. számú mellékletben.

mondatok esetén a kimerítőség az állítás részét képezi, akkor a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció esetén a szomorú arcok aránya lesz a legmagasabb. Célravezetőbb talán úgy fogalmazni, hogy ebben az esetben – a korábbi szerkezettypusokkal ellentétben – a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióknál azonos vagy legalábbis igen hasonló válaszadási mintázatot várok, jelentse ez bármelyik elutasító választípus dominanciáját is. Amennyiben viszont különbség lesz az említett két képtípus megítélése között, úgy megkérdőjelezhetővé válik az kimerítőség állított volta, illetve éppen tárgyalt tartalom státusza. Ez esetben ugyanazok a kérdések vetődnek fel, mint a szerkezeti fókuszos mondatok esetén, ami pedig a kontextuális tényezők bevonását is elengedhetetlenné teszi. A dolgozat fő célkitűzése szempontjából ugyanakkor legalább ennyire érdekes annak rögzítése is, hogy a különböző életkori csoportokból kikerülő gyerekeknél megjelenik-e fókuszált összetevővel asszociált kimerítő olvasat. Az előző kérdéskörrel összefüggésben az a várakozás is megfogalmazható, hogy amennyiben valóban az állított jelentéstartalom részét képező komponensről beszélünk, úgy a partikula lexikai jelentésének ismeretével közel azonos időben, azaz feltételezhetően igen korán megjelenik a tesztelt szerkezettypusok kimerítő értelmezése is, problémát pedig legfeljebb a megfelelő mondatösszetevővel való társítás jelent majd a kisgyermek számára.

Mielőtt az ilyen jellegű tévesztésekre vonatkozó jóslatok tárgyalásába fognék, előbb a (ii) predikcióval még visszakanyarodok a *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondícióhoz, pontosabban az ott mért válaszadási időkhöz. Párhuzamosan a választípusok eloszlásával itt is azt feltételezem, hogy – amennyiben a kimerítőség valóban az állított jelentéstartalom részeként írható le – nem lesz különbség a kontroll- és a kritikus kondíciók megítélése között. Legalábbis nagy bizonyossággal ezt állíthatjuk az *igaz* és a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusokkal kapcsolatban. Ami a másik két kondíciót illeti, ezúttal mindkettő esetében egyaránt előfordulhat reakcióidő-emelkedés, különböző okokból kifolyólag. Ha alaposan megfigyeljük a *hamis* kontrollkondíció képét (5. ábra) a (106) alatti tesztmondathoz viszonyítva, akkor látható, hogy nem csak az állított jelentéstartalom (*egyedül a nyuszi az, aki felemelte a zászlót*) nem teljesül, hanem a mondat előfeltevése sem, hiszen a nyuszi nem is emelte fel a zászlót.⁷⁶ Amint arról a szerkezeti fókusz vizsgálata során már többször szó esett, az előfeltételezett, illetve állított jelentéstartalmak feldolgozási profiljai között eddig nem mutattak ki jelentős eltérést, ráadásul ezúttal mindkettő megsértése a mondat-kép pár elutasítását indokolja. Ily módon valószínűleg nem fog nehézséget okozni és hosszabb válaszadási időt eredményezni ennek a képtípusnak a megítélése, teljesen figyelmen kívül

⁷⁶ Köszönet illeti Bende-Farkas Ágneszt, aki a *hamis* képtípus e problémájára felhívta a figyelmemet.

azonban semmiképpen nem hagyhatjuk ezt az eshetőséget sem. Ugyanígy számolnunk kell azzal is, hogy az *igaz plusz disztraktor* kondíció esetén jóval komplexebb, ennél fogva feltételezhetően hosszabb időt igénybe vevő lehet az a folyamat, amelynek során a résztvevők felméri, hogy a kimerítőség a fókuszpozíció kívüli elemek valamelyikét illetően sérül, a fókuszált összetevőt illetően viszont nem, így a mondat és a kép végül is összeegyeztethető.

A (iii) predikció éppen ennek a kritikus kondíciónak a megítélésével függ össze. Egyfelől a felnőttek és a nagyobb gyerekek csoportjában azt várom, hogy felismerjék az imént tárgyalt összefüggéseket, és így az esetek döntő többségében mosolygó arcokat adnak az *igaz* kondícióhoz hasonlóan az *igaz plusz disztraktor* kondícióban is. A kisebb gyerekek esetén az eltérő nyelvekben leírt nehézségek tükrében vagy nagyfokú bizonytalanságot, vagy pedig a fókuszált elem grammatikai szerepétől függetlenül a kimerítőség tárgy, illetve páciens szerepű összetevővel való társításának elsődlegességét is várhatnám. Ezzel szemben – a szerkeztípus nyelvspecifikus vonásaira való tekintettel – azt feltételezem, hogy a magyar gyerekek számára jóval könnyebb elsajátítani a partikula jelentésének helyes asszociációját, méghozzá azért, mert a fókuszált összetevő grammatikai, illetve tematikus szerepétől függetlenül mindig ugyanabban a preverbális pozícióban jelenik meg, így számukra nem csupán a prozódia jelent támpontot, hanem a szintaktikai szerkezet is. Éppen ezért a kisebb gyermekek csoportjaiban sem várok az angol, német vagy mandarin anyanyelvű gyerekekéhez hasonló, magas hibázási arányt, legfeljebb az alkalmi tévesztéseknek a felnőttekéhez képesti nagyobb számú előfordulását.

Az iméntiekkel szorosan összefügg az utolsó (iv) predikció is, amely a különféle tesztmondat-típusok megítélésére vonatkozik. Míg a felnőttek esetében ezúttal sem várom a változóknak az értelmezésre gyakorolt szignifikáns hatását, addig a gyermekeknél csupán az előző predikció teljesülése, azaz a hibás társítások alacsony aránya mellett feltételezhetem ugyanezt. Ha ugyanis a fókusszal való asszociáció a magyar anyanyelvű gyerekek számára is problémát jelent, akkor vélhetően náluk is megfigyelhető valamelyik grammatikai szerephez, szintaktikai pozícióhoz vagy akár tematikus szerephez kötődő preferencia. Amennyiben ez így van, megfigyelhető kell legyen egyfajta aszimmetria az alanyi, illetve tárgyi fókusztesztmondatok között, amelyeknél a fókuszált összetevők a szintaktikai pozíció kivételével mindegyik említett szempontból különböznek egymástól. Ami az ige típusát illeti, itt is gyanítható, hogy nehézkes asszociáció esetén segítheti a kisgyerekeket a fókuszált összetevő felismerésében az igekötő posztverbális megjelenése.

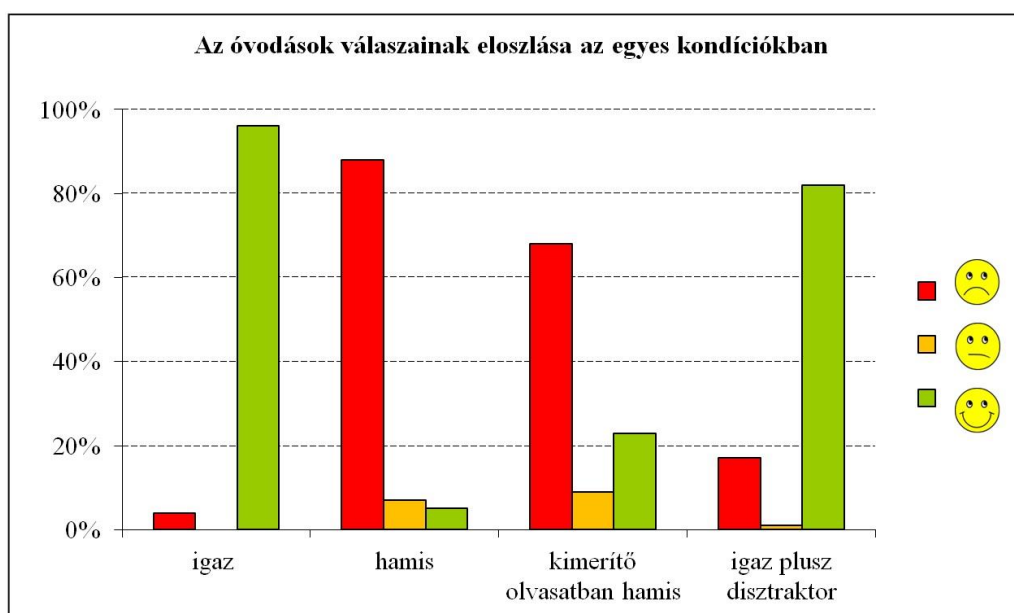
Annak megállapításához, hogy a fenti predikciók közül melyek teljesülnek és melyek nem, mindenképp szükség lesz az eredmények részletes bemutatására.

3.3.4. Eredmények

Az eredmények tárgyalását ezúttal is az egyes korcsoportok adatainak elemzésével kezdem (3.3.4.1.–3.3.4.4.), és ezután térek rá a kísérletben vizsgált négy életkori csoport válaszainak összevetésére (3.3.4.5.).

3.3.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei

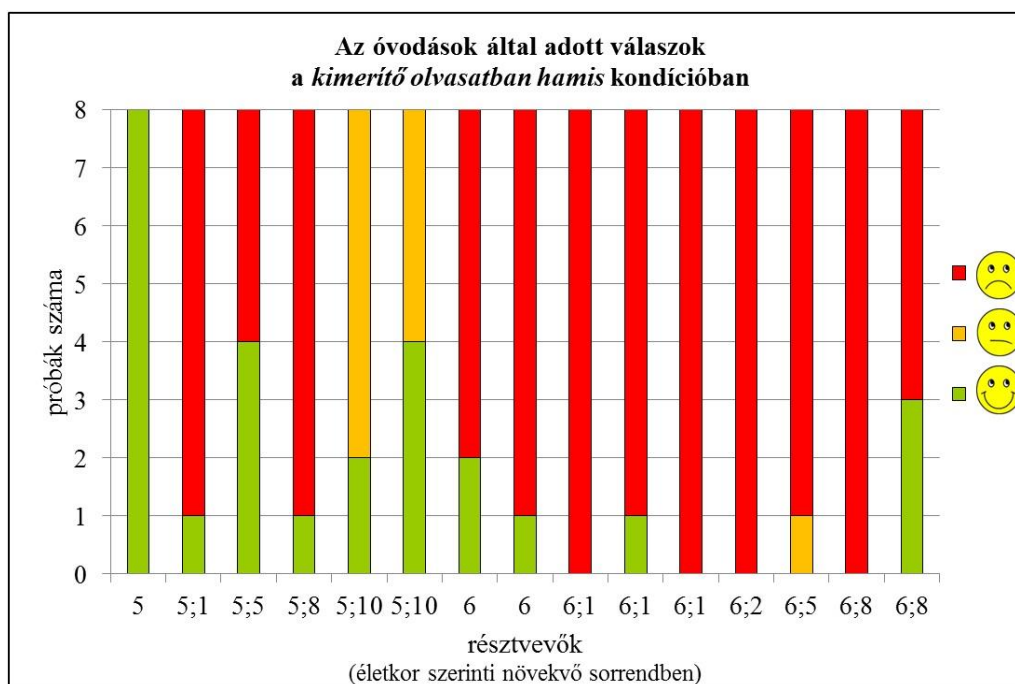
Az óvodások eredményeit összesítő 66. ábrán jól látszik, hogy míg a mosolygó arc volt túlsúlyban az *igaz* (96%) és az *igaz plusz disztraktor* (82%) kondíciókban, addig a próbák többségében a szomorú arcot választották nem csak a *hamis* (88%), de a *kimerítő olvasatban hamis* *hamis* kondícióban is, utóbbi esetében 68%-os arányban.

66. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben I.

A választípusok eloszlásának ismeretében nem meglepő, hogy a korcsoport összes adatával számoló Friedman ANOVA bizonyította a kondícióknak a válaszadásra gyakorolt szignifikáns hatását ($\chi^2(3) = 235,785$, $p < 0,001$), sőt mi több, a kondíciókat páronként összehasonlító Wilcoxon-féle előjeles rangpróbák minden esetben szignifikáns különbséget mutattak ki (mind a hat $V > 63$, $p < 0,01$). Az eddigiekben nem tapasztalt módon ettől eltérő eredményt hozott viszont a Friedman ANOVA *post hoc* tesztje. Ennek alapján ugyanis éppen az *igaz* és az *igaz plusz disztraktor*, valamint a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis* kondíciók válaszai közötti különbség nem érte el azt a szintet, amelyet a teszt az összes kondíció figyelembevételével kritikus szintként határozott meg. Statisztikai szempontból természetesen érthető, hogy a négy kondíció együttes elemzésénél ez a szint alacsonyabb volt, mint a két kondícióra szorító páros összevetések esetében, ám mivel korábban mindig egybeesett a

kétféle *post hoc* teszt végeredménye, eddig ennek nem volt jelentősége. Mivel azonban most ez a helyzet állt elő, talán minden eddiginél indokoltabb a kritikus kondíciókban megvizsgálni az egyes résztvevők válaszadási mintázatait is (67. és 68. ábra).

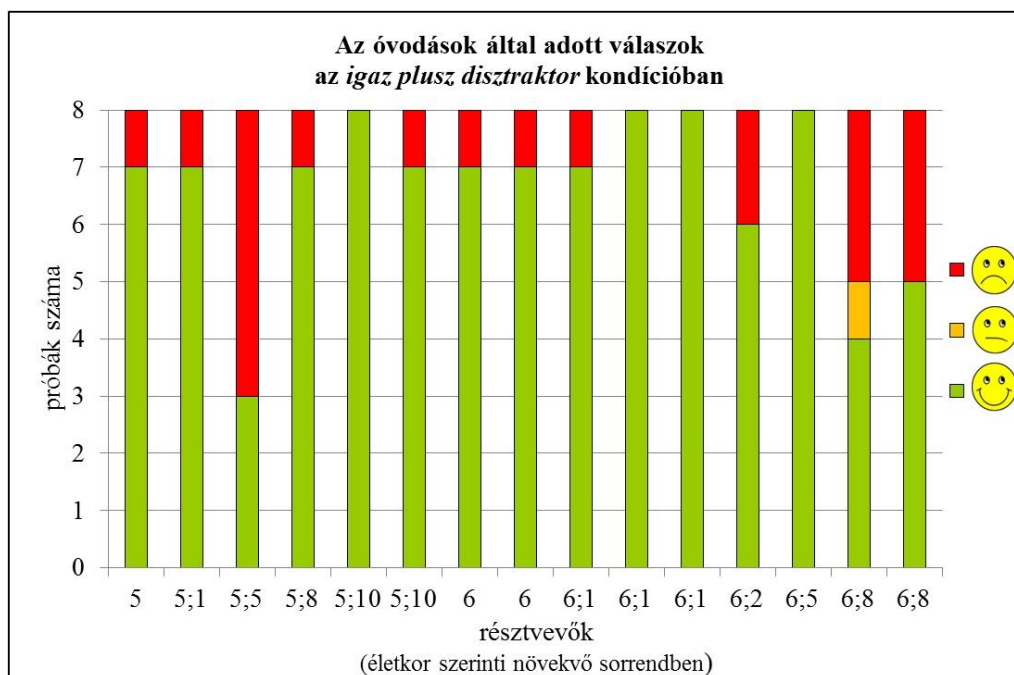

67. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben II.

Az egyes gyerekek *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban adott válaszaik alapján nem tűnik úgy, hogy a bizonytalanság csoportszinten jellemzi az óvodásokat. Éppen ellenkezőleg azt látjuk, hogy míg csupán 1 résztvevő (a legfiatalabb kislány) ítélte igaznak mind a nyolc tesztmondatot e képtípus esetén, addig 11 olyan gyermek volt, aki a nyolc próbából legalább hatszor adott elutasító választ, ami egy esetben közepes arcokat, tízben pedig szomorú arcokat jelentett. A fennmaradó három gyerek esetében véletlenszerű válaszadról beszélhetünk, ők ugyanis egyik opciót sem adták a próbák 62,5%-t meghaladó mértékben a bábunak. A páros összevetésnél *hamis* kondíciótól való eltérést tehát valószínűleg a legfiatalabb résztvevő válaszadása, illetve – különösen hatéves kor alatt – az alkalmi tévesztések előfordulása eredményezte, nem pedig az, hogy a gyerekek egy része következetesen más stratégiát alakított ki, mint a többség, akik a határozott elutasítást kifejező szomorú arcot választották.

Ami az *igaz plusz disztraktor* kondíciót illeti, itt ugyancsak pusztán tévesztésnek tűnik az elutasító válaszok zöme, hiszen a 15 résztvevőből 12 legalább hatszor adott elfogadó, azaz a kimerítőség fókusszal való asszociációjára utaló választ, és a fennmaradó 3 gyerek között sem volt olyan, aki a véletlenszerű szintet meghaladó arányban utasította el az ebbe a típusba tartozó képeket. Úgy tűnik tehát, hogy az ebben a kondícióban található képek nem zavarták össze jelentősen az óvodásokat: az ábrán megjelenő disztraktor ellenére a leggyakoribb

reakció a legtöbbnél az egyetértést kifejező mosolygó arc odaítélése volt, vagyis a partikula kimerítőségét a megfelelő összetevővel asszociálták.

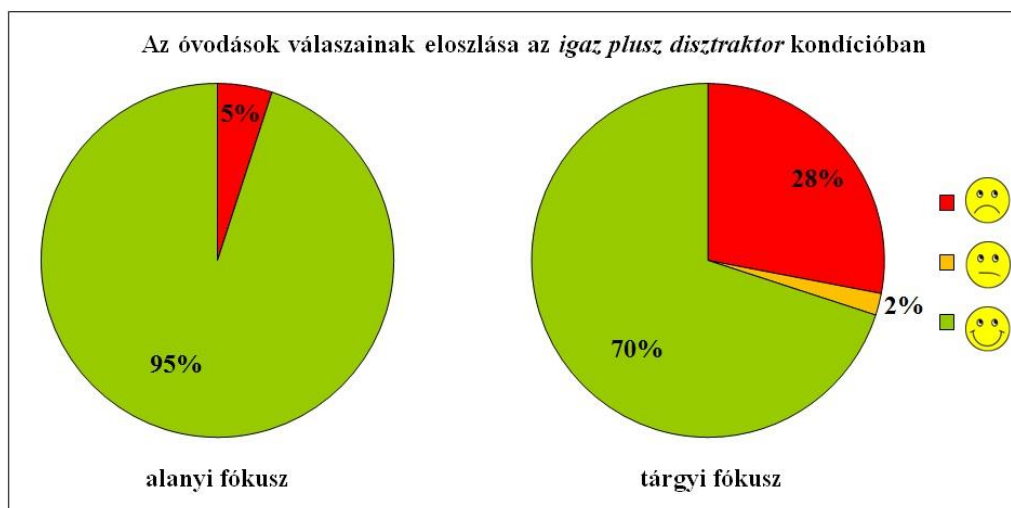
68. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben III.

Az *igaz plusz disztraktor* kondícióval kapcsolatban érdemes azonban azt is megemlíteni, hogy az összes elutasító (közepes és szomorú) válasz közel 86%-a azoknak a mondatok megítéléséhez kötődött, melyekben a mondat tárgy szerepű összetevője állt fókuszpozícióban.

Ez azonban már átvezet a tesztmondat-típusok kérdésköréhez, amellyel kapcsolatban ezúttal eltérő mintázatokat mutattak a kritikus kondíciók. Egyfelől a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban sem az igekötő jelenlétének ($V=26$, $p = 0,09073$), sem a fókuszált elem grammatikai szerepének ($V=61$, $p = 0,726$), azaz egyik vizsgált tényezőnek sem volt szignifikáns hatása. Másrészt viszont az *igaz plusz disztraktor* kondícióban csak az igekötő megjelenéséről mondható el ugyanez ($V=37$, $p = 0,3181$), annak azonban, hogy a fókuszált elem alany-e vagy tárgy, úgy tűnik, jelentős hatása volt az értelmezésre ($V=143,5$, $p < 0,01$). Ahogyan azt már említettem, illetve a 69. ábrán is látható, azokban az esetekben, ahol a tesztmondat alanya állt fókuszpozícióban (mint a (106) alatti mondatban), a képen található disztraktor pedig a tárgy alternatíváját jelenítette meg (mint például a 7. ábra esetén a nyuszi kezében lévő esernyő), a gyerekek a próbák 95%-ában igaznak fogadták el a mondat-kép párosítást. Ezzel szemben jelentősen nagyobb problémát okoztak számukra azok a tesztkörök, amelyekben a tesztmondat tárgya volt fókuszálva (mint az alábbi (107) alatti mondatban), a disztraktor pedig egy másik, ugyanazt a tevékenységet végző alany volt, a példa esetében egy másik, szintén szánkót húzó elefánt (34. ábra).

(107) *A maci csak [A SZÁNKÓT]_{FOC} húzza.*

E tesztmondat-típusoknál az elfogadó válaszok aránya csupán 70% volt, a téves asszociációt jelző elutasító válaszoké pedig összesen 30%.

69. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben IV.

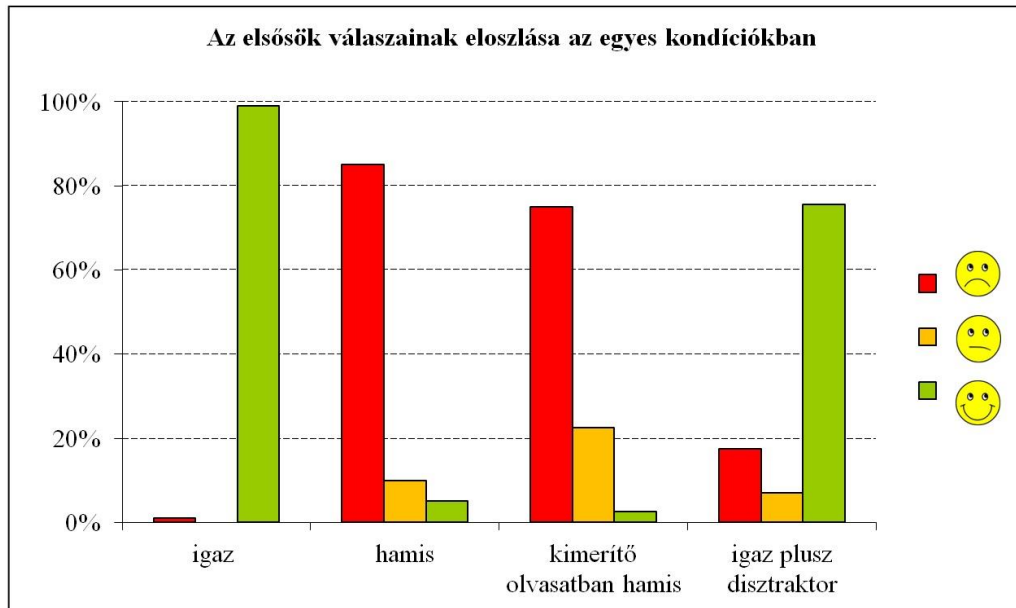
Azonban ha összevetjük a (106) és (107) alatti mondattípusokat, rá kell jönnünk, nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy a talált különbség háttérében nem az összetevő grammatikai vagy tematikus szerepe, hanem szórendi helye állt: a fókuszált alany ugyanis mindig mondatkezdő pozícióban volt, szemben a kivétel nélkül második helyen álló fókuszált tárgyakkal. Ezt a kérdést viszont a jelen kísérlet eredményei alapján nem lehet eldönteni, mivel itt mindegyik tesztmondat-típus csak egyféle szórendi változatban szerepelt.

3.3.4.2. Az első osztályos iskolás korcsoport eredményei

A hétéves, első osztályba járó gyerekek csoportjában ismét párhuzamba állíthatjuk egymással a többségében mosolygó arcokkal jutalmazott *igaz* (99%) és *igaz plusz disztraktor* (75,5%) kondíciókat, valamint a leginkább szomorú arcokkal megítélt *hamis* (85%) és *kimerítő olvasatban hamis* (75%) kondíciókat (70. ábra).

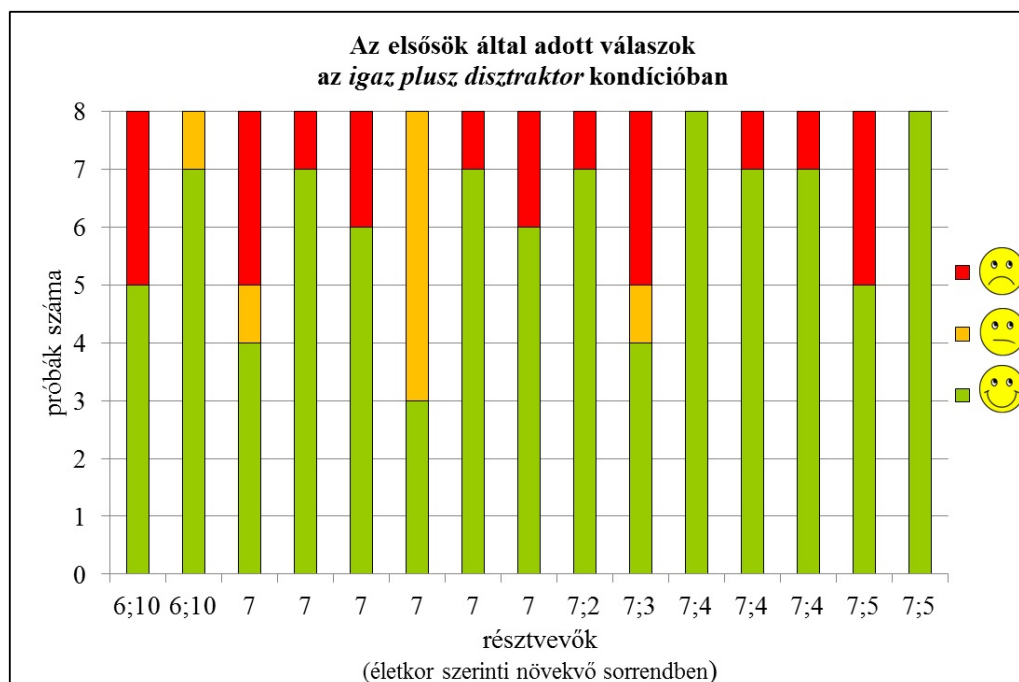
A kondíció ebben a korcsoportban is szignifikánsan befolyásolta az egyes választípusok eloszlását ($\chi^2(3) = 283,16$, $p < 0,001$). Ugyanakkor a páronkénti összehasonlítás ezúttal nem mutatott különbséget a legnagyobb jelentőséggel bíró kondíció-pár, a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusok esetén adott válaszok között ($V=114$, $p = 0,2879$), szemben az összes többi lehetséges kombinációval (mind az öt $V > 406$, $p < 0,001$). Az elsősök esetében tehát már egyértelműen az tapasztalható, a kimerítőség követelményének teljesülését ugyanolyan fontosnak tartották, mint azt, hogy igaz legyen a mondat előfeltevése, hiszen – a (106) alatti tesztmondatot példájához visszatérve – ugyanúgy a szomorú arcot választották

abban az esetben, ha a nyuszi mellett a maci is felemelte a zászlót, mint akkor, amikor nem is a nyuszi emelte fel a zászlót, hanem a maci.

70. ábra: Az első osztályos korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben I.

Mivel a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban a hétéves gyerekek egyöntetűen elutasító válaszokat adtak, és legfeljebb annak tekintetében volt eltérés az egyes résztvevők között, hogy a szomorú vagy a közepes opcióval fejezték-e ki ezt az elutasítást, a válaszadási mintázatok egyéneenkénti elemzése ennek a kondíciónak az esetében nem indokolt. Ezzel szemben az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetén érdemes ezt is megvizsgálunk (71. ábra).

71. ábra: Az első osztályos korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben II.

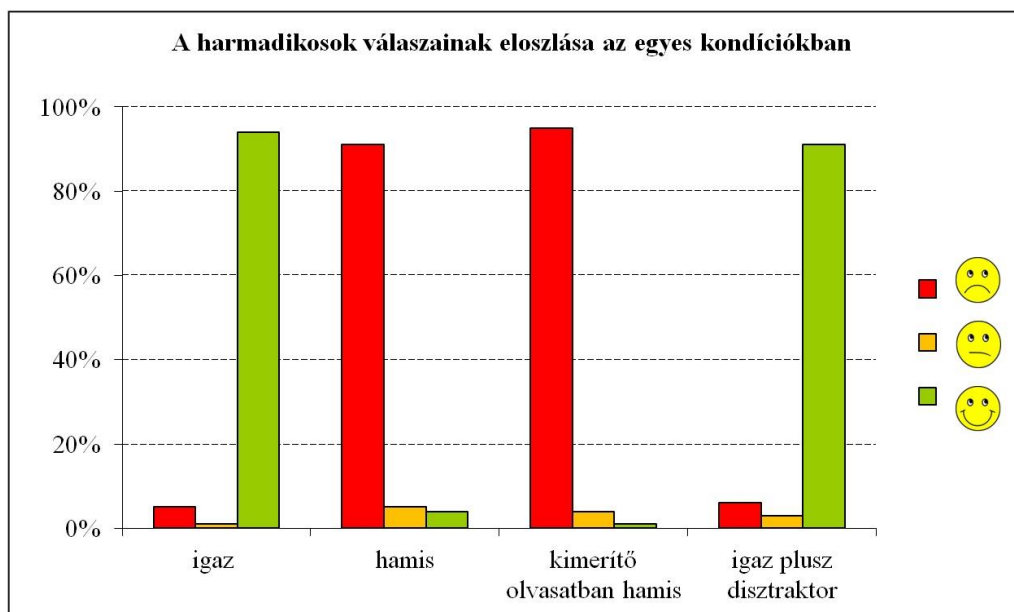
Az összesített válaszok eloszlásához hasonlóan az egyéni válaszok elemzése is arra utal, hogy ebben a kondícióban az első osztályos kisiskolások az óvodásokhoz képest többször társították a fókusz helyett vagy mellett más összetevővel is a partikula kimerítőségét. Ezúttal a 15 résztvevőből csak 10 adott a próbák legalább 75%-ában mosolygó arcot, a többi 5 gyereket pedig bizonytalanul, a véletlenszerű szint körül adott elfogadó és elutasító válaszokat, utóbbi esetében ráadásul nemegyszer az ezt kifejező különféle választípusok variálásával. Adódik a kérdés, hogy vajon ez esetben is található-e összefüggés a fókuszált összetevő mondatrészi szerepe és az elutasító válaszok megoszlása között, így át is térnek a tesztmondat-típusok elemzésére.

Érdekes módon ezúttal nem találtam szignifikáns eltérést az egyes típusok között, vagyis az alanyi és tárgyi fókuszos mondatok megítélése sem a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=12,5$, $p = 0,8605$), sem az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ($V=125$, $p = 0,2069$) nem különbözött egymástól. Vagyis bár az utóbbi képtípust illetően az elsősöknél összességében nagyobb arányban fordultak elő hibás, azaz elutasító válaszok, mégsem beszélhetünk az óvodás korcsoportban megfigyelthez hasonlítható, szisztematikus tévesztési tendenciáról. Végül pedig érdemes megemlíteni, hogy az igekötő nélküli és igekötős ígét tartalmazó mondatoknál adott válaszok sem tértek el egymástól sem a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=12$, $p = 0,407$), sem pedig az *igaz plusz disztraktor* kondíció esetében ($V=68,5$, $p = 0,2989$).

3.3.4.3. A harmadikos osztályos iskolás korcsoport eredményei

Amint azt a 72. ábra is mutatja, a kilencéves iskolások csoportszinten mindegyik képtípusnál 90% feletti gyakorisággal választottak egy-egy opciót: a *hamis* (91%) és *kimerítő olvasatban hamis* (95%) kondíciók esetén a szomorú, az *igaz* (94%) és *igaz plusz disztraktor* (91%) kondícióknál pedig a mosolygó arcot.

A Friedman ANOVA így egyértelműen igazolta a kondíciónak a harmadik osztályosok válaszadására gyakorolt szignifikáns hatását ($\chi^2(3) = 314,466$, $p < 0,001$). Ami viszont még ennél is lényegesebb, hogy a Wilcoxon-tesztek eredményei alapján nem mutatható ki eltérés sem a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=108,5$, $p = 0,1218$), sem pedig az *igaz* és az *igaz plusz disztraktor* ($V=67,5$, $p = 0,6794$) képtípusok megítélése között. Ellenben az összes többi kondíció-kombináció összehasonlításakor szignifikáns különbséget találtam (mind a négy $V > 5886$, $p < 0,001$). Az egyes kondíciókban kapott egyöntetű válaszok, illetve a kontroll- és kritikus kondíciók statisztikai elemzéssel is alátámasztható, tökéletes párhuzamba állíthatósága e korcsoport esetében szükségtelemmé teszi az egyéni válaszadási mintázatok tüzetesebb elemzését.

72. ábra: A harmadik osztályos korcsoport eredményei a *csak partikula értelmezését* vizsgáló első kísérletben I.

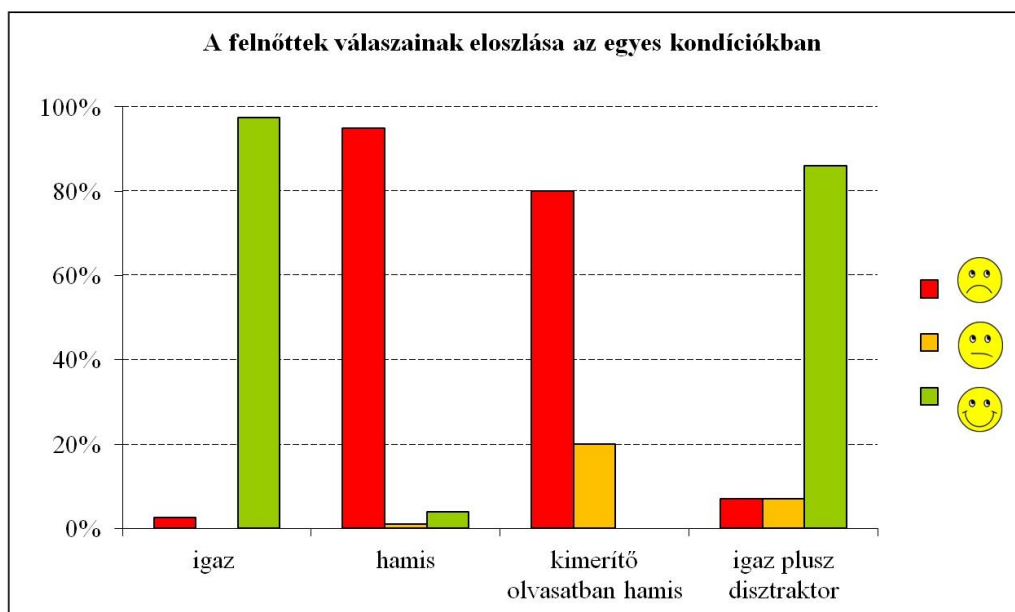
Ami az egyes tesztmondat-típusokat illeti, a harmadikosok csoportjáról is az mondható el, hogy a kritikus kondíciók megítélését sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepe (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=12$, $p = 0,8241$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=33$, $p = 0,2235$), sem pedig az igekötős ige használata (a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban $V=12$, $p = 0,8241$, az *igaz plusz disztraktor* kondícióban $V=47,5$, $p = 0,1979$)⁷⁷ nem befolyásolta szignifikánsan.

3.3.4.4. A felnőtt korcsoport eredményei

A gyerekek csoportjaihoz képest a felnőtteknél sem különböztek az egyes kondíciókban preferált választípusok, a szomorú arcok domináltak ugyanis a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis* kondíciónál is, még hozzá 95%-os, illetve 80%-os arányban, a mosolygós arcok pedig az *igaz* és *igaz plusz disztraktor* képtípusoknál 98%-os és 86%-os arányban (73. ábra).

A korcsoport adatainak elemzése a harmadik osztályosokéval azonos eredményt hozott. Egyrészt a kondíció ezúttal is befolyásolta a választadást ($\chi^2(3) = 307,846$, $p < 0,001$), másrészt ugyanúgy csak a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=72$, $p = 0,0776$), illetve az *igaz* és az *igaz plusz disztraktor* ($V=148$, $p = 0,175$) képtípusok esetén nem volt szignifikáns a kapott válaszok különbsége, minden más képtípus-párral ellentétben (mind a négy $V > 5671$, $p < 0,001$). Az egyéni választadási mintázatok részletes ismertetését ezúttal is mellőzöm, kiváltképp mivel a felnőttek a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban egyáltalán nem is használták a mosolygós arcot.

⁷⁷ A *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban a válaszok ezúttal ugyanúgy oszlottak meg a mondat típusokat érintő két változó alapján, ezért egyezik meg az ehhez a képtípushoz tartozó két próba eredménye is.

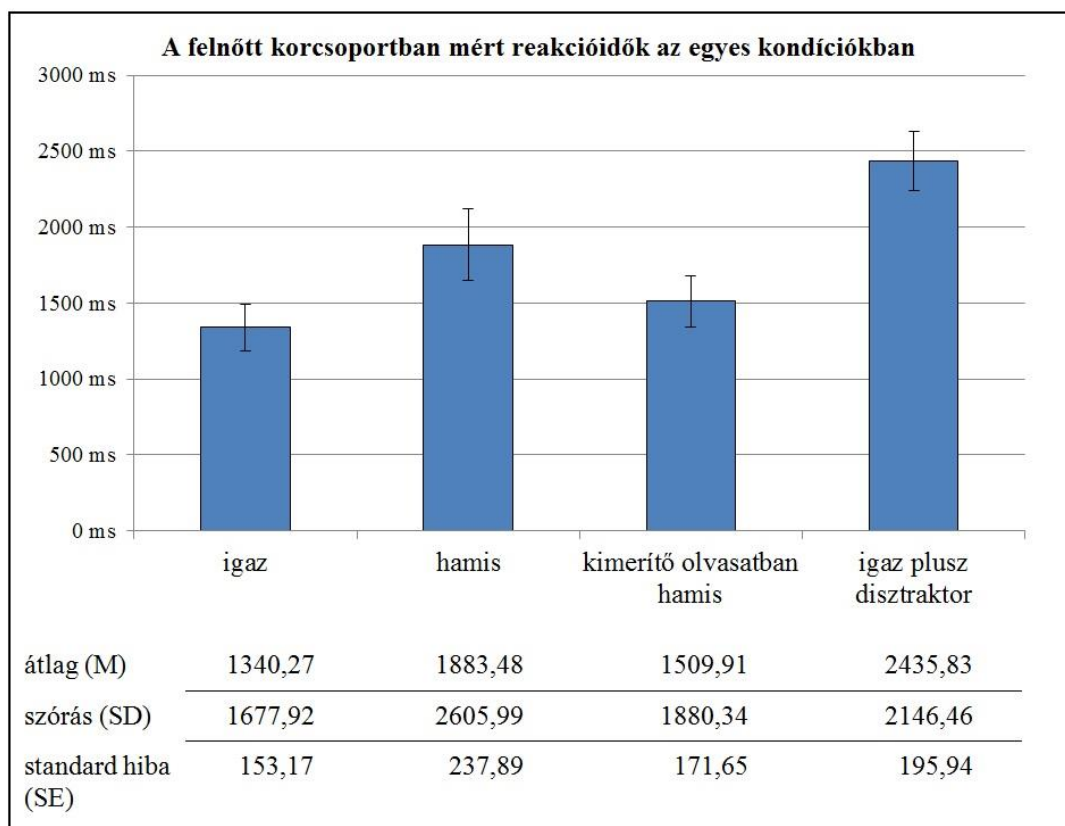

73. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben II.

Áttérve az egyes tesztmondat-típusok megítélésére, az idősebb gyerekek csoportjaihoz hasonlóan itt sem befolyásolta az értelmezést a fókuszált elem grammatikai szerepe és az ige típusa. Az általam mért eltérés ugyanis nem volt szignifikáns sem az előbbi változót tekintve a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=22$, $p = 0,5653$) vagy az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ($V=82,5$, $p = 0,1983$), sem az igekező jelenlétének szempontjából a *kimerítő olvasatban hamis* ($V=16,5$, $p = 0,2273$) vagy az *igaz plusz disztraktor* kondícióban ($V=35$, $p = 0,4621$).

Végezetül a felnőtteknél a válaszok összevetésén túl a különböző kondíciókban mért válaszadási idők vizsgálatára is kitérek, amelynek összesített adatait a 74. ábra szemlélteti. A statisztikai elemzés ezúttal is a lineáris kevert modell segítségével történt, amelyhez valószínűségi arány tesztel végeztem modellszelekciót. A legszűkebb modell ez esetben a kondíciót tartalmazta rögzített hatásként, valamint a személy és az item faktorokat random konstansokként. Az eredmények alapján a kondíció nem csupán a válaszadást, hanem annak időtartamát is szignifikánsan befolyásolta: $\chi^2(3) = 12,93$, $p < 0,001$. A Tukey-féle *post hoc* tesztek pedig ezen felül azt is kimutatták, hogy ebből a szempontból az átlagosan leghosszabb időt igénybe vevő *igaz plusz disztraktor* kondíció különbözött szignifikánsan egyrészt az *igaz* kontrollkondíciótól ($z = 3,31$, $p < 0,01$), másrészt pedig a *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondíciótól ($z = -2,8$, $p < 0,05$). Mindez arra enged következtetni, hogy a felnőttek számára egyedül a figyelemelterelő elemet tartalmazó kritikus képtípus megítélése okozott átmeneti nehézséget, legalábbis egyedül itt fordult elő jelentős reakcióidő-emelkedés. A kimerítőség státuszának megállapítása szempontjából azonban leginkább az lényeges, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus elutasítása átlagosan nem vett több időt igénybe, mint az *igaz*

képtípus elfogadása, sőt a résztvevők gyorsabban válaszoltak ebben a kondícióban, mint például a *hamis* kondícióban, ahol az állított és előfeltételezett jelentéstartalom együttes megsértése miatt nem volt elfogadható a mondat és a kép párosítása.

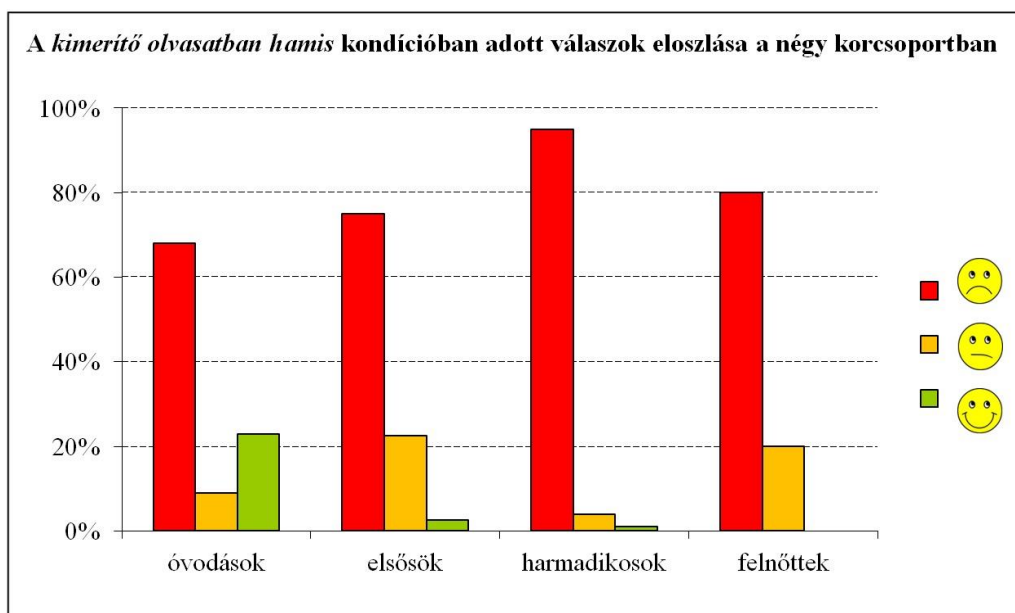
74. ábra: A felnőtt korcsoport eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben III.

3.3.4.5. Összesített eredmények

Összehasonlítva a különböző életkori csoportok résztvevői által adott válaszokat azt találjuk, hogy a Kruskal–Wallis-próba szerint a négy csoport válasza nem különböztek szignifikánsan az *igaz* ($H(3) = 5,1313$, $p = 0,1624$), a *hamis* ($H(3) = 6,4544$, $p = 0,0915$) és az *igaz plusz disztraktor* ($H(3) = 11,4458$, $p = 0,0573$) kondícióban sem. Ugyanakkor eltérés figyelhető meg a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusnál ($H(3) = 32,6356$, $p < 0,001$), ahol a Bonferroni-korrekcióval együtt alkalmazott *post hoc* tesztek azt is kimutatták, hogy a különbség az óvodás és a harmadik korcsoportok között volt szignifikáns ($W = 9182$, $p < 0,001$).

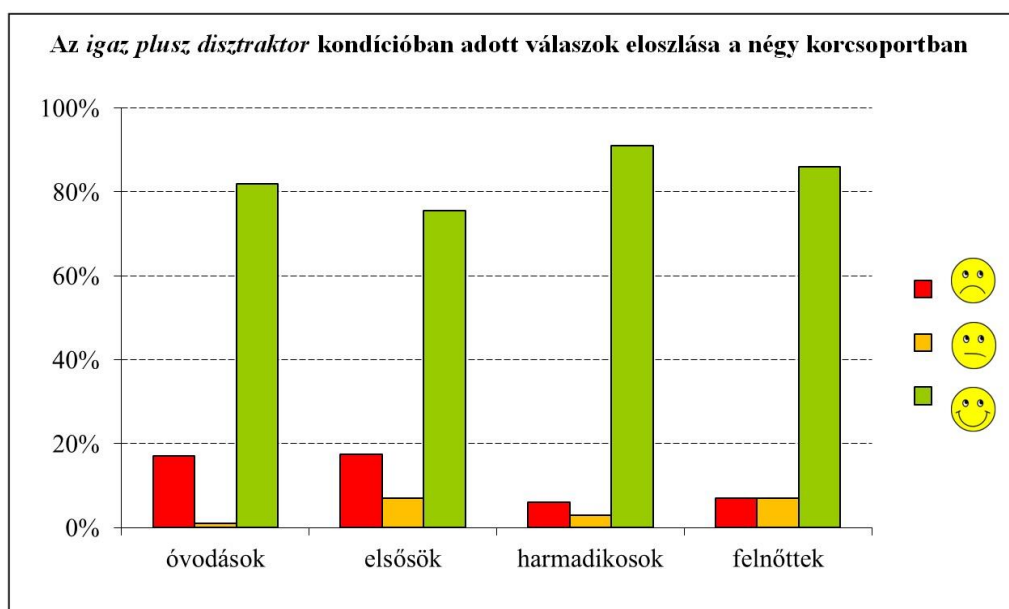
A *kimerítő olvasatban hamis* kondíció korcsoportonként összesített eredményeit egymás mellé helyezve azt látjuk, hogy a válaszok többségét mindegyik életkori csoport esetében a szomorú arcok tették ki, vagyis ebben a tekintetben nem volt különbség közöttük (75. ábra). És bár a legtöbb, illetve legkevesebb hibás választ adó két korcsoport eredményei eltérést mutattak, mindenképpen fontos hangsúlyozni, hogy a felnőttek válasza nem különböztek a gyerekekétől, vagyis a *csak* partikula által kifejezett kimerítő azonosítással kapcsolatban már

óvodáskorban, illetve később első osztályos és harmadik osztályos korban is bátran beszélhetünk a felnőttszerű értelmezésről.

75. ábra: A négy korcsoport összesített eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben I.

Az *igaz plusz disztraktor* kondíció megítélését illetően nem volt jelentős különbség a vizsgált korcsoportok között, amit kiválóan szemléltet a 76. ábra is.

76. ábra: A négy korcsoport összesített eredményei a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben II.

Az tehát egészen biztos, hogy komoly nehézséget a partikula által kifejezett kimerítő olvasatnak sem az aktiválódása, sem pedig a fókuszált összetevőhöz való társítása nem okoz az ötéves kor feletti magyar anyanyelvű gyerekek számára.

3.3.5. Diszkusszió

A következőkben a bemutatott eredmények tükrében kísérletet teszek arra, hogy megítéljem a predikciók teljesülését, illetve a további vizsgálatok szükségességét.

A *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban adott válaszokkal kapcsolatos (i) predikciót illetően megállapítható, hogy a kapott adatok azt az álláspontot támasztották alá, mely szerint a *csak* partikulát is tartalmazó mondatok esetében a kimerítő komponens az állított jelentéstartalom részét képezi, és ennél fogva éppen tárgyalt tartalom státusszal bír. Azt feltételeztem ugyanis, hogy ezt leginkább a *hamis* kondícióhoz hasonló megítélés bizonyítja, amit pedig az óvodás korcsoportot leszámítva minden esetben sikerült statisztikai módszerekkel is kimutatni. A szignifikáns eltérés hiánya mellett érvként szolgálhat az is, hogy minden esetben – ezúttal beleértve az óvodások összesített válaszadási mintázatait is – a szomorú arc volt a legnagyobb arányban választott opció. Ha pedig mind a 60 résztvevő ebben a kondícióban adott válaszát nézzük, akkor a legfiatalabb kisfiút leszámítva senkit nem találunk, aki a nyolc próbából négynél többször adott volna mosolygó arcot, azaz számottevő mértékben figyelmen kívül hagyta volna a kimerítőség követelményének nem teljesülését.

Ugyancsak a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusra vonatkozott a (ii) predikció is, egészen pontosan az ott mért reakcióidő-adatokra. Az iméntiekkel párhuzamosan ez a vizsgálat is arra az eredményre vezetett, hogy a kimerítőséget az állítás részeként kell kezelni, nem volt ugyanis hosszas feldolgozási folyamatokat sejtető, kiugró emelkedés az e képtípus tesztelése során rögzített válaszadási időkben. Sőt mi több, a várakozásaimmal összhangban a mondat elhangzása és a gombnyomás között eltelt átlagos idő csoportszinten rövidebb volt mind a *hamis*, mind pedig az *igaz plusz disztraktor* kondícióban mértekhez képest. Nincs okunk tehát azt feltételezni, hogy az állított jelentéstartalom feldolgozásán kívül bármilyen más, extra kognitív kapacitást igénylő művelet elvégzése szükséges a *csak* partikulát tartalmazó mondatok feldolgozásához.

A (iii) predikció a fókusszal való asszociáció pontosságát mérő *igaz plusz disztraktor* kritikus kondícióval kapcsolatban fogalmazta meg azt az előrejelzést, hogy a korábban bemutatott, például az angol és német anyanyelvű gyerekeket érintő szokatlan tévesztési tendenciák a magyar gyermekeknél kevésbé vagy egyáltalán nem lesznek megfigyelhetők. Ezt elsősorban arra alapoztam, hogy a magyar nyelvben a *csak* partikulát egy olyan fókusztypushoz kapcsoljuk, amely nem csak prozódiailag, hanem szintaktikailag is jelölt, ráadásul ez a hozzácsatolás az esetek zömében (illetve a jelen kísérlet tesztmondatainak mindegyikében) közvetlen. Ez a jóslat annak ellenére is beigazolódni látszik, hogy a kisebb gyermekek két csoportjában – a harmadikosokkal és a felnőttekkel szemben – nem volt

szignifikáns különbség az *igaz* és az *igaz plusz disztraktor* képtípusok megítélése között. Ezt egyrészt a mosolygó arcoknak az összesített válaszokban kimutatott, markáns dominanciájára alapozom, másrészt pedig az egyéni válaszadási mintázatokra, hiszen sem az óvodások, sem az első osztályosok között nem volt olyan, aki az e képtípushoz tartozó próbák többségében elutasító választ adott. Ellenben a két korcsoportban együtt 8 olyan gyerek is volt, akik háromszor, négyszer vagy ötször, tehát a próbák nagyjából felében így tett, és ami a legérdekesebb, az óvodások esetében az sem tűnt véletlenszerűnek, hogy pontosan melyik felében. Ez azonban már átvezet bennünket a predikciók utolsó csoportjához, amely a tesztmondatok típusára vonatkozott.

A (iv) predikció egyszerűbben megválaszolható részével kezdve először is az ige típusát illető hipotézist járjuk körbe. Azt ugyanis, hogy az igekötő posztverbális megjelenése megkönnyíti a fókuszált összetevő felismerését, és így a kimerítőséggel való asszociációját, a várakozásaimmal ellentétben egyik korcsoport, illetve egyik kritikus kondíció esetében sem sikerült bizonyítani. Az elsősők, a harmadikosok és a felnőttek csoportjaiban a fókuszált összetevő mondatrészi szerepével kapcsolatban is ezt találtam, ugyanakkor az óvodásoknál ez a változó szignifikánsan befolyásolta a gyerekek *igaz plusz disztraktor* kritikus kondícióban hozott ítéleteit. Az ő esetükben ugyanis a hibázás, vagyis a partikula alternatívákat kizáró jelentésének egy fókuszpozíción kívüli elemhez való társítása kifejezetten a tárgyi fókusz tartalmazó mondatokra irányult, és szinte soha nem fordult elő az alanyi fókusz tartalmazó tesztmondatoknál. Azonban – amint arról már szó esett – ez a kísérlet nem volt alkalmas annak meghatározására, hogy ennek háttérében valóban a fókuszált összetevők tárgyi (illetve a tematikus szerepekre helyezve a hangsúlyt: páciensi) szerepköre állt-e, vagy pedig a tesztmondatok szórendje. Éppen ezért indokoltnak láttam egy második kísérlet elvégzését is, amelynek célja a kisebb gyermekek asszociációs preferenciáinak pontosabb feltérképezése volt – immár annak tudatában, hogy magának a kimerítő azonosításnak az értelmezése nem jelent nehézséget számukra.

3.4. A *csak* partikula értelmezését vizsgáló második kísérlet

3.4.1. A kísérlet célja

A második kísérlet célja elsősorban annak az első kísérlet során felvetődött kérdésnek a megválaszolása volt, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy az óvodások melyik összetevővel asszociálják a *csak* partikula kimeritőségét. Ennek érdekében a tesztmondatokban a fókuszált elemnek nem csupán a szintaktikai szerepét, hanem a szórendi pozícióját is variáltam, és az így létrejött négyféle típus eredményeit vettem össze.

A feladat ezúttal egy kötelező választásos képkiválasztási feladat volt, amelynek során a résztvevők mindegyik hallott mondathoz egyszerre négy képet is láttak, és a feladatuk e képkártyák szétválogatása volt: azokat a képeket, amelyekre igaznak találták az állítást, egy zöld dobozba kellett helyezniük, amelyeket viszont hamisnak vélték, azokat egy piros dobozba. A gyerekekkel végzett tesztek során a mondatok természetesen egy plüssállattal bábozó kísérletvezető szájából hangzottak el, hiszen a játék szerint a cél ezúttal is a bábu tanítása volt, azaz neki kellett megmutatni, hogy melyik kép melyik dobozba való.

Ennek a kísérleti elrendezésnek az alapötlete a Paterson és mtsai (2003, 2005/2006) által végzett felmérésekből származik. A szerzők ugyanis többször is egy hasonló feladattípust alkalmaztak, azzal a különbséggel, hogy az általuk használt teszt szabad választáson alapuló feladat (free-choice task) volt, amely ez esetben azt jelentette, hogy a résztvevőknek nem kellett minden egyes képről ítéletet mondaniuk, az utasítás ugyanis pusztán annyi volt, hogy válasszák ki a képek közül azt, illetve azokat, amelyekre az elhangzott állítást igaznak vélik.⁷⁸ Mivel a kísérlet során felmerült, hogy a gyerekek, főképp az óvodáskorúak egy ilyen helyzetben nem mérlegelik minden egyes kártyának a mondathoz való viszonyát, hanem csupán annyit tesznek, hogy kiválasztják azt a képet, amelyre egyértelműen helyes az állítás, egy másik kísérletükben⁷⁹ arra kérték a tesztalanyokat, hogy azt, illetve azokat a képeket gyűjtsék össze, amelyek nem felelnek meg a hallott mondatnak. Bár a szerzők álláspontja szerint ezek a szabad választáson alapuló feladatok könnyebben megoldhatók, mint azok, amelyek során a résztvevőknek minden egyes kép és mondat viszonyát illetően egyértelműen állást kellett foglalniuk (forced-choice task), mégsem lehet kizárni azt, hogy néhányan – főképp a kisebb gyermekek – az összes ábra megtekintése és/vagy mérlegelése nélkül döntenek, és így hajtják végre a kísérletvezető utasítását. Éppen ezért láttam célszerűnek egy olyan kísérleti elrendezést kidolgozni, amely egyrészt

⁷⁸ Paterson és mtsai (2003), 2. kísérlet; Paterson és mtsai (2005/2006), 2. kísérlet

⁷⁹ Paterson és mtsai (2005/2006), 3. kísérlet

megvalósítja a fent említett kísérletek egyik legnagyobb előnyét, az alternatívák egyidejű megjelenítését, másrészt viszont kizárja annak a lehetőségét, hogy a tesztalanyok valamelyik képet illetően nem hoznak döntést, hiszen egy adott próba csak akkor ér véget, ha minden egyes kártya bekerült a dobozok valamelyikébe.

3.4.2. A kísérlet bemutatása

3.4.2.1. Résztvevők

A második kísérletben 20 óvodás (9 lány és 11 fiú) vett részt, akik azonban fiatalabbak voltak, mint az első kísérlet résztvevői: 4 év 6 hónapos és 5 év 2 hónapos kor között voltak, átlagéletkoruk 4 év 11 hónap volt. A kontrollcsoportot pedig 20 felnőtt anyanyelvi beszélő (12 nő és 8 férfi, 19;1–58;4, átlagéletkor: 30;2) alkotta. A kísérleti személyek közül senki nem vett részt egykorábban ismertetett kísérletben sem.

3.4.2.2. A kísérleti anyag

A kísérletben szereplő tesztmondatok két változó alapján négy kondícióba sorolhatók: az egyik változó a fókuszált elem mondatrészi szerepe volt (alanyi vagy tárgyi fókusz), a másik a mondat szórendje (SVO/OVS vagy OSV/SOV).⁸⁰ Az egyes kondíciókat szemlélteti az alábbi példasor.

(108) <i>Csak a nyuszi tartja a zászlót.</i>	1. kondíció: alanyi fókusz <u>S</u> VO
(109) <i>A zászlót csak a nyuszi tartja.</i>	2. kondíció: alanyi fókusz O <u>S</u> V
(110) <i>Csak a szánkót húzza a maci.</i>	3. kondíció: tárgyi fókusz <u>O</u> VS
(111) <i>A maci csak a szánkót húzza.</i>	4. kondíció: tárgyi fókusz S <u>O</u> V

Mivel az igekötő jelenlétének korábban nem volt jelentős szerepe, ezt nem vettem fel külön változónak, és így a második kísérlet tesztmondataiban csak igekötő nélküli igék szerepeltek.

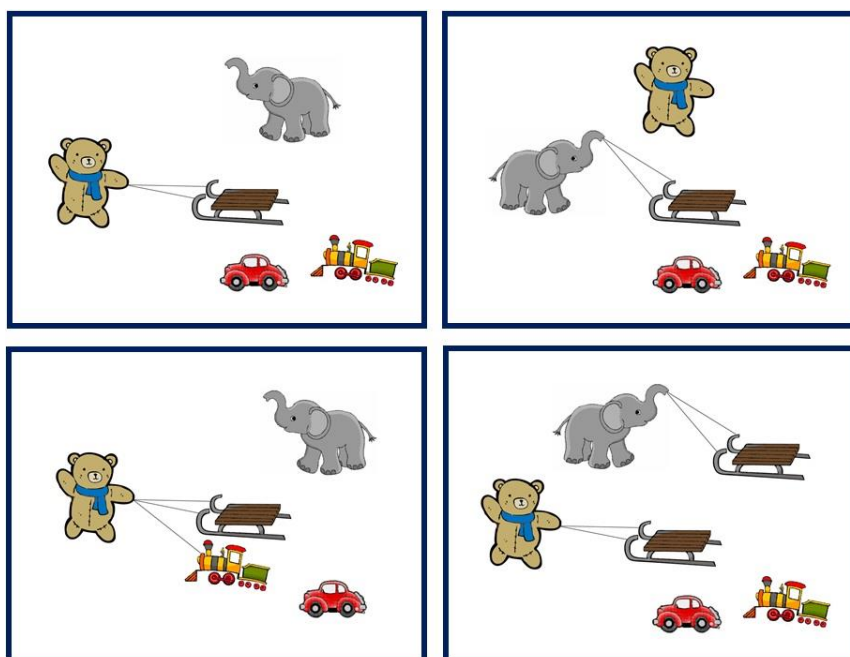
A feladatban a fenti 4 mondatkondíció mindegyikét 2-2 lexikalizáció⁸¹ képviselte, így a résztvevőknek összesen 8 tesztkörben kellett kiválasztaniuk, hogy a *csak* partikulát tartalmazó állítás melyik képeken igaz, és melyikeken nem. A kísérleti személyek két csoportja két különböző tesztmondat-sort hallott: indokoltnak láttam ugyanis, hogy két listát alakítsak ki, még hozzá a különböző szórendi változatok tesztelése miatt. Így azok a mondatok, amelyeket az első lista az egyik szórendi variációban tartalmazott (például az alanyi fókusz esetén SVO

⁸⁰ A második kísérletben szereplő összes teszt- és töltelékmondat megtalálható a VI. számú mellékletben.

⁸¹ A tesztmondatok alacsony számát a gyerekek életkora, illetve a feladat viszonylagos összetettsége indokolta.

változatban), a második listában a másik szórenddel jelentek meg (így az alanyi fókusz ezúttal OSV változatban). Ily módon ugyanazoknak a mondatoknak vizsgálhattam a különböző variánsait – anélkül, hogy bárki is többször látta volna ugyanazt a képsorozatot.

A résztvevőknek ebben a feladatban is ugyanolyan típusú képeket kellett megítélniük, mint az első kísérlet során (lásd a 2.3.2.2. fejezet 4–7. ábráin), ezúttal azonban egyidejűleg látták ezeket négy darab 9,5 x 12,5 centiméteres, kartonpapírból készült kártyán (77. ábra).

77. ábra: A tárgyi fókuszot tartalmazó, (110) és (111) alatti mondatokhoz tartozó képkártyák

A kísérlet során az is kontrollálva volt, hogy az egyes képtípusok hol helyezkednek el, így küszöböltem ki azt, hogy a kisgyerekek a képek pozíciójára alapozva dolgozzanak ki egy stratégiát, amely szerint megítélik azok igazságát.

A 8 tesztfeladat mellett volt 8 töltelékfeladat is, amelyekben az állítások többnyire univerzális kvantort vagy számnevet tartalmaztak. Ezekhez a mondatokhoz az esetek felében, azaz négyszer olyan képsorozatot láttak a résztvevők, amelyekben a kártyák egyik felére igaz volt az állítás, a másik felére nem. Emellett volt két olyan kör, ahol ez az arány három igaz és egy hamis kártya volt, valamint két olyan kör, amelyben csupán egy igaz kártya volt, a három másik pedig hamis. Ezzel az volt a célom, hogy a feladat egészét tekintve ne legyen egyértelmű az, hogy a négy kártya milyen arányban tartalmaz igaz és hamis változatokat.

3.4.2.3. A kísérlet menete

Az óvodáskorú résztvevők ezúttal is egyenként, elkülönített helyiségben végezték el a feladatot, ám most két kísérletvezető volt jelen. Az egyikőjük ismertette a kísérlet menetét, illetve feljegyezte az eredményeket, míg a másik egy kesztyűbáccsal eljátszotta a segítségre

szoruló kisállat, Süni szerepét. Az első kísérletvezető előbb mindig kihelyezte az asztalra a kártyákat, majd megkérdezte Sünit, hogy mit lát. Ekkor hangzott el a megítélendő tesztmondat vagy filler, és ezt követően kellett a gyerekeknek az előttük lévő zöld („igaz”), illetve piros („hamis”) dobozokba helyezniük a kártyákat. Ha szükségesnek tűnt, Süni többször is elismételte a mondatot. Az egymást pseudo-random sorrendben követő 16 kör résztvevőnként nagyjából 15 percet vett igénybe, és a kísérletről videofelvétel is készült.

A felnőtt kontrollcsoportot ebben a kísérletben kissé eltérő módon teszteltem: ők ezúttal egy internetes kérdőíven válaszoltak, amelynek kitöltése során csak akkor léphettek tovább a következő körbe, ha mindegyik kép alatt bejelölték, hogy igaz-e rá az adott mondat vagy sem.

3.4.2.4. Statisztikai elemzés

Ebben a kísérletben elsősorban az egyes képekre adott „igaz”, illetve „hamis” válaszok gyakoriságát érdemes összevetni, ezért chí-négyzet próbák segítségével azt hasonlítottam össze, hogy a kritikus képtípusok (a *kimerítő olvasatban hamis* és az *igaz plusz disztraktor*) megítélése esetén volt-e különbség az egyes kondíciókba tartozó tesztmondatok között a vizsgált korcsoportokon belül. Ezt követően kondícióként összevettem a két korcsoport által adott „igaz” és „hamis” válaszok számát. A viszonylag alacsony elemszám miatt a chí-négyzet próba eredményein minden esetben Yates-féle folytonossági korrekciót alkalmaztam. Az adatokat ezúttal is az R programmal (R Core Team 2014) elemeztem.

3.4.3. Predikciók

A predikciókat ebben az esetben jórészt a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérlet eredményeire alapozva fogalmazhatjuk meg – nem tévesztve szem elől azonban azokat a lehetséges eltéréseket sem, amelyek az életkori különbségből, illetve az újszerű feladattípus alkalmazásából adódhatnak.

A predikciók első része, köztük az (i) predikció is arra vonatkozik, hogy mennyiben várhatunk azonos, illetve különböző válaszadási mintázatokat az egyes kondíciókat illetően. Eredmények eddig az átlagosan egy évvel idősebb gyerekektől és a felnőttektől az 1. kondíció (alanyi fókusz SVO) és a 4. kondíció (tárgyi fókusz SQV) típusáról vannak, amelyek megítélése a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén az előző kísérlet egyik életkori csoportjában sem mutatott különbséget. Vagyis keresztezve ugyan, de mindkét ebben a kísérletben tesztelt változó (azaz mind a fókuszált elem grammatikai szerepe, mind a szórend) megjelent ezekben a tesztmondat-típusokban, és egyiknek sem volt hatása. E képtípussal kapcsolatban így most is okkal feltételezhetjük azt, hogy a résztvevők kondíciótól függetlenül

elutasító válaszokat adnak majd, tehát ahogyan korábban szomorú arcokkal ítélték meg ezeket a mondat-kép párokat, úgy ezúttal a tesztmondatok állításának kimerítő jelentéskomponensét nem teljesítő *kimerítő olvasatban hamis* képeket a piros dobozba helyezik.

A (ii) predikció ugyancsak a korábbi eredményekre épül, egészen pontosan arra, hogy az imént tárgyalt kritikus képtípussal szemben az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál az óvodások a 4. kondíció típusába tartozó, tárgyi fókuszot tartalmazó mondatoknál jóval többször asszociálták a partikula kimerítőségét tévesen az alannyal. A kérdés, amely tulajdonképpen ezt a második kísérletet is életre hívta, éppen az, hogy ennek a típusnak melyik sajátossága okozta a nagyobb mértékű hibázást. Vagyis míg a felnőttek csoportjában itt sem várok különbséget a kondíciók között, addig az óvodásoknál két eltérő mintázat kirajzolódására számítok, amelynél a kondíciók az egyik változó alapján rendezőnek majd párokba. Ez a párba állás a téves asszociációt kiváltó tényező függvényében kétféleképp is alakulhat.

- Ha a problémát a fókuszált elem grammatikai szerepe okozza, akkor az alanyi fókuszos 1. és 2. kondíciók, illetve a tárgyi fókuszos 3. és 4. kondíciók esetén adott válaszok egyeznek majd meg, méghozzá úgy, hogy a tárgyi fókuszos mondatokat tartalmazó két kondícióban a „hamis” válaszok jóval nagyobb arányban fordulnak majd elő, mint a túlnyomórészt „igaz” válaszokat tartalmazó alanyi fókuszos mondat típusoknál.
- Ha viszont a szórend tehető felelőssé a gyerekek hibázásaiért, akkor a fókuszált elemet mondatkezdő pozícióban megjelenítő 1. és 3. kondíciók, valamint a topikot is tartalmazó 2. és 4. kondíciók megítélése lesz azonos, és az előbbi kettő esetén az „igaz”, az utóbbi kettőnél viszont a „hamis” válaszok dominálnak majd.

Azt, hogy a négy kondíció négy markánsan különböző válaszadási mintázatot mutasson, semmi nem indokolja, így – bár ezek páronkénti összevetésére is sor kerül majd – elsősorban a kondíciók eredményeit párosával tartalmazó adatsorok összehasonlítása lesz a legfontosabb.

Végezetül a (iii) predikció azt a feltételezést rögzíti, hogy a gyerekek alacsonyabb átlagéletkora, illetve a feladat komplexitása egyaránt növelheti annak az esélyét, hogy a téves asszociációk aránya az előző kísérlethez képest magasabb lesz. Azt azonban ezzel együtt sem tartom valószínűnek, hogy a kimerítő olvasat aktiválódása is kevésbé lesz gyakori, és így a *kimerítő olvasatban hamis* képek egy jelentős hányada az elfogadást jelző zöld dobozba kerül majd, hiszen a partikula lexikai jelentésével a gyerekek jó eséllyel már négyéves koruk körül tisztában vannak, ez pedig – a korábbi következtések fényében – maga után vonja a fókusz-partikulát tartalmazó mondatok felnőttszerű, azaz kimerítő értelmezését is.

A predikciók teljesülésének megvitatására ezúttal is csak az eredmények tárgyalása után kerül majd sor, így előbb ezek részletes ismertetése következik.

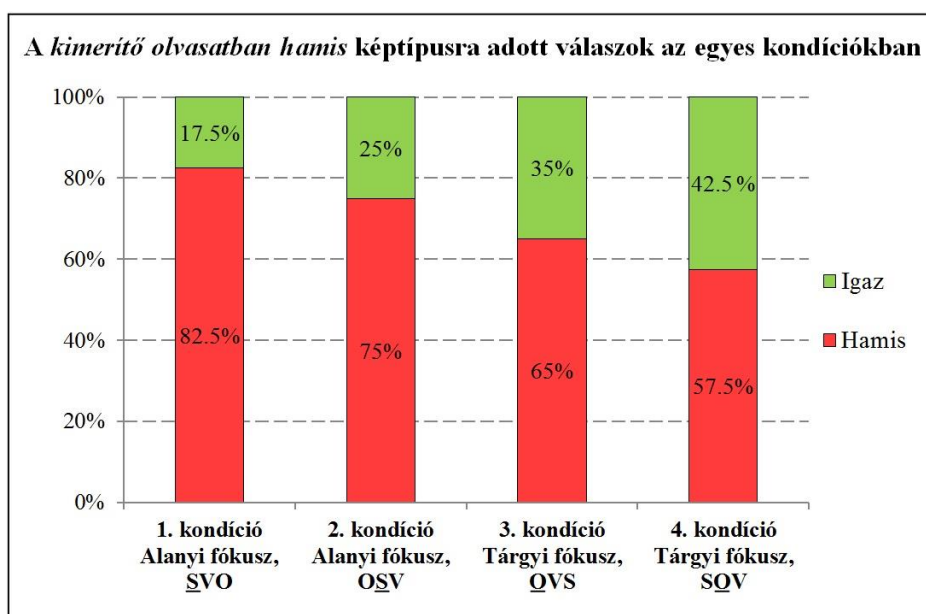
3.4.4. Eredmények

A statisztikai elemzések eredményeit a korábbiakhoz hasonlóan e kísérlet esetében is előbb korcsoportokként (3.4.4.1.–3.4.4.2.), majd pedig összesítve (3.4.4.3.) ismertetem.

3.4.4.1. Az óvodás korcsoport eredményei

A 20 óvodás mindegyikére igaz volt, hogy a tesztkörökben a kontroll képtípusokat illetően, valamint a filler gyanánt szolgáló körökben az esetek döntő többségében a vártnak megfelelő ítéleteket hoztak. A két kritikus képtípust azonban kevésbé egységesen ítélték meg, így először is ezek eredményeit veszem sorra, aztán kísérletet teszek a különféle válaszadási stratégiák feltérképezésére is.

Ami a *kimerítő olvasatban hamis* képtípust illeti, ezek a vártnál kevesebbszer kerültek a piros dobozba. Ugyanakkor jelentős eltérések voltak a kondíciók között, hiszen – amint azt a 78. ábra is mutatja – a *kimerítő értelmezésre utaló elutasító válaszok* aránya 82,5% volt az alanyi fókusz, SVO szórend esetén, 75% az alanyi fókusz, OSV mondatoknál, 65% a tárgyi fókusz, QVS típusnál és mindössze 57,5% a tárgyi fókuszos SOV mondatok esetében. A két utóbbi kondícióban ráadásul a *khí-négyzet illeszkedési teszt* nem jelzett szignifikáns eltérést a véletlenszerű szinttől (3. kondíció: $\chi^2(1) = 3,02$, $p = 0,08$; 4. kondíció: $\chi^2(1) = 0,62$, $p = 0,43$).

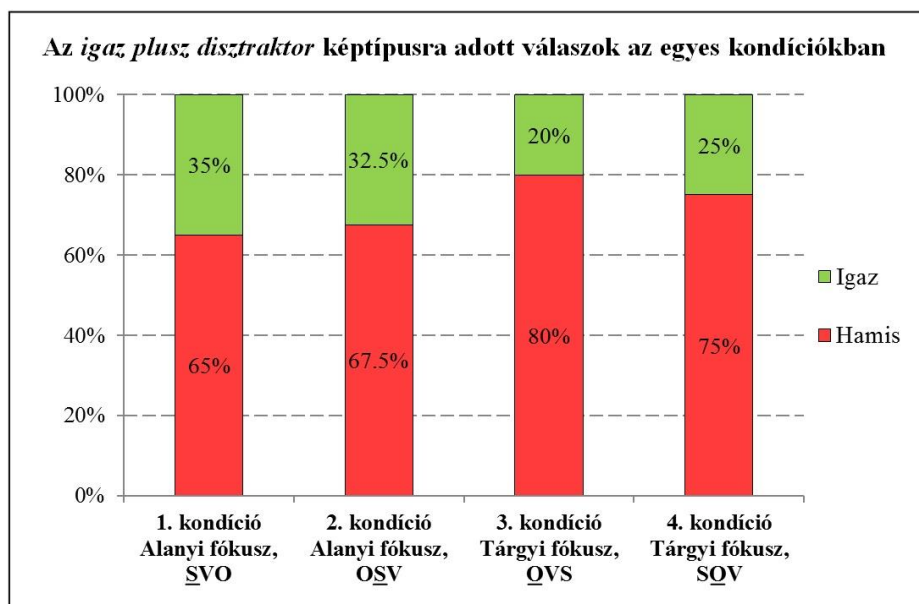
78. ábra: Az óvodások válaszainak eloszlása a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélésekor

A négy kondíciót együttesen összevető *khí-négyzet* próba nem mutatott szignifikáns eltérést ($\chi^2(3) = 6,9048$, $p = 0,075$), ám ha egyenként hasonlítjuk össze a kondíciókat, szignifikáns különbséget találunk az alanyi fókuszos SVO és a tárgyi fókuszos SOV típusok értelmezése ($\chi^2(1) = 4,8214$, $p < 0,05$) között. Ez utóbbi eredmény különösen meglepő, hiszen az első

kísérletben, ahol csak ezt a két mondatípust vizsgáltam, a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén nem volt hasonló eltérés.

A fókuszált elem szintaktikai szerepe szerint csoportosítva a válaszokat azt találjuk, hogy a kimerítőség követelményének nem teljesülése miatt az alanyi fókuszot tartalmazó, 1. és 2. kondíciókba tartozó mondatokat szignifikánsan többször ítélték hamisnak, mint a tárgyi fókuszos, azaz a 3. és 4. kondícióban előforduló mondatokat: $\chi^2(1) = 5,0298$, $p < 0,05$. Ugyanakkor az egyes szórendi variációk (azaz a fókuszot mondatkezdő pozícióban tartalmazó 1. és 3. kondíciók, illetve a 2. és 4. kondíciók) összevetése nem mutatott szignifikáns különbséget: $\chi^2(1) = 0,744$, $p = 0,3884$.

Áttérve az *igaz plusz disztraktor* képtípus eredményeinek vizsgálatára, érdemes első lépésben alaposan szemügyre vennünk a 79. ábrát, hiszen a válaszok az eddigiekhez képest gyökeresen eltérő eloszlást mutatnak. A várt „igaz” válaszok aránya az alanyi fókuszos SVO kondícióban 35%, az alanyi fókuszos OSV kondícióban 32,5%, a tárgyi fókuszos SQV mondatoknál 25%, a tárgyi fókuszos OVS mondatok esetében pedig csupán 20% volt, azaz kivétel nélkül mindegyik tesztmondat-típus esetén a kimerítő értelmezésre utaló „hamis” válaszok domináltak annak ellenére, hogy ezeken a képeken a kimerítőség követelménye nem a fókuszált összetevő jelölését illetően sérült.

79. ábra: Az óvodások válaszainak eloszlása az *igaz plusz disztraktor* képtípus megítélésekor

A kondíciónak itt sem volt szignifikáns hatása az értelmezésre ($\chi^2(3) = 2,8135$, $p = 0,4213$), és ezúttal az egyenkénti összevetések sem utaltak szignifikáns eltérésre egyik esetben sem (mind a hat $\chi^2(1) < 1,5674$, $p > 0,1$).

E képtípus esetén nem hozott eredményt a kondíció-párosítások változók szerinti összevetése sem, mivel sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepe szerint ($\chi^2(1) = 1,979$, $p = 0,1595$), sem pedig annak szórendi pozíciója alapján ($\chi^2(1) = 0$, $p = 1$) nem mutatható ki szignifikáns eltérés a tesztmondatok megítélése között. Amint láttuk, ezúttal a tárgyi fókuszú mondatkezdő pozícióban tartalmazó 3. kondíció volt az, amelyben az óvodások a legtöbb helytelen választ adták: a képeket itt az esetek 80%-ában hamisnak ítélték arra hivatkozva, hogy a disztraktor miatt nem teljesül a kimerítőség követelménye. Általában is szembevetendő a „hamis” válaszok kiemelkedően magas aránya, mely egyáltalán nem hasonlít az első kísérlet azonos képtípusának eredményeire, hiszen ott az óvodások a képen található disztraktor ellenére is többnyire a mosolygó arcot adták a kismajomnak. Arról, hogy a kétféle kísérleti elrendezés közötti különbség miből adódhat, a későbbiekben részletesen is szó lesz, előbb azonban érdemes egymás mellé helyoznünk a kritikus képekre adott válaszok eloszlását.

A két kritikus képtípus esetén adott „igaz” és „hamis” válaszok gyakoriságát együtt vizsgálva azt láthatjuk, hogy jóval több, a helyes értelmezésre utaló válasz született azon mondat típusok esetében, amelyekben a fókuszált összetevő az alany volt. Míg a *kimerítő olvasatban hamis* képeknél 82,5% (SVO) és 75% (OSV) volt a „hamis” válaszok aránya, addig az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetén 35% (SVO) és 32,5% (OSV) volt az „igaz” válaszoké. Ezzel szemben a tárgyi fókuszú mondatoknál a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén az elutasítás 65% (QVS) és 57,5% (SOV) volt, illetve az *igaz plusz disztraktor* képeknél az elfogadás aránya mindössze 20% (QVS) és 25% (SOV) volt. Meglepő módon tehát a tárgyi fókuszú mondatok esetén a kimerítő értelmezésre utaló válaszok aránya magasabb volt az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetében (80%, 75%), mint a *kimerítő olvasatban hamis* esetén (65%, 57,5%), ami arra enged következtetni, hogy az óvodások a *csak* fókuszpartikula kimerítőségét e mondatok esetén is inkább asszociálják a mondat alanyával, mint a tárgyával. Ez összhangban van az első kísérlet eredményeivel is, noha itt a különbség lényegesen nagyobbnak bizonyult. Ráadásul ezúttal azt is kizárhatjuk, hogy az eltérésért a mondatok szórendje felelős, hiszen ez a változó egyik képtípus esetén sem volt szignifikáns hatással az értelmezésre.

Talán még ennél is többet elárul az óvodások sajátos feladatmegoldásáról az egyéni válaszadási stratégiák elemzése. A 2. táblázat összesítve is és kondíciókra lebontva is tartalmazza azoknak a próbáknak a számát (illetve zárójelben az összes próbához viszonyított százalékos arányát), amelyek az egyes stratégiákat tükrözik. Mivel mind a 20 résztvevő gyerek kondícióként 2-2 mondatot ítélt meg, így egy kondícióban 40, összesen pedig 160 próba eredményeivel számolunk, amelyek 4 fő stratégiát képviselnek.

	zöld: igaz, igaz plusz disztraktor	zöld: igaz, kimerítő olvasatban hamis	zöld: igaz	zöld: igaz, igaz plusz disztraktor, kimerítő olvasatban hamis
	piros: hamis, kimerítő olvasatban hamis	piros: hamis, igaz plusz disztraktor	piros: hamis, kimerítő olvasatban hamis, igaz plusz disztraktor	piros: hamis
1. kondíció: Alany <u>S</u> VO	12 (30%)	5 (12.5%)	20 (50%)	2 (5%)
2. kondíció: Alany <u>O</u> SV	10 (25%)	7 (17.5%)	20 (50%)	3 (7.5%)
3. kondíció: Tárgy <u>O</u> VS	8 (20%)	14 (35%)	18 (45%)	0 (0%)
4. kondíció: Tárgy <u>S</u> QV	4 (10%)	11 (27.5%)	18 (45%)	6 (15%)
Összesen:	34 (21%)	37 (23%)	76 (47.5%)	11 (7%)

2. táblázat: Az egyes válaszadási stratégiákat reprezentáló próbák száma kondíciókra lebontva

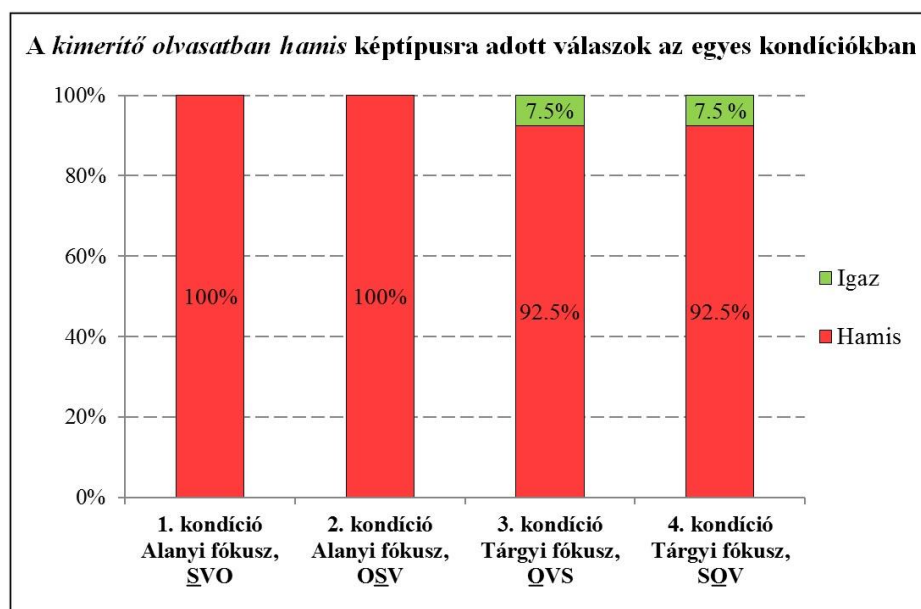
Az első oszlop mutatja azt a stratégiát, amely az előző kísérlet eredményei alapján felnőtt-szerű válaszadásnak tudható be. A második éppen ennek fordítottja, amelynek alkalmazása arra utal, hogy a gyerek a partikula kimerítőségét nem a fókuszált összetevővel asszociálta. A harmadik stratégia egyaránt társítja a kimerítőséget a fókuszált és a nem fókuszált elemhez, aminek eredményeképpen egyedül az *igaz* képtípus rakható a zöld dobozba. Végül a negyedik helyen az a stratégia szerepel, mely – az előző hárommal szemben – arra utal, hogy a kimerítő olvasat egyáltalán nem is aktiválódott, így csak a *hamis* képtípus kerül a piros dobozba. Mindössze két olyan eset volt, amikor egy-egy óvoda az 1. kondícióban, illetve a 4. kondícióban egy ötödik megoldást választott, és mind a négy kártyát a piros dobozba tette – a táblázat egyedül ezt a két próbát nem tartalmazza.

Ami talán a legváratlanabb, hogy a felnőtt-szerűnek tartott válaszadási stratégiát követő próbák az összes próba mindössze 21%-át tették ki, ezzel pedig a harmadik helyen említhetők. Meglepő módon összességében ennél többször alkalmazták az óvodások a második, az első fordítottjaként is leírható stratégiát, amely a téves asszociáción alapul. Jelentős különbség van azonban az egyes kondíciók között. Míg a helyes stratégia 25%-os, illetve 30%-os arányban fordult elő az alanyi fókuszos mondattípusoknál (1. és 2. kondíció), addig ennél jóval kevesebbszer a tárgyi fókuszos 3. és 4. kondíciókban. Ezzel szemben a téves asszociáció épp ez utóbbi két kondícióban volt jóval magasabb, 35%-os és 27,5%-os előfordulási aránnyal. Az adatok ilyen jellegű megközelítése is arra utal tehát, hogy a kimerítőséggel társított fókuszált összetevő azonosítása leginkább azokban az esetekben okoz problémát a kisgyerekeknek, amelyekben a tárgy áll fókuszpozícióban. Fontos viszont azt is leszögezni, hogy a leggyakrabban (az esetek közel felében) választott stratégia a harmadik oszlopban található megoldás volt, amelynél a kimerítőség követelményének mindennemű megsértése a *hamis* dobozba jutatta a képeket. Ez egyrészt módszertani szempontból tanulságos, másrészt azért is,

mert arra utal, hogy már négyéves kor körül is beszélhetünk a *csak* partikulát tartalmazó mondatok kimerítő értelmezéséről, és problémát legfeljebb ennek a jelentéstartamnak egy adott összetevőhöz való társítása jelenthet, az aktiválódása semmiképp nem. Ezt erősíti meg az is, hogy 7%-os előfordulási arányával a negyedik oszlopban szereplő stratégia az utolsó helyen áll – ez volt ugyanis az egyetlen olyan megoldási lehetőség, amely a kimerítő olvasat hiányáról tanúskodott.

3.4.4.2. A felnőtt korcsoport eredményei

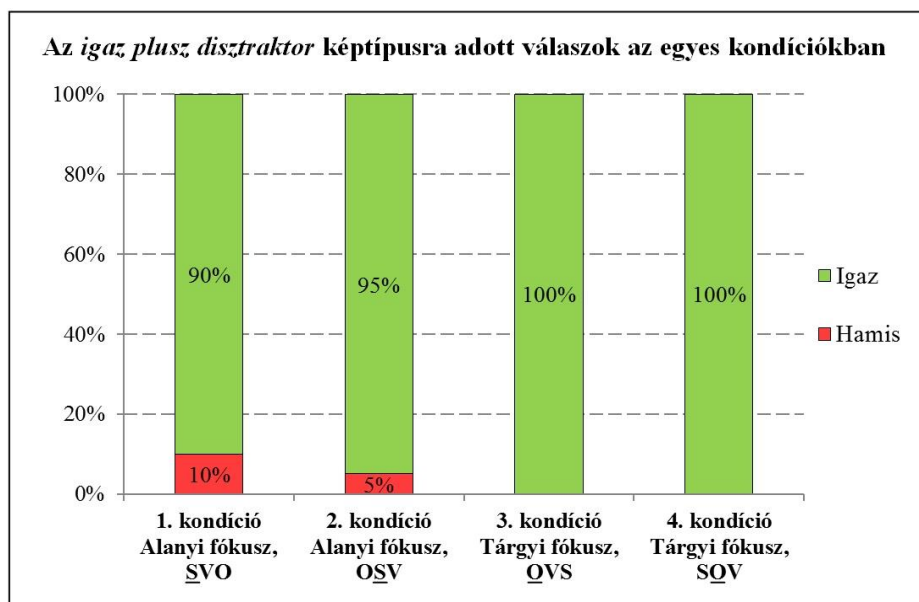
A felnőtt résztvevők válaszadása csoportszinten jóval egészségesebb volt, mint az óvodásoké. Ezt láthatjuk a 80. ábrán, amely a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén adott válaszok eloszlását szemlélteti, ezzel együtt pedig azt is, hogy csak abban a két kondícióban fordultak elő „igaz” válaszok, amelyekben a fókuszált összetevő a grammatikai tárgy volt, azonban itt is mindössze 7,5%-os gyakorisággal.

80. ábra: A felnőttek válaszainak eloszlása a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus megítélésekor

A válaszadás egységességének ismeretében nem meglepő, hogy nem találtam szignifikáns különbséget sem a négy kondíció között ($\chi^2(3) = 6,2338$, $p = 0,1008$), sem pedig azok egyesével történő összevetésekor (mind a hat $\chi^2(1) < 1,3853$, $p > 0,1$). Ugyanakkor a fókuszált összetevő grammatikai szerepe szerint csoportosított válaszok elemzésekor szignifikáns eltérés volt kimutatható ($\chi^2(1) = 4,329$, $p < 0,05$), méghozzá azért, mert – akárcsak az óvodások csoportjában – itt is magasabb volt az „igaz” válaszok aránya a tárgyi fókuszos mondatok megítélésekor. A szórendi pozíciónak viszont ezúttal sem volt minimális szerepe sem: $\chi^2(1) = 0$, $p = 1$.

Ami a másik kritikus *igaz plusz disztraktor* képtípust illeti, itt a helyes asszociációra utaló „igaz” válaszok domináltak, még hozzá mindegyik esetben 90% feletti arányban. A legtöbb tévesztés ezúttal az alanyi fókuszos, SVO szórendű mondatokhoz kötődött, ám itt is csupán 10% volt a „hamis” válaszok aránya, valamint fele ennyi hibás válasz volt az alanyi fókuszos, OSV szórendű tesztmondatokat tartalmazó 2. kondícióban (81. ábra).

81. ábra: A felnőttek válaszainak eloszlása az *igaz plusz disztraktor* képtípus megítélésekor

A statisztikai elemzések az előző kritikus képtípuséval megegyező eredményeket hoztak. Egyrészt a válaszadási mintázatok nem tértek el sem a négy kondíció együttes ($\chi^2(3) = 7,619$, $p = 0,05458$), sem pedig egyenkénti összevetésekor (mind a hat $\chi^2(1) < 2,3684$, $p > 0,1$). Másrészt viszont itt is pontosan ugyanakkora szerepe volt annak, hogy alany vagy tárgy volt-e fókuszpozícióban ($\chi^2(1) = 4,329$, $p < 0,05$), ráadásul mivel az alanyi fókuszos mondatoknál e képtípus esetén a tárgy alternatívája volt a disztraktor, lényegében itt is a tárggyal asszociált kimerítő olvasatot érintette a bizonytalanság. Harmadik hasonlóságként az említhető, hogy a szórendi pozíció most sem befolyásolta a válaszok eloszlását ($\chi^2(1) = 0,1732$, $p = 0,6773$).

Összességében úgy tűnik, hogy a felnőtteknél a mindkét kritikus kondíciót jellemző, alacsony mértékű alany–tárgy aszimmetria ellenére nincs komoly bizonytalanság a kimerítő olvasatnak sem a megjelenését, sem pedig a megfelelő összetevőhöz való társítását illetően.

3.4.4.3. Összesített eredmények

A két korcsoport eredményeinek egyesítésekor mindkét kritikus képtípus esetén minden tesztmondat-kondícióban összevettem az óvodások által adott „igaz” és „hamis” válaszok számát a felnőttek által adott válaszok számával.

A *kimerítő olvasatban hamis* képtípusnál minden kondícióban szignifikáns volt az eltérés a résztvevők két csoportja között, azonban különböző mértékben. Az 1. (alanyi fókusz SVO) kondícióban mértem a legkisebb különbséget ($\chi^2(1) = 5,636$, $p < 0,05$), ezt követte a 3. (tárgyi fókusz OVS) kondíció ($\chi^2(1) = 7,4697$, $p < 0,01$) és a 2. (alanyi fókusz OSV) kondíció ($\chi^2(1) = 9,2571$, $p < 0,01$), végül pedig a 4. (tárgyi fókusz SOV) kondíció különbsége ($\chi^2(1) = 11,2667$, $p < 0,001$). Ez összhangban van azzal a tendenciával, ahogyan az óvodás csoportban kondícióként haladva csökkent a kimerítő értelmezések aránya, sőt mi több, a tárgyi fókuszos mondatokat tartalmazó 3. és 4. kondíciókban már véletlenszerű volt a válaszadás.

Az *igaz plusz disztraktor* képtípusnál is szignifikáns eltérés volt a korcsoportok között, most ráadásul mindegyik kondícióban a lehető legmagasabb fokú (mind a négy $\chi^2(1) > 23,52$, $p < 0,001$). Ha összevetjük a 79. és a 81. ábrákon a helyes asszociációra utaló „igaz” válaszok arányát, ez a különbség magától értetődőnek tűnik, hiszen az óvodásoknál a hibás válaszok mindegyik tesztmondat-típus esetén markánsan domináltak, a felnőttek viszont szinte kivétel nélkül a várt válaszokat adták.

3.4.5. **Diszkusszió**

Az eredmények ismeretében visszatérek a kísérlet elvégzése előtt megfogalmazott három fő predikcióhoz, valamint megpróbálok magyarázatot találni arra, hogy ezek jó része miért nem teljesült ennél a kísérleti elrendezésnél.

Az (i) predikció a *kimerítő olvasatban hamis* képtípusra vonatkozóan jósolta a piros doboz választásának kondíciótól függetlenül magas arányát, amely azonban nem igazolódott be. A különböző tesztmondat-típusokkal dolgozó kondíciók között ugyanis szignifikáns eltérés volt kimutatható, méghozzá a fókuszált elem grammatikai szerepe alapján. Egyrészt az alanyi fókuszot tartalmazó 1. és 2. kondíciókban 20% körüli volt az „igaz” válaszok, azaz a zöld dobozba helyezések gyakorisága, ami megközelítőleg azonos az első kísérlet összesített válaszait tekintve a mosolygó arcok e képtípusnál talált arányával. Másrészt viszont a tárgyi fókuszos 3. és 4. kondíciókban ezúttal egyik választípus gyakorisága sem haladta meg a véletlenszerű szintet. Azt tehát, hogy a tárgyat illetően sérült a kimerítőség követelménye, a gyerekek közel sem ítélték olyan problémásnak, mint azt, ha nem csak a mondat alanyára volt igaz az állítás. Lényegesen kisebb mértékben ugyan, de ez a különbség a felnőtt korcsoportot is jellemezte, ami végképp szembemegy az előző kísérlet alapján tehető jóslatokkal.

Úgy tűnik azonban, hogy ennél a feladattípusnál az egyes képtípusok megítélése nem is vizsgálható egymástól teljesen függetlenül, hiszen a gyerekek válaszadása következetesen alkalmazott stratégiákba rendezhető. Éppen ezért érdemes bevonni az elemzésbe az *igaz plusz*

disztraktor képtípus eredményei alapján megvitatható (ii) predikciót is. Az óvodás csoportban e képek esetén is igen váratlan válaszadási mintázat volt jellemző, itt ugyanis – szemben mind a felnőttek, mind pedig az első kísérlet óvodás résztvevőinek eredményeivel – a gyerekek zöme a piros dobozba helyezés révén elutasító választ adott. A helyes asszociációra utaló „igaz” válaszok aránya ezúttal is az alanyi fókuszos mondatok esetén volt magasabb, akárcsak a másik kritikus képtípusnál a várt „hamis” válaszoké, ám ebben az esetben ez a különbség nem volt szignifikáns. Azt tehát mindenképpen kizárhatjuk, hogy a fókusszal való asszociáció kisebb vagy nagyobb nehézségeit bármelyik esetben is a tesztmondatok szórendje okozta volna. A két kritikus képtípus eredményeinek összevetése pedig arra is rávilágított, hogy a kétféle grammatikai szerep közül az alany az, amellyel kapcsolatban nemhogy nem okoz gondot, de akár preferálnak is tekinthető az az olvasat, amely kizárja jelölésének alternatíváit abból a halmazból, amelyet illetően teljesül a predikátum állítása. Láthattuk ugyanis, hogy azokban az esetekben, ahol az alannal kapcsolatban sérült a kimerítőség követelménye (vagyis a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus alanyi fókuszos, illetve az *igaz plusz disztraktor* képtípus tárgyi fókuszos kondícióiban), a kisgyerekek 80% körüli szinten a piros dobozba helyezték a képet – attól függetlenül, hogy a tesztmondatok preverbális pozíciójában az alany vagy a tárgy szerepű összetevő jelent-e meg. Ez pedig épphogy ellentétes a számtalan nyelvben adatolt tárgy-, illetve páciens preferencia jelenségével, és így egy alapvetően újszerű mintázatot tár fel. Ahhoz, hogy megfejtjük, mi állhat mindennek háttérében, érdemes a tesztmondat-típusok összevetése mellett pár szót ejtenünk az egyes képtípusok sajátosságairól is, melyek ugyancsak befolyásolhatták az eredményeket. Amint arról már szó volt, ha megfigyeljük az alanyi, illetve tárgyi fókuszot tartalmazó mondatokhoz tartozó képtípusokat, láthatjuk, hogy az előbbi esetében a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció képe azonos jellegű, mint az utóbbi mondattípusnál az *igaz plusz disztraktor* kép: mindegyiken két ágens végez két különböző tevékenységet, például a nyuszi is és a maci is tart egy-egy zászlót, vagy a maci és az elefánt is húz egy-egy szánkót. Ugyanígy fedi egymást az alanyi fókuszos mondatok *igaz plusz disztraktor* képtípusa és a tárgyi fókuszos mondatok *kimerítő olvasatban hamis* típusa is: ezeken egyetlen ágens végez egyidejűleg két különböző tevékenységet, például a nyuszi tart egy zászlót és egy esernyőt is, vagy a maci húz egy szánkót és egy vonatot is. Ha elfogadjuk É. Kiss, Gerócs és Zétényi (2013) hipotézisét, mely szerint az óvodások könnyebben végeznek műveleteket olyan kontextusok esetén, amelyekben az egyes alesemények világosan elkülöníthetők egymástól, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a gyerekek hibáit az utóbbi csoportba tartozó képtípusok okozzák. Így az is előfordulhat, hogy ezekben az esetekben nem is a tárgyhoz kapcsolt csak partikulát tartalmazó mondatokat

értelmezték rosszul, hanem azokat a képeket, amelyeken a tárgyakat illetően nem teljesült a kimerítőség követelménye.

Végül a (iii) predikció a *csak* partikula értelmezését vizsgáló első és második kísérlet eredményeinek lehetséges különbségeit rögzítette, amelyek az óvodás résztvevők átlagosan egy évvel alacsonyabb életkorából, illetve a feladat összetettségéből adódhatnak. Valójában mindkét tényező szerepet játszhatott abban, hogy az egyszerre csak egy mondat-kép párt megjelenítő első kísérlettől eltérő módon itt az óvodás csoportban a leggyakoribb megoldás a kimerítőség követelményének túllátalánosítása volt. Az életkorra hivatkozva érvelhetünk például azzal, hogy Notley és mtsai (2009), illetve Zhou és Crain (2010) elmélete a magyar gyerekek esetében is igaz, vagyis eleinte ők is mondathatározókként kezelik a *csak* típusú fókusz-érzékeny operátorokat, és ez felelős a fókusszal való asszociáció nagyfokú rugalmasságáért. Ugyanakkor ebben a keretben mozogva nehéz számot adni az előbbieken tárgyalt erős, a mondat alanyára irányuló preferenciáról. A csupán az *igaz* képtípust elfogadó, leggyakrabban választott stratégia mellett a második leggyakoribb, téves asszociáción alapuló stratégia alkalmazása is jól magyarázható azonban a feladat jellegéből kiindulva. Ugyanis az, hogy együtt látták a négy képtípust, az alternatívák egyidejű észlelése miatt felfogható segítségként is, ám ugyanígy tekinthető nehezítésnek is, hiszen egyszerre sokkal több vizuális inger feldolgozását követeli meg. A leegyszerűsítő stratégiák, mint az egyetlen *igaz*, illetve ritkábban az egyetlen *hamis* kártya kiválasztása értelmezhető a tesztelt korosztály számára átlagosnak számító nehézségi szintet meghaladó követelményekre való reakcióként is. Ez az elrendezés ráadásul sokkal kiugróbbá is teszi a kimerítőség problémakörét, ami ugyancsak összezavarhatja a kisgyerekeket és a téves asszociációk számának növekedéséhez vezethet. Azt, hogy a kapott eredményeket mennyire erősen torzíthatta a feladat jellege, jól mutatják azok az adatok is, amelyek az egyes stratégiákhoz az eddigiektől eltérően nem próbákat, hanem az azokat különböző gyakorisággal alkalmazó gyerekek számát rendelik. A kísérletben résztvevő 20 óvodásból 9 (45%) ugyanis a tesztkörök több mint háromnegyedében a leggyakoribb stratégiának megfelelően csak az *igaz* típusba tartozó képeket tette a zöld dobozba, a másik három képet pedig egyértelműen elutasította, további 6 gyermek (30%) pedig a tesztkörök legalább felében tett ugyanígy. Feltehetőleg tehát a gyerekek a kötelező választásos kísérleti elrendezés ellenére is ugyanúgy félreértették a feladatot, mint Paterson és mtsai (2003, 2005/2006) kísérleteiben, vagyis ők is kizárólag azokat a képeket válogatták ki, amelyekre a leginkább illett az elhangzott állítás.

A továbbiakban a két általam végzett kísérlet eredményeit összegzem, illetve egybevetem a *csak* és a más nyelvekben található kizáró partikulák elsajátításának főbb jellemzőit.

3.5. Összegzés

A fejezet során előbb a kizáró fókuszpartikulák értelmezésbeli, illetve elsajátítási sajátosságait vizsgáló munkákat mutattam be, majd pedig két saját kísérletemet ismertettem, amelyekben összesen öt korosztályban teszteltem a *csak* partikulát tartalmazó mondatok megítélését.

A kapott eredmények azt tükrözik, hogy a magyar gyerekek a négy és féléves koruk körül már tökéletesen tisztában vannak a *csak* partikula jelentésével, illetve azzal, hogy az ezt tartalmazó mondatok jelentésének legfőbb komponense az a mozzanat, amely kizárja az állítás igazságát a fókuszált összetevő releváns alternatíváira nézve (vö. Kenesei 1986, 1989, Szabolcsi 1994). Megerősítést nyert továbbá Notley és mtsai (2009), valamint Müller és mtsai (2011a,b) azon feltételezése is, mely szerint az óvodáskorú gyerekek – Paterson és mtsai (2003) tézisével ellentétben – már igenis képesek mentálisan reprezentálni egy fókuszált elem alternatíváinak releváns halmazát.

Amint azonban arra a korábbi kutatások eredményei is utaltak, a gyerekek számára gyakran nehézséget okoz, hogy a mondat melyik elemét értsék a partikulával asszociált fókuszként, azaz melyiknek az alternatíváit kell kizárniuk, és ebből következően melyikekét nem. Úgy tűnik, ez alól a magyar óvodások sem kivételek, noha a kétféle kísérleti feladat között markáns különbség volt abban a tekintetben, hogy a kisebb gyermekeket illetően milyen fokú bizonytalanságra engedett következtetni. Az első kísérletben ugyanis azt láttuk, hogy a mondat-kép megítélési feladatban egyik kondíció esetében sem volt szignifikáns különbség az óvodás és a felnőtt korcsoport válaszai között. Ezzel szemben a második kísérletben, ahol a résztvevők egyidejűleg látták a négy különböző típusú képet, és ezeket kellett az igazságértékük alapján szétválogatniuk, sokkal több rossz válasz született. Az eredmények arra utalnak, hogy a felnőttekkel ellentétben az óvodások elsősorban mindig azt a követelményt tartották szem előtt, hogy az állítás kizárólag a mondat szintaktikai alanyára, vagyis a képeken játszódó esemény ágensére legyen igaz – függetlenül attól, hogy a *csak* partikulát melyik elemhez kapcsoltuk. Ennek tudható be az, hogy a tárgyi fókusz tartalmazó mondatok megítélése esetén mindkét képtípusnál jóval alacsonyabb volt a helyes válaszok aránya. Arra a kérdésre, hogy mi áll ennek a preferenciának a hátterében, egyelőre nem tudok biztos választ adni, ahogyan az sem egyértelmű, hogy a grammatikai vagy a tematikus szerep alapján részesítik-e előnyben ezt az összetevőt a gyerekek. Ahhoz viszont nem fér kétség, hogy sem a Crain és mtsai (1994), Notley és mtsai (2009), illetve Zhou és Crain (2010) munkáiban megjelenő VP-orientáció, sem a Müller és mtsai (2011a,b), illetve Hu és Li (2014) által megfigyelt tárgyifókusz-preferencia nem igazolható a magyar adatok alapján. Természetesen ez adódhat abból is, hogy a *csak* – amint arról már szó esett – nem

hasonlítható össze teljes mértékben az *only*-típusú partikulákkal, amelyek esetében a szintaktikailag jelöletlen fókuszált elemmel történő asszociáció egy sokkal komplexebb, és így nehezebben elsajátítható lépés.

A szakirodalomban található módszertani megfontolások közül mindenképpen érdemes volna a későbbiekben ellenőrizni Müller és mtsai (2011a) releváns alternatívák említésére vonatkozó javaslatát, valamint Hackl és mtsai (2015) eredményeinek tükrében a kongruens kérdések kísérleti elrendezésbe való beékelését is. Ezek segítségével könnyen lehet, hogy a középső csoportos óvodásoknál is kiküszöbölhetővé válik az alany vagy ágens elsődlegessége a kimerítő jelentéskomponens társításakor, és így nagyobb arányban fordul elő a felnőttszerű értelmezés a tárgyi fókuszot tartalmazó mondatok megítélésakor is.

4. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A disszertációban bemutatott, több életkori csoport bevonásával végzett kísérletekben három szerkezettypust teszteltem: szerkezeti fókuszos mondatokat, *csak* fókuszpartikulát tartalmazó állításokat, illetve ezek mellett mintegy kontrollként semleges hangsúlyozású, SVO szórendű mondatokat is. A következőkben ezek értelmezésének elsajátításával, valamint kimerítő olvasatok forrásával és státuszával kapcsolatban öt fő következtetést fogalmazok meg. Ezek megvitatása után a dolgozatot a további kutatás lehetséges irányainak kijelölésével zárom.

4.1. Az eredmények alapján levonható legfőbb következtetések

Elöljáróban annyit érdemes kiemelni, hogy valójában a konklúziók egy jelentős része arra vezethető vissza, hogy ugyanazon kísérleti elrendezés esetén a vizsgált szerkezettypusoknál három, egymástól markánsan eltérő válaszadási mintázatot találtam. Az, hogy mindegyik tesztelt konstrukció megítélésekor más volt a leginkább preferált válaszlehetőség, a kritikus *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban kapott adatok korcsoporttól független összevonása révén is egyértelműen kimutatható. Míg a semleges mondatokat tesztelő kontrollkísérletben a leggyakrabban előforduló opció a mosolygó arc volt, amelyet a tesztkörök 70,83%-ában választottak (2.4. fejezet), addig a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokat ugyanazon képekkel párosítva 55,83%-ban közepesnek ítélték (2.3. fejezet). A *csak* partikula esetén volt a legeggyöntetűbb a válaszadás, itt ugyanis a kritikus mondat-kép párok 79,58%-ában a szomorú arc került kiválasztásra (3.3. fejezet). Amint az várható volt, a legkevésbé egységes mintázat a szerkezeti fókusz megítélését jellemezte, méghozzá főképp a kisebb gyerekeknél adatolt beleegyező, azaz a kimerítőség követelményét ignoráló válaszok magas száma miatt. Ez az eltérés lényegében meg is alapozza az első konklúziót, így át is térek ezek tárgyalására.

1. A szerkezeti fókusz kimerítő értelmezésének elsajátítására vonatkozó következtetés azt a megfigyelést rögzíti, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek kilencéves korukban már tágabb kontextus nélkül is kimerítő olvasatot tulajdonítanak az ige előtti pozícióba mozgatott, főhangsúlyos összetevőnek. Az ezt megelőző időszakokban, hat- és hétéves kor körül is az tapasztalható, hogy a kimerítő értelmezésre utaló, azaz jelen kísérlet esetében a közepes válaszok aránya, illetve a próbák többségében ezt preferáló gyerekek száma fokozatosan emelkedik, mígnem az alsó tagozatos kor második felében már felnőttszerű szintet mutat. Fontos mindehhez azt is hozzátenni, hogy a vizsgálat tárgyát képező olvasat aktiválódását sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepének módosítása, sem az igekötő használata nem befolyásolta, sőt a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérletben az is

bebizonyosodott, hogy az óvodásokat a kimerítő olvasat relevanciáját növelő kontextuális tényezők sem segítették számottevő mértékben.

2. A kapott adatok leginkább azt az álláspontot látszanak támogatni, mely szerint a szerkezeti fókusz kimerítősége nem éppen tárgyalt tartalom státuszú, előfeltételezett jelentés-tartalommént definiálható. Sorra véve az emellett szóló érveket, nagy jelentőséggel bír például az a megfigyelés, hogy az első kísérlet bináris választásos „A” feladattípusában még az idősebb gyerekek és a felnőttek válaszai sem utaltak markáns fókuszérzékenységre. Ezzel szemben a „B” típusban alkalmazott háromfokú skálán ezen életkori csoportok résztvevői már egyértelmű preferenciát mutattak, ráadásul a közepes válasz volt az, amellyel a leginkább jellemezhetőnek tartották a szerkezeti fókusz tartalmozó mondatok és a kimerítőség követelményét megsértő képek viszonyát. Ez pedig lényeges módon nem csupán azokhoz a *csak* partikulát tartalmazó mondatokhoz képest jelentett eltérést, amelyek a kimerítőséget éppen tárgyalt tartalomként, illetve az állítás részeként hordozzák, hanem azokhoz a semleges, fókusz nélküli mondatokhoz képest is, amelyekben az a kontextus függvényében, társalgási implikaturaként aktiválódik. Amellett, hogy azonos feltételek mellett a semleges mondatoktól különböző módon lettek megítélve, a szerkezeti fókuszos mondatok pragmatikai természetű kimerítő olvasatát kérdőjelezi meg a felnőtteknél mért reakcióidő-adatok is, nem volt ugyanis szignifikáns feldolgozásiidő-emelkedés a kimerítőség követelményét teljesítő, illetve megsértő kondíciók ítéletei között. Az, hogy a gyerekek is viszonylag későn, illetve lassú ütemben sajátítják el azt, hogy ehhez a szerkezettípushoz is kimerítő olvasat társul, fontos eredmény, ám a forrás meghatározásának szempontjából önmagában nem tekinthető mérvadónak, hiszen a vizsgált életkorban nem csak az előfeltevések, hanem az implikaturák hozzáférhetősége is korlátozott. Ugyanakkor az, hogy a kontextuális tényezők manipulálása is csak igen csekély mértékben növelte a felnőttzerű válaszok arányát, kulcsszereppel bír, hiszen az implikált komponensek esetén ez jellemzően segíteni szokta a kisgyermekek mondatértelmezését.

3. A semleges mondatok bevonása emellett kísérletes úton is igazolta azt az elméleti munkákban megjelenő, ám eddig még nem tesztelt hipotézist, mely szerint a kimerítőség itt merőben opcionális, és így az általam alkalmazotthoz hasonló, tágabb kontextus nélküli feladatok esetén aktiválódása egyáltalán nem indokolt. Érdekes ugyanakkor, hogy ennek felmérése éppen a harmadik osztályos gyerekek számára okozott nehézséget, egy jó részük ugyanis a szerkezeti fókuszos mondatokhoz hasonlóan kimerítően ítélte meg a semleges állításokat is. Ez egyrészt adódhat a tökéletes feladatmegoldásra való törekvésből, másrészt viszont utalhat arra is, hogy miután a gyerekek megtanulják, hogy a *csak* partikula

alkalmazása nélkül, pusztán szintaktikai és prozódiai jelöléssel is kifejezhető az alternatívák kizárása, még időbe telik annak elsajátítása, hogy mely mondattípusok azok, amelyek erre a kontextustól függetlenül is képesek, és melyeknél kell figyelmet szentelnünk annak, hogy a szóban forgó olvasatot kellőképp támogató legyen a beszédhelyzet.

4. Bár már többször említésre kerül a *csak* partikula, érdemes külön is hangsúlyozni azt az e vizsgálat során feltárt tény, hogy a magyar anyanyelvű óvodások már négy és fél éves koruk körül is érzékenyek az ezekben a mondatokban kódolt kimerítő jelentéstartalomra, sőt mi több, nagycsoportos óvodás korukban már a szerkezeti fókusz pozícióban megjelenő összetevővel való asszociálás sem jelent gondot számukra. Érdekes megfigyelés továbbá, hogy az angol, német, illetve mandarin anyanyelvű gyerekekkel szemben a magyar óvodások jellemzően olyan hibákat vétenek (kezdetben nagyobb, majd egyre csökkenő számban), amelyek arra utalnak, hogy a tárgyi szerepű elem helyett a mondat szintaktikai alanyával, illetve – a tematikus szerepek felől megközelítve a kérdést – az ágenssel asszociálják a fókuszpartikula kimerítő olvasatát.

5. Végül a *csak* partikula értelmezését tesztelő kísérleteim is azt támasztották alá, hogy a kimerítőség az ezzel módosított szerkezeti fókuszt tartalmazó mondatok állításának részét képezi, és mint ilyen éppen tárgyalt tartalom státusszal bír. Emellett szól az imént említett gyors és aránylag zökkenőmentes elsajátítás, továbbá az a három korcsoportban is kimutatható eredmény, hogy a kimerítőség követelményét megsértő *kimerítő olvasatban hamis* kritikus kondíció mondat-kép párjait ugyanolyan mértékben ítélték hamisnak a szomorú arc segítségével, mint azokat a *hamis* kontrollkondícióba sorolható párosításokat, amelyekben a mondat állítása egyértelműen nem illett a képre. Ezzel párhuzamosan nem volt szignifikáns különbség a felnőtteknél e kondíciókban mért reakcióidő-adatok között sem, ami ugyancsak amellet szól, hogy e szerkezettípus esetén a kimerítőségnek ugyanúgy teljesülnie kell, mint az állítás többi elemének.

A disszertáció téziseinek összegzése után röviden érdemes azokra a nyitott, illetve eddig még fel nem tett kérdésekre is kitérni, melyek megválaszolása a jövőbeli kutatások célja lehet.

4.2. A további kutatások lehetséges irányai

Bár a különféle fókusz típusok értelmezésének vizsgálatakor számos új cél kínálkozik, a jelen munka leginkább talán annak vizsgálatát sürgeti, hogy miképpen alakul a fókusz nélküli, illetve prozódiai fókuszt tartalmazó mondatokra jellemző, kontextusfüggő kimerítő olvasat elsajátítása. Egyrészt érdekes lehet, hogy e konstrukciók között található-e bármilyen különbség, ahogyan az is, hogy hogyan viszonyul az egyes életkori csoportokban a rájuk

jellemző válaszadási mintázat a szerkezeti fókusznál megfigyeltekhez. Ezt azért tartom kiemelten fontosnak, mert a 2.4. fejezetben bemutatott kísérletben úgy teszteltem a semleges mondatokat, hogy ennek az olvasatnak az aktiválódását nem is vártam, és az – a harmadik osztályosokat leszámítva – az esetek zömében nem is történt meg. Ez alapján viszont nem állíthatok semmit az implikátúra forrású kimerítőség elsajátításáról, és nem illeszthetem teljes mértékben az azonos jelentéssel bíró előfeltételezett és állított komponensek mellé sem.

Különösen izgalmas lenne az egymástól kizárólag szórendi átrendeződés mozzanatában megkülönböztethető két típus, azaz a prozódiai és szerkezeti fókusz összevetése. Joggal várhatjuk például, hogy az előbbi kimerítő értelmezése csak bizonyos fokú késéssel jelenik meg, és nem csupán azért, mert a pusztán a hangsúly általi jelölés nehezebben észlelhető, vagy mert ez típus a kontextuális tényezőkre való kifinomult érzékenységet is feltételez. Ezek mellett ugyanis – amint azt Surányi (2011b) részletesen kifejti – a prozódiai fókusz kizáró olvasata számos további feltétel teljesülését is megköveteli, így például a mögöttes kérdés megállapítását és az adott beszédhelyzetben lehetséges alternatív fókuszjelölések tárházának felmérését.

Nem kevésbé lenne érdekes a szétszakított szerkezetek elemzése sem, amelyeknél ugyancsak felmerül a szerkezeti fókuszhoz képesti azonosságok és különbségek vizsgálatának szükségessége. Geröcs, Babarczy és Surányi (2014) felnőttekkel végzett kísérlete is arra engednek következtetni, hogy egyáltalán nem triviális a kimerítő olvasat megegyező szintű előfordulási arányát várni a két szerkezet típus esetében. Emellett ezek közvetlen összevetése a Wedgwood (2005) által megkérdőjelezett, az angol *it*-cleft konstrukciókkal való rokonítás mellett vagy ellen is komoly érvet jelenthetne. Egy másik érdekes aspektusa lenne ugyanennek a kutatásnak a magyar és angol szétszakított szerkezetek kisgyermekkorú megítélésének egymás mellé állítása. Utóbbit illetően rendkívül alapos, így remek összehasonlítási alapot jelentő kísérleteket végzett például Aravind, Freedman, Hackl és Wexler (2016).

Ugyancsak Aravind és munkatársai (2016), illetve Hackl, Sugawara és Wexler (2015) már említett kutatásai inspirálják azt az irányvonalat is, amely a beiktatott kongruens és inkongruens megelőző kérdések szerepének tesztelése felé mutat. Ez ráadásul nem csak az általuk tárgyalt, partikulát és szétszakított szerkezeteket tartalmazó mondatoknál lehet gyümölcsöző, hanem a szerkezeti fókusz esetén is, az én második kísérletemben ugyanis csak a kongruens kérdések hatásának elemzésére került sor (2.6. fejezet).

Amint arra a disszertáció munkahelyi vitája kapcsán Pléh Csaba is felhívta a figyelmemet, hiánypótló volna annak kísérletes vizsgálata is, hogy található-e összefüggés a

kisiskolás gyerekeknél a szerkezeti fókusz felnőttszerű értelmezése és az olvasás készségének fejlettségi szintje között. Elképzelhető ugyanis, hogy az értelemadó hangsúlyozás elsajátítása szerepet játszik abban, hogy a gyerekek fokozatosan egyre nagyobb figyelmet szentelnek a fókuszhoz hasonló, prozódiai jelölést is alkalmazó konstrukciók feldolgozásának.

Nem hunyhatunk szemet afelett sem, hogy az általam végzett kutatás, illetve a korábbi kísérletek mindegyike csak a feldolgozás tesztelésére szorítkozott, és tudomásom szerint eddig még nem képezte vizsgálat tárgyát a kisgyermekes produkciója. Pedig az, hogy az óvodások nyelvhasználatában mikor jelennek meg a kimerítő olvasatra utaló különféle fókusz típusok, legalább akkor jelentőséggel bír, mint az, hogy behatároljuk azt az időszakot, amikor megkezdődik annak felnőttszerű megértése.

Természetesen a felnőtt beszélők fókuszértelmezéséről sem állíthatjuk, hogy mára maradéktalanul feltérképeztük. Amint arra a 2.1.4. fejezetben is utaltam, mindenképpen érdemes lenne a Tonhauser (2012) által bevezetett diagnosztikát anyanyelvi beszélők egy csoportjának bevonásával is elvégezni, hogy ezúton a szerkezeti fókusz kimerítőségének nem éppen tárgyalt tartalom státusza végső bizonyítást nyerjen. Ugyanígy a kimerítő jelentéstartalom projektálódásának feltételeit is célszerű volna a lehető legnagyobb körültekintéssel vizsgálni, majd összevetni a kapott adatokat Onea és Beaver (2017) angol *it-cleft* konstrukciók tesztelésekor nyert eredményeivel. Ezzel együtt pedig természetesen egy ilyen teszt is adalékul szolgálhatna ahhoz a vitához, amely a szerkezeti fókusz kimerítőségének előfeltevés, illetve implikátúra voltát igyekszik meghatározni, és amelyhez a jelen disszertáció is hozzá kívánt járulni.

HIVATKOZÁSOK

- Abusch, Dorit 2002. Lexical alternatives as a source of pragmatic presuppositions. In: Brendan Jackson (szerk.): *Proceedings of the 12th Semantics and Linguistic Theory Conference*. New York: CLC Publications. 1–19.
- Abusch, Dorit 2010. Presupposition triggering from alternatives. *Journal of Semantics* 27(1): 37–80.
- Antoniou, Kyriakos – Cummins, Chris – Katsos, Napoleon 2016. Why only some adults reject under-informative utterances. *Journal of Pragmatics* 99: 78–95.
- Aravind, Athulya – Freedman, Eva – Hackl, Martin – Wexler, Ken 2016. Subject-object asymmetries in the acquisition of clefts. In: Jennifer Scott – Deb Waughtal (szerk.): *BUCLD 40: Proceedings of the 40th annual Boston University Conference on Language Development*. Somerville, MA: Cascadilla Press. 1–17.
- Atlas, Jay David 1993. The importance of being *only*: testing the neo-Gricean versus neo-entailment paradigms. *Journal of Semantics* 10: 301–18.
- Atlas, Jay David 1996. ‘Only’ Noun Phrases, Pseudo-Negative Generalized Quantifiers, Negative Polarity Items, and Monotonicity. *Journal of Semantics* 13: 265–328.
- Baayen, R. Harald – Davidson, Douglas J. – Bates, Douglas M. 2008. Mixed-effects modeling with crossed random effects for subjects and items. *Journal of Memory and Language* 59: 390–412.
- Babarczy Anna 2006. Negation and word order in Hungarian child language. *Lingua* 116: 377–92.
- Babarczy Anna – Balázs Andrea 2014. *A felnőttek és a négyévesek ige előtti fókuszos mondat értelmezése*. Előadás a XVI. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetemen, Balatonalmádi, 2014. május 25–29.
- Babarczy Anna – Balázs Andrea 2016. A kognitív kontroll és a preverbális fókusz értelmezése. In: Kas Bence (szerk.): *„Szavad ne feledd!” – Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 151–63.
- Barr, Dale J. – Levy, Roger – Scheepers, Christoph – Tily, Harry J. 2013. Random effects structure for confirmatory hypothesis testing: Keep it maximal. *Journal of Memory and Language* 68: 255–78.
- Bates, Douglas – Maechler, Martin – Bolker, Ben – Walker, Steve 2014. *lme4: Linear mixed-effects models using Eigen and S4*. URL <http://CRAN.R-project.org/package=lme4> (R csomag verzió 1.1-7)

- Beaver, David I. – Clark, Brady Z. 2003. *Always and Only: Why not all focus-sensitive operators are alike. Natural Language Semantics* 11: 323–62.
- Beaver, David I. – Clark, Brady Z. 2008. *Sense and Sensitivity: How focus determines meaning*. Oxford: Blackwell.
- Bende-Farkas Ágnes 2009. Adverbs of quantification, *it*-clefts and Hungarian focus. In: É. Kiss Katalin (szerk.): *Adverbs and adverbial adjuncts at the interfaces*. Berlin: Mouton de Gruyter. 317–48.
- Berger, Frauke – Höhle, Barbara 2012. Restrictions on addition: children's interpretation of the focus particles *auch* 'also' and *nur* 'only' in German. *Journal of Child Language* 39: 383–410.
- Bill, Cory – Romoli, Jacopo – Schwarz, Florian – Crain, Stephen 2015. Presuppositions vs. Scalar Implicatures in Acquisition. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 21(1): 1–10.
- Bott, Lewis – Noveck, Ira A. 2004. Some utterances are underinformative: The onset and time course of scalar inferences. *Journal of memory and language* 51(3): 437–57.
- Breheny, Richard – Ferguson, Heather J. – Katsos, Napoleon 2013. Investigating the timecourse of accessing conversational implicatures during incremental sentence interpretation. *Language and Cognitive Processes* 28(4): 443–67.
- Bródy, Mihály 1990. Some remarks on the focus field in Hungarian. *UCL Working Papers in Linguistics* 2: 201–225.
- Bródy, Mihály 1995. Focus and checking theory. In: Kenesei István (szerk.): *Approaches to Hungarian* 5. Szeged: JATE. 29–43.
- Bródy Mihály – Szendrői Kriszta 2011. A kimerítő felsorolás értelmezésű fókusz: válasz. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23: 265–79.
- Büring, Daniel – Križ, Manuel 2013. It's that, and that's it! Exhaustivity and homogeneity presuppositions in clefts (and definites). *Semantics & Pragmatics* 6: 1–29.
- Chierchia, Gennaro – McConnell-Ginet, Sally 1990. *Meaning and Grammar*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam 1971. Deep structure, surface structure and semantic interpretation. In: Danny D. Steinberg – Leon A. Jakobovits (szerk.): *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. 183–216.

- Crain, Stephen – Ni, Weijia – Conway, Laura 1994. Learning, Parsing, and Modularity. In: Charles Clifton – Lyn Frazier – Keith Rayner (szerk.): *Perspectives on sentence processing*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum. 443–67.
- Crain, Stephen – Thornton, Rosalind 1998. *Investigations in Universal Grammar: A Guide to Experiments on the Acquisition of Syntax and Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Degen, Judith – Tanenhaus, Michael K. 2011. Making Inferences: The Case of Scalar Implicature Processing. In: Laura Carlson – Christoph Hoelscher – Thomas F. Shipley (szerk.): *Proceedings of the 33rd Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Austin, TX: University of Texas. 3299–304.
- Degen, Judith – Tanenhaus, Michael K. 2015. Processing Scalar Implicature: A Constraint-Based Approach. *Cognitive Science* 39(4): 667–710.
- Destruel, Emilie – Velleman, Dan Bridges – Onea, Edgar – Bumford, Dylan – Xue, Jingyang – Beaver, David 2015. A cross-linguistic study of the non-at-issueness of exhaustive inferences In: Florian Schwarz (szerk.): *Experimental Perspectives on Presuppositions*. Berlin: Springer. 135–56.
- Destruel, Emilie – DeVeugh-Geiss, Joseph P. 2017. *Cross-linguistic variation in the interpretation and processing of cleft exhaustivity: The semantics-pragmatics debate revisited*. Előadás a Theoretical and Experimental Approaches to Presuppositions workshopon, Genova, Olaszország, 2017. március 3–5.
- DeVeugh-Geiss, Joseph P. – Zimmermann, Malte – Onea, Edgar – Boell, Anna-Christina 2015. Contradicting (not-)at-issueness in exclusives and clefts: An empirical study. *Proceedings of SALT 25*: 373–93.
- É. Kiss Katalin 1987. *Configurationality in Hungarian*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss Katalin 1998. Identificational focus versus information focus. *Language* 74: 245–73.
- É. Kiss Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss Katalin 2006a. Érvek és ellenérvek a fókusz [+kimerítő] jegyével kapcsolatban. In: Kálmán László (szerk.): *KB 120 – A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósy András tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 37–48.
- É. Kiss Katalin 2006b. Focussing as predication. In: Molnár Valéria – Susanne Winkler (szerk.): *The Architecture of Focus – Studies in Generative Grammar* 82. Berlin: Mouton de Gruyter. 169–94.
- É. Kiss Katalin 2006c. Jól megoldottuk? Rosszul oldottuk meg? Az összefoglaló és kirekesztő kifejezést tartalmazó mondatok szórendjének magyarázata. *Magyar Nyelv* 102: 442–59.

- É. Kiss Katalin 2007. Topic and Focus: Two Structural Positions Associated with Logical Functions in the Left Periphery of the Hungarian Sentence. In: Caroline Féry – Gisbert Fanselow – Manfred Krifka (szerk.): *Interdisciplinary Studies on Information Structure 6: The Notions of Information Structure*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam. 69–81.
- É. Kiss Katalin 2008. The structure of the Hungarian VP revisited. In: Christopher Piñón – Szentgyörgyi Szilárd (szerk.): *Approaches to Hungarian 10: Papers from the Veszprém Conference*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 31–58.
- É. Kiss Katalin 2009. Scalar adverbs in and out of focus. In: É. Kiss Katalin (szerk.): *Adverbs and Adverbial Adjuncts at the Interfaces*. Berlin: Mouton de Gruyter. 297–316.
- É. Kiss Katalin 2010. Structural focus and exhaustivity. In: Malte Zimmermann – Caroline Féry (szerk.): *Information Structure: Theoretical, Typological and Experimental Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. 64–88.
- É. Kiss Katalin 2011. Szerkezetileg kódolt előfeltevés a magyar mondszerkezetben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23: 245–63.
- É. Kiss Katalin 2012. Grammaticalized backgrounding. In: Johan Brandtler – David Håkansson – Stefan Huber – Eva Klingvall (szerk.): *Discourse and Grammar. A Festschrift in Honor of Valéria Molnár*. Lund: Centre for Languages and Literature. 193–214.
- É. Kiss Katalin – Gerőcs Mátyás – Zétényi Tamás 2010. Preschoolers' interpretation of doubly quantified sentences. *Acta Linguistica Hungarica* 60(2): 143–71.
- Fekete István – Gerőcs Mátyás – Babarczy Anna – Surányi Balázs 2014. Logical and Pragmatic Meaning in the Interpretation of Connectives: Scalar Implicatures and Shallow Processing. In: Joseph Emonds – Markéta Janebová (szerk.): *Language Use and Linguistic Structure*. Olomouc: Palacky University. 171–80.
- Gazdar, Gerald 1979. *Pragmatics: Implicature, presupposition, and logical form*. New York: Academic Press.
- Gergely György 1995. Az aktuális tagolás szerepe a mondatmegértésben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 18: 43–62.
- Gerőcs Mátyás – Babarczy Anna – Surányi Balázs 2014. Exhaustivity in Focus: Experimental Evidence from Hungarian. In: Joseph Emonds – Markéta Janebová (szerk.): *Language Use and Linguistic Structure*. Olomouc: Palacky University. 181–94.
- Gerőcs Mátyás – Pintér Lilla 2014. Hogyan értik a magyar gyerekek a számneveket? In: Gécseg Zsuzsanna (szerk.): *LingDok13. Nyelvészeti doktori dolgozatok*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. 87–107.

- Grice, Herbert Paul 1975. Logic and Conversation. In: Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Grodner, Daniel J. – Klein, Natalie M. – Carbary, Kathleen M. – Tanenhaus, Michael K. 2010. “Some,” and possibly all, scalar inferences are not delayed: Evidence for immediate pragmatic enrichment. *Cognition* 116: 42–55.
- Gualmini, Andrea – Maciukaite, Simona – Crain, Stephen 2003. Children’s insensitivity to contrastive stress in sentences with ‘only’. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 8(1): 87–100.
- Guasti, Maria Teresa – Chierchia, Gennaro – Crain, Stephen – Foppolo, Francesca – Gualmini, Andrea – Meroni, Luisa 2005. Why children and adults sometimes (but not always) compute implicatures. *Language and cognitive processes* 20(5): 667–96.
- Gyuris Beáta 2008. A diskurzus-partikulák formális vizsgálata felé. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan IV. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 639–82.
- Hackl, Martin – Sugawara, Ayaka – Wexler, Ken 2015. Question–Answer (in)congruence in the acquisition of *only*. In: Elizabeth Grillo – Kyle Jepson (szerk.): *BUCLD 39: Proceedings of the 39th annual Boston University Conference on Language Development*. Somerville, MA: Cascadilla Press. 204–17.
- Harmati-Pap Veronika 2016. *Before and After with Temporal and Spatial Meaning in Language Acquisition*. Poszter-prezentáció a VIII. International Conference of Language Acquisition konferencián, Palma de Mallorca, Spanyolország, 2016. szeptember 7–9.
- Higgins, Francis Roger 1973. *The pseudo-cleft construction in English*. Doktori disszertáció. Massachusetts Institute of Technology.
- Horn, Laurence R. 1969. A presuppositional analysis of *only* and *even*. *Proceedings of the Annual Meeting of the Chicago Linguistics Society* 5: 98–107.
- Horn, Laurence R. 1981. Exhaustiveness and the semantics of clefts. In: Victoria Burke – James Pustejovsky (szerk.): *Papers from the 11th Annual Meeting of the North Eastern Linguistic Society*. Amherst: GLSA. 124–42.
- Horn, Laurence R. 1996. Exclusive company: *Only* and the Dynamics of Vertical Inference. *Journal of Semantics* 13: 1–40.
- Horn, Laurence R. 2016. Information structure and the landscape of (non-)at-issue meaning. In: Caroline Féry – Shinichiro Ishihara (szerk.): *The Oxford Handbook of Information Structure*. Oxford: Oxford University Press. 108–27.

- Horváth, Júlia 2005. Is “focus movement” driven by stress? In: Christopher Piñon – Siptár Péter (szerk.): *Approaches to Hungarian 9: Papers from the Düsseldorf conference*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1–40.
- Horváth, Júlia 2007. Separating focus movement from focus. In: Simin Karimi – Vida Samiiian – Wendy K. Wilkins (szerk.): *Phrasal and clausal architecture: Syntactic derivation and interpretation*. Amsterdam: John Benjamins. 108–145.
- Horváth Júlia 2010. „Discourse features”, syntactic displacement and the status of contrast. *Lingua* 120: 1346–69.
- Hu, Jianhua – Li, Ruya 2014. *Focus Interpretation in Child Mandarin*. Előadás az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Budapest, 2014. november 19.
- Ippolito, Michela 2006. Remarks on *only*. In: Masayuk Gibson – Jonathan Howell (szerk.): *Proceedings of SALT XVI*. Ithaca, NY: Cornell University. 77–87.
- Ippolito, Michela 2008. On the meaning of *only*. *Journal of Semantics* 25(1): 45–91.
- Jackendoff, Ray 1972. *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kadmon, Nirit 2001. *Formal Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Karttunen, Lauri 1974. Presupposition and linguistic context. *Theoretical Linguistics* 1: 181–94.
- Kas Bence – Lukács Ágnes 2013. Focus sensitivity in Hungarian adults and children. *Acta Linguistica Hungarica* 60(2): 217–45.
- Katsos, Napoleon – Bishop, Dorothy V. M. 2011. Pragmatic Tolerance: Implications for the Acquisition of Informativeness and Implicature. *Cognition* 120: 67–81.
- Káldi Tamás – Babarczy Anna 2016. A magyar fókusz és a skaláris implikaturák: Egy szemmozgáskövetéses kutatás eredményei. In: Kas Bence (szerk.): „Szavad ne feledd!” – *Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 333–46.
- Kálmán László – van Leusen, Noor 1993. *The semantics of free focus*. Amsterdam: ILLC.
- Kempson, Ruth – Meyer-Viol, Wilfried – Gabbay, Dov M. 2001. *Dynamic syntax: The flow of language understanding*. Oxford: Blackwell.
- Kenesei István 1986. On the logic of Hungarian word order. In: Werner Abraham – Sjaak de Meij (szerk.): *Topic, Focus and Configurationality*. Amsterdam: John Benjamins. 143–59.
- Kenesei István 1989. Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 105–52.

- Kenesei István 2006. Focus as identification. In: Molnár Valéria – Susanne Winkler (szerk.): *The Architecture of Focus – Studies in Generative Grammar 82*. Berlin: Mouton de Gruyter. 137–68.
- Kenesei István 2009. Quantifiers, negation, and focus on the left periphery in Hungarian. *Lingua* 119: 564–91.
- Kim, Christina 2008. Processing presupposition: Verifying sentences with ‘only’. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 14(1): 213–26.
- Komlósy András 1994. Complements and adjuncts. In: Kiefer Ferenc – É. Kiss Katalin (szerk.): *The Syntactic Structure of Hungarian. Syntax and Semantics 27*. New York: Academic Press. 91–178.
- Krifka, Manfred 2006. Association with focus phrases. In: Molnár Valéria – Susanne Winkler (szerk.): *The Architecture of Focus – Studies in Generative Grammar 82*. Berlin: Mouton de Gruyter. 105–36.
- Krifka, Manfred 2008. Basic notions of information structure. *Acta Linguistica Hungarica* 55(3–4): 243–276.
- Križ, Manuel 2016. *Referentiality, exhaustivity, and trivalence in it-clefts*. Kézirat, Laboratoire de Sciences Cognitives et Psycholinguistique, Párizs.
- McDaniel, Dana – Maxfield, Thomas 1992. Principle B and Contrastive Stress. *Language Acquisition* 2: 337–58.
- Müller, Anja 2010. *Wie interpretieren Kinder nur? Experimentelle Untersuchungen zum Erwerb von Informationsstruktur*. PhD-disszertáció, University Potsdam.
- Müller, Anja – Schulz, Petra – Höhle, Barbara 2011a. Pragmatic children: How children interpret sentences with and without only. In: Jörg Meibauer – Markus Steinbach (szerk.): *Experimental Pragmatics/Semantics*. Amsterdam: Benjamins. 79–100.
- Müller, Anja – Schulz, Petra – Höhle, Barbara 2011b. How the understanding of focus particles develops: Evidence from child German. In: Mihaela Pirvulescu és mtsai (szerk.): *Proceedings of the 4th Conference on Generative Approaches to Language Acquisition North America (GALANA 2010)*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. 163–71.
- Notley, Anna – Zhou, Peng – Crain, Stephen – Thornton, Rosalind 2009. Children’s interpretation of focus expressions in English and Mandarin. *Language Acquisition* 16(4): 240–82.
- Noveck, Ira A. 2001. When children are more logical than adults: Experimental investigations of scalar implicatures. *Cognition* 78: 165–88.

- Novick, Jared M. – Hussey, Erika – Teubner-Rhodes, Susan – Harbison, J. Isaiah – Bunting, Michael F. 2014. Clearing the garden-path: improving sentence processing through cognitive control training. *Language, Cognition and Neuroscience* 29(2): 186–217.
- Olsvay Csaba 2000. Formális jegyek egyeztetése a magyar nemsemleges mondatokban. In: Büky László – Maleczki Márta (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei IV*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 119–51.
- Onea, Edgar 2007. Exhaustivity, focus and incorporation in Hungarian. In: Maria Aloni – Paul Dekker – Floris Roelofsen (szerk.): *Proceedings of the 16th Amsterdam Colloquium*. Amsterdam: ILLC. 169–74.
- Onea, Edgar 2009. Exhaustiveness of Hungarian focus. Experimental evidence from Hungarian and German. In: Arndt Riester – Edgar Onea (szerk.): *Focus at the syntax–semantics interface*. Stuttgart: University of Stuttgart. 53–68.
- Onea, Edgar – Beaver, David 2011. Hungarian focus is not exhausted. In: Ed Cormany – Satoshi Ito – David Lutz (szerk.): *Proceedings of the 19th Semantics and Linguistic Theory Conference*. eLanguage. 342–59.
- Onea, Edgar – Beaver, David 2017. *Projective exhaustivity in clefts*. Előadás a Theoretical and Experimental Approaches to Presuppositions workshopon, Genova, Olaszország, 2017. március 3–5.
- O’Rourke, Polly 2013. The interaction of different working memory mechanisms and sentence processing: A study of the P600. In: Markus Knauff – Michael Pauen – Natalie Sebanz – Ipke Wachsmuth (szerk.): *Proceedings of the 35th Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Austin, TX: Cognitive Science Society. 1097–102.
- Papafragou, Anna – Musolino, Julien 2003. Scalar implicatures: experiments at the semantics–pragmatics interface. *Cognition* 86: 253–82.
- Papafragou, Anna – Tantalou, Niki 2004. Children’s computation of implicatures. *Language Acquisition* 12(1): 71–82.
- Paterson, Kevin B. – Liversedge, Simon P. – Rowland, Caroline – Filik, Ruth 2003. Children’s comprehension of sentences with focus particles. *Cognition* 89: 263–94.
- Paterson, Kevin B. – Liversedge, Simon P. – White, Diane – Filik, Ruth – Jaz, Kristina 2005/2006. Children’s interpretation of ambiguous focus in sentences with ‘only’. *Language Acquisition* 13(3): 253–84.
- Percus, Orin 1997. Prying open the cleft. In: Kiyomi Kusumoto (szerk.): *Proceedings of the 27th Annual Meeting of the North East Linguistic Society*. Amherst: GLSA. 337–51.
- Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- Pléh Csaba 1992. Verbal prefixes in Hungarian children. In: Kenesei István – Pléh Csaba (szerk.): *Approaches to Hungarian 4: The structure of Hungarian*. Szeged: JATE, 269–81.
- Pléh Csaba 1998. *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest: Osiris.
- Pléh Csaba – Ackermann, Farrel – Komlós András 1995. Az igemódosítók pszicholingvisztikájáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 18: 165–89.
- Potts, Christopher 2005. *The logic of conventional implicatures*. New York: Oxford University Press.
- Puskás, Genoveva 2000. *Word order in Hungarian. The syntax of \bar{A} -positions*. Amsterdam: John Benjamins.
- R Core Team 2014. *R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing*. Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org/>
- Roberts, Craige 1996. Information structure in discourse: Towards an integrated formal theory of pragmatics. In: Jae-Hak Yoon – Andreas Kathol (szerk.): *The Ohio State University Working Papers in Linguistics 49: Papers in Semantics*. The Ohio State University: Columbus. 91-136.
- Roberts, Craige 2011. Only: A case study in projective meaning. In: Barbara H. Partee – Michael Glanzberg – Jurgis Skilters (szerk.): *Formal Semantics and Pragmatics: Discourse, Context and Models*. Manhattan, KS: New Prairie Press. 1–59.
- Romoli, Jacopo – Schwarz, Florian 2015. An Experimental Comparison Between Presuppositions and Indirect Scalar Implicatures. In: Florian Schwarz (szerk.): *Experimental Perspectives on Presuppositions*. Berlin: Springer. 215–40.
- Rooth, Mats 1985. *Association with focus*. PhD disszertáció. University of Massachusetts, Amherst.
- Rooth, Mats 1992. A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1: 75–116.
- Schwarz, Florian 2015. Presuppositions vs. asserted content in online processing. In: Florian Schwarz (szerk.): *Experimental Perspectives on Presuppositions*. Berlin: Springer. 89–108.
- Schwarz, Florian 2016. False but slow: Evaluating statements with non-referring definites. *Journal of Semantics* 33: 177–214.
- Simons, Mandy – Tonhauser, Judith – Beaver, David – Roberts, Craige 2010. What projects and why. *Proceedings of SALT 20*: 309–27.
- Skopeteas, Stavros – Fanselow, Gisbert 2011. Focus and the exclusion of alternatives: On the interaction of syntactic structure with pragmatic inference. *Lingua* 121: 1693–706.

- Solan, Lawrence 1980. Contrastive stress and children's interpretation of pronouns. *Journal of Speech and Hearing Research* 23: 688–98.
- Sperber, Dan – Wilson, Deirdre 1986. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Surányi Balázs 2011a. An interface account of identificational focus movement. In: Laczkó Tibor – Catherine O. Ringen (szerk.): *Approaches to Hungarian 12: Papers from the 2009 Debrecen Conference*. Amsterdam: John Benjamins. 163–208.
- Surányi Balázs 2011b. A szintaktikailag jelöletlen fókusz pragmatikája. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23: 281–313.
- Surányi Balázs 2012. Interface configurations: identificational focus and the flexibility of syntax. In: Ivona Kučerová – Ad Neeleman (szerk.): *Contrasts and Positions in Information Structure*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 87–101.
- Szabolcsi Anna 1980. Az aktuális mondattagolás szemantikájához. *Nyelvtudományi Közlemények* 82: 59–82.
- Szabolcsi Anna 1981a. Compositionality in focus. *Folia Linguistica* 15: 141–61.
- Szabolcsi Anna 1981b. The semantics of topic-focus articulation. In: Jeroen A. G. Groenendijk – Theo M. V. Janssen – Martin B. J. Stokhof (szerk.): *Formal methods in the study of language*. Amsterdam: Matematicisch Centrum. 513–40.
- Szabolcsi Anna 1994. All quantifiers are not equal: The case of focus. *Acta Linguistica Hungarica* 42: 171–87.
- Szendrői Kriszta 2003. A stress based approach to the syntax of Hungarian focus. *The Linguistic Review* 20: 37–78.
- Tomlinson, John M. Jr. – Bailey, Todd M. – Bott, Lewis 2013. Possibly all of that and then some: Scalar implicatures are understood in two steps. *Journal of Memory and Language* 69: 18–35.
- Tonhauser, Judith 2012. Diagnosing (not-)at-issue content. In: Elizabeth Bogal-Allbritten (szerk.): *Proceedings of the sixth meeting on the semantics of under-represented languages in the Americas (SULA 6)*. Amherst: GLSA. 239–54.
- Tóth Enikő – Csatár Péter 2016. *Preverbal focus and syntactically unmarked focus in Hungarian: A comparison*. Előadás a III. Olomouc Linguistics Colloquium (Olinco) konferencián, Olomouc, 2016. június 9–11.
- van Rooij, Robert – Schulz, Katrin 2007. Only: Meaning and implicatures. In: Maria Aloni – Alastair Butler – Paul Dekker (szerk.): *Questions and Answers*. Amsterdam: Elsevier. 193–224.

- Velleman, Dan Bridges – Beaver, David – Destruel, Emilie – Bumford, Dylan – Onea, Edgar – Coppock, Liz 2012. *It-clefts are IT (inquiry terminating) constructions*. In: Anca Chereches (szerk.): *Proceedings of the 22nd Semantics and Linguistic Theory Conference*. eLanguage. 441–60.
- Wedgwood, Daniel 2005. *Shifting the Focus. From Static Structures to the Dynamics of Interpretation*. Amsterdam: Elsevier.
- Wedgwood, Daniel 2007. Identifying Inferences in Focus. In: Kerstin Schwabe – Susanne Winkler (szerk.): *On Information Structure, Meaning and Form: Generalizations across Languages*. Amsterdam: John Benjamins. 207–27.
- Wedgwood, Daniel – Pethő, Gergely – Cann, Ronnie 2006. *Hungarian 'focus position' and English it-clefts: the semantic underspecification of 'focus' readings*. Kézirat, University of Edinburgh.
- Wilson, Deirdre – Sperber, Dan 2004. Relevance Theory. In: Laurence R. Horn – Gregory Ward (szerk.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell. 607–32.
- Zhou, Peng – Crain, Stephen 2010. Focus identification in child Mandarin. *Journal of Child Language* 37: 965–1005.
- Zimmermann, Malte 2008. Contrastive focus and emphasis. *Acta Linguistica Hungarica* 55(3–4): 347–30.
- Zimmermann, Malte – Onea, Edgar 2011. Focus marking and focus interpretation. *Lingua* 121: 1651–70.

MELLÉKLETEK

I. számú melléklet

A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérlet tesztmondadatai

Tesztmondatok típus szerint	Kondíció	
	„A” lista	„B” lista
(1) alanyi fókusz, igekötős ige		
<i>A KUTYA borította ki a vizet.</i>	igaz	kimerítő olvasatban hamis
<i>A MACI nyitotta ki az ajándékot.</i>	kimerítő olvasatban hamis	igaz
<i>A KUTYA csukta be a ládikát.</i>	hamis	igaz plusz disztraktor
<i>A NYUSZI emelte fel a zászlót.</i>	igaz plusz disztraktor	hamis
(2) alanyi fókusz, igekötő nélküli ige		
<i>A KUTYA alszik.</i>	kimerítő olvasatban hamis	hamis
<i>A KISLÁNY hintázik.</i>	hamis	kimerítő olvasatban hamis
<i>A MÉHECSKE viszi a vödöröt.</i>	igaz	igaz plusz disztraktor
<i>A KISLÁNY sétáltatja a kutyát.</i>	igaz plusz disztraktor	igaz
(3) tárgyi fókusz, igekötős ige		
<i>A teknős A HÁZAT színezte ki.</i>	igaz plusz disztraktor	hamis
<i>Az elefánt A TÁNYÉRT törte össze.</i>	hamis	igaz plusz disztraktor
<i>A kutya A NAPOCSKÁT karikázta be.</i>	kimerítő olvasatban hamis	igaz
<i>A kislány A BABÁT tette fel a polcra.</i>	igaz	kimerítő olvasatban hamis
(4) tárgyi fókusz, igekötő nélküli ige		
<i>Az egér A SAJTOT eszi.</i>	kimerítő olvasatban hamis	hamis
<i>A kislány A BABÁT fürdeti.</i>	hamis	kimerítő olvasatban hamis
<i>A maci A SZÁNKÓT húzza.</i>	igaz plusz disztraktor	igaz
<i>Az egér A NARANCSLEVET issza.</i>	igaz	igaz plusz disztraktor

II. számú melléklet

Töltelékmondatok

- A. A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló első kísérletben
 B. A semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérletben
 C. A *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérletben

Töltelékmondatok	Várt választípus
„A” lista	
<i>A gyerekek kék nadrágot viselnek.</i>	igaz
<i>A kutyának pöttyös labdája van.</i>	hamis
<i>Minden kislány kapott cukorkát.</i>	igaz
<i>A kislánynak két almája van.</i>	igaz
<i>A maci nem cukorkát kapott.</i>	igaz
<i>Minden istállóban van ló.</i>	hamis
<i>Három gyereknek is van mackója.</i>	hamis
<i>Nem az elefánt olvas.</i>	hamis
<i>A gyerekek homokoznak.</i>	közepes (3/2)
<i>A kutyák kaptak csontot.</i>	közepes (3/2)
<i>A gyerekek görkorcsolyáznak.</i>	közepes (3/2)
<i>Az állatok kaptak cukorkát.</i>	közepes (3/2)
„B” lista	
<i>A kislánynak kék esernyője van.</i>	hamis
<i>A gyerekek társasjátékot játszanak.</i>	igaz
<i>Minden széken van esernyő.</i>	igaz
<i>A macinak két autója van.</i>	igaz
<i>Nem a cica kapott tortát.</i>	igaz
<i>Minden kutya kapott csontot.</i>	hamis
<i>Három gyerek is görkorcsolyázik.</i>	hamis
<i>A krokodil nem könyvet olvas.</i>	hamis
<i>A lányok kaptak almát.</i>	közepes (3/2)
<i>Az istállókban vannak lovak.</i>	közepes (3/2)
<i>A gyerekeknek van mackója.</i>	közepes (3/2)
<i>Az állatok olvasnak.</i>	közepes (3/2)

III. számú melléklet

A semleges mondatok értelmezését vizsgáló kontrollkísérlet tesztmondatai

Tesztmondatok típus szerint	Kondíció	
	„A” lista	„B” lista
(1) topik, igekötős ige		
<i>A kutya kiborította a vizet.</i>	igaz	kimerítő olvasatban hamis
<i>A maci kinyitotta az ajándékot.</i>	kimerítő olvasatban hamis	igaz
<i>A kutya becsukta a ládikát.</i>	hamis	igaz plusz disztraktor
<i>A nyuszi felemelte a zászlót.</i>	igaz plusz disztraktor	hamis
(2) topik, igekötő nélküli ige		
<i>A kutya alszik.</i>	kimerítő olvasatban hamis	hamis
<i>A kislány hintázik.</i>	hamis	kimerítő olvasatban hamis
<i>A méhecske viszi a vödöröt.</i>	igaz	igaz plusz disztraktor
<i>A kislány sétáltatja a kutyát.</i>	igaz plusz disztraktor	igaz
(3) posztverbális fókusz, igekötős ige		
<i>A teknős kiszínezte a házat.</i>	igaz plusz disztraktor	hamis
<i>Az elefánt összetörte a tányért.</i>	hamis	igaz plusz disztraktor
<i>A kutya bekarikázta a napocsát.</i>	kimerítő olvasatban hamis	igaz
<i>A kislány feltette a babát a polcra.</i>	igaz	kimerítő olvasatban hamis
(4) posztverbális fókusz, igekötő nélküli ige		
<i>Az egér eszi a sajtot.</i>	kimerítő olvasatban hamis	hamis
<i>A kislány fürdeti a babát.</i>	hamis	kimerítő olvasatban hamis
<i>A maci húzza a szánkót.</i>	igaz plusz disztraktor	igaz
<i>Az egér issza a narancslevet.</i>	igaz	igaz plusz disztraktor

IV. számú melléklet

A szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló második kísérlet teszt- és töltelékmondatai

Tesztmondatok	Kondíció
<i>A farkas A CICÁT találta meg.</i>	igaz
<i>A cica A DÍNÓT találta meg.</i>	igaz
<i>A dínó A CICÁT találta meg.</i>	igaz
<i>A dínó A FARKAST találta meg.</i>	igaz
<i>A farkas A DÍNÓT találta meg.</i>	hamis
<i>A farkas A CICÁT találta meg.</i>	hamis
<i>A cica A DÍNÓT találta meg.</i>	hamis
<i>A dínó A FARKAST találta meg.</i>	hamis
<i>A farkas A CICÁT találta meg.</i>	kimerítő olvasatban hamis
<i>A cica A FARKAST találta meg.</i>	kimerítő olvasatban hamis
<i>A cica A DÍNÓT találta meg.</i>	kimerítő olvasatban hamis
<i>A dínó A CICÁT találta meg.</i>	kimerítő olvasatban hamis
Töltelékmondatok	Várt választípus
<i>Hol találta meg?</i>	
<i>A szekrény előtt.</i>	igaz
<i>A függöny előtt.</i>	igaz
<i>A függöny mögött.</i>	igaz
<i>Az ágy mögött.</i>	igaz
<i>Az asztal alatt.</i>	igaz
<i>Az ágyban</i>	igaz
<i>A szék előtt.</i>	hamis
<i>A virág előtt.</i>	hamis
<i>A szekrény előtt.</i>	hamis
<i>A szék mögött.</i>	hamis
<i>Az ágy mögött.</i>	hamis
<i>Az ágy mögött.</i>	hamis

V. számú melléklet

A *csak* partikula értelmezését vizsgáló első kísérlet tesztmondatai

Tesztmondatok típus szerint	Kondíció	
	„A” lista	„B” lista
(1) alanyi fókusz, igekötős ige		
<i>Csak A KUTYA borította ki a vizet.</i>	igaz	kimerítő olvasatban hamis
<i>Csak A MACI nyitotta ki az ajándékot.</i>	kimerítő olvasatban hamis	igaz
<i>Csak A KUTYA csukta be a ládikát.</i>	hamis	igaz plusz disztraktor
<i>Csak A NYUSZI emelte fel a zászlót.</i>	igaz plusz disztraktor	hamis
(2) alanyi fókusz, igekötő nélküli ige		
<i>Csak A KUTYA alszik.</i>	kimerítő olvasatban hamis	hamis
<i>Csak A KISLÁNY hintázik.</i>	hamis	kimerítő olvasatban hamis
<i>Csak A MÉHECSKE viszi a vödröt.</i>	igaz	igaz plusz disztraktor
<i>Csak A KISLÁNY sétáltatja a kutyát.</i>	igaz plusz disztraktor	igaz
(3) tárgyi fókusz, igekötős ige		
<i>A teknős csak A HÁZAT színezte ki.</i>	igaz plusz disztraktor	hamis
<i>Az elefánt csak A TÁNYÉRT törte össze.</i>	hamis	igaz plusz disztraktor
<i>A kutya csak A NAPOCSKÁT karikázta be.</i>	kimerítő olvasatban hamis	igaz
<i>A kislány csak A BABÁT tette fel a polcra.</i>	igaz	kimerítő olvasatban hamis
(4) tárgyi fókusz, igekötő nélküli ige		
<i>Az egér csak A SAJTOT eszi.</i>	kimerítő olvasatban hamis	hamis
<i>A kisfiú csak A BABÁT fürdeti.</i>	hamis	kimerítő olvasatban hamis
<i>A maci csak A SZÁNKÓT húzza.</i>	igaz plusz disztraktor	igaz
<i>Az egér csak A NARANCSLEVET issza.</i>	igaz	igaz plusz disztraktor

VI. számú melléklet

A *csak* partikula értelmezését vizsgáló második kísérlet teszt- és töltelékmondatai

Tesztmondatok típus szerint	
(1) alanyi fókusz, <u>S</u> VO <i>Csak az <u>egér</u> eszi az almát.</i> <i>Csak a <u>maci</u> fogta a halat.</i> <i>Csak a <u>nyuszi</u> tartja a zászlót.</i> <i>Csak a <u>kislány</u> sétáltatja a kutyát.</i>	(2) alanyi fókusz, OS <u>V</u> <i>Az almát <u>csak az egér</u> eszi.</i> <i>A halat <u>csak a maci</u> fogta.</i> <i>A zászlót <u>csak a nyuszi</u> tartja.</i> <i>A kutyát <u>csak a kislány</u> sétáltatja.</i>
(3) tárgyi fókusz, <u>O</u> VS <i>Csak a <u>széket</u> festi az egér.</i> <i>Csak a <u>szánkót</u> húzza a maci.</i> <i>Csak a <u>kutyát</u> fürdeti a kislány.</i> <i>Csak a <u>vödröt</u> viszi a méhecske.</i>	(4) tárgyi fókusz, SO <u>V</u> <i>Az egér <u>csak a széket</u> festi.</i> <i>A maci <u>csak a szánkót</u> húzza.</i> <i>A kislány <u>csak a kutyát</u> fürdeti.</i> <i>A méhecske <u>csak a vödröt</u> viszi.</i>
Töltelékmondatok	A képtípusok megoszlása
<i>A macinak három autója van.</i>	3 igaz kép, 1 hamis kép
<i>A gyerekek hóembert építettek.</i>	3 igaz kép, 1 hamis kép
<i>Minden farönkön ül egy fiú.</i>	1 igaz kép, 3 hamis kép
<i>A labda a kutyánál van.</i>	1 igaz kép, 3 hamis kép
<i>Két állat is könyvet olvas.</i>	2 igaz kép, 2 hamis kép
<i>A madarak a fákon ülnek.</i>	2 igaz kép, 2 hamis kép
<i>Minden kislány kapott egy almát.</i>	2 igaz kép, 2 hamis kép
<i>Minden istállóban van egy ló.</i>	2 igaz kép, 2 hamis kép

MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ

A disszertáció célja a *csak* partikulával módosított fókusz, illetve a szerkezeti fókusz által kifejezett kimerítő azonosítás elsajátításának kísérletes vizsgálata. A kapott eredmények nem csupán azt mutatják meg, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek mely életkorban kezdik el a felnőttekhez hasonlóan érteni a vizsgált szerkezeteket, hanem adalékul szolgálnak a különféle mondat típusok által kódolt kimerítő olvasatok forrásának és státuszának meghatározásához is.

Az eredmények a *csak* partikula értelmezésével kapcsolatban arra világítottak rá, hogy a gyerekek már óvodáskorban a felnőttekkel megegyező módon értik a kimerítőséget, és csak ritkán bizonytalanok abban, hogy melyik összetevővel asszociálják ezt a jelentéstartalmat. A szerkezeti fókuszt ezzel szemben csak sokkal később kezdik következetesen felnőtt szerűen érteni: még az első osztályos iskolások is bizonytalanok voltak azon képek megítélése esetén, amelyeken az állítás nem csupán a fókuszált összetevő által jelölt szereplőre volt igaz, hanem másra is. A harmadikos osztályos iskolások ezzel szemben már a felnőttekhez hasonlóan, azaz többnyire közepesen elfogadhatónak ítélték ezeket a mondat-kép párokat, sőt az ő esetükben a problémát inkább a kimerítő olvasat túláltalánosítása jelentette.

Módszertani szempontból a legfontosabb eredmény annak a Kas és Lukács (2013), illetve Babarczy és Balázs (2016) által is említett feltételezésnek az igazolása, hogy a kimerítő olvasat aktiválódása valóban hatékonyabban mérhető egy háromelemű skálával, mint a bináris választással. Ez bizonyítja az általam bevezetett, arcokból álló skála alkalmazhatóságát is.

Végül a kimerítőség forrását illetően kutatásom arra enged következtetni, hogy Kenesei (1986), Szabolcsi (1994) és Bende-Farkas (2009) javaslatával összhangban a *csak* partikula esetén egy az állítás részét képező kimerítő jelentéstartalmat kell feltételeznünk, míg a szerkezeti fókuszt tartalmazó mondatoknál egy nem éppen tárgyalt tartalom státuszú, előfeltételezett komponensről beszélhetünk. Ez utóbbi álláspont mellett szól, hogy a felnőtt résztvevők következetesen a skála középső opcióját preferálták a kimerítőség követelményét sértő kondícióban. Ráadásul nem támogatta a versengő implikátúra-hipotézist az sem, hogy az említett kritikus képtusnál nem mértem kiemelkedően magas feldolgozási költségre utaló, szignifikáns reakcióidő-emelkedést. Érdeemes hangsúlyozni, hogy ugyanebbe az irányba mutat a kontextus értelmezésre gyakorolt hatását vizsgáló kísérlet is, ugyanis az óvodások válaszai a kimerítő olvasatot erősen támogató szituáció ellenére sem változtak meg jelentős mértékben, noha a skaláris kifejezésekkel kapcsolatban már számos munka bizonyította, hogy megfelelő kísérleti helyzetben a gyerekek számára is jóval könnyebben elérhető az implikált jelentés (bővebben lásd Guasti és munkatársai 2005).

SUMMARY IN ENGLISH

The aim of my thesis was to experimentally investigate the acquisition of the exhaustive interpretation of focus constructions in Hungarian. The results obtained not only reveal the developmental trajectory of the adult-like understanding of sentences containing the focus particle *csak* ‘only’ and structural focus constructions, but also contribute to the discussion concerning the semantic or pragmatic nature of their exhaustive meaning component.

Firstly, I found that if exhaustivity is conveyed by the at-issue content of sentences (as in the case of *csak* ‘only’), even young children can process and associate it with the right constituent based on syntactic cues. As predicted, exhaustive inferences with a non-at-issue status are harder for them to recognise and distinguish from one another. While the great majority of preschoolers do not seem to be sensitive to these meaning components and also seven-year-olds tend to be uncertain about them, nine-year-olds are able to detect exhaustivity encoded by the specific syntactic and prosodic properties of sentences containing structural focus. What is more problematic for this age group is to take contextual factors into account, which may trigger unmotivated implicature generation in the case of sentences with neutral intonation and word order in the control experiment.

Secondly, from a methodological point of view, the study confirmed the hypothesis that the use of a three-point scale (consisting of smiley faces in my experiments) is more suitable than that of the binary judgement when measuring the accessibility of the exhaustive reading, as has been presumed by Kas & Lukács (2013) and Babarczy & Balázs (2016).

Finally, the findings are in line with the semantic theory proposed by Kenesei (1986), Szabolcsi (1994) and Bende-Farkas (2009), i.e. exhaustivity is asserted in the case of *csak*, but presupposed in the case of structural focus. Importantly, not only adults’ consistent preference for the middle option of the scale supported this latter view, but also their reaction time data, as there was no significant delay in responses given in those cases where structural focus constructions were presented with non-exhaustive pictures. Additionally, in another experiment containing various contextual cues that could help preschoolers access the exhaustive reading of sentences with structural focus, the results showed that young children not only have problems with processing this construction type in isolation, but they cannot make use of contextual factors either. The fact that such a major change in the experimental setting did not influence children’s performance significantly also provides evidence against the hypothesis that exhaustivity expressed by structural focus is a scalar implicature, the processing of which has been proven to be different in such cases (cf. Guasti et al. 2005).